SELÇUKLU İMPARATORLUĞU
TARİHİ

Yazan :
Enver Behnan ŞAPOLYO

GÜVEN MATBAASI
ANKARA — 1972

İ Ç İ N D E K İ L E R

BİBLİYOGRAFYA

1 — Selçuklu Devletleri tarihi - Musamerat al-Ahrar - Aksaraylı Kerimettin. Mehmed - Türkçeye çeviren - M. Nuri Gençosman.

2 — Anadolu Selçukî Devletleri tarihi - İbni Bibi - T. Çeviren M. Nuri Gençosman (Prof. Ferîdun Nâfiz Uzluk yayını).

3 — Türkiye Tarihi Selçuklular Devri - Anadolunun Fethi - Prof. Mükrimin Halil Yinanç.

4 — Anadolu Selçukileri - müneccim başıya göre Hasan Fethi Turgal.

5 — Karahanlılar ve Anadolu Selçukluları - Cami - üd - düvele göre Türkiye yayın evi.

6 — Irak ve Horasan - Selçuklu tarihi - Kıvamüddin.

7 — Selçuklu devri - Türk tarihi - Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen.

8 — Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kuruluşu II c. III c. Mehmet Altay Köymen.

9 — Anadolu Selçukluları Devleti tarihi - Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk.

10 — Oğuzlara dair - Hüseyin Namık Orhun.

11 — Türk Dünyası - Hüseyin Namık.

12 — Dünya tarihinde Türklük - L. Râsonyi.

13 — Türklük ve Müslümanlık - İsmail Hami Danişmend.

14 — Anadoluda Türk Aşiretleri - Ahmet Refik.

15 — Türk Dünyası ve Büyük Türk Devletleri - Süleyman Tangu-zalp.

16 — Türklerle Hind - Avrupalıların menşe birliği I. II. İsmail Hami Danişmend.

17 — Orta Asya Türk Tarihi hakkında dersler. Prof. Bartold.

18 — Türkiye Tarihi - Köprülü Zade Mehmet Fuat.

19 — Türkiye Tarihi - Ahmet Refik.

20 — Türk Töresi - Ziya Gökalp.

21 — Türk Medeniyeti Tarihi - Ziya Gökalp.

22 — Türkiyat Mecmuaları

23 — İslâm Ansiklopedisi.

24 — Küçük Mecmua.

25 — Hunların, Türklerin, Moğolların Tarihi Umumisi - Dökini - T. Tercüme : H. Cahid Yalçın.

26 — Türk Tarihi - Dr. Rıza Nur.

27 — Türk Büyükleri - Enver Behnan Şapolyo

28 — Meşahiri İslâm - Hamid Vehbi.

29 — Osmanlı Tarihi - Mehmet Ârif - Necib Âsım.

30 — Meşhur Türk İmparatoriçeleri - M. Şâkir Ülkütaşır.

31 — Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi - Enver Behnan Şapolyo

32 — İslâm Ansiklopedisi.

33 — Irak ve Horasan Selçuklu Tarihi - Kıvamüddin

34 — Türk Ansiklopedisi

35 — Kamusuâlâm - Şemseddin Sami.

36 — Haçlı Seferleri - Raşit Erer.

37 — Selçuklular Tarihi - Osman Turan.

ÖNSÖZ

1971 yılında Anadolunun Türk egemenliğine geçişinin 900 üncü yılını kutlayacağız. Ben, bu eseri, bu nedenle yazdım. Sizlere armağan ediyorum.

Şu gerçek ki engin bir tarihe malik olduğumuz halde henüz millî tarihimiz yazılmamıştır. İnsanlık tarihi içinde bugüne kadar «Türk» keşfedilememiştir. Edilmesi de zordur. Bu işi ferd olarak başarmağa da imkân yoktur. Prehistorik devirlerden başlayıp tarihin her çağında kültür ve medeniyet bakımından bir varlığa sahip Türklerin tarihini ancak geniş bir hey'et yazabilir.

Asya ve Avrupa siyasal tarihinde rol oynamış bir millet cihan tarihinde pek azdır. Devlet teşkilâtı kurmakta birinci, askerlikte üstün, medenî müesseselerde şaheserler yaratmış, kültürde ise çok kuvvetli olan Türk Milletini anlamak, sonra da tarihini yazmak kolay bir iş değildir. İşte bu sebeble de büyük bir Türk tarihi yazılamamıştır.

Asya tarihi içinde Türkün varlığını yazabilmek için Çin belge ve tarihlerini toplamak öncelikle lâzımdır. Ayrıca Hind, Mogol, İran ve Bizans, Venedik arşivleri incelenmelidir. Türklerin en fazla rol oynadıkları Önasya'dır. Mezopotamya'da kurulmuş olan insanlığa örnek Sümer medeniyeti, Elâmlar. Orta Anadolu'da Hitit medeniyeti, Doğuda Hurriler. Batı Anadolu'da ise Karyalılar, Likler, Leleçlerin örnek medeniyetleri İyon medeniyetini meydana getirmiştir. Bu medenî Türklerin geniş bir tarihi henüz yazılmamıştır.

Türklerin Kavmi Tarihi (M.Ö. 4000) den başlamaktadır. Tarih boyunca 16 devlet kurmuşlardır. Bu devletler Orta Asyada, Çinde, Hindde, İranda, Avrupada, Arabistanda ve Afrikadadır. Avrupada İskitler, Avarlar, Hazerler, Alanlar, Çinde Tisinler. Hindde Kuşanlar, Baburlar. Afrikada Akşitler. Tulanoğulları hep Türktü. Bunlar sayılmakla tükenmez. Kavmî tarihimizi «Türk Tarihi» adıyla yazmak lâzımdır.

Millî tarihimize gelince : Türklerin kesin olarak tarihleri Oğuz - larla başlamaktadır. Oğuzlar Tarihi de iki bölümdür. Müslümanlık-tan önce Oğuzlar, müslümanlıktan sonra Oğuzların tarihidir. Müslümanlıktan önce Millî tarihimiz «3000» yıl tutmaktadır. Bu da Hun Türk İmparatorluğu, Göktürk İmparatorluğu ile başlamaktadır. Uygurlar da bunlardandır. Oğuzların Tarihi aynı kültür, dil ve müesseseleri bir olmak üzre zincirleme ve müstakil olarak devam etmiştir. Oğuz Türklerinin tarihine esaret yazılmamıştır. Biz onların torunlarıyız.

Oğuzlar onuncu yüzyılda müslümanlığı kabul edince «Selçuklu İmparatorluğu»nu, sonra da Osmanlı İmparatorluğunu kurmuşlardır. Önceleri ilk müslüman olanlar «Samanoğulları», «Karahanlılar», «Gazneliler», «Akşitler», «Tulonoğulları», Karahanlıların en önemil bir devleti olan Selçukluların Tarihini halkımıza anlatmak ve öğretmek maksadiyle «Selçuklu İmparatorluğu Tarihi»ni yazdım.

Bu eseri bana yazdıran olay şu olmuştur. Bir gün Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Turgalı ziyarete gitmiştim. O gün önünde yazma bir eser. Ondan notlar alıyordu. Biraz sonra benimle konuşmağa başladı. Üstada sordum :

— Bir şey mi yazıyorsunuz?

— Selçuklulara ait notlar alıyorum.

— Hangi Kitaptan?

— Müneccimbaşı Derviş Ahmet efendinin yazmış olduğu Sahaifül-l-Ahbar adlı tarihinin Selçuklulara ait olan kısmını tercüme ediyorum.

— Eser ne dilde yazılıdır?

— Arapca.

— Bu eserin tercümesi yok mu?

Dedim, bana :

— Müneccimbaşı bu eseri, Üçüncü Mehmet zamanında yazmış. Fakat Üçüncü Ahmet zamanın meşhur şairi Nedim Türkçeye çevirmiştir. Bu tarihe Müneccimbaşı Tarihi denilir.

— O halde niçin türkçesinden yararlanmıyorsunuz?

— Bu eserin aslı Kayseri Kütüphanesindedir. Oradan getirtip, aslından tercüme ediyorum.

— Bu tercümeyi neden yapıyorsunuz?

— Geçenlerde Atatürk, Çankaya Köşkünde bir toplantı yapmış, Orada bulunan tarihçilere demişti ki :

«Anadoluda yeni bir devlet kurduk, fakat Anadolunun tarihini bilmiyoruz. Bilhassa Selçuk tarihi hakkında toplu bir bilgi veren bir esere de rastlamadım. Bana bir eser veriniz de inceleyeyim.» demişler. Fakat her yönile yazılmış bir Selçuk Tarihi olmadığından Paşa'ya verememişler. Atatürk bundan üzüntü duymuş. Memduh Şevket Esendal Bey vasıtasiyle bana müracaat ettiler. Ben de Selçuklulara ait bilgi toplayıp Atatürk'e göndereceğim!...»

Dedi. Ben de bir Türk çocuğu olarak bundan acı duydum. Osmanlılardan daha mühim olan Selçuklu Tarihine merak sardım. Hasan Fehmi Hoca notlarını Atatürk'e gönderdikten sonra kalan müsveddelerin üzerine ben «Anadolu Selçukluları» diye yazdım. Bu notları da Türkiye Yayınevi bastırdı.

İşte, bana bu Selçuklu İmparatorluğu adlı tarihi yazdıran bu olay oldu. Selçuk tarihini İsmet Paşa da Cumhurreisi olunca istediğini duymuştum. İstanbul, Edirne ve Bursa'yı Osmanlı dev eserleri süslemiştir. Fakat Anadolu kültürü bütün kıtaya yayılmıştır. Bilhassa Konya, Sıvas, Kayseri, Erzurum Selçuk eserlerile doludur.

Oğuz Türkü olan bizleri Anadoluya, oymak oymak, oba oba yerleştiren atalarımız Selçuklulardır. Kökümüz Selçuklulara dayanmaktadır. Buna rağmen geniş bir Selçuk tarihi, yazılmamıştır. Ben bu eseri yazarken Selçuk kaynaklarını aradım karşıma ancak iki eser çıktı. Arapça ve Farsça tarihlerde dağınık bilgi varsa da bunlar ana kaynaklar değildir.

Ana kaynak «İbni Bibi - Selçuknamesi» dir. Büyük Selçuklulardan bahseder. Farsçadır. Diğeri ise «Kerimüddin Aksasayı tezkeri - Selçuknamesi» adlı Arabça eserdir. Prof. Mükrimin Halil de bu eserlerden faydalanarak «Anadolunun Fethi» adlı küçük bir eser yazmıştır. Ben sevdiğim arkadaşlarımdan Nuri Gençosman'a bu iki eseri tercüme etmelerini rica ettim. O da bu önemli iki eseri türkçeye çevirdi. Bu eserler basıldı. Daha sonra Selçuk Tarihi olarak Prof. Mehmet Köymen ve yine Prof. Osman Turan birer eser yazdılar. Ben de halk ve gençlerimiz için bu eseri yazdım. Faydalı olduğu kamsındayım.

Enver Behnan ŞAPOLYO

Selçuk Han

G İ R İ Ş

TARİHİMİZ NEREDEN BAŞLIYOR?

Türk âlemi gayet geniştir. Bu sebeple tarihi de pek engindir. O halde Türklerin Tarihi nereden başlıyor? Bunu öğrenmek için tarihçiler, Türklerin genel tarihini ikiye bölmüşlerdir:

A — Türklerin Kavimî Tarihi,

B — Türkiye Tarihi

dir. (Türklerin Kavimî Tarihi), müslümanlıktan önce İlkçağda kurulmuş olan Türk Devletleridir. Bu Devletlerin önemlileri (Sümerler, Elâmlar, Akadlar, İskitler, Medyalılar, Hunlar, Avarlar, Hititler.) dir. Orta Çağda (Göktürkler, Uygurlar, Türkeşler) ile ilk müslüman olan (Saman Oğulları, Karahanlılar, Gazneliler, Tulonlular, Akşitler, Timurlar, Babür İmparatorluğu) dur. Bu devreler Türklerin Kavimî tarihidir.

İkinci bölüm, Türklerin (Oğuz) adım taşıyan büyük bir koludur. Türkiye tarihi Oğuzların müslümanlığı kabul ettiklerinden sonra başlar. Hunlar ve Göktürkler de Oğuz'lardandır. Fakat Müslüman olmadıklarından bu iki devlet kavimî tarihe dahildir. Türklerin dünya üzerinde sayıları (90) milyondur. Bu nüfus bütün kıtalara yayılmıştır. Türk kavmi içinde en dikkate değeri, Türklerin Oğuz urukudur. Oğuzlar, tarihin her çağında büyük devletler kurmuşlardır: 16 devlet... Bu devletler (3.000) yıldanberi devam etmektedir. Oğuzlar tarihin hiç bir çağında hürriyet ve bağımsızlıklarını kaybetmemişlerdir. Oğuzlar şu İmparatorlukları kurmuşlardır:

1 — Hun İmparatorluğu,

2 — Göktürk »

3 — Selçuklu »

4 — Osmanlı »

5 — Türkiye Cumhuriyeti Devleti,

Bu devletleri kuranlar tarihte (Türk), (Oğuz), ve (Türkmen) adlarıyla anılmışlardır. Bu üç kelimenin tarihini inceliyelim.

Oğuz Han

T Ü R K

Tarihte adımız ve sanımız Türk olarak anılmaktadır. Bugün de yeryüzü insanları bizi Türk olarak tanımaktadır. O halde Türk kelimesinin aslı nedir? Bunu inceliyelim. Cihan tarihinde varlığımızı ve eskiliğimizi, tarih boyunca siyasal, sosyal, kültürel ve medenî değerimizi öğrenelim. Bunu bilmek, her medenî insanın hakkıdır.

Türklerin Ilkçağda varlığını bildiren meşhur Yunan tarihçisi (Herodot) olmuştur. Bu tarihçi Türk kelimesini, milâttan önce beşinci yüzyıla çıkarmaktadır. Çinliler de en eski kuzey komşularının (Tik) ler yani Türkler olduğunu kaydetmişlerdir. Ayrıca Hun Türklerini (Hiyong-Nu) diye adlandırmışlardır. (M.Ö. - XIII) ncü yüzyılda Hun Devletini kuran Oğuz Türklerinin (Bozkurdlar) ve (Boz Geyikler) adlı boyları idi. Türk kelimesi altıncı yüzyıldan beri bellidir. Orhun anıtlarında kayıtlıdır. Hind ve İran belgelerinde bulunan (Türüşka) adının Türk olduğu anlaşılmaktadır. İranlıların Kutlu Kitabı (Avesta) daki (Tur) kelimesi de Türk kelimesiyle ilgilidir. Arap tarihçilerinden (Mes'udî) de eserinde : «Türkler Nuh'un oğlu (Yafes) in oğlu (Türk) soyundan gelmektedir.» demektedir. Yine bu eserinde : «Türkler güzel yüzlü, pembe tenli, uzun boyludurlar.» diye yazmıştır.

Zamanla Türk, Orta Asya'da Türkçe konuşanların tümüne verilen bir ad olmuştur. Fakat bunların hepsi Türk değildir. Bir çokları moğoldur. Fakat Türk dili ve kültürü Asya'da yaygın bir hal almıştır. Türk kelimesi hakkında (Vânî Mehmet Efendi) adındaki lûgat yazarı diyor ki : «(Türk) adı (Oğuz) evlâtlarıdır. Bunlar Türkmenlerdir. Zira (Oğuz Han) ın oğulları veyahut oğullarının oğulları yirmi dörttü. Bunlar türeyip yirmi dört boya ayrıldılar. Her boy kendi ecdadının adını aldı. İşte dünyada mevcut olan bütün Türk ve Türkmenler bu boylara aittirler.» Bu bilgiye göre asıl Türk olan Oğuzlardır. Bugün de Anadoluyu dolduranlar Oğuz oğullarıdır. Bu sebeple Türk diye anılmaktadırlar. Buna dayanarak yeni devletimizin adı (Türkiye Cumhuriyeti) dir. Ulusumuzun adı da (Türk) dür. Millî Meclisimizin adı da (Türkiye Büyük Millet Meclisi) dir.

Türk kelimesinin anlamı nedir? Bu kelimeyi bir çok batılı bilginler incelemişlerdir. Macar âlimleri Türk kelimesinin (kuvvetli) mânasına geldiğini kabul etmişlerdir. Bazıları da (Adam) ve (Miğ-

Oğuz bir gün ava gitmişti, uzakta bir gölün ortasında bir tek ağaç ve üzerinde bir kız gördü

fer) anlamına geldiğini söylemektedirler. İranlılar da Türk'ün (güzel) mânasına geldiğini kabul etmişlerdir. Alman bilginleri de Türk kelimesinin aslı (Türemek) mânasından alınarak (Türeyen), yanı çoğalan demektedirler. Türk bilginleri de örf ve âdet anlamına gelen (Töre) den gelip, töreli, yani «âdet ve geleneklerine bağlı demektir» diyorlar. En son incelemelere göre (Türk - kuvvetli) demektir. Eski bir geleneğe göre Türkler (Türk Han) adlı bir hakanın dört oğlu (Çiğil, Barscar, İmlâk, Tavuntek) den türemişlerdir. Oğuzlar Çiğil'den üremişlerdir ve (Talaz) adlı bir uruk meydana getirmilşredir. Talaz urukundan Oğuzlar çoğalmışlardır. Oğuzların başına (Oğuz Han) geçerek büyük bir devlet kurmuş, bütün Türkleri bir bayrak altında toplamıştır. Zamanla Oğuzlara karşı büyük bir ayaklanma olmuş, Türk Oğuzları kılıçtan geçirmişlerdir. Oğuzlar dağlara çekilmişler, bu suretle varlıklarını korumuşlardır. Buradan kurtuluşlarına (Ergonokon) demişlerdir. Börtecene adlı bir boz kurdun yol göstericiliğiyle, tekrar ana yurtlarına dönmüşler; (Gün Han) dan sonra. (Kayı Han) yeniden (Oğuz) devletini kurmuştur.

Bu devirde Türkler (Çiğil, Çitak, Kırgız) diye üç büyük uruka ayrılmışlardır. Çiğiller, iç Oğuzu teşkil etmişlerdir. Çıtaklarla Kırgızlar da dış Oğuzda kalmışlardır. Çiğillerin Talaz uruku (Oğuz) adıyla Maveraünnehir ve Horasan'a yerleşerek (Selçuklu İmparatorluğunu) kurmuşlardır. Diğer Türkler Oğuzların tarihî seyri dışında kalmışlardır. Türkiye tarihi müslüman Oğuzlarla başlamıştır.

OĞUZLAR

Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarını kuranlar Oğuzlardır. Anadolu Türklerinin aslı Oğuzlara dayanmaktadır. O halde Türk âlemi içinde Oğuzlar kimlerdi? Oğuz kelimesi nereden geliyordu. Bütün Anadolu halkı kendilerini Oğuz Han'a mensup (Türkmenler) olduklarını söylemektedirler.

Oğuz kelimesi bir çok milletlerin tarihinde muhtelif şekillerde kayıtlıdır. Araplar Oğuzlara (Guz); Bizanslılar ise (Uz - guze) Orta Çağ lâtinleri de (Uzi) diye yâdetmişlerdir. Bizanslıların Ceyhun nehrine (Okus) demeleri, Oğuza nisbeten verilmiştir. Oğuz kelimesi (Ok) ile (Uz) kelimelerinden meydana gelmiştir. (Ok - Boy) kabile demektir. (Uz - ler) çoğul edatı mânasına geldiğinden (Uğuz - Kabileler) demektir. Oğuz kelimesinin (Mübarek, Kutlu) mânasına geldiğini de söyleyenler vardır. Türkmenler ise (Oğuz) kelimesini (Maya, öz, cevher, âsil) anlamında kullanmaktadırlar. Oğuz-

ların aslına ait en eski eser (Oğuzname) dir. Oğuzlar arasında Oğuznamenin büyük değeri vardır. Bu eser Oğuz Han adlı bir hakanın hayatından, fetihlerinden ve öğütlerinden bahsetmektedir. Oğuz Han hakkında şu menkibe vardır.

«Oğuz, doğduğu zaman bir dünya güzeli idi. Annesinin memesiden ilk sütü emdi sonra bir daha emmedi. Yiyecek istedi. Lâkırdı etmeye başladı. Kırk günde büyüdü. Dolaşıp oynadı. At sürüsü güder. Beygire binerek izinsiz avlanırdı. Böylece büyüdü. Delikanlı oldu. Memlekette büyük bir orman vardı. Ormanda müthiş bir canavar vardı. Oğuz onu öldürdü.

Bir gün tanrıya ibadet ederken birdenbire ortalık karardı. Gökten bir mavi ışık düştü. Güneşten ve aydan parlaktı. Bunun ortasında tek başına bir kız oturuyordu. Başında kutup yıldızı gibi yanan parlak bir işaret vardı. Oğuz bu kızı sevip aldı. Bu kızdan (Gün, Ay, Yıldız) adlı üç oğlu oldu.

Oğuz bir gün yine ava gitmişti. Uzaktan bir gölün ortasında bir ağaç ve üzerinde bir tek kız gördü. Onu da sevip aldı. Ondan da (Gök, Dağ, Deniz) adlı üç oğlu daha oldu. Bunun üzerine günün birinde kavmına büyük bir ziyafet (Şölen) verdi. Ziyafetten sonra halka :

— Ben artık sizin hakanınızım, bana hizmet edeceksiniz!. dedi. Dört bucağa emirler göndererek itaat istedi. Bir sabah Oğuzun çadırına gün ışığına benzer bir ışık girdi. İçinde boz yeleli bir kurt göründü. Kurt Oğuza ve ordusuna yol gösterdi. Oğuz yıllarca bir çok kavimlerle cenk etti. Büyük bir Oğuz İmparatorluğu kurdu. Komutanlarından bazılarına (Kıpçak, Karluk, Kalaç, Kanıklı) adlarını vererek onları han yaptı.

Oğuz Hanın (Uluğ Türk) adlı ihtiyar bir Şamanı vardı. Bu adam bir gece rüyasında altın bir yay ve gümüş üç ok gördü. Yay doğudan batıya kadar uzanıyor, üç ok da güney yönüne uçuyordu. Uyanınca bu rüyasını Oğuza anlattı, öğütte bulundu. Oğuz bu öğüdü tutarak oğullarını yanına çağırdı. Gün, Ay, Yıldız doğu tarafına; Gök, Dağ, Deniz'i batı tarafına gönderdi. Birinciler avlandıkları birçok avlarla beraber altın bir yay bulup getirdiler. Oğuz bunu üç parçaya ayırdı ve oğullarına verdi. Diğer üç oğlu da birçok avlarla beraber gümüş bir ok bulup getirdiler. Oğuz onu da üçe ayırıp onlara verdi. Bundan sonra (Oğuz Han) büyük bir kurultay topladı. Sağ tarafta üç oklar, sol tarafta boz oklar oturuyordu. Oğullarına şunları söyledi :

— Ey oğullarım! Çok yaşadım. Mızrakla çok cenk ettim. Çok ok attım, çok aygırlara bindim. Düşmanları ağlattım. Dostları güldürdüm. Gök tanrıya ben her şeyi feda ettim. Sizlere yurdumu veriyorum! Dedikten sonra yurdunu oğullarına böldü.»

Oğuz menkibesinin müslüman Oğuzlar arasındaki şekli de şöyledir :

«Oğuz doğunca üç gece anasının memesini emmedi. Dile gelip anasına, (Eğer müslüman olmazsan kendimi öldürürüm.) dedi. Anası müslüman oldu. Oğuz bir yaşına gelince, babası (Karahan) âdet mucibince bir ziyafet vererek beylere : (Buna ne ad koyarsınız) diye sorunca, çocuk :

— Benim adım, Oğuz!

dedi. Çünkü bu adı ona Tanrı vermişti.

Oğuz Hanın altı oğulundan dörder olmak üzere yirmi dört torunu dünyaya geldi. Bunlar (Bozok) ve (Üçok) diye onikişere ayrıldılar. Yirmi dört boyun adları :

OĞUZ HAN

Bozoklar

Gün	Ay	Yıldız
Kayı	Yazır	Kınık
Bayat	Döğer	Afşar
Alka evli	Dodurga	Beydili
Kara evli	Bayırlı	Kargın

Üçoklar

Gök	Dağ	Deniz
Bayındır	Salur	İğdır
Peçenek	Alayuntlu	Böğdüz
Çavuldur	Eymür	Yıva
Çepni	Öregir	Kınık

Bozoklar

		1	2	3	4
(Günhan)	:	Kayı -	Bayat -	Alka evli -	Kara evli
		5	6	7	8
(Ayhan)	:	Yazır -	Döğer -	Dodurga -	Bayırlı
		9	10	11	12
(Yıldızhan)	:	Afşar -	Kınık -	Beydili -	Kargın

Börtecene adlı bir boz kurdun yol göstericiliğiyle tekrar anayurda döndüler

Ü ç o k l a r

		1	2	3	4
(Gökhan)	:	Bayındır -	Peçenek -	Çavuldur -	Çepni
		5	6	7	8
(Dağhan)	:	Salur -	Eymür -	Alayuntlu -	Üregir
		9	10	11	12
(Denizhan)	:	Iğdır -	Böğdüz -	Yıva -	Kınık

Bu suretle on ikisi sağ, on ikisi sol olmak üzere Oğuzlar (24) boya ayrılmışlardır. Oğuzun her oğlunda bir ungunu damgası vardı:

Günhan — Şahin
Ayhan — Kartal
Yıldızhan — Tavşancıl
Gökhan — Sungur
Dağhan — Çağır
Denizhan — Üçkuş

idi. Her boy bu damga ile tanınırdı. Bu teşkilâtı Gökhanın bilgini Yenikendli (İrkil Ata) yapmıştır. Oğuzların kendilerine göre bir lehçesi vardır. Buna (batı lehçesi) denilir. Doğu lehçesine de (Hakaniye) denilmektedir. Oğuzname Oğuz türkçesi ile yazılmıştır.

Oğuzların anayurtları Orta Asyada bulunan Tanrı Dağı yöresi idi. Çinliler bu dağa (Gök Dağ) manasına (Tiyan - Şan) demektedirler. Bu dağın doruğu daimi olarak karla kaplı olup yamaçları ise ardıç ormanları ile örtülüdür. Bu orman geyik ve karacalar yatağıdır. Dağın aşağı yamaçlarını yabanî buğdaylar kaplamış olup, baharda tarlalar sünbül, lâle ve karanfillerle bezenmektedir. Burası yeryüzünün bir cennetidir. Tanrı Oğuz Türklerini bu yeryüzü cennetinde yaratmıştır. Bu dağın önüne yeşil deniz denilen bir bozkır serilmiştir. Bu bozkırda at ve koyun sürüleri yabanî olarak gezmekte idi. Oğuzlar bu hayvanları ehlileştirip, geçimlerini ve daimî servetlerini sağladılar. İlk defa çiftlik ve hayvancılıkla meşgul oldular.

Oğuzlar Tanrı Dağı bölgesine (Gün Ortaç) adını verdiler. Gün Ortacın doğusuna (Hatay), batısına da (Horasan), kuzeyine de (Kıpçak) dediler. Kuzeye yayılanlar Altay Dağlarının madenlerini işlediler. Doğuya gidenler Çine doğru ticaretle meşgul oldular. Bü-

Beyguhan kılıcını çekip Dokak'ı yüzünden yaraladı. Buna kızan Dokak'da elindeki gürzkle ona vurarak atından düşürdü

yük Oğuz kütlesi ise Ceyhun nehri yöresinde (Karaçuk - Farab) ı merkez yaptılar. Horasan elini yurt yaptılar. Burada göçerevli olarak hayvan sürüleriyle geçindiler. Oğuzların bir kısmı da Peçeneklerle beraber Volgaya, buradan da Balkanlara gittiler. Bizanslıların tesiri ile hıristiyan oldular. (Gagavuz) adını aldılar. Bunların bir kısmı da Anadolu'ya yerleştiler.

Oğuzların en önemli boyları (Salur, Kayı, Kınık, Bayat, Bayındır) dır. Oğuz Han'ın oğlu Dağ Han'ın ilk oğlunun adı Salur idi. Salur'un bir boyu da (Karaman) idi. Bayat boyu da çok genişti. Çoğu Anadoluya yerleşmişlerdi. Selçuklu Devletini Kınıklar, Osmanlı Devletini de Kayılar kurmuştur.

Oğuzların ilk kurdukları cemiyet (Boy) idi. Boy (Halk) manasına gelmektedir. Boylar birleşerek (İl) i teşkil etmiştir. Boy beyine (Tudon), il beyine de (Yabgu) denilirdi. Oğuz illeri birleşerek (Hakanlık) şeklini meydana getirmişlerdir. Boylar Demokrasi ile idare edilmektedirler. Egemenlik (Boy Meclisi)nde idi. Her ferd bu meclisin üyesi idi. Bu meclis yılda bir kerre Boy beyini seçerdi. Boy beyi, halkı memnun edemezse istifaya mecburdu. Boy beyinin maiyetinde gençlerden kırk yiğit bulunurdu. Dış işlerini görmek için (İhtiyar) adlı bir büyük vardı. Akıncı kuvvetlerinin komutanına da (Sübaşı) denilirdi. Savaş başlamadan önce, Boy beyinin çadırı önüne ucunda bayrak olan bir mızrak dikilirdi. Derhal gençler silâhlanıp alaylar teşkil ederlerdi.

Boy beyinin hazinesi yoktu. Aralarında eşitlik vardı. Oğuzlar (Referandum) usulile idare edilen bir (Cumhuriyet) şeklinde yaşarlardı. Çalışkan ve ahlâkça üstün insanlardı. Aralarında para ile tutulmuş hizmetçiler olmadığı gibi esirler de yoktu. Yaraladıkları düşmanı çadırlarına götürüp kadınlarına tedavi ettirirlerdi. Çarpıştığı düşman ona el uzatırsa öldürmezlerdi, aman dileyeni af ederlerdi.

Zamanla boylar birleşerek (İl) şeklini aldılar. İl kelimesi (Devlet) veya (Barış) demektir. Boylar içte ve dışta barış halinde yaşarlardı. Elçi kelimesi de, barışçı demektir. Oğuzların âdet ve örflerini sağlıyan bir hukukları vardı ki buna (Töre) derlerdi. Oğuz töresine bağlı olmıyanlara (Tat) veya (Tatar) derlerdi. Oğuzlarda dört yön kutlu idi. Buna dört renk vermişlerdi :

Doğu — Gök
Batı — Ak
Kuzey — Kara
Güney — Kızıl

idi. Bu sebeple Oğuzlar Anadoluya yerleşince, Anadolunun kuzeyindeki denize (Kara Deniz), batısındaki denize (Ak Deniz), güneyindeki Denize (Kızıl Deniz) adını vermişlerdir. Kuzey rüzgârına da (Kara Yel) demişlerdir. Oğuzlar savaşlarda da dört renk ata binerlerdi. Doğuya düşen atlar gök, batıdakiler ak atlar, kuzeydekiler Kara atlar, güneydekiler de kızıl atlardı. Oğuz Hanın ordusu da böyle idi. Dünyayı Tanrının dört oğlu idare ettiğine inanırlardı.

Doğuda — Gökhan
Batıda — Akhan
Kuzeyde — Karahan
Güneyde — Kızılhan

bulunurdu. Oğuzlarda (Ağaç - Ates - Demir - Su) kutlu idi. En kutlu kuş, (Tuğrul), en kutlu hayvan (Bozkurt), ağaçta (Huş ağacı) idi. Gök Tanrıya yılda bir kere (Öküz) kurban ederlerdi. Oğuzların dinine (Şamanizm) denilirdi. Şamanlıkta kutlu olan en büyük Tanrı (Güneş) dir. Bu (Güneş) de güzelliktir. Bütün dünyayı güzelliğin cevheri olan (Nur) kaplamıştır. Bu Nur da (Güneş) olarak görünmektedir. Ayrıca (Ay) ve (Zühre) yıldızı da kutludur. Bunlara (Günhan), (Ayhan), (Yıldızhan) denilir. Dinî törenleri de (Şaman) lar veya (Kam) lar idare ederlerdi.

Oğuzlarda dörtlü teşkilâtla beraber (Altı) teşkilât da vardı. Oğuzların (Uygur, Kalaç, Kanıklı, Karluk, Kıpçak, Ağaçeri) adlı altı kolu vardı. Bunların hepsi Oğuzdur. Oğuzlar, diğer Türk kavimleri olan (Yakutlar, Başkırtlar, Özbekler, Altaylılar, Hazarlar, Macarlar, Bulgarlar, Finler, Karaçaylar, Kumuklar, Kara Kalpamlar) dan ayrı müstakil bir koldur. Oğuzlar, fizyonomi itibariyle tamamen Avrupalılara benzemektedir. Bunlar Türk, Oğuz ve Türkmen diye adlanmışlardır. Oğuz, Türkün âsili, kibarı demektir. Oğuzlarda en önemli bir rakam da (9) dur. Bunu çok uğurlu sayarlar, çok kerre dokuz boya ayrılırlar, bunlara (Dokuz Oğuzlar) denilir. Oğuzlarda soy dokuzuncu göbeğe kadar çıkar. Tarhanlık imtiyazı dokuzuncu göbeğe kadar devam eder. Dokuz atası demirci olan Şaman olabilir. Gök te dokuz kattır. Ceza kanunlarının da dokuz adedi önemlidir. Törenlerde dokuz bardak Kımızı, dokuz yudumda içmek adettir. Ot demetlerini de dokuzar yaparlar. Oğuz beylerinin sancakları da dokuz tanedir.

Oğuzlarda dikkate değer bir adet de (Şölen) denilen ziyafetdi. Oğuz beyleri ve hatunları şölen verirlerdi. Yirmi dört boyun beyi, çıplak olanlara elbise giydirir, borçlu olanların borçlarını öderdi. Dargınlar barıştırılırdı. Ayrıca yılda bir kere de (Yağma Şöleni)

verilirdi. Bu şölene Üçokla Bozok'un bütün beyleri katılırdı. Ziyafetten sonra İl Beyinin veya hakanın otağında ne kadar malı varsa beyin emri ile halk tarafından yağma edilirdi. Çünkü beyin serveti kamuya ait vakıflar hükmünde idi. Bu serveti ona veren halkı, malını yağma ederler, fakat daha iyisini yine verirlerdi. O gün yeni bey de seçilirdi.

Oğuzlarda her kırk ev bir topluluk sayılırdı. Bu toplulukların her birinde, yılda en az dört evlenme olması töre idi. Fakir olanlara yardım edilir. Herkes bir kadın alabilirdi. Oğuzlar kendilerine tâbi olup, dillerini kullanan, kültürünü kabul edenlere (Ulus) deni lirdi. Oğuz olanlara da (Budun) derlerdi. Budun (Uruk) u teşkil ederdi. Uruk, tohum demektir. Yani aynı kökden gelenlerdir. Uluslarla evlenmezler, soy ve soplarını devam ettirirlerdi. Oğuzlarda Hakan olabilmek için babası ve anası Türk olmak şarttı. Hakan oğullarına (Tekin), anası Türk olan kızlara da (İnal) derlerdi.

Uruklar (Boy) lara, boylar da (Oymaklara), oymaklar da (Obalara), obalar da (Avul) lara ayrılmıştı. Oğuzların sosyal yapıları bu şekilde bölünmüştü. Yerleştikleri yerlere (Yurd) derlerdi. Sürü sahibi olduklarından yazın (Yaylâk), kışın da (Kışlak) tutarlardı. Yaylaklar tahsis olup, kamuya aittir. Parçalanmaz ve satılmazdı. Ancak faydalanılırdı. Dinlenme yeri idi. Burada yağ peynir, yoğurt yapılırdı. Şehirlere yerleşmiyenler (Göçerevli) idi Göçerevlilik (Göçebelik)den farklıdır. Bunlar gezici bir teşkilât idi. Göçerevli bir ilde devlet kurabilecek dört ana teşkilât vardır. Birincisi (Alpler) dir. Bunlar talimli askerler ve akıncılardır. İkincisi (Horasan Erenleri) adıyla (Alimler, Pirler, Babalar) idi. Bunlar da alimler, din büyükleri ve şamanlardı. Üçüncüsü (Ahiler) olup, her daldan sanatçılardı. Dördüncüsü (Bacılardı). Bunlar da silâhlı kadın alayları idi. Türk cemiyetinin bu ana cevheri dolayısıyla, her çağda Oğuzlar bir devlet kurmuşlar, egemenlik sağlamışlardır. Diğer Türklerde bu maya olmadığından daimi devlet kuramamışlar, tebâ olarak yaşamışlardır. Bu sebeple Oğuzlar tarihin bir mucizesi olmuşlardır. Tarihten silinmemelerinin birinci sebebi bu olmakla beraber, ikinci ana kaynak da (sürü sahibi) olmalarıdır. Büyük akınlara, tabiî âfetlere, genel kıtlıklara karşı her türlü ihtiyaçlarını temin eden koyun ve davarlara ve ota malik bulunmaları olmuştur. Bu sebeple kaderlerine inkıraz yazılmamıştır. Her çağda devlet kurmuşlardır. Zamanla illerinin birleşmesinden (Hakanlık) kurmuşlardır. Hakanların (Kurultay) adlı meclisleri vardı. Bu meclis (Yasa) yı yapardı. Hakanların büyük otağlarına (Ordu) adı verilirdi. Hakanlık devrinin sancağının rengi (kırmızı)

idi. İlhanlık yani imparatorluk devrinde sancak rengi (Gök) idi. Oğuzlar ölülerini mumyalarlar, bütün eşyalarıyla (Kurgan) denilen kümbetlere gömerlerdi. Oğuzlar sakal ve bıyıklarını tıraş ederlerdi. Saçları uzundu. Elbiseleri yünden ve ak renkte idi. Temiz insanlar olup, sık yıkanmayı severlerdi. Sağlam vücutlu idiler. Kımız denilen kısrak sütünden yapılmış bir içki içerler. Kopuz denilen bir sazı çalarlardı. Ozanlar oğuznameden destanlar okurlardı. Oğuz delikanlılarının oyunları halay çekme ve bar şeklinde idi. Oğuzlara ait belgenin en eskisi altıncı yüzyılda dikilen (Yenisey) anıtlarında görülmektedir. Bu anıtlarda (Altı Oğuz Budunu) sözü yazılıdır. Bu yazı (Alp Turan) adında bir boy beyine aittir. Sekizinci yüzyılda dikilen (Orhun Yazıt) larında ise (Doğuz Oğuz) diye kayıt vardır. Üç Oğuzları (Gültekin) yenmişti. Peçenekler ve Uygurlar da Oğuzlardan idi. Oğuzların, büyük urukları onuncu yüzyılda Ceyhun nehri ve Hazar boylarında yaşamakta idiler. Oğuzların kışlakları (Yenikent) ve (Cend) şehirleri idi. Karaçukda Oğuzlara ait bir çok kültür eserleri çıkmıştır. Maveraünnehir ve Horasan eli (Oğuzistan), Doğu Türkistan da (Uyguristan) idi. Türk medeniyetini bu Türk Oğuzlar kurmuşlardı. Oğuzlar Anadolu Türklerinin atalarıdır.

TÜRKMENLER

Oğuzlar, Maveraünnehir ve Horasan elinde yaşamakta idiler. Bir kısmı göçerevli kalmış, bir kısmı da şehirler kurmuşlardı. Fakat sekizinci yüzyılın başlarında Arap komutanlarından (Kuteybe) Oğuz elini istilâ etti. Maveraünnehir müslümanların eline geçti. Arapların bu bölgeye yerleşmeleri 842 tarihinde halife (Mutasım) zamanındadır. Arap tüccarları Horasan'dan Çin'e doğru ticarete başladılar. Bu devirde Nasturî papazları Türkler arasında hristiyanlığı yaymaya çalıştılar. Oğuzlar Şamanizm dininde idiler. Türk elinde camii, Buhara'da 712 tarihinde Kuteybe yaptırdı. Arap Halifeleri yerli Türk beylerine elçiler göndererek islâmiyeti kabul etmelerini dilediler. Buna rağmen Emeviler Türk elini soyuyorlar, haraç alıyorlardı. Arap tüccarları ile temasa gelen Türklerin bir kısmı müslümanlığı kabul ettiler. Müslüman olan Türkler ilk müslüman devleti olan (Saman Oğulları) ve (Karahanlılar) devletlerini kurdular. Dokuzuncu yüzyılda müslümanlık yayılmaya başladı.

Onuncu yüzyılda birdenbire Oğuzların 200 bin çadır halkı müslümanlığı kabul ediverdi. Bu cihan tarihi için büyük bir olay

oldu. Şamanizm dininde olan Oğuzlar müslüman olarak Tanrının birliğine, Hazreti Muhammed'in Peygamberliğine, Kuran-ı Kerime inandılar. Artık Oğuzlar güneş din sisteminden büyük bir kitaba bağlandılar. Büyük kısmı sunnîliği, bir kısmı da Alevî olup Şamanlığı müslümanlıkla bağdaştırdılar.

Oğuzlar müslüman olunca Selçuklu devletini kurup cihan tarihine bir kuvvet olarak çıktılar. Selçuklular İran'a, bütün Arap âlemine sahip oldukları gibi Doğu Roma'nın da vârisi oldular. Oğuzlar kendi arzulariyle müslümanlığı kabul ettiler. Bu dine gönülden bağlanıp onu yükselttiler ve muhafaza ettiler. Müslümanlık camiası içinde siyasî bir varlığa sahip oldular. Cihan tarihinde rol oynadılar. Yeni bir medeniyet kurdular.

Oğuzlar müslümanlığı kabul edince onlara (Türkmen) denildi. Türkmen (Türk) kelimesiyle (Men) kelimesinden müteşekkildir. Men ise adam demektir. Türk adam, müslüman Türk manasınadır. Bir mânaya göre hâlis Türk demektir. Göçerevli Türkmenlere (Yörük), toprağa yerleşenlere (Türk) denilmiştir. Selçuklular zamanında Türkmen adını alan Oğuzlar, Alpaslan ve bilhassa oğlu Melikşah zamanında Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Anadolu Oğuz Türkmenlerinin yatağı, yurdu oldu. Onbirinci yüzyıldan itibaren Anadolu Türkleştirildi. Anadolu bir (Türkmen eli) haline geldi. Selçuk Sultanı Melikşah Horasan'da bulunan Türkmen oymaklarına yeni fethedilen Anadolu topraklarında yaylak ve kışlaklar verdi. Bu sebeple Anadolu'ya büyük Oğuz Türkmenler göçü oldu. Türkmenlerin en büyük kısmı bu kıtaya yerleştiler. Türkmen oymak ve boyları, birbirleriyle bozuşmaması için ayrı ayrı yerlere yerleşmiştir. Türkmenlerin Anadolu'ya yerleşmeleri tarihte vuku bulan göçlerin en önemlilerinden biri olmuştur.

Anadolu'nun Kuzey yöresine Oğuz Türkmenlerin (Bozok) koluna mensup 12 boy yerleştirilmiştir. Güney Anadolu'ya ise Oğuz Türkmenlerin (Üç ok) koluna bağlı 12 boy yerleştirilmiştir. 24 boy her tarafı doldurdu. Selçuk devletini kuran (Kınık) boyu Orta Anadolu'ya yerleşti. Bunları takiben de Kayı, Bayındır ve Afşarlar geldiler. Üçüncü olarak da Salur, Çepni, Bayat, Iğdır, Döğer boyları geldiler. Anadolu'nun fethinde en önemli rolü (Yıva) boyu göstermiştir. Dil itibariyle kıt'aya hâkim olundu. Orta Anadolu'da kınık lehçesi yayıldı.

Türkmenler Kızılırmak'tan itibaren ovalara yerleşip, çiftçilikle meşgul oldular. Sürü sahipleri de Kuzey Anadolu dağları ve Toroslar'da dolaştılar. Bunlar bugüne kadar Türkmen aşiretleri ve

(Yörükler) diye anılmaktadır. Anadolu'ya Türkmen Oğuzlardan sonra Uygurlar, Karluklar, Çiğiller, Kalaçlar, Kanıklar, Kıpçaklar; Ağaçerilerinden boy ve oymaklar gelip yerleştiler. Ayrıca Bizanslıların yerleştirdikleri (Hıristiyan Oğuz) larda Anadolu'da yaşamakta idiler. Hıristiyan Oğuzların adları hep öz Türk adları idi. Anadolu'ya Türkmenler geldikleri zaman nüfusu pek az buldular. Eski kavimler münkariz olmuş, yalnız bazi bölgelerde Ermeni, Kürt ve şehirlerde ise Rumlar yaşamakta idi. Anadolu'nun 43 bin köyünden 35 bin köyünü Türkmenler kurdular. Köy, bir obanın çadırlarını bırakarak evlerde oturmakla başlamıştır. Komün mahiyetinde köyler kurulmuştur.

Anadolu'ya gelen ilk büyük kafile 100.000 kişi olup, komutanları Artuk ve Tutak beylerdi. İkinci bir kafile de 320.000 Türkmendi. Onbirinci yüzyılda Anadolu'ya (1) milyon Türkmen geldi. Diğer yüzyıllar da durmadan Anadolu'ya Horasan elinden göç oldu. Bu nüfus bugün otuz altı milyonu buldu. Anadolu'nun 70 kadar şehrinde Türkmenler yerleştiler. Camiler, medreseler, Kervansaraylar, hamamlar, şifahaneler kuruldu.

Anadolu'ya Oğuzların 24 boyu kendi adlarını veren köyler kurdular. Bugün Anadolu'da 43 bin köy vardır. Bozokların (Kayı, Yazır, Avşar, Beydili) boylarından Oğuz hakanları çıkmıştır. Üçokların (Kınık, Eymur) boylarından devlet reisleri gelmiştir. Bu boylara ait köy adları halâ Anadolu'da yaşamaktadır. Bu köyler şunlardır :

Adet	Üçoklu Köyler	
16	Bayındır	
2	Peçenek	Gökhan Boyları
—	Çavuldur	
10	Çepni	

Adet	Bozoklu Köyler	
4	Salur	
20	Eymür	Dağhan Boyları
2	Alayund	
—	Ürker	

Adet	Bozoklu Köyler	
3	Iğdır	
1	Büğdüz	Denizhan Boyları
9	Yıva	
15	Kınık	
14	Kayı	
16	Bayat	Günhan Boyları
—	Alkaevli	
3	Karaevli	
4	Yund	
4	Döker	Ayhan Boyları
3	Dodurga	
—	Yazırlı	
12	Afşar	
9	Kızık	Yıldızhan Boyları
2	Beydili	
14	Kargın	

Bu cetvele göre Anadolu'da Bozok adlı (81) köy, Üçoklara ait (82) köy adı vardır. 17 tane de Salur'un bir kolu olan Karaman adlı köy bulunmaktadır. Ayrıca Oğuz adlı (6) köy ile bir de Erzurumda (Oğuzdağı) vardır.

Anadolu'da diğer Türk kavimlerinden 4 tane (Özbek), 3 tane (Kazak), 5 tane (Kuman), 11 tane (Karluk) 1 tane (Kırgız), 1 tane (Kumuk), 1 tane (Hazar), 2 tane (Macar) adlı köyler de vardır.

Türk ve Türkmen adlı köyler de vardır. Türk eli köyü, Türkân, Türkiyan, Türkbar, ayrıca Türkmenli, Türkmen Hacı, Türkman, Türkmen, Türkmanoğlu, Türkmenli gibi. Bunlardan başka Kurt anlamına gelen (Çine) köyü, Orhunlu, Kızılelma, Kopuz, Hun'ların bir kabîlesi olan Bozgeyikli köyü. Hive köyü, Şilân köyü, Kara koyunlu, Akkayunlu, Akça Koyunlu, Güney, Gökoğlan gibi köyler hep Oğuz Türkmen adlarıdır. Bu adlar Anadolu'nun tapu senetleri mertebesindedir. Hepsi Türk'lüğün birer damgalarıdır. Anadolu'da meşhur olarak yaşamakta olan (Türkmen Aşiretleri) de şunlardır :

1 — Kara Keçili Aşireti

2 — Afşar »

3 — Farsak »

4 — Sarı »

5 — Kaçar »

6 — Tahtacı Türkmenleri

Ayrıca Anadolu'da Beydili, Gündeçli, Köçekli, Kuyumcu, Karaşar, Gökçeli, Eseli, Nacarlı, Sehepli, Cingöz, Çobanlı, Çaylak, Bayat, Aydınlı, Karagöz, Tanrıdağ, Alabalı, Çiçili, Mazici, Barak, Türkmen aşeritleri de vardır. Bunların bir kısmı da (Alevî) dir. Farsak'lar Adana ve Antalya Vilâyetlerinde, Afşarlar Doğu ve Kuzey Anadoluda dolaşırlar. Kaçarlar Anadolu'da azdır. Sarılar aşireti de Güney Anadolu'da yaşarlar. Karakeçili aşireti de büyük bir koldur. Alevî Tahtacılar da Toroslar'dan Çanakkale'ye doğru yaşamaktadırlar. Anadolu (Oğuz Türkmenlerin) ülkesi olmuştur. Bu Oğuz Türkmenler :

1 — İran'da - Büyük Selçuklu İmparatorluğu,

2 — Anadolu'da - Anadolu Selçuklu İmparatorluğu,

3 — Osmanlı İmparatorluğu,

4 — Türkiye Cumhuriyeti Devletini

kurmuşlardır. Oğuz Türkmenlerin kurdukları devletler (900) yıldan beri devam etmektedir. Oğuz Türkmenleri bizim atalarımızdır. Yani Türkiye Devletiyle ulus adımız (Türk), devlet adımız da (Türkiye) olmuştur. Bütün dünyaulusları bizi Türk diye anmaktadır. Atatürk'ün (Ne Mutlu Türküm Diyene!) dediği gibi biz de, tarihe ün salan Türklüğümüzle iftihar eder, bu vatanda onun adına çalışırız.

Oğuz Türkmenlerin devletini kuran (Selçuk Han) dır.

SELÇUK HAN

985 — 1007

ŞECERE

Adı	**Selçuk**
Baba Adı	**Dokak**
Doğumu	**900**
Saltanatı	**985 - 1007 22 yıl**
Ölümü	**1007**
Çocukları	**Aslan - Mikâil - Musa - Yunus - Yusuf**

SELÇUK BEY

Selçuklu Devletini kuran, Oğuzların Üçok koluna mensup (Kınık) boyundan (Dokak) ın oğlu (Selçuk) dur. Dokak'ın ataları şunlar olduğu Oğuznamede kayıtlıdır. (Karaküçi, Toksurmuş, Lokman, Ertuğrul) dur. Dokak, Oğuzların büyük bir kolu olan Uygurların tabaasından idi. Uygurlar Göktürk Devletinin yıkılışından sonra devlet kurmuşlardı. Bunlar medeniyette de pek yüksek olup, ilk defa matbaayı icat etmişler. Orta Asya'nın ticaretini ellerinde tutmuşlardı.

Dokak Kınık beylerinden olup, Hazar hükümdarı (Beygürhan) a kendisini sevdirmiş ve büyük bir askerî birliğin komutanı olmuştu. Emri altında da bir ordu vardı.

875 yılı içinde Uygur Hakanı, Oğuzların bir boyuna karşı askerî bir kuvvetle yola çıktı. Bunu haber alan Dokak Bey, hükümdarın ordusunun önüne çıkarak, bu sefere mâni olmak istedi. Ona hakaret edici sözler sarfetti. Beygü Han kılıcını çekip Dokak'ı yüzünden yaraladı. Buna kızan Dokak da elindeki gürzle ona vurarak, atından aşağı düşürdü. Hakan Dokak'ın öldürülmesini emrettiği halde onu kimse öldürmedi. Çünkü bütün askerler Dokuz

Başbuğlar birer birer oklarını tirkeşe (okluk) koydular. Sonra gözü bağlı bir çocuk onlardan birini çekti. Selçuklu Han'ınki çıktı. Böylece Selçuk Türk'lere Han seçildi.

Oğuzlardandı. Dokak Beygü Han'a : «Şayet Oğuzları öldürürsen, bütün Oğuz boyları ayağa kalkacak ve iç savaşlar olacaktır. Bundan dolayı Hazar Devleti yıkılabilir» diye haber gönderdi. Bütün beyler Dokak'ın düşüncesini doğru buldular. Beyler bir Şölen verip ikisini barıştırdılar. Dokak ileri görüşü ve yüksek ahlâkı ile kendisini daha fazla sevdirdi. Adı her yöne yayıldı. Bu olay Oğuzların ilerde bir egemenlik kuracaklarına en canlı bir şahitti. Dokak'a (Kuvvetli Yay) takma adı verildi. Bu olaydan sonra Dokak çok yaşamadı. Yetiştirdiği oğluna şöhretini bıraktı. Oğlu (Selçuk) babası öldüğü zaman 18 yaşlarında idi. Selçuk 900 milâdî yılında Yerkend'de dünyaya gelmişti. Bu delikanlı babasının bütün iyi meziyetlerine sahip idi. Kısa bir zamanda hakana kendini sevdirdi. Beygü Han onu bir müddet sonra (Sübaşı) lığa tâyin etti. Sü, eski Türkçede (Sülemek - Sefer etmek) anlamına gelmektedir. Bu kelimeden sü hecesi alınarak ordu komutanlarına (Sübaşı) denilmiştir. Subay da bu kelimeden alınmıştır.

Selçuk kısa zamanda bir komutan olunca bir Oğuz Devleti kurmağa karar verdi. Kınık boyu da Oğuzların en kuvvetlisi idi. Salur, Kayı, Bayındır, Yıva boyları da Selçuk'u çok seviyorlardı. Selçuk bir devlet kurmayı iyice tasarladı. Bir bahane arıyordu. Bir gün hükümdar Selçuk'u sarayına dâvet etmişti. Saraya gelince Hakan'ın, Hatununun üst tarafına kurulup oturdu. Bu saray âdetini bozmaktı. Bu hareketiyle niyetini belli etmişti. Hakanın eşi ve hükümet büyükleri Selçuk'un aleyhine döndüler. Onu öldürmeye karar verdiler. Bu tehlikeli durumu gören Selçuk, Yenikent'i terkedip, 930 tarihinde (Cend) şehrine kaçtı.

Onuncu yüzyılın ortalarında Asya'da şu devletler yaşamakta idi :

1 — Doğu Türk elinde (Uygur Devleti),
2 — Tanrıdağ yöresinde (Karahanlılar),
3 — Maveraünnehir ve Horasan'da (Saman Oğulları)
4 — Afganistan'da (Gazneliler Devleti),
5 — Anadolu'da (Bizanslılar)

vardı. Bu devletlerin yaşadıkları onuncu yüzyılda Oğuzlar Seyhun Nehri dolaylariyle Hazar Denizine kadar yayılmışlardı. Boylar, oymaklar ve obalar halinde yaşıyorlardı. Oğuzların batısında Hazer Türkleri, Doğusunda Karluklar, Kuzeyinde Kimaklar, Güneylerinde ise Müslüman Araplar bulunuyordu.

Cend şehri ise islâmların tam sınırı idi. Araplar putpereslere cihad açmışlardı. Uygurlar Maniheizm dininde, bir kısım Türkler

Arap halifeleri elçiler göndererek Türk'lerden islâmiyeti kabul etmelerini istediler.

de Nasturi papazlarının tesiriyle hıristiyan olmuşlardı. Hazarların bir kısmı da Musevî olmuşlardı. Bunlara (Karayım) deniliyordu. Ayrıca Mazdekiler olup bunlara (Zındıklar) deniliyordu. Ayrıca Budistler ve Zerdüştler de bulunmakta idi. Oğuzlar da (Şamanizm) dininde idiler. Araplar Cend'e kadar gelmişler, bu kavimleri müslüman yapmaya çalışıyorlardı. İşte bu sıralarda Cend'de bulunan Selçuk 100 kadar adamı ile müslüman olmayı düşündü. Bütün serveti de 50.000 koyun 1500 deve ve atları idi. Selçuk Arap ve Valisine adamlarından birisini göndererek ondan müslümanlığı anlatacak bir din adamı istedi. Vali, Selçuk'a bir hey'et gönderdi. Bunlar, Hazreti Muhammed'in hayatını, eshabı olan dört halifenin şahsiyetlerini ve yaptıklarını, Kuran-ı Kerîm'i ve İslâmiyetin esaslarını anlattılar. Oğuzların en hoşuna giden (cihat) ile eşitlik esasları ve İslâmın şartları oldu... Selçuk sınır boyunda olunca Maveraünnehir'den doğuya kadar uzanan bütün puta tapanlarla savaşacaktı. Bu iş te, büyük bir kitaba inanmakla olabilirdi. Derhal Selçuk başta bütün Oğuzlar Allah'ın birliğine, onun Resûlü Hazreti Muhammed'e ve Kuran-ı Kerîm'e inandılar. Kendi arzulariyle Müslümanlığı kabul ettiler. (960). Birdenbire 200.000 çadır halkı Oğuzlar müslüman oldular. Onuncu yüzyılda müslüman olan Oğuzlar, Asya tarihinde yeni bir devrin başlangıcı oldu. Zamanla müslümanlık Ceyhun Nehri boylarından, Anadolu'ya, oradan Batı Türk eline, Güney'den Mısır'a ve nihayet Fas'a kadar uzandılar. Zamanla Oğuzlar Selçuklu, Osmanlı adiyle geniş İmparatorlukları kurdular.

Artık Oğuzlar Şamanlık dininden Müslümanlığa döndüler. Bu zaman (Türkmen) adını aldılar.

SELÇUK'UN HANLIĞI

Müslüman olan Oğuz Türkmenler sınırda cihada hazırlandılar. Savaşlar başlayınca bir çok Oğuz boyları sınırda bir kuvvet haline geldiler. Oğuz Türkmenler Cend şehrine yerleşince, müslüman olmayan Uygurlar Cend halkından vergi almıya geldiler. Selçuk müslümanların, müslüman olmayanlara vergi veremiyeceğini bildirdi. Vergi memurlarını da kovarak, Uygurlardan öcünü aldı. Oğuz Türkmenler onuncu yüzyılda, ilk müslüman devletlerden (Karahanlılar) la, (Saman Oğulları) ile komşu oldular. Selçuk'un müslüman olmayanlara vergi vermemesi şöhretini bir anda yükseltti. Oğuz boyları etrafında toplanmaya başladılar. Kısa zamanda (Gaziler) teşkilâtı kuruldu. Gaziler ordusu asayişi bozuk olan Oğuz elinin muhafızları oldu. Gazilerle beraber (Ahilik) teşkilâtı

da kuruldu. Ahiler de ayrıca (Ahi yiğit alaylarını) meydana getirdiler. İşte Selçuk devletinin Çekirdeğini bunlar teşkil etti.

Selçuk bu şöhrete sahip olunca yüz kadar Oğuz beyi oklarını verdiler. Bu işaretli okları bir torbaya koyup, bir çocuğa çektirdiler. Bu çocuk içlerinden bir tanesini çekti. Çıkan ok Selçuk'un idi.

Selçuk'u bir ak keçeye oturtup Oğuz töresince dokuz defa kaldırıp Han seçtiler. Şölen verilip Kımız içildi. Sonra and içtiler. Selçuk (985) tarihinde kendi adıyla (Selçuklu Devleti) nin çekirdeğini attı. Selçuk, Han seçilince etrafındakilerle savaşa başladı. Devletine Cend şehri dar gelmeğe başladı. Saman Oğulları Selçuklularla iyi geçinmek için onlara yaylak olarak Buhara yakınlarında (Nûr) kasabasını verdi. Selçuklular sürülerini yaylaya sürdüler. Selçuklularda Saman Oğulları sınırlarının müdafaasını üzerlerine aldılar (986).

Selçuk Han, Oğuz töresine göre yeni devletinin esaslarını kurdu. Bu yeni devletin kurucusu Selçuk olduğu için (Selçuklu Devleti) denildi. Selçuklu Devleti babadan oğula geçen bir ferdî saltanat usulü meydana getirdi. Bu soy Oğuzların (Kınık) boyuna mensuptular. Fakat sonraları diğer Oğuz Türkmen boyları, Selçuk soyunun devamını istemediler. Bunlara karşı Türkmen isyanları oldu. Selçuk'un kurduğu devlet hükümdarın ve hanedanın malı oldu. Selçuk Han namına hutbe okundu. Fakat para bastırmadı. Bir müslüman devletin kurulması için üç şart lâzımdı. Hutbe okutmak, para bastırmak, Halifeden menşur almaktı. Selçuk yalnız hutbe okutmuştu. Parayı bastıran ve menşur alan torunu Tuğrul Bey olmuştur. Bundan dolayı ona kurucu denilmiştir. Selçuk Han, oğullarını zapt edilen yerlere vali tâyin etti. Bu şehzadeler adına hutbe okundu. Selçuk kendini halktan ayırmazdı. Hükümdarın sofrası herkese açıktı. Selçuk çok hak güderdi. Otağında oturur, halkın şikâyetlerini dinlerdi. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. Her zaman ordugâhında bulunurdu. Dine saygı göstermekle beraber, Oğuz töresini de dikkatten uzak tutmazdı. Selçuk, Oğuz töresince, daima Oğuz Beyleri ile danışmada bulunurdu. Yirmi dört boyun beyleri Selçuk Han'a bağlandılar. Selçuk, devlet teşkilâtını da kurdu. İcra kuvveti, pervaneci, çaşniğir, sahibi divan, defterdar, ayrıca başvekil olan veziri de vardı. Selçuk Devletinin ilk kurucusu Selçuk Han oldu. Abbasi Halifesine saygı gösterdi. Sünnîliğin müdafii oldu. Fakat bir kısım Türkmenler Alevî oldular. Ebû Müslimi Horasanî, Türklere eziyet eden Emevî Araplarını yok etmiş, saltanatlarını yıkmıştı 751 tarihinde Çinlileri korkunç bir yenilgiye uğrattığından Çin tehlikesi de ortadan kalkmıştı. Emevî

Araplar Batı Türk elinin ekonomisini ve asayişini alt üst etmişlerdi. Kâğıt yapan Semerkand Fabrikaları, kumaş tezgâhları kapanmıştı. Horasan çeliği dış pazarlara gönderilmez olmuştu. Çin'den gelen ticaret yolları eski önemini kaybetmişti. Onuncu yüyzılda kurulmuş olan Saman Oğulları, Karahanlılar Gazneliler devletleri ise birbirleri ile uğraşıyorlardı. Abbasiler de Batı Türk eline hâkim olamıyorlardı. Bağdat Halifelerinin nüfuzu kırılmıştı.

Oğuz elinin bu karışık anlarında Selçuklu devleti kurulmuş bulunuyordu. Selçuk bu devletin ancak çekirdeğini kurmuş, arsasını sağlamıştı. Selçuk devletinin kuvvetlendirilmesi oğullariyle torunlarına kalıyordu. Selçuk'un beş oğlu vardı.

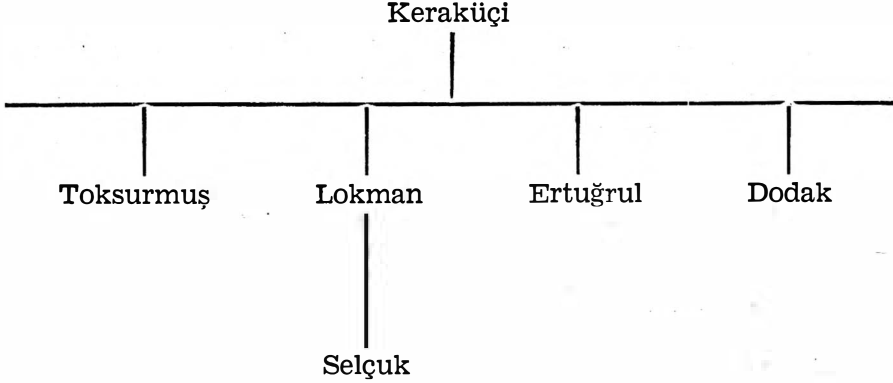
Bunlar :

Aslan Mihâil Musa Yunus Yusuf

idi. Selçuk'un oğulları birer kuvvetin başına geçmişler, bu yeni devleti kuvvetlendirmek azmi ile çalışıyorlardı. Selçuk oğullarından Mihâil'i çok seviyordu. Mihâil bir kaleyi kuşatırken şehit düştü. Selçuk, Mihâil'in (Tuğrul) ve (Çağrı) adlı oğullarına sevgisini verdi. Hanlığı Tuğrul'a bırakmak istemedi. Fakat büyük oğlu Aslan vardı. O büyük kuvvetlere komuta ediyordu. Artık Selçuklular kendilerini tanıtmışlardı. Bu sıralarda Karahanlılar ile Saman Oğulları birbiriyle savaşıyorlardı. Karahanlı hükümdarı (Buğra Han Harun) Maveraünnehiri işgal etti. (992) Samanlı hükümdarı (İkinci Nuh) Selçuk'tan yardım istedi. Oğlu Aslan Bey'i bir ordu ile gönderdi. Aslan Bey Buhara'yı aldı. Bir çok mal elde etti. Bu esnada Gazneli Mahmut Horasan'ı işgal etti : (999) Selçuklular tekrar Karahanlılarla savaştılar. Bir gece baskını ile onları yendiler. 18 komutanları ile bir çok da esir aldılar. Batı Türkleri bu savaşlarla zayıf bir hale düşerken Selçuklular bu fırsattan faydalanıyorlardı. Gün geçtikçe kuvvetleniyorlardı. Devletlerini büyütmek amacı ile Selçuklular, fazla gayret gösteriyorlardı. Artık onlara bir vatan ve üzerinde köklü bir denet lâzımdı.

Oğuznameye göre.

SELÇUK'UN ATALARI

ASLAN BEY

Oğuz Türkmenler oba oba Selçuk'un etrafında toplanıyorlardı. Artık Selçuk Han iyice ihtiyarlamış bütün devlet işlerine büyük oğlu Aslan Bey bakıyordu. Siyasal işlerde başarı gösteriyordu. Selçuk Han Cend şehrinde 107 yaşında olduğu halde (1007) tarihinde öldü. Selçuklu Devletinin kurucusu Selçuk'un ölümüne Türkmenler çok ağladılar. Ona yuğ yaptılar. Cend'e onu gömdüler. Selçuk'un ölümü üzerine Oğuz Türkmenler Aslan Bey'in etrafında toplanıp Cend'i terkederek Buhara'ya gittiler. Bu ülke Karahanlıların egemenliğinde idi. Zayıf durumda olduklarından Selçuk oğullarına ses çıkarmadılar. Onlar da bir hareket göstermediler. Karahanlılara mensup olan (Ali Tekin) (1021) yılında Buhara'yı zaptetti. Büyük bir kuvveti olmayan Ali Tekin Aslan Bey'le anlaştı. Bu zaman Selçuklular harekete geçerek Horasan'ı aldılar. Horasan Gaznelilerin elinde idi. Bunun üzerine Gazne Sultanı Gazneli Mahmut 1025 yılında ordusu ile beraber harekete geçip Maveraünnehire geldi. Ali Tekin kaçtı. Gazneli Mahmut Aslan Bey'le görüşmek arzu etti. Aslan Bey kuvvetlerini alarak çöllere çekildi. Sultan Mahmut, Aslan Bey'e bir elçi göndererek onunla dostluk yapacağını bildirdi. Selçuk oğullarının büyük bir tehlike olduğunu sezen Gazneli Mahmut onları mahvetmek istiyordu. Gazneli Sultan Mahmut'un gönderdiği elçi Aslan Bey'e şu sözleri bildirdi.

— Bize daima Hint taraflarına doğru cenge gitmek düşüyor. Müslüman yurtlarının her köşesindeki seçkin savaş erleri kendi is-

tekleriyle bize katılmak dileğinde bulunuyorlar. Hayret edilir ki hiç bir vakit Selçuk oğullarından bir bölük bizimle beraber kâfirlere karşı cenge gitmiyor. Bu yüce saadeti ve parlak ünü kazanmaya yanaşmadılar. Aradaki mesafenin yakınlığına göre oymağınızın büyükleri huzurumuza kolayca gelebilirler, yapılması lâzım gelen işleri birlikte konuşup, çare düşünürüz. Sonra iltifatlarımız, ihsanlarımıza uğrayarak yurtlarına dönerler.

Elçi Gazneli'nin bu sözlerini söyleyince Oğuzların pek hoşuna gitti. Aslan Bey'in Sultanın huzuruna gitmesine razı oldular. Aslan Bey seçkin 10.000 kişi ile birlikte Sultan'ın katına yollandı. Yanına oğlu Kutalmışı da almıştı. Sultan Mahmut Semerkant'da bulunuyordu. Aslan Bey Semerkand'a gelince Sultana haber verdiler. Adamlarından birini göndererek :

— Şimdilik askere ihtiyaç yoktur. Ordunuzu geri göndermenizi Sultan emrettiler. Huzura yalnız gelmenizi arzu ettiler, dedi. Aslan kuvvetlerini geri gönderdi. Oğlu ile beraber gürbüz ve yakışıklı üç yüz yiğit ile saraya geldi. Aslan yalnız olarak huzura girdi, saygı ile yer öptü. Aslan'ın bu terbiyeli hali Gazneli Mahmud'un pek hoşuna gitti. Aslan'a büyük ikramlarda bulundu. Tahtı'nın yanına, bir kürsü koydurtarak konuğunu yanına oturttu. Huzurunda dernek kuruldu. Aslan'ın yiğitliğini görenler pek hoşlandılar, biraz sonra Gazneli Mahmud Aslan'a dedi ki :

— Eğer ihtiyacımız olursa bize ne kadar asker ile yardım edebilirsiniz?

Aslan, tirkeşinden bir ok çıkarıp :

— Her ne zaman bu oku oymağıma gönderirsem çarçabuk on bin er gelir dedi. Sultan :

— Daha fazlasına lüzum görülürse.

Aslan ikinci bir ok çekti.

— Bu defa yirmi bin er gelir... deyince Gazneli Mahmut hayretle.

— Bunlar da kâfi gelmzse?!.

Aslan bu defa yayını çıkardı;

— Bu yayı ne zaman gönderirseniz otuz bin atlı er emrinize gelir!..

derdemz bu sözü hayretle karşıladı. Bu anda hayreti korkuya ve nefrete döndü. Kendi kendine : «Bir adam ki üç ok bir

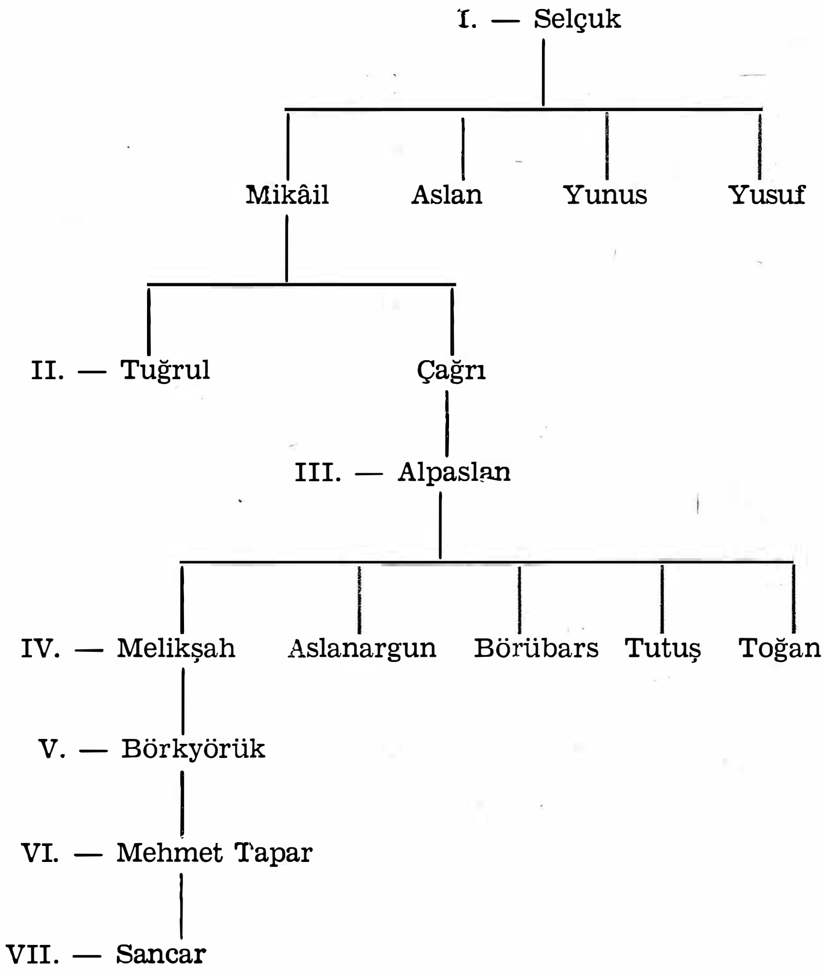

Selçuk ölünce Türk'ler Arslan Bey'in etrafında toplandılar

yayla 60 bin asker gönderir. Bu adam saltanat için büyük tehlikedir.» diye mırıldandı. Aslan ve askerlerine gurup gurup ziyafetler verdiler. Hepsine bol bol şarap içirdiler. Hepsi geç vakit yatmaya gittiler. Gazneli Mahmut Aslan'ı öldürmek istedi. Fakat bu yiğit'e kıyamadı, Saray adamları sabaha karşı Aslan'ın odasına bir baskın yaparak onu yatağında tutsak ettiler. Ellerini bağlayıp, Sultanın emri ile Hindistan sınırında bulunan (Kalencer) kalesine hapsettiler. (1025). Sultan'ın bu alçakça hilesi tarihin bir yüz karası oldu. Oğuz neslinin bu aslanının hayatı bir kartal yuvası olan bu kalede esir olarak acılar içinde geçti. Yedi yıl sonra bu kalede öldü. (1032)

Gazneli Mahmut hilekâr bir adamdı. Selçuk Oğullarını kandırmak için onlara birçok hediyeler gönderdi. Aslan'ın Sultan tarafından bir müddet daha misafir edileceğini söyletti. Aslan'ın oğlu Kutalmış babasının hapsedildiğini duyunca onu kurtarmağa andiçti. Kale cıvarına kadar gitti, fakat onu kurtaramadı. Bu haince yapılan işten, Selçuk Oğulları acı duydular, Gazneliler'den intikama hazırlandılar. Aslan'ın ölümünden sonra Oğuz Tükmenlerinin başına Mihâil'in Oğulları (Tuğrul) ve (Çağrı) Bey'ler geçtiler. Selçuk devletini kuvvetli olarak kurmak şerefine Tuğrul Bey nail oldu. Selçuklu Devleti zamanla büyüyüp (10) milyon kilometre kare yüz ölçümüne sahip oldu. Bu ülkede (150) milyon insan yaşamıştı. Selçukluların egemenliğine İran'lılar, Abbasiler, Doğu Roma İmparatorluğu ile irili ufaklı 10 kadar devlet girdi. Selçuklular tali'in bir mûcizesi olarak cihan tarihine çıktılar. Bu devletin ilk kuruluş çekirdeğini atan (Selçuk Han) olmuştur. Selçuklular (Büyük Selçuklu İmparatorluğu) ve (Anadolu Selçuklu Sultanlığı) olarak iki devre devlet kurmuşlardır. Büyük Selçuklular (985) den (1157) yılına kadar yaşamışlardır. Saltanatları 172 yıl sürmüş. Sekiz hükümdar gelmiştir. İran ve Horasan'da kurulmuş olan bu devlet yerine (Anadolu Selçuklu Sultanlığı) kurulmuştur.

SELÇUK

I. — Selçuk
Mikâil
Aslan
Yunus
Yusuf
II. — Tuğrul
Çağrı
III. — Alpaslan
IV. — Melikşah
Aslanargun
Börübars
Tutuş
Toğan
V. — Börkyörük
VI. — Mehmet Tapar
VII. — Sancar

KRONOLOJİ

900 — Selçuk'un doğumu
930 — Selçuk'un Cend'e yerleşmesi
960 — Oğuzların müslüman oluşu
985 — Selçuk'un Han seçilmesi
986 — Saman Oğulları ile anlaşma
1007 — Selçuk Han'ın ölümü
1016 — Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya akını
1018 — Türkmenlerin Ani kırallığına taarruzları
1021 — Ali Tekin'in Buhara'yı zaptı
1025 — Aslan Bey'in esareti.
1032 — Aslan Bey'in ölümü.

ŞECERE

Adı	Tuğrul
Baba adı	Mikâil
Doğumu	993
Saltanatı	1007 — 1063 56 yıl
Ölümü	1063
Çocukları	Çocuksuz

Selçuk'tan Sonra TUĞRUL Han oldu...

T U Ğ R U L

1007 - 1063

Selçuk'un Torunları

Oğuz Türklerinin Başoğlu (Selçuk Han) nun oğulları arasında en çok sevdiği (Mikâil) idi. Mikâil bir kaleyi kuşatırken öldü. Bu defa Selçuk sevgisini Mikâil'in oğlulları (Tuğrul) ile (Çağrı-Çakır) a bağladı. Bu iki kardeş keskin zekâlı ve pek hareketli idiler. Tuğrul 993 tarihinde doğmuştu. Bunlar dedeleri Selçuk'un kurduğu devleti esaslı olarak yönetecek istidatta idiler. Bu iki kardeş çok iyi yetişmişti. Her ikisi de üstün meziyetlere sahiptiler. Fakat Tuğrul'da Hükümdarlık vasfı daha kuvetli idi.

Selçuk Han, devletinin çekirdeğini attığı devirde, Oğuz elinin doğusunda ilk müslüman devletlerinden (Karahanlılar), ile Maveraünnehir ve Horasan'da (Saman Oğulları) ve bir de (Gazneli) devleti birbiriyle uğraşıyorlar, Türk elinin huzurunu kaçırıyorlardı. Gazneliler de Maveraünnehir'e doğru ilerlemişlerdi. Bu karışık zamanda Selçuk, Seyhun Nehrinin Kuzeyinde bulunan Cend şehrinde bulunuyordu. Büyük oğlu Aslan, Gazneli Mahmut tarafından hile ile tutuklanınca Selçuk, Oğuzların başına torunları Tuğrul ile Çağrı Bey'leri geçirdi. Onları devlet işlerine alıştırdı. Fakat kendisi çok ihtiyarlamıştı. Nihayet 107 yaşında Cend şehrinde öldü. (1007).

Selçuk ölünce devlet işleri doğrudan doğruya Tuğrul ile Çağrı'ya kaldı. Tuğrul'un bir adı (Mehmet), Çağrı'nın da (Davud) idi. Tuğrul ve Çağrı dedelerinin ölümü üzerine Cend şehrini terke karar verdiler. Türkmen oymaklarla birlikte yayla aradılar; nihayet sürülerine yaylak buldular. Selçuk Oğulalrı, Saman Oğullarının devlet merkezi olan Buhara'ya yaklaşmışlardı. Sarnan Oğlu Hükümdarı bundan kuşkulandı. Oğuz Türkmenlerini uzaklaştırmak için bir ordu hazırladı (1016).

Tuğrul ve Çağrı Bey'ler, Saman Oğlu Hükümdarı (İlek Nasır) ın bir oğlu ile üzerlerine geldiğini duyunca, Karahanlıların topraklarına sığındılar. Bu defa Karahanlı Hükümdarı (Buğra Han) bunlardan korktu. Çünkü, Selçuk Oğulları cesur ve hareketli idi-

ler. Devletini yıkabilirlerdi. Bunları kuvvetle yenemiyeceğini anlayan Buğra Han, Tuğrul ile Çağrı'yı bir hile ile ele geçirmek, bu uruğu başbuğsuz bırakmak istedi. Bu maksatla Selçuk Oğullarına bir elçi gönderdi. Bu elçi Tuğrul Bey'e :

— Hükümdarımız buyurdular ki; «bundan böyle Saltanat bizimle Selçuk Oğulları arasında ortak olacaktır. Gelsinler görüşelim.» Tuğrul Bey bu sözlerin samimiliğine inanmadı, fakat görüşmeyi de arzu etti. Tuğrul, Han'a gidecek; Çağrı da herhangi bir tehlikeyi önlemek üzere tertibat alacaktı. Nitekim böyle yaptılar. Tuğrul, Han'ın yanına gitti. Fakat Han, Tuğrul'u derhal yakalatıp tutukladı. Çağrı Bey kardeşinin bir tuzağa düştüğünü duyunca, bu alçakça işe çok içerledi ve silâh arkadaşlarıyla savaşa hazırlandı. Önce kardeşinin serbest bırakılmasını istedi. Fakat bu olmayınca Karahanlıların üzerine şimşek gibi saldırdı. İki ordu bir ovada karşılaştılar. Savaş pek şiddetli oldu. Akıncıların önünde durmanın imkânı yoktu. Her taraf kanlı cesetlerle dolup taştı. Karahanlı askerleri perişan oldular. Ancak kaçanlar canlarını kurtarabildiler. Bu savaşta Karahanlıların 130 komutanı Çağrı Bey'in eline esir düştü. Çağrı Bey Buğra Han'a haber saldı :

— Ya kardeşin Tuğrul'u verirsin, yahut yüz otuz komutanını feda edersin!

Buğra Han, Selçuk Oğullarından korktu. Yaptığından pişman oldu. Oğuzlar şakaya gelmeyen bir kuvvetti. Buğra Han Tuğrul'u hapisten çıkartıp huzura getirtti. Tuğrul bu alçak ruhlu Hükümdarın yüzüne nefretle baktı, sonra :

— Yaptığınızı beğendiniz mi? Tanrı yahşiye yahşi, yamana yaman verir! dedi...

Buğra Han :

— Bir hata işledim, affedersin. Atanıza lâyıkmışsınız, dedikten sonra Tuğrul Bey'e hilât giydirdi. Ayrıca kırk köle ve cariye ve 10.000 dinar para verdi ve Tuğrul Bey'i serbest bıraktı. Selçuklular Tuğrul'u törenle karşıladılar. Çağrı Beyde aldığı bütün esirleri iade etti. Selçuk Oğullarının muvaffakiyetlerinden dolayı ünleri arttı. Türk eli onlardan çok şey bekliyordu.

ÇAĞRI BEY

Oğuz Türkmen Aşiretleri Karahanlı savaşından sonra bu havalide yerleşemiyeceklerini anladılar ve Semerkand yöresine doğru yola çıktılar. Türkeli Saman Oğulları, Karahanlılar ve Gazneliler tarafından tutulmuştu. Oğuzlara, sürüleri için yaylak ve kış-

lak lâzımdı. Devlet henüz göçer evli idi. Oymaklar halinde Saman Oğulları ve Karahanlı topraklarında dolaşıp duruyorlardı. Büyük bir devlet kurmak istiyen Oğuzlara bir yurt gerekti. Ana yurtları olan (Gün Ortaç) da ise Çinliler rahat bırakmamışlar, kurmuş oldukları devletleri hep yıkmışladrdı. Bu silâhlı, cesur Oğuzlardan herkes korkuyordu.

Oğuzlar Semerkand civarında büyük bir kurultay toplamıya karar verdiler. İç ve dış Oğuz Beyleri bu tarihî kurultaya katıldı. Günlerce süren Kurultayda «Göçer evli mi kalalım? Yoksa yurt tutup, site hayatı mı yaşayalım? Yurt tutarsak nerede tutalım? Hangi millete karşı savaşalım?» gibi, konular tartışıldı.

Şimdilik komşu devletlerle savaşmamayı, Anadolu sınırındaki Hıristiyanlara karşı akınlar yapmayı, kuvvetleri artınca Anadolu'yu öz yurt haline getirmeyi kat'i olarak kararlaştırdılar. Bundan sonra Oğuzlar kurultay kararına sadık kalarak, akınlarını Anadolu'ya yönelttiler. Sınır boylarındaki Hıristiyanlara yapılacak akınlarla ganimetler elde edilecek, servete sahip olununca devlet kurmak ta kolaylaşacaktı. Bu karar çok isabetli ve hayırlı idi. Sınır boyundaki akınları Çağrı Bey idare edecekti. Tuğrul da Oğuz Boylarının başında bulunacaktı. Kurultay'dan alınan karara göre Çağrı Bey 3.000 kişilik bir kuvvetle Semerkant'tan Doğu Anadolu'ya hareket etti (1016). O zamanlar Doğu Anadolu'da Ermeni ve Gürcü Devletleri vardı. Çağrı Bey Horasan'dan geçecekti. Fakat burası Gazneliler'in elinde idi. Gazneliler geçişe mâni olmak istedilerse de, buna muvaffak olamadılar. Çağrı Bey'in akınlarını duyan ve gören Horasan Türkmenleri ona katıldılar. Önce Ermenilerin üzerine saldırdılar. Ermeniler mukavemet edemediler. Akıncıların eline pek değerli servetler geçti. Bu Hıristiyanlara karşı ilk zafer oldu. Bundan sonra Gürcülerin üzerine yürüdüler, fakat Gürcüler savaşı göze alamadılar. Böylece Anadolu topraklarına ilk ayak basmak şerefine Çağrı Bey erişti. Çağrı Bey bir çok ganimetlerle geri döndü. Fakat Gazneli Mahmut yolları kapamıştı. Bunu haber alan Çağrı Bey kuvvetlerini küçük parçalara bölerek, izbe yerlerden gece yürüyüşleriyle ordusunu geçirdi. Kendisi de tüccar kıyafetine girerek Horasan'ı aştı (1021). Tuğrul bu muvaffakiyetten çok memnun oldu. Bir çok Türkmen oymakları Selçuk Oğullarına katıldılar. Türkmenler ümitlerini bunlara bağladılar. Bu iki kardeş Selçuklu Devletini esaslı olarak kuracak ve büyüteceklerdi. Artık bütün Oğuz Türkmenleri buna inanmışlardı.

Oğuzlar Semerkand'da büyük bir kurultay toplayıp Anadolu'yu yurt olarak seçtiler.

ALİ TEKİN

Çağrı Bey'in Anadolu'daki muvaffakiyetleri Selçuk Oğullarının şöhretini artırdı. Selçuklular yavaş yavaş birlik kurmaya başladılar. Amcaları Aslan Bey'in askerleri bunlara katılmadı. Bu sıralarda Karahanlılar sülâlesinden (Ali Tekin) adında birisi de birden bire ortaya atıldı. Ali Tekin pek muhteris bir adamdı. Karahanlı tahtına oturmak için ortalığı karıştırmaya başladı. Ali Tekin, Karahanlılar kadar Selçuklular için de tehlikeli idi. Harzem Valilerinden (Altıntaş), Ali Tekin'in tehlikeli olduğunu Gazneli Sultanı Mahmut'a bildirmiş ve bu adam için (Kuyruğu kopmuş bir yılan) demişti. 1030 tarihinde Sultan Mahmut'un ölümü üzerine yerine oğlu (Sultan Mes'ut) geçti.

Ali Tekin amacını gerçekleştirmek için faaliyete geçti. Gaznelilerden yer istedi. Fakat Mesut vermedi. Bunun üzerine Gaznelilerle savaşa girişti. Bu arada Selçuklularla anlaştı. Bu iç çarpışmalarda Selçukluların kahramanlığı görüldü (1032). Komşu devletler Selçuklularla dostluk sağladılar. Bu Selçuklular için ışık tutcu bir durumdu. (1034) Harzemlilerle dostluk sağlanınca sürüleri için yaylak temin ettiler. Tuğrul Bey talimli ve kuvvetli bir ordu hazırlamıştı. Sürüleri de çoğalmıştı.

Tuğrul, Harzemli Türkleri ile anlaştıktan snora bir yurda yerleşmeğe kat'î olarak karar verdi. Çünkü halk artık göçer evlilikten usanmıştı. (Güneş Memleketi) anlamına gelen Horasan'ı alıp buraya yerleşmeyi düşündüler. Ali Tekin Selçukluların emellerini anlayınca onları zayıf düşürmek için çareler aradı. Tuğrul Bey'in amcası (Musa) nın oğlu (Yusuf) u yanına çağırıp, kendi emrinde bulunan Türkmenlerin başbuğu yaptı. Ona (Yabgu) unvanını verdi. Bu suretle Türkmenleri ikiye bölmüş oldu. Tuğrul Yusuf'un Yabgu olduğunu duyunca fena halde hiddetlendi. Yusuf'un üzerine kuvvet yollamak istedi. Fakat Çağrı Bey, Selçuk Oğullarının birbiriyle uğraşmalarının kötü sonuçlar doğuracağını söyliyerek onu bu düşüncesinden vaz geçirdi. Ali Tekin kardeş kavgasını başaramayınca, Selçuk Oğullarına karşı açıkça düşmanlığa başladı. Yusuf'un bir şey yapamadığını görünce, adamlarından (Alp Kara) vasıtasiyle onu öldürttü. Sonra da Alp Kara'yı kuvvetleriyle Tuğrul'un üzerine saldırttı. Yapılan savaşta Alp Kara öldü. Bu defa Yabgu'luğa Selçuk'un oğlu (Musa) geçti. Türkmenlerin başında üç başbuğ vardı. Biri Tuğrul, diğeri Çağrı, üçüncüsü de Musa idi. Bir nev'i üçlü idare kurulmuştu. Bu sıralarda Ali Tekin öldü. Gün geçtikçe Selçukluların önemli bir kuvvet haline gelidiğini gören, Gazne Hükümdarı Sultan Mesut, bunlara büyük bir darbe vurma-

yı düşündü. Cend Başbuğu (Şah Melik) ile anlaştı. Şah Melik kuvvetlerini alarak, ani olarak Selçukluların üzerine baskın yaptı. Tuğrul, Şah Melik ile dost olduğundan, ondan düşmanlık geleceğini tahmin etmemişti. Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin kuvvetleri perişan oldular. Bu baskında 8.000 ölü ve esir verdiler. (1034) Tuğrul Bey'in maiyetinde ancak 900 atlı kaldı. Böyle bir felâket Selçuk Oğullarının başına gelmemişti. Selçuk Oğulları henüz bir yurt tutamadıklarından dolayı bu felâkete uğramışlardı.

HORASAN'IN FETHİ

Horasan, Oğuz Türkmenlerinin ideali olan bir ülke idi. Oğuzlar buraya (güneş memleketi) derlerdi. Çünkü bu diyarın her bucağı Oğuz Oymaklarının yatağı idi. Yirmi dört Oğuz Boyu buralara yerleşmişti, fakat bu Türkmen yurdu durmadan işgale uğruyor, el değiştiriyordu. Tuğrul Bey, uğradığı felâketten sonra Horasan'ı fethe karar verdi. Türkmenler birliği ancak burada kurulabilecekti. Tuğrul Bey, kısa zamanda dağılan Türkmenleri etrafına toplamağa muvaffak oldu. Bu kuvvetlerle anî olarak Horasan üzerine yürüdü. Gaznelileri yenerek Horasan'ı fethe muvaffak oldu. (1034) Merv şehri civarını işgal etti. Oğuzların ana yurdu (Gün Ortaç) tan sonra (Horasan) ikinci ana vatanları oldu. Selçuk Devleti kuvvetini bu ülkede buldu. Üçüncü ana vatan da (Anadolu) olacaktır.

Tuğrul Bey, Selçuk Oğullarının en yiğitlerinden biri idi. İri ve erkek vücutlu idi. Cesur olduğu kadar siyasî görüşleri de kuvvetli idi. Çok iyi ata binerdi, iyi bir nişancı idi. Başına tunç bir miğfer giyerdi. Üzerinde bir zırh taşırdı. İri bir kılıç kullanırdı. Oğuzların Üçok Boyundan olan Kınık Boyu, ona bütün varlığıyla bağlı idi.

Tuğrul Bey kısa zamanda 10.000 atlı bir kuvvet meydana getirdi. Horasan'a yerleşen Tuğrul Bey, Gazne Hükümdarı Mesut'a haber gönderip, Gazneli Devletine dost olduğunu bildirdi. Fakat Gazneli Mesut, Tuğrul Beyin bir tehlike olduğunu anladı. Selçukluların kuvvetlenmesine meydan vermemek üzere 17.000 kişilik bir askeri kuvveti Horasan'a gönderdi. Selçukluların üzerine ânî bir taarruza geçen bu kuvvete, Selçuklular karşı koyamadılar, Gazneliler 8.000 Türkmeni öldürdüler. Tuğrul Bey bu olaydan fena halde müteessir oldu. Maiyetindeki kuvvetlerle bu ordunun üzerine tekrar saldırdı. Selçuk süvarileri yalın kılıç, bir yıldırım gibi Gaznelilerin üzerine yürüdüler. Kanlı bir savaş oldu. Mesut'un askerleri neye uğradıklarını bilemiyerek, çil yavrusu gibi darmadağın oldu-

lar. Baş Komutanları (Beydoğdu) canını zor kurtardı. Selçukluların eline pek çok ganimet geçti.

Tuğrul Bey kazandığı bu zaferden dolayı pek mutlu idi. Çünkü Selçuklu Devletinin yenilmez bir kuvvet olduğunu ispat etmişti. Bu zafer üzerine Gazneliler, Selçuklularla bir anlaşma yapmak zorunda kaldılar. Bu anlaşmaya göre üç vilâyet Selçuklulara verildi. Bundan sonra Gazne Sultanı Mesut, Tuğrul Beye bir sancakla hilât ve menşur gönderdi. Buna mukabil Selçuklular da Gazne Sultanları ile dost olacaklardı (25.Eylül.1035). Bu suretle Gazneliler Selçuklu Devletini tanımışlardı. Bu siyasî antlaşma Selçuklu Devleti için çok önemli idi. Selçuk Han zamanından beri devletin belirli bir sınır içinde yurdu yoktu. Devlet büyük bir site halinde göçer evli idi. Artık Selçuk Devletinin yurdu Horasan'dı. Selçuklular bu antlaşma ile büyük haklara sahip oldular. Şimdiye kadar başka devletlerin topraklarında dolaşan Selçuklular, Tuğrul Bey sayesinde Horan'a kılıç hakkı olarak sahip oldular. Bu durumu gören Türkmen oymakları Tuğrul Beyin Bayrağı altında toplanmaya başladılar. Artık akın akın Türkmenler Horasan'a geliyorlardı. Bu ülkede Türk Oğlunun bir kaynaşması göze çarpıyordu. Selçuklular Önasya için bir tehlike oldu. Horasan'a sığmıyan Türkmenler sınırları aşmaya başladılar. Bu hali gören Gazneli Mesut Selçukluların üzerine bir ordu göndermeğe mecbur kaldı. (1036) Bu ordu Horasan'a yaklaşınca taarruz etmeğe korktu. Bunu gören Selçuklular Gaznelilerden yeni yerler istediler. Fakat Gazneli Mesut bu isteği oyalama siyaseti ile halle çalıştı. Selçuklular kaynaşıyor, kuvvetli bir devlet olmağa var kuvvetleriyle çalışıyorlardı. Bu idealin önünde durmağa imkân yoktu.

TUĞRUL'UN HAN OLUŞU

Gazneliler Devleti Alp Tekin ve Bilge Tekin, sonra da Sevük Tekin sayesinde kurulmuş, Gazneli Mahmut zamanında ise kuvvetli ve zengin bir devlet haline gelmişti. Bu devirde Harzem Türkleri arasından matematikte (Ebülreyhan Biruni) tarihçi (Utbî) ve şair (Firdevsî) yetişmişti. Bu zenginlik Gaznelilerin Hind'e yaptıkları seferlerle sağlanmıştı. Gazneli Mahmut Hind'e tam on yedi sefer yapmıştı. Mahmut'un oğlu Mesut da babası gibi Hint seferine çıktı. Tuğrul Bey, Mesut'un Hindistan seferinde olduğunu duyunca, bundan faydalanarak kuvvetleri ile Rey şehrini kuşattı ve bu yöreyi eline geçirdi. Bunun üzerine Sultan Mesut Selçukluların üzerine kuvvet gönderdi. (Serks) civarında yapılan savaşta Gazneliler yenildiler. Artık Selçukluların yenilmez bir kuvvet olduğu meydana çıktı. (1038)

Tuğrul Bey bu zaferi kazanır kazanmaz, iç ve dış Oğuz Beylerini bir kurultaya çağırdı. Görüşmeler sonunda kurultay üyeleri Tuğrul Beyi Han seçtiler. Selçuk Han'dan sonraki ikinci Selçuk Han'ı Tuğrul oldu. (1.Haziran.1038)

Tuğrul Bey (İbrahim Yinal)ı Nişabur'a gönderdi. Şehir halkı rızalarıyla teslim oldular. Cuma günü büyük bir camide Tuğrul adına Hutbe okundu. Tuğrul Hutbede Sultanül-Muazzam (Büyük Sultan) unvanıyla anıldı. On gün sonra Sultan Tuğrul 4.000 atlı ile Mesru şehrinden kalkarak Nişabur'a geldi. Tuğrul Bey Nişabur'a girerken şehrin büyükleri onu parlak bir törenle karşıladılar. Tuğrul'un üzerinde pek sade bir elbise vardı. O devrin hükümdarları gibi süslü elbise giymemişti. Başında miğfer, elinde kılıcı, yanında yayı ve okları bulunmakta idi. Nişaburlular bu Türkmen Hükümdarını hayretle seyrettiler. Askerlerinin silâhları tam ve hepsi zırhlı idi.

Tuğrul'un askerlerine büyük bir bahçede çadırlar ve Tuğrul'a da bir taht kuruldu. Tuğrul bu tahta oturarak kendisini tebrike gelenleri kabul etti. Başında miğferi ve zırhı, ayağında ise keçe bir çizme vardı. Bu kıyafet daha ziyade bir komutan kıyafeti idi. Vakur bir insan olduğundan bakışları pek tesirli idi. Bu halile saygı aşılıyordu.

O gün kardeşi Çağrı Bey de adına hutbe okuttu. Fakat (Melikül-Mülk) ünvanı aldı ve Tuğrul'a tabi oldu. Artık Tuğrul, Selçuklu Sultanı yani bir yurda yerleşmiş, bağımsız bir devletin hakanı olmuştu.

Nişabur büyük bir şehirdi. Selçukluların Cend'den sonra ikinci başkenti oldu. Tuğrul adaletli ve yüksek ahlâklı bir insan olduğu için, kısa zamanda halka kendini sevdirdi. Halkı geleneklerinde serbest bıraktı. Sultan Mesut, Tuğrul'un Nişabur şehrini hükümet merkezi yaptığını duyunca derin bir teessüre kapıldı. Vezirine :

— Görüyor musunuz? Bu Türkmenler işi nereye vardırdılar.. dedi; ve Selçukluları mahvetmeğe karar verdi.

DANDENEKAN SAVAŞI

Tuğrul Sultan seçildikten sonra devletin temel teşkilâtını Oğuz töresine göre kurdu. Kuvvetli bir ordu meydana getirdi. Artık Saman Oğulları ve Karahanlılarla mücadeleyi bırakıp Gaznelilere yüzünü çevirdi. Selçukluların en büyük düşmanı onlardı ve onlardan hiyanet de görmüşlerdi. Aslan Beyi hile ile zindana atmışlardı. Bu-

nun intikâmını almak gerekti. Sultan Mesut cesur ve değerli bir askerdi. Fakat iyi bir idare adamı değildi. Aynı zamanda içkiye de düşkündü. Halk onu sevmiyordu. Babası Mahmut ve kendisi halktan ağır vergiler alıyorlardı.

Mesut zamanında Horasan ahalisi, valilerin zulmünden dolayı Oğuzlara müracaat ederek, kendilerini kurtarmalarını rica etmişlerdi. Halk soyuluyordu. Bir harbin masrafını hakltan çıkarıyordu. Ayrıca Acem kültürünü kabul etmişlerdi.

Horasan'daki Türkmenler, Gaznelilere tahammül edememişlerdi. Tuğrul, adâleti ile halkı hoş tuttu. Halk Selçuklulardan memnun oldu. Selçuklularda bir İmparatorluk kurmak için bütün vasıflar vardı.

Gazneli Sultanı Mesut, Selçukluları Horasan'dan atmak, onları yok etmek için 50.000 süvari ve piyade ve 300 fil ile 7.Ekim.1038 de harekete geçti. Yolda iken (Börütekin) adlı bir komutanın her tarafı yağma ettiğini duyunca, onun üzerine yürüdü. Fakat onu yenemedi. Bundan sonra Selçukluların bir kısım kuvvetiyle çarpışarak yendi. (1039) Selçuklular durmadan baskınlar yaparak Gazne ordusunu yıpratıyorlardı. Mesut'un amacı Nişabur'u almak, Tuğrul'u esir etmekti. Fakat buna muvaffak olamayınca, Selçuklularla bir mütareke yaptı. Buna rağmen her iki ordu faaliyette idi. Bu esnada Çağrı Bey kuvvetleriyle Nişabur'a gelerek kardeşini ziyaret etti. Çağrı Bey (Şadyâk) köşkünde misafir edildi. Tuğrul kardeşine değerli hediyeler verdi. Bir akıncı kuvvetiyle Gaznelilerin karşısına çıktı. (1039) Gerilla harpleriyle düşmanı yıprattı. Türkmen Beylerinden (Yağmur Bey) öldürüldü. Türkmen Oymakları başlarında Kızıl Bey ve Buğa, Dana, Göktaş olduğu halde Gaznelilerle Irak, Acem taraflarında savaşıyorlardı. Bu Türkmenlerin bir kısmı Azerbeycan'a yerleştiler.

Gazneli Mesut, Selçukluları yenmek için ordusunun başına geçmişti. Bu esnada Mesut'tan memnun olmıyan Gazneli komutanlarından bazıları Selçuklular tarafına geçtiler. Tuğrul bunları öncü olarak kullandı. Selçuk ordusu da arkadan hareket etti. Mesut ordusunu şu şekilde harp nizamına koydu. Merkezde kendisi yer aldı. Sağ kanada Ali Beyi, sol kanada bir Subaşıyı, ihtiyata da Ertekin'i yerleştirdi. Bu kuvvetler birden bire Selçuk Ordusuna hücum ettiler. Kanlı bir boğuşma oldu. Selçuklular safları yaramadılar, geri çekilmeğe mecbur oldular. Fakat bu yörede bulunan bir çayın yatağını değiştirip, Gaznelileri susuz bıraktılar. Bundan sonra gündüz ve gece baskınları yaparak onları yıprattılar. Gazneliler fena bir du-

ruma düştüler. Mesut Selçuklularla barış yapmak üzere vezirini gönderdi. Aralarında bir anlaşma yapıldı. (21 Haziran 1039) Gazneliler Herat şehrine çekilecek, Selçuklular da üç bölgeyi boşaltacaklardı. Bu anlaşma bir oyalama idi. Çünkü her iki ordu da büyük bir savaşa hazırlanıyorlardı. Selçuklular anlaşma hükümlerine saygı göstermediler. Bunun üzerine Mesut ordusuyla Herat şehrinden harekete geçti. Tuğrul'da Nişabur'da büyük bir ordu hazırladı. Artık Türkmen Oğuzların kaderini tayin edecek olan büyük savaş başlamak üzere idi. Bu tarihî mücadele (Dandenekan Savaşı) olacaktı. Sultan Mesut'un plânı, Nişabur'u her taraftan kuşatıp, Tuğrul'u esir etmekti. Aynı zamanda diğer komutanların Tuğrul'a yardımını kesmekti. Tuğrul bu plânı anlayınca Nişabur'u terketti. Ordusunu (Baverd) de topladı. Bunu haber alan Mesut ordusuyla Baverd'e yollandı. Bu defa Tuğrul ordusunu çöllere çekti. Plânı, kışa kadar düşmanı oyalamaktı. Tuğrul ağırlıklarını (Balkan) dağına gönderdi; ne kadar ot, saman ve arpa varsa hepsini yaktı. Kuyuların içine leşler attırdı. Bu durum karşısında Mesut'un ordusu otsuz ve susuz kaldı. Bunu gören Mesut 18.Ocak.1040 da Nişabur'a dönmeğe mecbur oldu. Nişabur'da büyük bir kıtlık vardı. Hayvanlar ölmeğe başladılar. Askerler de açlıktan kırıldılar. Felâket baş gösterdi. Mesut ordusunu Merv şehrine çekti. Kat'i sonucu burada almak istiyordu. Tuğrul ordusunu (Curcan)a çekmek istedi. Fakat Çağrı Bey :

— Madem ki savaşa karar verdik, sonunu getirmek lâzım. Gazne ordusu müşkül bir durumda dedi.

Komutanlar da savaşa taraftar oldular. Gazneliler üzerine hücuma karar verildi. Tuğrul 2.000 atlı kuvveti ihtiyata bıraktı.. Selçuk ordusu 16.000 kişi, Gazne ordusu ise 50.000 olup 300 de fili vardı. Yınal oğullarını öncü olarak gönderdi. Selçuk ordusunun öncü akıncıları Gazne ordusuyla çarpıştı. Gazneliler bu kuvveti dağıtıp ileri harekâta geçtiler. Merv şehrine yaklaşınca, Selçuk ordusu harp nizamını aldı.

Gazne ordusu Selçukluları görünce onlar da harp nizamına geçtiler. Öncü kuvvetlerin başında komutan (Ertekin) bulunuyordu. Maiyyet askerî olan saray gulâmlarının başında da komutanları (Beydoğdu) vardı. Mesut'ta merkezde yer almıştı. Önde üç yüz fil, hortumlarını sallıyarak ilerlemeğe başladı. Bu ordu daha önce on yedi defa Hintlileri yenmişti. Şimdi iki Türk ordusu birbirlerini kıracaklar, her taraf kana bulanacaktı.

22.Mayıs.1040 sıcak bir gündü. Ölüm dirim kavgası başlamak üzere idi. Filler yaklaştığı anda Selçuk sipahileri onları ok yağmuruna tuttular. Selçuk askerleri dört taraftan (Allah! Allah!) sesleriyle korkunç bir hücuma kalktılar. Atlarının nallarından kıvılcımlar çıkıyor, attıkları oklar düşman üzerine yağıyordu. Çok cesur ve çevik olan Selçukluların önünde durmnaın imkânı yoktu. Ova atların kaldırdığı tozlarla göz gözü görmez bir hal aldı. Gazneliler müdafaaya çekildiler. Gazne ordusu içinden bozulmuştu. Komutanlar birbirlerine düşmüşlerdi. Selçuk askerleri tâbiyelerine göre birden bire geri çekildiler. Düşmanı bir ay içine almak plânını tatbik ettiler. Düşmanı Dandenekan Çölüne çektiler. Gazne ordusu Dandenakanda durdu. 23 Mayıs, Cuma günü Selçuklu ordusu Gaznelilerin karşısına saf saf dizildi. Tekrar savaş kızıştı. Selçuklu askerleri bu defa yalın kılıç hücuma kalktılar. Dandenekan Çölü bir anda kana boyandı. Türkmenler pek çevik idiler. Palaları ile vurdukları düşmanı ikiye bölüyorlardı. Gazneliler o âna kadar böyle bir ordu ile karşılaşmamışlardı. Başlar uçuyor, kanlı cesetler yerde yığınlar haline geliyordu. Selçuklular düşmanı iyice içeri çekmişler, kıskaça almışlardı. Öğleye doğru Gazneliler susuzluktan bitkin bir hale geldiler. Çünkü Selçuklular bütün kuyuların içine hayvan leşleri atmışlar, bazılarını da doldurmuşlardı.

Askerler :

— Su.. Su!...

diye bağırmaya başladılar. Sultan Mesut da susuz kaldığından cephe arkasında bulunan bir havuza doğru atını sürdü. Bu hali gören 370 koruyucu askeri Selçukluların tarafına geçiverdi. Gazneli ordusu müthiş bir paniğe uğradı. Bunu gören Mesut ile kardeşi ve oğlu atlarını mahmuzlayıp Merv Ovasında bulunan (Berkdiz) kalesine kaçtılar. Selçuklu sipahileri düşmanı bir cep içine alarak mahvetti. Bir kısmı kılıçtan geçirildi, bir çoğu da esir edildi. Kılıçtan kurtulanlar, kaçmayı ölüme tercih ettiler. Gazne ordusu Dandenekan savaşında çekiç vurulup bir anda parçalanan bir küpe benzemişdi. Gazneliler zaferi Selçuklulara bıraktılar. Mesut ancak canını ve otağını kurtarabildi. Fakat bütün ağırlıkları Selçukluların eline geçti (1040).

Sultan Tuğrul düşmanı yendiği Dandenekan'da büyük bir otağ kurdurdu. Bu otağın içindeki tahta oturdu. Burada zafer tebriklerini kabul etti. Komutanlar onu Horasan Sultanı olarak selâmladılar. Tuğrul bin kadar sipahi ile Nişabur'a gitti. Halk ona zafer alayları tertip etti. Devlet reisleri ona zafer tebriklerini gönderdi. Dan-

denekan zaferiyle Horasan'da kat'i olarak Selçuk Devleti kuruldu. (1040) Dandenekan zaferi Türk ulusunun kaderini tayin eden ilk büyük zafer oldu.

Gazne Sultanı Mesut, Dandenekan yenilgisinden sonra, Horasan ve Harzem ülkeleriyle İran elinden çekildi. Bu olaydan sonra Gazne Devleti önemini kaybetti. Seçluklular İslâm Türk dünyasının en kuvvetli bir devleti haline gelmeğe başladılar.

Gaznelilerin üzerine (Gurlular) da hücum ederek Gazne şehrini zaptettiler. Gazneliler merkezlerini Hindistan'da (Jahar) şehrine naklettiler. 1183 tarihinde de ortadan kalktılar.

Tuğrul en büyük düşmanı olan Gaznelileri ortadan kaldırdıktan sonra devletinin genişlemesini sağladı. Genel af ilân etti. Halktan vergi alınmadı. Bu suretle devleti içinde bulunan küçük ulusları kendi idaresine bağladı. Onları dinlerinde, dillerinde serbest bıraktı.

PASİN SAVAŞI

Büyük bir devlet adamı ve kudretli bir asker olan Tuğrul, bundan sonra durmadı. Baş döndürücü bir hızla fetihlere başladı. Horasan'ın, İran'ın, Azerbeycan'ın önemli şehirlerini zaptetti. Curcan, Taberistan, Hemedan, Kazvin ve Azerbeycan'ı ele geçirdi. Tahran civarında bulunan (Rey) şehrini hükümet merkezi yaptı. (1042)

Tuğrul Bey bu zaferlerini, Türkistan Hanlarına, Abbasî Halifesine bildirdi. Merv şehrinde bir kurultay topladı. Bu toplantıda devletin teşkilâtına yeni bir düzen vermek için kararlar aldı. Saltanatın kendi ailesine geçtiğini ilân etti. Bu suretle devletin rejimi, babadan oğula geçen kişisel saltanat rejimi haline geldi. Bağdat'ta oturan Halifeye de mektup yazarak bağlılığını bildirdi. Bu suretle sünnîliğin müdafii olacağını anlattı. Devletin Sultanlık haline getirilmesi, saltanatın Kınık Boyuna geçişi, sünnîliğin korunması, alevî Türkmenleri kırdı. Fakat Halife ile iyi geçenerek, devletin gelişmesine yardım edecekti. Bu suretle Selçuk ordusu müslümanlığın müdafaasını üzerine almış oluyordu.

Tuğrul memleket idaresini akrabalarına verdi : Çağrı Beyin büyük oğlu Kavurd Taberistan ile Kirman taraflarını, Musa Herat'ı, Yakut, Kutalmış, İbrahim Yınal da Irak taraflarını idare edeceklerdi.

Devletin baş vezirliğine (Ebul Kasım Burcanî) yi getirdi. Devletin memurlarını tayin etti. Kendi adına para bastırdı. (1041) Artık Selçuk Devleti esaslı olarak kurulmuştu.

Tuğrul Bey, devletinin doğu tarafını emniyet altına aldıktan sonra, batı taraflarında akınlara önem verdi. Asıl amaç Anadolu idi. Fakat Anadoluya Bizanslılar hâkim bulunuyordu. Bu hıristiyan devlete karşı harbe karar verildi. Emeviler ve Abbasîler devrinden beri Anadolu'ya akınlar yapılmakta idi. Abbasiler Anadolu'ya doğru ilerlemek amacıyla Horasan'dan bir çok Oğuz boylarını güney Anadolu'ya yerleştirip (Suğur) ve (Avasım) adlı, sınır valilikleri kurmuşlardı. Bu sınır Tarsus, Misis, Adana, Maraş, Malatya, Diyarbakır, Ahlat, Malazgirt ve Erzurum'a kadar uzanmakta idi. Buralara yerleşen Oğuzlar, durmadan İç Anadolu'ya akınlar yapmışlardı. Bu akınları yapan ünlü komutanlar şunlardı : Afşin, Ferganeli Ömer, Semerkantlı Haris'di.

Bizanslılar Balkanlarda bulunan hıristiyan Oğuzları sınır bölgesine yerleştirmişlerdi. Abbasiler zayıf düşünce bu akınlar durmuştu. Selçuklu Devleti kurulunca, Tuğrul Bey zamanında bu akınlara tekrar hız verildi.

Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya ilk akını Tuğrul'un amcası, Musa'nın oğlu (Hasan) yaptı. Hasan kuvvetleriyle Van bölgesinde Bizanslılarla savaştı. Fakat pusuya düşerek şehit oldu. (1048) Tuğrul Bey Hasan'ın intikamını almak için kardeşi (İbrahim Yınal) ı Anadolu seferine memur etti. Yınal 100.000 kişilik bir ordu ile Anadolu'ya daldı. (1049) Bu kuvvetler Anadolu'nun fetih kapılarını açıyorlardı. Bizanslılar büyük bir ordunun Anadolu'ya girdiğini görünce Pasin'e çekildiler. Selçuk kuvvetleri Muş havalisine doğru ilerledi. Bizanslılar İmparatordan takviye istediler. İmparator da kendine bağlı olan Gürcistan Kıralı (Ziparit) i Selçuklularla savaşa çağırdı. Ziparit Gürcü ve Abaza kuvvetlerinden müteşekkil 33.000 kişi ile Pasin ovasındaki (Kapertu) kalesi önünde mevzi aldı. Düşmanı arayan 100.000 kişilik Selçuk ordusu da bu kale civarına gelip kondu. Sağ kanada İbrahim Yınal, sol kanada ise Kutalmış yerleşti. Bizans ordusunda ise, sağ kanatta Katakalan, sol kanatta da Avram adlı komutanlar yer aldı ve Ziparit te merkezde kaldı.

18.Eylül.1049 tarihinde Pasin savaşı başladı. Düşman anidan taarruza geçti. Selçukluların okları sağnak halindeki bir yağmura benziyor ve etrafa ölüm saçıyordu. Kapertu kalesinin önü ölü ve yaralılarla dolmuştu. Çok hareketli ve çevik olan Türkkmenlerin önünde durmak kabil değildi. Buna rağmen Gürcüler ve Abazalar

geceye kadar mukavemet ettiler. Ziparit'in yeğeni, ağzından girip ensesinden çıkan bir okla yere cansız serildi. Bunu gören Ziparit öne atıldı. Selçuk askerleri bir anda etrafını sarıp, Ziparit'i esir ettiler. Bu kanlı savaş güneş doğana kadar devam etti. Selçukluların bitmek bilmeyen hücumlarıyla takatsız kalan Bizanslılar bozguna uğradılar ve (Ani) şehrine sığındılar. Binlerce esir ve çok sayıda ganimet ele geçirildi. (1049) Bu savaş Anadolu'da kazanılan ilk büyük zafer oldu. İbrahim Yınal ganimetlerle esir Ziparit'i Rey şehrinde bulunan Sultan Tuğrul'a gönderdi. Tuğrul, Ziparit'in cesur bir asker olduğunu bildiği için ona saygı gösterdi. Rey sarayında misafir etti. Ziparit bu insanî muameleden dolayı mutluluk duydu. Çünkü öldürüleceğini sanıyordu. Ziparit'in esir düşmesine Bizans İmparatoru çok üzüldü ve Sultan Tuğrul'a bir elçi gönderdi. Elçi.

— Ziparit'in teslimi için ne kadar kurtuluş akçesi istersiniz Sultanım? deyince Tuğrul âsilâne bir tavırla :

— Ben tüccar değilim. Paraya da ihtiyacım yok diye cevap verdi. Elçi bunun üzerine :

— O halde ne düşünüyorsunuz?
dediği zaman; Tuğrul :

— Onu affediyorum. Serbestçe yurduna dönebilir, dedi ve Ziparit'i serbest bıraktı. Onu bir elçi ile İstanbul'a gönderdi.

Bir müddet sonra Tuğrul, Bizans İmparatoru (Konstantin Monomak) a bir elçi gönderdi. İmparatordan Dokuzuncu yüzyılda İstanbul'da inşa edilmiş olan fakat harap olan camiin onarılmasını ve bu camide adına hutbe okunmasını, Araplara ödenen yıllık verginin bundan böyle kendisine verilmesini istedi. İmparator derhal bu camii tamir ettirdi ve duvarına da Selçuk armasını koydurttu. (Bu arma bir yayın kirişinde bir oku gösteriyordu. Armanın Selçuk Bayrağında da bulunması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı bayrağındaki ay ve yıldızın da bu yay ile oktan doğduğu anlaşılmaktadır.) Bu camide Tuğrul namına hutbe okuttu. Fakat vergiyi ödemedi.

Tuğrul'un en büyük gayesi Anadolu'nun fetih kapısını açmaktı. Bu maksatla ordusunun başına geçerek Anadolu'ya daldı. İlk defa Van gölü bölgesinde bulunan Muradiye'yi ve daha sonra (Erciş) i zaptetti. Bura halkı Sultana hediyeler vermek suretiyle esirlikten kurtuldu.

MALAZGİRT'İN KUŞATILMASI

Sultan Tuğrul, Anadolu'nun kilidi olan Malazgirt şehrini fethetmeğe karar verdi. Çünkü Malazgirt alınınca Anadolu'nun kapısı açılacaktı. Tuğrul ordusu ile Malazgirt müstahkem kalesi önüne geldi ve şehri kuşattı. Bu kalenin komutanı, Bizans valisi (Vasil) adında birisi idi. Tuğrul düşmanın maneviyatını kırmak için kalenin etrafında davullar çaldırmağa başladı. Bu arada da askerler kaleye hücuma geçtiler. Fakat Vasil bütün kudreti ile kaleyi müdafa ediyordu. Selçuk askerleri durmadan dalgalar halinde hücumlarını tekrarlıyorlarsa da kaleyi bir türlü alamıyorlardı. Çünkü kalede düşmanlar yaklaşanların üzerlerine kaynar sular döküyorlar, iri kayalar atıyorlardı. Sahra harplerinde başarı gösteren askerler kale savaşında zorluk çekiyorlardı. Bunun üzerine Tuğrul, kalenin altına doğru lâğımlar kazdırmaya başladı. Bunu anlayan Bizanslılar da karşılıklı olarak lâğım açıp lâğımcıları esir etttiler. Bizanslılar bu esirleri kalenin mazgallarına çıkarıp balta ile başlarını kestiler ve kaleye dizdiler. Bu esirler arasında Tuğrul'un kayın pederi de vardı. Bu cinayetlerle onlar Selçuk askerlerine göz dağı vermek istiyorlardı. Tuğrul bu cinayete çok müteessir oldu.

Malazgirt kalesini almak için bütün gayretini sarfetti. Bitlis'te bulunan büyük bir mancınığı kale önüne getirtti. Mancınık kuruldu ilk atılan taşlarla üç nöbetçi kulesi büyük bir gürültü ile yıkıldı. Nöbetçiler param parça oldu. Düşman askerlerinin manevî kuvvetleri kırıldı. Bunun üzerine Bizans askerlerinin moralini kuvvetlendirmek için bir papaz, kaleden çıkıp bir âletle taş atarak mancınığı kullanan askeri öldürdü. Fakat Selçuklular tekrar surları dövmeğe başladılar. Vasil bu mancınığı yakacak bir fedai aradı. Bir Norman askeri bu ödevi üzerine aldı. Atına atlayıp mızrağının ucuna da bir mektup taktı. Kendisine elçi süsü verdi. Göğsüne de üç kutu neft koydu. Atıyla ilerleyerek mancınığın yanına gelip durdu. Birden bire neftleri ateşleyip mancınığın üzerine atıverdi. Mancınık yanarken Norman askeri sür'atle geri kaçıp kurtuldu. Bu cesarete Selçuklular bile hayran oldular. Tuğrul kaleye tekrar hücum etti, fakat alamadı. Bunun üzerine kuşatmadan vazgeçti. Ordusunu alarak Kars'a doğru çekildi. Bir süre sonra tekrar Malazgirit'e döndü. Bu defa 4000 askerin yürütebildiği muazzam bir mancınığı kale önüne getirdi. Attığı iri taşlar surları yıkmağa başladı. Açılan gediğe doğru hücum eden askerler kaleden içeri giremediler. Kış yaklaşmıştı. Tuğrul Malazgirt'in zaptından vazgeçerek bir çok ganimetlerle geri döndü. (1055)

Selçuk akıncıları Anadoludaki akınlarına başka alanlarda devam ettiler. Bu akıncılar 1059 da Sivas'a girdiler. 1062 de ise Ergani Bölgesini istilâ ettiler.

İBRAHİM YINAL

Selçuklu devletinin kuruluşunda büyük yardımları olan bir komutan da (İbrahim Yınal) dı. Babası Yusuf Yınal 994 tarihinde ölmüştü. Selçuk Bey o zaman sağdı. İlk defa ölen oğlu budur. Yusuf Yınal ölünce eşini kardeşi Mikâil almıştı. Bu hatundan Tuğrul Bey dünyaya geldi. Tuğrul, İbrahim Yınal ile anabir kardeş olmuştu. Yusuf Yınal'ın ayrıca Ertaş ve Ersığın adlı iki oğlu daha vardı. Tuğrul, Han seçilince, Ertaş'ı Herat genel valisi tâyin etti. Ersığın da Bizanslılara esir düşmüş ve İstanbul'da ölmüştü.

İbrahim Yınal çok kuvvetli ve cesur bir komutandı. Tuğrul Bey üvey kardeşi İbrahim Yınal'ı Azarbeycan Valiliğine tâyin etti. Sonra da onu Anadolu seferine memur etti. İbrahim Yınal 1049 da 100.000 kişilik ordusu ile Anadolu'ya gelip Bizansılıları yendi. Bu savaşta Gürcü Kıralı Ziparit'i esir eden İbrahim Yınal olmuştu.

İbrahim Yınal, Tuğrul'un müsaadesini almadan Kars'ı kuşattı. Fakat alamadı. Tuğrul; İbrahim Yınal'ı Irak'ı, Acem eyaletini zapt için gönderdi. Bu sıralarda Rey şehri İbrahim Yınal'ın elinde idi. Tuğrul buraya geldi ve bu şehri devletin başkenti yaptı. Sonra da Hemedan'ın idaresini üzerine almak istedi. Fakat İbrahim Yınal fethettiği bu şehri veremiyeceğini bildirdi. Bu suretle bir saltanat kavgası çıktı. Her ikisi çarşıptı. Yınal yenildi ve ortadan kayboldu. Tuğrul saklandığı (Sermas) kalesinde onu kuşattı. Yınal teslim olmağa mecbur oldu. Tuğrul ona iyi muamele etti. O da yanında kalmayı tercih etti. (1050)

Bunun üzerine Tuğrul, Yınal'ı Mısır yöresine gönderdi. O buranın asayişini sağladı. Kendisinden Abbasi Halifesi ve Tuğrul memnun oldular 1058. Fakat İbrahim Yınal'ın emeli Selçuk Sultanı olmaktı. Bu arzusunu yerine getirmek için Mısır Fâtîmilerinden yardım istedi ve yine isyan etti. Buna mukabil Tuğrul'a Alpaslan, Yakutî ve Kavurd yardım ettiler. Yapılan savaşta İbrahim Yınal esir düştü. Tuğrul, onu yayının kirişi ile boğdurttu. Bu suretle devletin birliğini bozan kardeşi Yınal'dan kurtuldu. Yınal isyanından sonra, Tuğrul'a baş kaldıranlardan biri de amcasının oğlu Kutalmış oldu. Kutalmış'ı Tuğrul'un veziri bir kalede kuşattı, fakat esir edemedi.

TUĞRUL VE HALİFE

Tuğrul, Selçuklu Devletine Han seçildikten sonra camilerde adına hutbe okuttu ve adına para bastırdı. Bunlar hanlığın esasları idi. Hutbe okutmayan, para bastırmayanın hanlığı sayılmazdı. Üçüncü esas da, halifelerden (Menşur) almaktı. Müslüman devletler bunu hiç ihmal etmemişlerdir. Tuğrul 1040 tarihindeki Kurultay'ı Bağdat Abbasî Halifesinin adına menşur istemek, müslüman âlemi ile dost geçinmek gayesi ile toplamış ve bu suretle halifenin sevgisini kazanmıştı. Tuğrul zaferden zafere koşunca Halife de ondan faydalanma yolunu tuttu. Abbasî Halifesi (Kaaim bi Emrullah) 1043 yılında başkadısı (Mâverdi) adlı birisini Tuğrul'a elçi tâyin etti ve Tuğrul'a devletini tanıdığına dair bir (menşur), yani ferman gönderdi. Bundan sonra Tuğrul (Sultan) unvanını aldı.

Abbasî Halifeleri memleketini idareden âciz bir durumda idi. Saltanat yıkılmak üzere idi. Halife varlığını korumak için büyük zaferler kazanmış olan Tuğrul'u kazanmak istiyordu. Selçuklular birden bire islâm âleminin en kuvvetli devleti haline gelmişlerdi.

Abbasî Halifesini korkutan (Aslan Besasîrî) adında bir Türk komutanı idi. Besasirî, Abbasîlerin zayıfladığını görünce, bu devleti yıkmayı tasarladı. Onun bu emelini hisseden Halife, Selçuklularla dostluğunu artırdı. Besasirî, Mısır Fâtimî Devletinden yardım istedi. Onlar da yardım ettiler. Fatimîler Bağdat'ı alırlarsa Selçuklular için yeni bir tehlike meydana çıkacaktı. Bu sebeple Halifeyi tutmak lâzımdı. Halife Tuğrul'dan yardım diledi. Bu dilek Selçukluların siyasetine uygun geldi. İlerde bütün Irak Türklerin egemenliğine geçebilir, Türkler bütün Müslümanların koruyucusu olabilirlerdi. Bu bakımdan Besasirî meslesi ve Büveyh Oğulları tehlikesi bu iki devleti dost olmaya sevk etti. (1055)

Horasan'lı Ebû Müslim'in yardımı ile kurulmuş olan Bağdat Abbasî devleti yıkılmaya yüz tutunca, yine Türklerin yardımıyla kurtulmaya çalışıyordu. Artık Selçuklu Devleti bir imparatorluk oluyordu. Selçuklular Orta Doğu'nun asayişinin koruyucusu olmuşlardı. Abbasî Halifesi (Kaam bi Emrullah) Tuğrul'u Bağdat'a çağırdı. Tuğrul da ordusu ile yola çıktı.

TUĞRUL'UN BAĞDAT'A GELİŞİ

Selçuk Sultanı Tuğrul, ordusu ile Bağdat çevresine gelince Tuğrul otuz kişilik bir heyeti Halifeye gönderdi. Bu heyet divanda kabul olundu. Burada Tuğrul'un mektubu okundu. Tuğrul diyor-

Tuğrul'un Bağdat'a girişi pek muhteşem oldu...

du ki : «Bağdat'a gelişimin sebebi, bu şehri görmek şerefine nail olmaktır. Buradan hacca gideceğim. Ondan sonra Suriye ve Mısır'ı fethederek Şiî olan Fatımî Devletini ortadan kaldıracağım. Büveyh Oğulları ile Besasîri'yi de yola getireceğim.» Bu mektup okunduktan sonra karşılamak için Halifenin veziri ve devlet büyükleri yola çıktılar. Bunları Tuğrul'un veziri (Kûdurî) karşıladı. Her iki vezir kucaklaştılar. Beraberce Tuğrul'un huzuruna çıktılar. Abbasî veziri Tuğrul'a Halifenin selâmlarını bildirdi ve bir mektup sundu. Tuğrul vezire;

— Halifenin yüksek emriyle buraya geldim. Maksadım ona yardımlar, dedi. Vezir de :

— Tanrı size büyük dünyayı verdi, diye iltifatta bulundu. Tuğrul'un maksadı Irak'ta kuvvetlenmiş olan Şiî mezhebindeki Büveyh Oğulları Devletini ortadan kaldırmak, Besasirî adlı türediyi yok etmekti. Çünkü bunlar Halîfenin nüfuzunu kırıyorlardı. Aynı zamanda Mısır'daki Şiî Fatimîleri de tehlikeli idi. Tuğrul kurduğu imparatorluğu Hilâfetin manevî nüfuzu ile kuvvetlendirmek istiyordu. Bağdat varoşlarında konaklayan, cesur koç yiğitlerden kurulu 60 bin kişilik Tuğrul ordusu Bağdat'a doğru yürüyüşe geçti. Selçuk ordusunun gelmekte olduğunu duyan Büveyh Oğullarının askerleri telâşa düşerek şehirden uzaklaştılar. Halkın bir kısmı da Dicle'nin öte yakasına kaçtılar. Tuğrul'un Bağdat'a girişi tarihin en şanlı bir sahifesini teşkil eder. Bağdat, Bağdat olalı böyle bir askerî birlik görmemişti. Askerlerin intizamı ve güzellikte oluşu ihtişamlı bir manzara teşkil ediyordu. Herkesi bir korku aldı. Emevî ve Abbasî Devletlerini kurup her tarafı istilâ etmiş Arap milleti şimdi Türk'ün himayesine sığınıyordu. İslâm âleminin hilâfet merkezi olan Bağdat şehrine Türk'ler girdiler.

Selçuk askerleri, Bağdat halkının evlerine misafir edildi. Selçuk ordusu günlük ihtiyaçlarını para ile halktan satın aldı. Tuğrul Büveyh Oğulları Hükümdarı (Melîkül-Rahman) ı yakalayıp bu devlete son verdi.

Tuğrul askerlerini yerleştirdikten sonra Abbasî Halifesi (Kaaim bi Emrullah), Sultan Tuğrul'u sarayına dâvet etti. Tuğrul derhal atına atlayıp saraya geldi. Saraydan içeri girdi. Salonun ortasında büyük bir havuz vardı. Havuzun ortasında, altından yapılmış bir ağaç ve muhtelif renkte kuşlar vardı. Bu kuşlar ayrı ayrı sesler çıkararak ötüyorlardı. Fiskiyelerden sular fışkırıyordu. Sarayın bütün duvarları altın yaldızla işlenmişti. Yerlere ipek halı-

lar döşenmişti. Tuğrul bu salondan geçerek Halifenin bulunduğu taht odasına geldi. Halife Kaaim bi Emrullah siyah bir örtü ile kaplanmış, üç metre yüksekliğinde bir tahta oturmuş olduğu halde Tuğrul'u kabul etti.

Üzerinde siyah bir elbise, bir elinde Hazret'i Muhammed'in âsası bulunmakta idi. Tuğrul Halifeye yaklaşınca eğilip üç defa yeri öptü. Sonra o şahin gözlerini Halifeye dikti.

Halife eliyle işaret ederek Tuğrul'u yanındaki diğer bir tahta oturttu. Biraz sonra vezir Halife'nin fermanını okudu. Bu fermanda Halife Kaaim bi Emrullah Tuğrul Bey'i Allah'ın ona bahşetmiş olduğu bütün ülkelerin sahibi ve bütün müslümanların hâkimi olarak tanıdığını bildiriyordu. Ferman okunduktan sonra Tuğrul'a yedi hilât giydirdi. Abbasî İmparatorluğunu teşkil eden yedi muhtelif diyara mensup köleler kendisine armağan edildi. Sultan Tuğrul'un başına misk kokulu ve altın işlemeli bir kumaş örtüldü ve beline altınla işlenmiş iki kılınç kuşatıldı. Bu iki kılınçla Tuğrul Batı ve Doğu Sultanı ilân ediliyordu. Halife Tuğrul'a «Rüknü-d-din Şahinşah» unvanını verdi (Rüknü-d-din, dinin direği demektir.) Tuğrul'un misafir olduğu yere de (Dârül-memleke) denildi. Bu şekildeki bir tören ancak fatihe yapılabilirdi. (23 Ocak 1058)

Tuğrul, Halifenin huzurundan ayrılırken elini öptü. Bu törenle Abbasî Hükümdarı bütün yetkilerini Türk Hakanına devretmiş oluyordu. Artık Abbasî Halifeleri bir gölgeden ibaretti. Orta Doğu'nun en büyük Hükümdarı Tuğrul oldu.

Tuğrul memleketine döndükten sonra Basasirî Bağdat'a girip Halifeyi yakalayıp hapsetti. Tuğrul tekrar Bağdata gelerek Basasirî'yi yakalayıp öldürttü.

Tuğrul Halife ile akrabalık kurmak da istiyordu. Bu arzusunu yerine getirmek üzere kardeşi Çağrı Bey'in kızı (Hatice Aslan Hatun) u Halifeye verdi. Tuğrul'un eşi (Altun Hatun) ölünce Tuğrul Halifenin kızı (Seyyide) yi istedi. Halife Tuğrul'u çok sevdiğinden ona kızını verdi. Bağdat'ta büyük bir düğün yapıldı. Seyyide Hatun çok güzel bir kızdı. Sultan Tuğrul dört ay sonra güneş vurmasından 1063 yılında 73 yaşında hayata gözlerini yumdu. Tuğrul zekî olduğu kadar cesur idi. Devlet işlerinde ise pek kudretli idi. Türk tarihinin en büyüklerindendir. Yerine Alp Arslan geçti.

K R O N O L O J İ

993 — Tuğrul'un Doğumu

1007 — Tuğrul'un tahta çıkışı

1034 — Tuğrul'un Horasan'ı fethi

1035 — Gaznelilerin Selçukluları tanımaları

1038 — Tuğrul'un han seçilmesi

1040 — Dandenekan savaşı

1042 — Rey şehrinin başkent oluşu

1049 — İbrahim Yınal'ın Pasin Ovası Savaşı

1058 — Tuğrul'un Bağdat'a girişi

1063 — Tuğrul'un ölümü

Alpaslan

K İ M L İ K

Adı	Alpaslan
Babası	Çağrı
Doğumu	1029
Saltanatı	1063 - 1072
Ölümü	1072
Çocukları	Melikşah Tutuş Arslan Argun Börübars Tökiş Toğan

Alpaslan

A L P A S L A N

1064 — 1072

Tahta Çıkışı :

İç Oğuz'dan Türkmen beyleri küheylân atlar üzerinde bir kara bulut gibi Horasan iline aktılar. Merv şehri dolayları binlerce koç yiğitle dolup taştı. Her yöne tuğlar ve oymakların bayrakları dikildi. Meydanın tam ortasına bir otağ kuruldu. Önüne dokuz tuğ ile, Kınık boyunun ongunu olan üç kuşlu bayrağı ile, üzerinde ok ve yay bulunan kırmızı renkli Selçuk bayrağı da dikildi. Otağa yirmi dört boyun iç ve dış Oğuz beyleri gelerek, dernek kurdular. Salur, Bayındır, Kayı boyu beyleri, Selçuk Han'ın soyu olan Kınık boyuna oylarını verdiler. Bu soydan Alpaslan'ın hakan olmasına karar verdiler. Öğleye doğru Kınık boy beyi askerlere :

— Ulu hakanımız Tuğrul Bey oğulsuz öldü. Onun yerine Çağrı Bey'in oğlu Alpaslan'ı saltanata lâyık gördük. Ehildir, yiğittir. Sizler ne dersiniz?

Meydanı dolduran koç yiğitler hep bir ağızdan :

— Başımız üstünde yeri var. Hakan eyledik!

Dediler.. Başbuğlardan dört kişi, Horasan Valiliği yapmakta olan Alpaslan'a giderek, Türkmenlerin kararını bildirdiler. Alpaslan'ın yanında öğretmeni Nizam-ül - Mülk bulunuyordu. Alpaslan :

— Yirmi dört Oğuz beylerine teşekkür ederim. Sağ olsunlar. Biata hazır mısınız? dedi. Başbuğlar :

— Ordu sizi bekliyor!

Dediler. Alpaslan başında miğferi, üzerinde ince zırhlı elbisesi ve sağ elinde kılıncı olduğu halde, yanında Nizam-ül-Mülk ile konağından inerek, meydana kurulmuş olan otağın önüne gelip durdu. Başına Çetir denilen güneşlik tutuldu. Dokuz beyin tutmakta olduğu bir kalkana Alpaslan bindirilip, karargâh dolaştırıldıktan sonra, dokuz defa havaya kaldırıldı ve dokuz kılıç altından geçirildi. Sonra huzurunda kımız içilip, and içildi. Dokuz tuğ açıldı, ota-

ğın tepesindeki altın güneş kursu da açıldı. Bu egemenliğin, cömertliğin sembolü idi.

Askerler :

— Hakanlığın Budunumuza kutlu olsun! diye bağırdılar. Alpaslan Selçuk ve Tuğrul Bey'lerden sonra Selçuklu Devletinin üçüncü hükümdarı olmuştu. (27 Nisan 1064).

Derhal, dokuz kat mehter takımı güzel havalar çalmağa başladı. Yeni Hakan Darül-memleke sarayında beylere ve askere şölen verdi. Pilâvlı et ve pekmezli un helvası yenildi. Ozanlar gelip, kopuzlariyle Oğuznameden parçalar okudular. Gün batarken biât töreni sona erdi. Nizam-ül-Mülk'ü başvezir tâyin etti.

Alpaslan 1030 yılında Cend şehrinde doğmuştur. Dedesi Mikâil Bey, Babası Çağrı Davud Bey'dir. Tahta geçtiği zaman 34 yaşında idi. Uzun boylu, iri vücutlu ve kıvrık bıyıklı, sert bakışlı idi.

Ordu Alpaslan'ı hakan seçti. Fakat Tuğrul'un üvey oğlu (Süleyman) hükümdarlığını ilân etti. Tuğrul'un veziri (Amid-ül-mülk Küntürî) de Süleyman'ı destekliyordu. Ordunun Alpaslan'ı hükümdar tanıdığını görünce, Alpaslan tarafını tuttu. Süleyman da tahtta kalamadı. Bunun üzerine Alpaslan kuvvetleriyle Kazvin şehrine gelerek adına hutbe okuttu, para basılmasını da emretti. Yengesini de Bağdat sarayında oturan Halifeye gönderdi. Halife de ona (Ada-üt-devle Ebû Şücâ) unvanını vererek hakanlığını tanıdı.

Alpaslan ilk günlerinde, Tuğrul'un amcasının oğlu Kutalmış'ın isyaniyle karşılaştı Kutalmış Selçukoğullarının en büyüğü idi. Tuğrul ölünce :

— Hakanlık bize düşer, çünkü babamız bu yolda öldürülmüştür, diyerek, 50.000 atlı Türkmenle Selçukluların başkenti Rey şehrini kuşattı. Alpaslan Kutalmış'ın isyanını duyunca o da ordusu ile Rey'e hareket etti. Bunun üzerine Kutalmış, kuşatmayı bırakıp Alpaslan kuvvetlerinin karşısına çıktı. İsferyan denilen bir ovada iki ordu karşılaştı. Saltanat kavgası başladı. Kutalmış, bir çok savaşlarda bulunmuş usta bir komutandı. Fakat karşısına çıkan Alpaslan ise tarihe ün salacak, yüce yiğitlerdendi. Kutalmış bir türlü Alpaslan'ı ele geçiremiyordu. Akşama doğru Kutalmış'ın kuvvetleri eridi, bozgun başladı. Kutalmış kaçarken yaralandı ve atının ayağı sürçtü. Yere yuvarlanan Kutalmış çok kan zâyi ettiğinden öldü. Akşamın koyu lâcivertliği içinde sararmış bir gül gibi

Kutalmış, atının ayağı sürçünce, düştü... Çok kan kaybetti, ve orada öldü...

yere serilmişti (25 Kasım 1064). Cesedi Rey şehrine getirildi. Eski Veziriazam Küntürî, Kutalmış'ın cesedini, hükümet konağının önüne koydurdu.

Alpaslan muzaffer olarak Rey'e girdi. Talih onun yüzüne gülmüştü. Selçuk sarayına geldi. Sonra Kutalmış'ın cesedini görmeğe gitti. Esirler arasında Kutalmış'ın oğulları da bulunmakta idi.

Alpaslan, Kutalmış'ın oğullarının öldürülmesini emretti. Fakat Veziri Nizam-ül Mülk dedi ki :

— Hakanım akrabalarının kanına girmek doğru değildir. Uğursuzluk getirir. Devletiniz çabuk söner.

Alpaslan vezirinin bu öğüdünü doğru bularak onları affetti. Kutalmış'ın kardeşi Resûltekin ile büyük oğlu Mansur ve küçük oğlu Süleyman ölümden kurtuldular. Kutalmış, Selçuk Han'ın oğlu Aslan Bey'in oğlu idi. Oğlu Süleyman sonradan Anadolu Selçuklu Devletini kurdu. Alpaslan bunları Emîr unvaniyle Anadolu sınırlarında savaşlara memur etti. Kendisine kardeşi (Kavurd) isyan ettiyse de başarıya ulaşamadı.

Alpaslan, bu isyanı bastırdıktan sonra Cend şehrine giderek dedesi Selçuk Han'ın mezarını ziyaret etti. Horasan'a giderek, oradaki İmam Ali Rıza'nın türbesini de ziyaret etti. Burada büyük bir kurultay toplayıp, oğlu Melikşah'ı veliaht tâyin ettirdi. Alpaslan, büyük bir ordu ile Horasan'dan hareket ederek, Kafkasya'ya girdi. Hazer boylarında yaşayan Türkmen boy ve usluslarm beyleri, Selçukluların egemenliğine girdiler. Alpaslan bu kuvvetlerden faydalandı. Büyük bir Hakan oldu.

ALPASLAN İŞ BAŞINDA

Alpaslan, Türk tarihinde gelip geçenlerin en büyüklerindendir. Uzun boylu, heybetli bir yiğitti. İyi bir devlet adamı olduğu kadar komutanlıkta da o derece yüksekti. Hele ahlâkı pek üstündü.

Alpaslan, islâmlarla iyi geçinmek için Bağdat Halifesine elli bin altın ile elli köle yolladı. Bu büyük hükümdar herkesin dikkat nazarını çekmeğe başladı. Onun kudretine ve büyüklüğüne hep inandılar.

Alpaslan âlimleri çok severdi. Her zaman huzurunda tarih kitapları okuttururdu. İlim adamlarına iltifat ve ihsanlarda bulunurdu. Selçuk Devletinin en büyük şairi (Ömer Hayyam)ı sarayına aldırıp, onu huzur içinde yaşattı. Ömer Hayyam Selçuk sarayında meşhur (Rubaiyat) ını yazdı. Bu edebî esere dünya milletleri hayrandır.

Alpaslan, bir gün veziri Nizam-ül-Mülk ile Nişaburda gezerken bir caminin kapusu önünde toplanmış, perişan kıyafetli gençlere rastgeldi. Vezirine :

— Bu perişan kıyafetli gençler kimlerdir? diye sordu.

Vezir de :

— Bunlar insanların en şereflileri olup, dünya zevkine kapılmayan ilim talibi öğrencilerdir. dedi.

Bunun üzerine Alpslan :

— Bu öğrencilere medrese yaptırın ve onlara maaş bağlayın. diye emir verdi.

Hazineden bu işe binlerce altın hazırlandı. Nizam-ül-Mülk faaliyete geçti. Nişabur, Herat, İsfahan ve Bağdat şehirlerinde (Nizamiye medrese) si adiyle, üniversiteler açtı. Bunların en büyüğü Bağdat'da açıldı (1067). Bu medrese için 60.000 dinar sarfedildi. Medresenin yüzüne Nizam-ül-Mülk'ün adı yazıldı.

Medresenin etrafına çarşılar yaptırılıp, geliri bunlara bağlandı. Ayrıca hanlar, hamamlar ve çiftlikler vakfedildi. Devrin en bü-

yük âlimleri bu medresede ders verdiler. Öğrencilere yiyecek ve yatacak sağlandı.

Türk elinde yer yüzünün en büyük filozofu (Farabî) yetişti. Aristoya dünyanın birinci öğretmeni, Farabi'ye de ikinci öğretmeni unvanı verildi. Büyük dâhilerden (İbni Sina) da yetişti. Bu iki Türk filozofu yüksek eserler meydana getirdiler.

Alpaslan Türk gençlerini askerlik alanında da yetiştirdi. Onlara ok atmak, kargı kullanmak öğretildi. Türk askerlerinden bütün milletler korkarlardı. Türkler talim yaparlarken, hiç kimse onlarla konuşmağa veya yanlarına yanaşmağa cesaret edemezdi. Alpaslan ordusunu yirmi dört oğuz boyu sayısınca yirmi dört tümen yaptı. Bunların sayısı iki yüz kırk bin idi, hepsi tımarlı sipahi idi. Diğer eyaletlerdeki askerleri ile ordusunun sayısı 500.000 er idi. Selçuklu ülkesinin yüz ölçümü 10 milyon kilometre kare olup, 150 milyon insan Selçuk sınırları içinde yaşıyordu. Yirmi dört devlet egemenliğine girmişti.

Nizam - ül - Mülk, bir gün Alpaslana, devleti tehlikelerden korumak için şu tedbiri söyledi :

— Hakanım Arap devletlerinde olduğu gibi, biz de gizli bir hafiye teşkilâtı kuralım, tehlikeleri önlemiş oluruz.

— Ben böyle bir memur tâyin etsem, bana içten sadık olanlar ona hiç önem vermezler. Çünkü doğruluklarına ve bana güvenirler. Düşmanlarım ise onu para ile satın alabilirler. Bu adam bana dostlarımdan fena, düşmanlarımdan iyi haberler getirebilir. İyi ve fena sözler ok gibidir. Hepsi isabet etmezse bile, biri isabet edebilir. Bu suretle elde olmadan dostlarım gözümden düşebilir. Buna karşılık düşmanlarıma sevgi besleyebilirim. Bunun sonucu olarak dostlarımdan mahrum ve düşmanlarıma sarılmış olurum. Bu sebeplerden dolayı ben hafiyelik teşkilâtı istemem! dedi.

Bu işlere karşı nefretini belirtmişti. Alpaslanın zamanında Selçuklu imparatorluğu kültür, teşkilât bakımından pek ileri gitti. Türkler, İslâm âlemi içinde yüksek bir varlık gösterdiler.

GÜRCİSTAN SAVAŞI

Alpaslan, iç düzeni sağladıktan sonra fetihlere başladı. İlk savaş Kafkasya üzerine oldu. Gürcüler hiç rahat durmuyorlardı. Alp-

ALPASLAN

aslan bunlara bir ders vermek üzere, ordularını hazırladı. Öncü olarak oğlu Melikşah ile Nizam-ül-Mülk'ü bir ordu ile Gürcistana gönderdi. Alpaslan da bir ordu ile yola çıktı. Büyük bir kuvvetle (Ani) kalesini kuşattı. Bu kale çok kuvvetli surlarla kaplı, içi binlerce askerle dolu idi.

Alpaslan askerlerini kale önünde toplayarak, onlara şu sözleri söyledi :

— Askerlerim! Sizin gibi cesur askerlerin hükümdarı bulunduğumdan dolayı iftihar ediyorum. Tahta çıktığım ilk günlerde, isyan bulutlarını, bir yıldırım gibi defettiniz.

Şu anda Türk Milleti düşmanları yok etmenizi beklemektedir. Düşman çokluk ise de, hücumlarınıza dayanamıyacaktır. Çünkü onlar vatanlarını değil, canlarını kurtarmaktan başka bir şey düşünmeyen bir takım korkak adamlardır.. Sizler ise, canını düşünen değil, asıl şerefin vatan uğrunda can vermek olduğuna inanan arslanlarsınız.

Şu kılıncı tutmakta olan elimde derman kalmayıncaya kadar çarpışacağım. Vatanını seven arkamdan gelsin! diyerek, atını kaleye doğru sürdü. Kahraman Selçuk ordusu bir sel gibi, Ani kalesine hücum etti. Hücumlar çok kanlı oldu. Kale müdafileri bir türlü kaleyi teslim etmiyorlardı. Bu savaşta kan gövdeyi götürdü. Nihayet bir deprem soncunda surlar yıkıldı. Türk askerleri ilerlemeğe başladılar. Önlerindeki cesetleri zor aşarak şehre girebildiler. Gürcü Kıralı Kafkaslara doğru kaçarken yakalandı. Bütün Gürcistan Selçuk mülküne katıldı. Alpaslanın ilk zaferi Gürcistanı fethetmek oldu. Bu zafer üzerine ona (Fetih Babası) ünvanı verildi. Bu zaferden sonra Rey şehrine döndü. Alpaslanın şanı her yöne yayıldı. Türk ellerindeki hakanlar Alpaslan ile dostluklar sağladılar. Türkistan Hakanı kızını Melikşaha, Gazne Hakanı da kızını Alpaslanın diğer oğlu Aslanşaha verdi. Bu suretle iki Türk devleti Selçuklularla siyasî bir dostluk sağladılar.

Alpaslan Kafkas memleketlerini idaresine aldıktan sonra Cend üzerine yürüdü, buranın hakanı Alpaslana teslim oldu. Buradan Harzem ülkesine giderek buraları da aldı.

Bu geniş ülkenin idaresini değerli valilere verdi. Mâzenderan ülkesini amcası İnanç Beyguya, Belh'i Süleymana, Harzemi oğlu Aslan Anğuna, Tuharistanı ise diğer bir oğluna verdi.

Alpaslanın hâkimiyetini Kirman Hükümdarı (Karaaslan) tanımamıştı. Bunun üzerine bir kuvvetle giderek, bu mülkü de Selçuk sınırları içine aldı.

Alpaslanın şöhreti Arap âlemine de yayıldı. Böyle büyük bir İslâm komutanının bulunması Mekke Şerifinin iftiharını mucip olduğundan, Hilâfet hutbesini Alpaslan adına okuttu.

Horasan ve İrana Selçuklu Türklerinin hâkim olmaları, cihan tarihinde önemli oldu. Araplar müslümanlığı müdafaa edemiyorlardı. Bilhassa aralarındaki mezhep ayrılığı, Arap birliğini bozmuş, küçük küçük devletlere ayrılmışlardı. Şiilik ve Sünnilik kavgası sürüp gidiyordu. Buna mukabil Türkler, birliklerini kurup, muazzam bir imparatorluk haline gelmişlerdi. Büyük Selçuklu devletinin kuruluşunda Tuğrul ve bilhassa Alpaslanın rolü büyük olmuştur. Selçuklular yenilmez bir kuvvet haline geldiler.

ANADOLU'NUN ESKİ KAVİMLERİ

İran'da Selçuklu devletini kuran Türkmenler, Anadolu ile komşu olmuşlardı. Bu kıta Doğu Roma İmparatorluğunun egemenliğinde bulunuyordu.

Anadolu Önasyaya dahil Küçük Asya kıtasıdır. Avrupa ile Asyanın bir köprüsü olan Anadoluyu Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz çevirmektedir. Üzerinde yedi iklimin hüküm sürdüğü bu kıta yer yüzünün bir cennetidir. Türkler Orta Asya'da Çinlilerin ve Moğolların tesirile ana yurtlarında yerleşip medeniyetlerini devam ettiremediklerinden, Avrupa ve Asya içlerinde at koşturduktan sonra Anadoluyu beğendiler. Bu kıtayı devamlı bir öz vatan olarak seçmeleri tarihî bir tesadüf değil, şuurlu bir şekilde seçmek oldu. Çünkü Anadolu, Türklerin ilk anayurdu olan Tanrı Dağına benziyordu. Türkler tabiat güzelliklerine âşık bir ulustur. Yaz ve kış güneş gören ve güzelliği bol olan Anadoluyu arayıp buldular. İran'a yerleşince gözlerini bu yurda diktiler. Bu ülkeyi Doğu Romalılar istilâ etmişler, fakat Anadolunun birliğini kuramamışlardı. Anadoluyu onsekize bölmüşlerdi. Bunlar Paflagonya, Pisidya, Likonya, Karya, Klikya, Kapadokya, Pamfilya gibi bölgelerdi.

Anadolunun tarihi ise pek eski idi. Anadolunun en eski halkı, Milâttan önce 40 ıncı yüz yılda Orta Asya'dan Anadoluya gelen (Proto-Hitit)lerdir. Milâttan önce 25 inci yüzyılda Ari kavimler gelerek, Hitit medniyetine vâris oldular. Tarihî eserlere göre Anadolu'da ilk medenî insanın Türk olduğu anlaşılmaktadır. Bunun en belli delili

dillerinde Türkçe kelimeler bulunmasıdır. Anadolunun doğusuna yerleşen (Hurri)ler de Orta Asyalı Türklerdi. Hititler 15 asır Anadoluda şehirler kurarak bir medeniyet yarattılar. Milâttan önce 1200 yılında boğazlar yolu ile (Trak) kavimleri gelerek Hititlerin yerine Anadoluya yerleştiler. Bu kavimler Tönler, Mizler, Bitinler, Lötler, Frikler, Muşkiler, Komagenlerdir. Anadolunun ikinci devre insanları bu kavimlerdir. Her tarafa yayılıp şehirler kurdular. Bu zamandan itibaren bu kıtaya (Anadolu) denildi. Anadolu, (Ana) adlı mabutlarla (dolu) memleket demektir. Sonradan Yunanlılar Anadolu kelimesinin (Doğu memleketi) anlamına geldiğini belirttiler se de, Anadolu - Ana ilâhesile dolu (Tanrılar Ülkesi) mânasına gelmektedir.

Daha sonra Anadolounun kıyılarına Yunanlılar yerleştiler. Sömürgeler kurdular, bunlar iç Anadoluya giremediler. Irkî bir etgileri olmayıp kültür bakımından tesir edebildiler. Bunları takiben Anadoluyu İran'lılar istilâ ettiler. Bunların tesiri de yalnız siyasî kalmıştır. Romalıların istilâsı da siyasî bir mahiyet taşımaktadır. Bazı şehirlerde medenî eserler yapmışlardır. Üçüncü yüz yıldan itibaren Anadoluya Hıristiyanlık girmiştir. Bu zaman Anadoluyu Doğu Romalılar, yani Ortodoks mezhebine girmiş Bizanslılar istilâ etmişlerdir. Bizanslılar zamanında Anadoluya Şaman dininde olan Oğuzlar gelerek yerleştiler. Bunlara (Güneş Oğulları) denildi : Fakat bir kısmı hıristiyanlığa girdiler.

Milâdî yedinci yüzyılda İran - Bizans, bundan sonra Bizans - Arap mücadelesi Anadoluyu perişan etti. İnsanların öldürülmesi, şehirlerin ve köylerin yıkılması, Anadolu medeniyetini yıktı. Arapların Anadolu Hıristiyanlarını öldürmeleri üç buçuk yüz yıl sürüp köy ve şehirleri harap bir hale getirdi, nüfusunu pek azalttı.

Bizanslılar da halktan ağır vergiler almaya başlayınca, Anadolu halkı bir kurtarıcı bekledi. Bu kurtarıcı, Anadoluya akınlara başlayan Türkler olmuştur. Anadolu halkı yüksek ahlâklı, âdil olan Türklere mukavemet etmediler.

Türkmenlerin Anadoluyu istilâlarına karşı koyan, Bizanslıların ileri karakolluk ödevini yapan Gürcüler ve Ermenilerdi. 1046 yılından 1071 yılına kadar Anadoluya Türkmen akını sürekli olarak devam etti.

Bizanslılar altıncı yüzyılın ortalarında boş kalmış Anadolu topraklarına müslüman olmamış Türkleri yerleştirdiler. 530 tarihinde Bulgar Türklerinden bir kısmını Trabzon ve yöresine yerleştirdiler. 577 tarihinde de Avar Türkleri Doğu Anadoluya iskân

Anadolu'ya ilk ayak basan ÇAĞRI BEĞ'dir.

edildi. Sivas taraflarında da Hazar ve Ferganeli Türkleri bulunmakta idi. 1048 tarihinde de Peçenek Türkleri Doğu Anadoluya yerleştirilmişti. Peçenekler Bizans ordusuna alındılar. Bir kısmı da Anadoluya iskân edildi. Kayseri ve Ankara'ya yerleştirilmiş Oğuzları papazlar hıristiyan yapmışlardır. Bir kısmı ortadoks kilisesine, bir kısmı da Ermeni kilisesine bağlandılar. Hepsinin adları Aslan, Kılıç, Demirtaş, Sinan gibi Türk adı iken, Yorgi, Artin gibi Hıristiyan adı aldılar. Bunların pek çoğu Karakeçili Türk boyuna mensup idiler. Bir kısmı da Peçenek Türkleridir. Onuncu yüz yıldan itibaren Horasandan Anadoluya göçler olmuş, bunlar Bizans ordusunda hizmet etmişlerdir.

Anadolu, Türk yurdu olmağa namzetti. Birinci devir Hititleri, ikinci devir Trak kavimleri, üçüncü devir - istilâcılar - İran ve Romalılar ile Bizanslılar Anadoludan çekilmiş ve erimişti. Kıyı Anadoluda Rumlar, Orta ve Doğu Anadoluda Ermeniler ve Kürtler, azınlık olarak bulunuyorlardı. Dördüncü devreyi de Hıristiyan Türkler teşkil etmekte idi. Müslüman Türkler bu durumdaki Anadoluya akına başladılar.

TÜRKMENLERİN ANADOLU'YA AKINLARI

Horasan ve İranda Selçuklu İmparatorluğunu kurmuş olan Oğuz Türklerinin önüne Anadolu serilmişti. Oğuzlar müslüman olunca (Türkmen) adıyla yâdedildiler. İşte bu Türkler gözlerini Anadoluya diktiler. Burayı muhakkak öz yurd yapmaya karar verdiler.

Anadoluya ilk Türkmen akınını Selçuk Hanın torunu ve Mikâilin oğlu (Çağrı Bey) yapmıştır. Çağrı Bey Türkmen akıncıları ile Bizans sınırına gelerek savaşa başladı. İlk savaşta Van Gölü civarında bulunan Ermenileri yendi. Bundan sonra küçük bir müslüman devleti olan (Şeddad Oğulları) arazisine girip Aras nehri dolaylarını ellerine geçirdiler. Çağrı Bey bir çok ganimetlerle Horasana döndü. Bundan sonra da Musul taraflarına akınlarda bulundular. Murad suyu dolaylarında da Bizans kuvvetlerile çarpıştılar.

Çağrı Beyden sonra Anadoluya Tuğrul beyin akınları olmuştur. Tuğrul Bey ilk defa Bizanslıların üzerine amcasının oğlu Kutalmış'ı göndermişti. O da bir çok muvaffakiyetler kazanmıştı. Bundan sonra Türkmenler Diyarbakır ve Musul ülkelerine akınlara başladılar. Bura hükümdarları bu akınların durdurulması için

Bizans İmparatoru Tuğrul'a bir elçi gönderdi. Liporit'in teslimi için para teklifinde bulundu. Tuğrul'un buna cevabı şu oldu :

— Ben tüccar değilim.. paraya da ihtiyacım yok! Onu affediyorum!...

Tuğrul Beyden ricada bulundular. Akıncı komutanlarından Göktaş, Mansur, Buka, kuvvetlerini Diyarbakır bölgesinden çektiler.

Tuğrul Bey Selçuklu prenslerinden İbrahim Yinali, Aslanın oğulları Kutalmış ve Resul Tekini, Malikî, Çağrı Bey'in oğlu Yakutiyi her yöne fetihlere gönderdi. Bunlar Türkmen Boy ve Oymaklariyle bir çok zaferler kazandılar.

Komutanlardan Hasan Alp, Aras nehri kenarında bir Bizans ordusuyla karşılaştı. Düşmanı yendiler. Fakat düşman ikinci defa taarruza geçince kanlı bir savaş oldu. Bu sırada Hasan Alp şehit düştü. Tuğrul Bey Hasan Alp'ın ölümünden acı duyarak, İbrahim Yinal ile Kutalmış'ı Anadolu seferine memur etti. İki Şehzade birleşerek Bizans ülkelerine yürüdüler. Yüz bin kişilik Türkmen akıncıları Anadoluya daldılar. Bizans İmparatoru bir ordu hazırladı. Türkmen akıncılar Erzurum üzerine akın ederek bu şehre girdiler. Düşmanın geldiğini duyan Türk kuvvetleri akşama doğru Pasin ovasında kanlı bir savaşa tutuştular. Bu ilk büyük savaştı. Çarpışma bütün gece devam ederek düşmanlar bozguna uğradılar. Komutanları Liparit de esir düştü (1048).

İbrahim Yinal, Lipariti Rey şehrinde bulunan Tuğrul Bey'e gönderdi.

Bizans İmparatoru bu yenilgiden fena halde korkarak Tuğrul Beyle dostluğa karar verdi. Ona bir elçi ile para gönderdi. Fakat Tuğrul Bey elçiye :

— İmparatorunuza selâm söyleyin, ben tüccar değilim, paraya ihtiyacım yok! dedi.

Esir olan Lipariti İstanbul'a gönderdi. İmparator İstanbul'da yapılmış olan camiin tamirine söz verdi, aynı zamanda Tuğrul adına hutbe okutmağa da razı oldu. Bu camiin bir yerine de Selçuk arması yapıldı. Bu arma yay ile ok idi (1048).

Tuğrul Bey Türkmen kuvvetlerinin başına geçerek 1054 tarihinde Anadolu içine daldı. Van Gölü havzasında ilerleyerek Malazgirt Kalesini kuşattı. Şehir mukavemet etti. Komutanlardan (Akhan) şehit düştü. Kışın bastırması üzerine kuşatmadan vaz geçildi. Bir kısım akıncılar da Bayburd ve Trabzon'a doğru akınlar yaptılar. Yakuti Bey de Anadolu içlerine müthiş akınlarda bulundu. Bunlar Malatya'yı aldılar. Bu savaşta (Emir Dinar) şehit düştü. Buradan Sivas'a kadar ilerlediler.

Selçuk Sultanı Tuğrul Bey zamanında Türkler Anadolu'ya bu akınları yapmışlardı. Bu akınlar Karsdan itibaren Anadolu ortalarına doğru olmuştu. Nihayet Kızılırmak kıyılarına kadar gelmişlerdi.

Tuğrul Bey zamanında Anadoluya yapılan akınların gayesi, şehirleri ve müstahkem kaleleri tahrip edip, Anadolunun kapılarını açmaktı. İlerde yapılacak akınlara başarı sağlamaktı. Bu suretle Türkmenleri Anadolu'ya yerleştirmekti. Tuğrul Bey eğer amcazadelerinin isyanları ile uğraşmamış olsaydı; Anadolunun fethi ona nasip olacaktı. Fakat o, yalnız akınlar yapmakla kaldı. Anadolunun mukavemet gücünü kırdı. Zafer yollarını açtı. Ölümünden sonra tahta geçen Alpaslana Anadolu fatihliği şerefini kazandırdı.

AFŞİN

Alpaslan, amcası Sultan Tuğrul Bey zamanında başlanmış olan Anadolu akınlarına hız verdi. Alpaslan büyük bir ordu hazırlıyarak, Bizans sınırına geldi. Anadoluya sık, sık akınlarda bulunmuş ve bütün yolları bilen, Türkmen başbuğlarından (Tuğtekin) le karşılaştı. Bu komutan kuvvetlerile sultanın ordusuna katıldı. Tuğtekin Alpaslana :

— Sultanım Anadolu kapıları Türklere açılmıştır. Muharebe alanlarına giden bütün yolları biliyorum, bu ödevi üzerime alıyorum. Anadolu üzerine akalım! dedi.

Bunun üzerine Alpaslan ordusunu iki kola ayırdı. Kendisi Gürcistanın fethine gitti. Oğlu Melikşah ile Vezir Nizam-ülMülk'ü Anadolu üzerine yolladı. Tuğtekin öncü oldu.

Ordu ilk defa önlerine çıkan bir şehri kuşattı. Melikşah, bir kale komutanını öldürerek şehri fethe muvaffak oldu. Selçuk ordusu ilerliyerek hiristiyanların kutlu bir şehri olan Marmarisi kuşattı. Burası müstahkem surlarla çevrili idi. Yanından büyük bir su akıyordu. Bu suyu geçmek için gemiler yaptılar. Fakat bir türlü kale alınamıyordu. Melikşah, bu kaleye tırmanırken suya düştü. Askerler kazmalarla kale duvarlarını yıkamadılar Bütün gece atlar üzerinde kaldılar. Fakat gece yarısı şiddetli bir deprem oldu, kalenin bir burcu yıkıldı. Güneş doğarken Türk askerleri kaleden içeri girdiler. Bir çok papazlar esir düştüler. Alpaslan bu zaferden dolayı oğlunu tebrik etti.

Alpaslanın komutanlarından (Gümüştekin), (Afşin) ve (Ahmet şah) Anadoluya akınlara devam ettiler. Gümüştekin Adıyaman ve

Fırat bölgelerini zaptetti. On bin kişilik bir Bizans ordusunu perişan etti. Komutanlarını esir etti.

Gümüştekin aldığı ganimetlerle geri döndü. Fakat Afşin ile arası bozuldu. Aralarında çıkan kavgada Gümüştekin öldü. Bundan korkan Afşin kuvvetlerini alarak Suriye'ye indi. Afşin çok cesur ve çok kuvvetli bir komutandı. Onun önünde durmanın imkânı yoktu. Akıncı kuvvetleriyle Gaziantep yöresini fethetti. Buradan içeri dalarak Kayseriyi ele geçirdi (1067). Kayseri Sümer Türklerinin kurduğu pek eski bir şehirdi. Buradan Adana'ya indi. Halebe gitti. Afşin buralardan aldığı paraları ve 70 bin esiri Alpaslana gönderdi. Artık Iraktan Kayseriye kadar Türk ülkesi olmuştu. Alpaslan Afşini affetti.

Alpaslan bu defa Anadoluya akınlar yapmak üzere Amcası oğlu (Kurtcu) ile kahramanlığıyla tanınmış (Sanuduk) u gönderdi. Bu komutanlar Van civarındaki Ahlat şehrini üs yaparak akınlara başladılar. Türklerin bu akınları karşısında Bizans imparatorları Anadolu seferine çıkmıyorlar, İstanbuldaki Bizans sarayında zevklerine bakıyorlardı. Halktan ağır vergiler alıyorlar. Anadolu ise bakımsız, kendi kaderine bırakılmıştı. Bu kıta insanları ahlâklı, âdil bir idareye susamıştı. Bizanslılar tüm olarak Anadolunun birliğini kuramamışlardı.

Bizanslılar Türk akınlarının devamını görünce Bizans tahtına geçirdikleri (Romanos Diojenes) i büyük bir ordu ile, Anadolu seferine gönderdiler (1067). Geç de olsa Bizanslılar tehlikeyi anlamışlardı. Türkler Doğu Roma İmparatorluğunun vârisi olmağa namzet olmuş bir durumda idiler. Bu kaderi değiştirmenin imkânı yoktu. Bir devlet sönecek, yerine yenisi gelecekti

Romanos Diojenes 13 Mart 1068 tarihinde Anadolu seferine çıktı. Bu imparator Bizansı kurtaracktı. Ordusuyla Güney Anadoluya yürüdüğü bir sırada, bir kuvveti Niksarı zabtetti. İmparator Sivasa doğru yollandı, burada bir Türk kuvvetini yendi. Buradan Suriye'ye giderek orayı da zaptetti.

Bu zaman Türk kahramanlarından Afşin, bir yıldırım gibi akına başlayıp Sakarya nehri dolaylarına kadar geldi. Amuriyeyi zaptetti. İmparator, kışın başlaması üzerine İstanbul'a döndü.

Ertesi yıl Afşin, Sanduk tekrar akınlara başladılar. Romanos Diojenes bu akınların merkezi olan Ahlat'ı almaya karar verdi. Bu suretle Türkleri Bizans sınırları dışına atmayı hedef

tuttu. Bu maksatla Romanos Diojenes ordusuyla Harput'a geldi. Fakat Türk akıncı gazileri Malatya'ya akın ederek, bir Bizans kuvvetini yendiler. Türkler buradan Konya'ya giderek şehri vurdular. Komutan Sanduk da Halebe girdi (1070). Romanos Diojenes de İstabul'a dönmeye mecbur oldu.

Bu sıralarda komutanlardan (Kurtçu) isyan etti. Bunu takibe Afşin memur edildi. Kurtçu Bizanslılar tarafına geçti. Afşin Kurtçuyu ele geçirmek üzere kuvvetleriyle Marmara kıyılarına kadar ilerledi. Alpaslan da bir ordu ile Anadoluya dalarak Malzgirt şehrini zabtetti (1070). Alpaslan buradan Halep üzerine yürüyüp, bu şehri de aldı (1071).

MALAZGİRT SAVAŞI

Türkmenlerin bir sel gibi Anadoluya akınlarından korkan Bizans imparatoru (Romanos Diojenes) bu işe bir son vermek azminde idi. Romanos Diojenes, İmparator (Konstantin Dükas) ın ölümü üzerine yerine eşi (Ödekia) Kıraliçe olmuştu. Kıraliçe Türklerle savaşacak bir komutan aradı. Nihayet Bizans asilzadelerinden Romanos Diojenes ile evlenerek, onu imparator ilân ettirmişti. Cesur ve kudretli bir asker olan Romanos, Anadolu seferi için bu defa büyük bir ordu hazırladı. Makedonya, Trakya ve Yunanistan'dan asker topladı. Bundan başka Rumelindeki Hıristiyan Oğuz ve Peçenek Türklerinden de erler topladığı gibi, Frikya, Kapadokya ve bütün orta ve batı Anadolu halkını da silâh altına aldı. Ayrıca Almanlardan, Franklardan, İskandinavyanın Varnak denilen ahalisinden, İtalya Normanlarından paralı asker topladı. Bu haçlı ordusu 100.000 yaya bir o kadar da süvari olmak üzere 200.000 i bulmuştu. Büyük bir Avrupa Haçlı ordusu Türkler'in üzerine gelmeye hazırlandı. Romanos, bu ordusiyle pek gururlanmıştı. Türkleri Anadoludan atmak değil, onların devletini yıkıp İrandan da atmaktı. Genç imparator bunda çok yanılıyordu. Selçuklular, kuvvetli bir devlet kurmuşlar, o nisbette de orduları talimli ve çok intizamlı idi. Bir de sönmeyen idealleri vardı. O da «Behemahal Anadoluya sahip olmak, bu kıt'ayı Türk'ün öz yurdu yapmaktı» Bu ideallerinden onları çevirecek bir kuvvet tanımıyorlardı.

Selçuk ordusunda, Türkmen oymaklarının başbuğu olan en kuvvetli akıncı komutanlar bulunuyordu. Bununla beraber Türkler, yaşadıkları devrin ahlâkca en üstün insanları idiler. Hun ve Gök Türklerden tevarüs ettikleri medeniyet ise Romalılardan hiç te aşağı değildi. Önlerine denizin açıldığı bir kıt'aya yerleşirlerse,

eşsiz bir Türk medeniyeti yaratmağa namzet idiler. Buna mukabil Bizans, içinden çürümüş, taht ve mezhep kavgaları yüzünden tarihlerini kapamak üzere bulunuyorlardı. Romanos da, ücretli ve çeşitli uluslardan müteşekkil ordusuna güveniyordu.

Alpaslan, ordusuyla Suriyede bulunurken Bizans ordusu İstanbuldan hareket etti. Romanos'un hedefi doğrudan doğruya Büyük Selçuk İmparatorluğunun hükûmet merkezi olan (Rey) şehrini zapdedip, dâvayı bir anda halletmekti. Alpaslan'ı kandırmak maksadıyla ona bir elçi gönderdi. Alpaslan'a evvelce aldığı kaleleri geri verirse bir barış yapacağını bildirdi. Elçi Alpaslan ile görüşürken Romanos ordusuyla harekete geçti. Sivasa kadar ilerledi. Buradan da Rey'e girmek üzre plânını açıkladı. Fakat Rumeli komutanlarından (Nikefor) ve bazı generaller ileri gitmenin tehlikeli olduğunu söylediler. Savaşın Pasin ovasında kabul edilmesini doğru buldular. Fakat Romanos, Selçuk topraklarına gireceğini bildirdi. Komutanlarından Normandiyalı general (Ursel) i bir kuvvetle Ahlata doğru gönderdi. Kendisi de ordusu ile ilerleyip Malazgirt'i kuşattı. Kaledeki Türkler teslim oldukları halde, esirlerin hepsini öldürttü.

Alpaslan Mısırdaki karışıklığı bastırmak üzere Suriyeye gitmişti. Bizans ordusunun Malazgirt'i aldığını duyunca Halep'ten süratle harekete geçti. 27 - Nisan - 1071 de Fırat nehrini geçerken bir çok hayvanları boğuldu. Musula geldiği zaman Malazgirtten kurtulanlar, düşmanın yaptıkları fenalıkları anlattılar. Alpaslan Horasana gelerek Hoy şehrini merkez yaptı. Süratle ordusunun hazırlığına başladı. Hatununu ve hazinesini Veziri Nizam-ül-Mülk'le Tebrize gönderdi.

Alpaslanın maiyetinde, ikişer yedek ata sahip, silâhları mükemmel 40.000 Türk atlı kuvveti bulunuyordu. Kısa zamanda 10.000 Türkmen gönüllüsü de orduya katıldı. Bir miktar asker daha gelerek Türk ordusunun sayısı 60.000 i buldu. Düşman ise 200.000 kişilik muazzam bir Haçlı ordusu idi. Türk askerlerinin silâhları mükemmel ve kendileri talimli idi. Manevî kuvvet bakımından ise pek kuvvetli idiler. Her Türk'ün kalbinde «Anadolu bizimdir.» ideali vardı.

Alpaslan ise Anadolunun fatihi olmak azim ve kararında idi. O bu büyük şerefe lâyık olmak istiyordu. Anadolunun fethine Türkler şuurlu bir idealle bağlanmışlardı. Anadolu Türk'ün istikbali hayatı ve mutluluğu idi.

Selçuk ordusunda dünya çapında büyük komutanlar vardı. Bunlar at koştururken attıkları nâralarla yıldırımların sesini susturur, atlarının nallarından kıvılcımlar çıkarırdı. Hepsi sipahi idi. At, Türkleri'n kanadı idi. Türk süvarileri öyle çevik insanlardı ki, önlerinde durmanın imkânı yoktu. Bunlar serdengeçtiler, dalkılıçlardı...

Alpaslan'ın ordusunda Anadolu'da gâzâ ve cihâd eden komutanlar şunlardı. Afşin, Sanduk, Savtekin, Ahmetşah, Atsız, Aksungur, Altıntah idi. Bunlarla beraber Alpaslan'ın kardeşi Yakûti Kutalmışın oğulları Süleyman ve Mansur bulunuyordu. Ayrıca Emir payesinde bulunan Emîr Danişmend Gazi, Emîr Artuk, Emîr Saltuk, Emîr Mengücük, Emîr Çavlı, Emîr Çavuldur bulunduğu gibi. Meşhur komutanlardan Aytekin ,cesaretile ün almış olan Emîr Porsuk ile Cevher Ayin de vardı. Bunların önünde kim durabilirdi. İşte güzel Anadolumuzu bize kanları ve canları pahasına armağan eden bu eşsiz kahramanlardı. Başta Alpaslan olmak üzere herbirinin adları mermer kitabelere yazılarak şehir meydanlarına asılması lâzım gelmez mi?

Alpaslan vakit kazanmak, hem de düşmanın düşüncesini anlamak üzere Emîr Savtekin ve Suvartekin'i elçi olarak Romanos Diojenes'e barış yapmak için gönderdi. Bizans ordusu bu zaman Erzurum'da bulunuyordu. Kuvvetine mağrur olan imparator müzakere etmeden barışı reddetti. Elçilere «Barış ancak Rey şehrinde olabilir.» dedi. Elçilerin canlarını korumak için ellerine birer haç vererek iade etti. Artık her iki taraf için kan dökmek mukadder oldu. Bu topraklar için nice canlara kıyılacak, seller gibi kanlar akacaktı. Fakat Türkler ölümü hiçe sayarak «Ya Anadolu, ya ölüm!» andını içmişlerdi. Biz torunlarına bu cennet vatanı bağışlamak için.. Onlar öldüler, lâkin bizi yaşattılar. Bu ölüm ve dirim savaşı için Bağdat Halifesi, bütün camilerde Müslüman Türklerin muzafferiyeti için duâ etmelerini emretti.

Alpaslan bir danışma kurulu topladı. Birisi dedi ki, «Yarın Cumadır. Bu kutlu günde bütün müslümanlar camidedirler. Onlar zaferimize dua ederlerken, bizler de dal kılınclı Muhammedî olalım.» Bunun üzerine Alpaslan taarruz kararını verdi. Kim bilir bu savaş ne kadar dehşetli olacak, ne derece kan dökülecekti.

ŞANLI ZAFER

Tarihin onbirinci yüzyılındayız. 26 - Ağustos - 1071 Cuma sabahı, güneş Van Gölünün ardından ışıklarını önce Süphan ve Nemrut Dağlarının doruklarına vurduktan sonra, gölü aydınlattı. Bu sabah Malazgirt'in önüne serilen Zaho veya (Rahva) ovasında, gökteki yıldızlar kadar çok Türk atlıları yerlerini alıyorlardı. Türk ordusu güneşin doğduğu yönden batıya gözlerini dikmiş. Türk'ün kaderine doğacak mutlu saatleri beklemekte idi. Tarihte vukua gelen meydan savaşları, çok kerre ulusların hayatında yeni bir çığır açmıştır. Bugünden itibaren Türkler Roma medeniyetine vâris olma savaşına hazırlanmışlardı. Komutanlarından hücum emrini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Düşmanın kuvveti 200.000 Türklerin ise 60.000 kişi idi. Düşman mağrur. Türk ise imanlı ve manevî kuvvette üstündü. Bu savaşa katılan her Türk'ün ruhunda ve vicdanında, Anadoluya bizim olacak, ya Zaho ovası kan deryasına dönecekti. Alpaslan Anadolunun Fatihi olmağa and içmişti. O bir şehrin, bir ülkenin değil bir kıtanın Fatihi olmağa karar vermiş bulunuyordu. O küçük bir devleti değil, muazzam Doğu Roma İmparatorluğunu yenmek azim ve kararında idi. Bu savaş tarihde benzeri az bulunan bir savaş olacaktı. Asyalı bir ulus, batı medeniyetinin vârisi olacak, Anadoludan sonra İstanbulu, oradan da Avrupa ortalarına kadar ülkeleri egemenliği altına alacaktı. Bu savaş Asya ile Avrupanın bir çarpışması idi. Malazgirt Savaşının önemi bundan ileri geliyordu.

Tan yeri iyice ağarmıştı. Çadırlı ordugâhı güzel sesli bir müezzinin ezanı uyandırdı. Çadırlarından çıkan erler abdest alıp saflar teşkil ettiler. Cemaatin arasında Sultan Alpaslan da bulunuyordu. Ordu saf saf olup imama uydular.

Ordu eratı sanki bir buğday tarlasına dönmüştü. Rüzgâr eserken nasıl başaklar boyun eğerse, erler de böyle yatıyor ve kalkıyordu. Diz çöküp ellerini göğe kaldırıp Türk ulusunun muzaffer olmasını ulu tanrıdan niyaz ettiler. Duadan sonra bütün erler birer çelik yay gibi atlarına atladılar.

Alpaslan beyazlar giymişti. Kılıncını kuşandı. Atının kuyruğunu kendi bağladı. Yanındakilere :

— Şayet bu savaşta şehit düşersem, beni öldüğüm yere gömünüz. Bu beyaz elbisem de kefenim olsun. Yerime oğlumu getirin!

Dedikten sonra askerlerine hitaben :

— Kimin gönlü geri gitmek istiyorsa gitsin. Sizi zorlamıyorum. Kararınızda serbestsiniz. Ben şu dakikada emir vermeği değil, şe-

hit olmağı düşünüyorum. İşte şehitlik kefenimi giydim. Bu toprakda bana mezar olsun! Bugün burada sultan yoktur. Ben de ancak sizlerden biriyim. Tanrı önümüze bir kapı açtı. İleri!...

Dedikten sonra askerler :

— Ey Sultan! Biz senin kullarınızız, hepimiz canlarımızı yoluna koyduk!

Dediği sırada, arka saflardan bir ses geldi. O tarafa baktı. Gönüllü olarak gelmiş olan bir çocuğu geri göndermek istiyorlardı. Alpaslan meseleyi anlayınca;

— Bırakın o yavruyu belki Rum Kayserini o esir alabilir! dedi.

Oğle vakti olmuştu. Askerler sabırsızlıkla hücum emrini beklemekte idiler. Düşman da hazırlanmıştı. Bizans ordusunun sağ kanadında Anadolu kıtalarının komutanı Alyates, sol kanadın başında da Rumeli askerlerinin komutanı, Nikefor bulunuyordu. İmparator Romanos Diojenes Hassâ askerlerile merkezlerde yer almıştı. İtalyanların başında ise general Andronik Dukas bulunuyordu. Sağ kanatta hıristiyan Türk Oğuzlar, Sol kanatta ise yine Türk soyundan olan Peçenekler bulunuyordu.

Alpaslan ise ordusunu iki büyük guruba ayırmıştı. Sağ kanat kuvvetlerinin komutasını Alpaslan aldı. Sol kanad grubunu da (Tırnak oğlu) adında Akıncı kuvvetlerine komutanlık etmiş tecrübeli bir komutana verdi. Diğer birliklerde ise Danişmend Gazi, Emîr Mengüçük, Emîr Çavlı, Emîr Porsuk, Afşin, Savtekin ve Kutalmış oğulları, Adsız, Ahmetşah, Sanduk, Altıntekin bulunuyordu. Bunların maiyetlerinde Türkmen oymaklarının koç yiğitleri toplanmıştı. Düşmanı bir ay içine almak için akıncı kuvvetlerden önemli bir kısmını dörde böldü. Bunların her birisini bir tepenin arkasına gizledi. Ayrıca da keşif kolları teşkil edildi.

☞ Artık kanlı savaş başlamak üzere idi. Ağustos sıcağı Zaho ovasını yakıyordu. Dağların kayaları, ovaları yanıyor, güneş de bu ovanın üzerinde bir ateş dairesi olarak ışık saçıyordu.

26 - Ağustos - 1071 Cuma, tam öğle üstü. Alpaslan, o, şahin gözlerini ordusuna dikti.

— Aslanlarım, ileri! diye hücum emrini verdi. Bütün asker oklarını çekerek düşmanı ok yağmuruna tuttu. Kartal kanatlarının yardımıyla uçan oklar her tarafa dehşet saçıyordu. Alpaslan da okunu çekmiş, atını ileri sürmüştü. Türk ordusu bir karabulut gibi aktı. Hep bir ağızdan :

— Vurha! diye naralar atarak, gökteki yıldırımların sesini susturdular. Romanos, Türklerin akınlarını görünce, o da Türk yaya kıtalarını bulmak üzere ileri atıldı. Kanlı bir boğuşma başladı. Başlar uçuyor, kollar kopuyor, kanlı cesetler ovayı dolduruyordu. Bizans askerleri vuruşa vuruşa ilerliyordu. Düşmanın bir ay içine alındığını gören Alpaslan, akıncılara kaçma gösterisi emrini verdi. bu Türklerin bir harp tabyası idi. Ok ata ata geriye kaçmağa başladılar. Bu hali gören düşman, harbe iştahlanarak ilerlemeğe başladı.

Türk askerleri taarruzlarında usta olduğu gibi kaçarken de geriye isabetli ok atmasını biliyor, düşmanı kanlar içinde yere seriyordu. Düşmanın artık talihî kararmıştı.

Akşam olmak üzere idi.. dağlar karardı, ova morardı. Türkler geri çekiliyor, Bizans ordusu takip ediyordu. Bizans ordusundaki Türk Peçenekler ile Oğuzlar, soydaşlarıyla boğuşmamak kararını vererek, sol kanattan ve topdan olmak üzere Selçuk ordusuna katılıverdiler. Komutanları «Tamış» adlı birisi idi. Bu olay düşman ordusunda bir karışıklık doğurdu. Düşmanın zafer sevdası yerine, can kaygusu, göz yaşları yer aldı. İmparator bir tereddüt geçirdi, geri çekilmek emrini verdiği sırada Alpaslan, düşman kuvvetlerinin tam kıvama girdiğini ve pusulara yaklaştığını görünce, ordusuna genel hücum emrini verdi. Akıncı Komutanı (Taranla) hücuma kalktı. Asıl savaş bu zaman başladı. Düşman ne olduğunu bilemedi. Bu usta ve talimli askerler karşısında şaşırdılar, pusulardan bir sel gibi akan askerler, Bizans ordusunu ikiye böldü. Alaylarında da muhtelif gedikler açıldı. Bizans ordusu birbirine girerek paniğe uğradı. Önce Ermeniler sonra Franklar, diğer Avrupa askerleri de dehşete düşerek kaçmağa başladılar. Güneş batarken düşman tarafında genel panik başladı. İmparatorun karargâhına girildi. Romanos elinde kılıcı, savaşın sonuna kadar çarpıştı. Nihayet yaralandı. Gecenin karanlığından faydalanarak harp meydanından kaçtı. Etrafda «İmparator öldü!» sesleri duyuluyordu.

Türk askerleri kaçanları kovalıyor, onlara :

— Ver elini! diye bağırıyorlardı. Düşman askeri elini uzatırsa, onu öldürmüyor, bir misafir gibi ona iyi muamele ediyordu. Bu iyi ruhluluk hiç bir milletin askerinde görülmemiştir. Yaralıları topluyorlar, onları kendi eşlerine göndererek yaralarını tedavi ettiriyorlardı. Evleri bir nevi Kızılay olmuş oluyordu. Türklerde esirlik

müessesesi de yoktu. Esirler evde çalıştırılmazdı. Harp bitince geri gönderilir, hiç biri de dinimize girmeğe zorlanmazdı. Gecenin morluğu içinde yüzlerce ölü sarı güller gibi yerlere serilmişlerdi. Bizans ordusu Malazgirt'de perişan olmuş, Türk ulusu da tarihin en şanlı bir zaferini kazanmıştı. Türkün talihinde bir güneş parlamış, Anadolu bizim olmuştu. Alpaslan da «Anadolu Fatihi» ünvanını hakkile kazanmıştı.

ROMANOS DİOJENİN ESİRLİĞİ

Malazgirt savaşı bitmiş.. Ruhlar dünyası bu harp alanında bir birinden ayrı düşmüş, cesedler yere serilmiş, ruhlar ise göğün boşluğuna yükselmişti. Dağların üstünden yükselen ay ise bu feci manzarayı görmemek için bulutlar içine gizleniyordu. Ölenler hep gençlerdi. Bunların gönülleri perişan âşıklar gibi, göğüsleri açık yerlere serilmişlerdi. Her iki taraf da çok zayiat vermiş, Zaho ovası kanlı cesedlerle dolmuştu. Harp meydanından kaçanların çıkardıkları toz bulutu, sabaha karşı gündüzün ak çehresini karanlık geceye döndürüyor, bu duman içinde ancak, kayan yıldızları andıran oklar ve kılıçlar parlıyordu. Kaçanlar da yıldırım saçan kılıçlarla yere serildiler. Nihayet, akan kanlardan bir derya haline gelen cenk meydanı düşmandan temizlendi. Ertesi gün kudretin ressamları güneşin altın renkli çehresini, mavi göğe işlerken, Alpaslan atından inerek güneşe döndü :

— Yüce tanrım, bu büyük zaferi bize nasip ettiğinden dolayı huzurunda eğiliyorum. Senin ismi zülcelâlini ta uzaklara kadar götürmeme müsaadeni niyaz ederim!

Tanrının mavi bostanında erguvani bir gonca açar gibi Sultan Alpaslanın otağı kuruldu. Her taraftan toplanan ganimetler otağın önüne dağlar gibi yığıldı. Komutanlar, gaziler saf saf dizilip Alpaslana zafer tebrikine geldiler. Saltanat çadırının içine taht kuruldu. Tahtın sağına Emîrler, soluna Başbuğlar dizildiler.

Alpaslan bütün azametile tahtında oturuyordu. Türkün o büyük hakanı, zekâsı karanlık geceleri aydınlatan zühre yıldızı gibi parlak, ırmak kenarındaki servisleri imrendirecek boyu, ilk bahar güzelliğini süsleyen yüzü, can alıcı gözleri, ayı andıran keman kaşları, aslan gibi kuvvetli vücudu ile tahtına yakışan bir Alp ve bir Aslandı. O Adıyla müsemmâ idi.

Hele yüksek ahlâkı değıne insanda yoktu. Cömertliği yağmur taneleri gibi sayısız, hele bütün âlem üzerine rahmet saçan bulut-

ların gölgesine benzeyen adaleti eşsizdi. İşte tarihin bu büyük adamını gaziler teker, teker gelerek tebrik ettiler. Bundan sonra çayırlara öbek öbek sofralar kuruldu. Gazilere kuzu eti, pilâv ve gaziler helvası verildi. Bundan sonra ozanlar kopuzlarıyla Oğuznameden parçalar okudular. Yemekten sonra bir haber geldi.

«Rum Kayseri esir edilmiş..» Gaziler bu haberden çok memnun oldular. Romanos akşama kadar savaştı. Fakat ordusundaki bütün yabancı erler savaş meydanını terk edip kaçmışlardı. Pek az bir kuvvetle kalan imparator da İstanbulun yolunu tutmuştu. Hem de yaralı idi. Geceyi bir vadide geçirdi. Fakat gün ışıyınca, gizlendiği yerden geçen Tosun adındaki gönüllü bir çocuk İmparatoru görüp yanına yaklaştı :

— Haydi bakalım karargâha! dediği sırada orada bulunan askerler, Tosun'un yanına geldiler. Tosun'un yakasına yapıştığı adamın imparator olduğunu anladılar. Alpaslanın, «Bu çocuk da savaşa karışsın, belki Rum Kayserini o esir eder!» demesini hatırladılar. Yaralı İmparatoru alıp elleri bağlı olarak, ileri karakol çadırlarında yatırdılar. Ertesi gün de otağın bulunduğu yere getirdiler. İmparator tanınmıyacak bir halde idi. Esirler arasında bulunan general Basilasa İmparator gösterildi. Basilas İmparatorun ayaklarına kapanarak.

— Bu zat, imparator Romanos Diojenes deyince inanıldı. Ayrıca Adi adlı bir subay da tanıdı. Romanos, Alpaslanın huzuruna getirildi. Alpaslan tahtı üzerinde oturuyordu. O kadar heybetli idi, yüzüne bakılamıyordu. İmparator elleri bağlı olarak ulu çadırdan içeri bir adım attığı sırada, orada bulunan Alay imamı imparatora ağır sözler söyledi. Bunu duyan Alpaslan kızdı ve dedi ki :

— Bu adam, bugün elli bin atlıya komuta etmiş olan Rum Kayseridir. Ona bu türlü hakaret yapılamaz!

Deyince imam :

— Amansızlığı kötülemek için söyledim!

Alpaslan :

— Zillete düşen kuvvetin büyüklerine merhamet etmek gerekir, dedi. Bu husus için bir âyet okudu. İmparatoru Alpaslanın huzuruna getirdiler. Alpaslan : Ellerini çırptı, sonra :

— Ellerini çözünüz! diye emir verdi ve yanına oturttu. İmparatora :

— Sizinle barış yapmağa talib olduğum halde niçin razı olmayıp, kendini bu felâkete ve bunca insanın da kanının dökülmesine sebebiyet verdiniz?

İmparator :

— Beni suçlandıracak sözleri bırakınız da, hakkımda yapacağınız muameleyi bir an önce tatbik ediniz. Her dakika ölüp dirilmiyeyim. Dediği zaman, Alpaslan hafif bir sesle :

— Acayip, hakkınızda korkunç bir düşüncem mi var zannediyorsunuz. Hem bunu nasıl bilebiliyorsunuz? dedi. İmparator sustu. Sonra Alpaslan;

— Demek siz beni esir etmiş olsanız kim bilir hakkımda neler yapacaktınız?

Deyince,

İmparator :

— Şüphe yok ki, çok şey yapardım.. Ya başını kestirirdim, yahut idam ederdim!

— O halde, şimdi ben size ne gibi bir muamelede bulunacağım.

— Ya öldürteceksiniz, ya esir olarak bütün ülkende dolaştıracaksınız.

Alpaslan ayağa kalkarak;

— Yalnız seni Affedeceğim! diyerek, Türk ulusunun asîl ruhunu tarihin huzurunda isbat etti. Bu söz üzerine imparator ağlayarak,

— Ey Türk hükümdarı, sen beni ordularınla değil, yüksek ahlâkınla yendin, diyerek ayaklarına kapandı. İmparatoru otağdan çıkarttılar. Alpaslanın esir bir imparatora bu şekilde iyi muamelesinden bütün komutanlar hayrete düştüler, hem de memnun oldular. Pazar günü Romanos tekrar huzura davet edildi. Alpaslanın tahtının yanına ikinci bir taht kurulmuştu. Bu taht, İmparatorun beraberinde getirdiği kendi tahtı idi. Çadırında bulunup getirilmişti. Romanos kendi tahtını Sultanın tahtı yanında kurulu görünce hayretler içinde kaldı. Alpaslan esir imparatorun elinden tutarak onu, Bizans tahtına oturttu. Sonra da kendi elile kürkünü giydirdi ve başına imparatorluk tacını koydu. İki hükümdar yanyana oturuyorlardı. Bu, tarihte görülmemiş bir sahne idi. Barbar, kan dökücü dedikleri Türk milleti bu derece âsil ruhlu idi.

Onu tanımıyanlar, her türlü iftiralarda bulunuyorlardı. Tarihi büyük olan bir milletten ancak bu asalet beklenirdi.

Alpaslan, yanındaki tahta oturan imparatora :

— Seni dost edindim. Çünkü kahramansın, doğru sözlü ve itimada lâyıksın. Seni memleketine gönderip, tahtına iade ediyorum.

Bu sözlerinden ziyadesiyle memnun olan imparator tahtından inerek, yeri öptü. İki devlet arasında bir andlaşma yapıldı. Bu andlaşmanın esasları :

1 — Roma İmparatorluğu, Abbasi Halifeleri zamanında İslâmlara verilmekte olan vergiyi, bundan sonra Türkler'e verecektir.

2 — Anadolu'da vaktiyle Müslümanlar elinde bulunurken Bizanslılar tarafından zaptedilmiş ve şimdi tekrar fetholunmuş olan şehirler ve bölgeler Türk Sultanına terkedilecektir.

3 — Selçuk İmparatorluğuna her yıl 360.000 dinar vergi verilecektir.

4 — Türklere askerî yardımda bulunulacaktır.

5 — Kurtuluş akçesi olarak 1.500.000 dinar verilecektir.

Bu andlaşma 28 - Ağustos - 1071 de imza edildi. Ayrıca aralarında kızlarından birisini de, Alpaslan'ın oğullarından birisine vermeyi de sözleştiler. Bundan sonra kurulmuş olan sofraya oturup yemek yediler.

Alpaslan, İmparatorun memleketine dönmesine izin verdi. İkiyüz kişilik bir muhafızla yola çıkardı. Kendisi de imparatoru uğurladı. Bu zaman İmparator yaya yürümek istediyse de Alpaslan razı olmadı. Muhafızlar onu Sivasa kadar götürdüler. Esaretden bu şekilde kurtulan Romanos, hür olduğuna bir türlü inanamıyordu. Sevinç içinde idi. Fakat yolda iken, yerine (Yedinci Mihal)ın geçtiğini öğrendi. Sevinci yese döndü. İstanbul'a gelince taht kavgasına girişti ise de yakalanıp, gözlerine mil çekilerek kör edildi. Zindana atıldı. Ve bir yıl sonra öldü.

Alpaslan Romanos Diojenes'in öldürülmesinden dolayı fena halde canı sıkıldı. Çünkü andlaşma yerine getirilemedi. Bizanslılardan intikam almağa yemin etti. Derhal akıncı kollarını toplıyarak;

— Artık Anadolunun kapısı açılmıştır. Hedefimiz İstanbuldur ileri! emrini verdi. Kutalmışın oğulları dahil, bir çok komutan kuvvetlerile Marmaraya doğru ileri harakâta devam ettiler. Artık karşılarına bir kuvvet çıkmadı Türkler iki yıl sonra Marmara Denizine ve Üsküdara kadar dayandılar.

Malazgirt Zaferi cihan tarihinin önemli bir savaşı oldu. Asyada Hun, Göktürk İmparatorluklarını kurmuş olan Oğuz Türkmenler, bu zaferle Anadoluda büyük bir imparatorluk kuracaklar, tarihin akışını değiştireceklerdi. Nitekim kısa bir devir içinde Avrupa ortalarına, Arabistana ve Kuzey Afrikaya sahip oldular. Selçukluların bir devamı olan Osmanlı İmparatorluğu Romadan sonra dünyanın en büyük ve ömrü en uzun bir imparatorluğu oldu. Türkün de öz yurdu Anadolu oldu. Türkmen oymakları oba, oba Anadoluya yerleşmeğe başladılar. Alpaslan İslâm âleminin (Büyük Gazi) si ünvanını kazandı. İslâm devletlerinden ona tebrikler geldi. Türk milleti de ona sonsuz bağlılık ve minnetle (Anadolu Fatihi) ünvanını verdi. O şehirler, kaleler, bölgeler değil bir kıtanın fatihi şerefini kazandı. Anadoluda onun hâtırasını yâdetmek üzere büyük bir heykelini dikmek, Türk gençliğine düşen bir ödevdir. Bu zaferin 900 üncü yılı da kutlanmalıdır. Avrupa hıristiyanlık âlemi de telâşa düştü. Bu zaferden üç yıl sonra papa (Yedinci Gregoir) bütün hıristiyanları mukaddes cihada dâvet etti. Haçlı seferi hazırlamağa çalıştı.

Alpaslan Malazgirt Savaşından sonra komutanlarını, Anadoluyu düşmanlardan temizlemeğe, fethedilmeyen yerlerin fethine memur etti. Emir Danişment Kayseri, Sivas, Tokat, Amasyayı, Emîr Mengücük Erzincan, Kemah, Şarki Karahisar, Emîr Artuk Bey Mardin, Malatya, Diyarbakır, Harputu, Emîr Saltuk Erzurum ve Yöresini, Emîr Çavuldur Maraşı aldılar. Kutalmış oğullarından Mansur ve Süleyman'a ileri harekâta devam etmelerini emretti. Bizanlılar, bu akınlar karşısında kadere boyun eğdiler. Anadoluyu işgallerinde bulundurmuş olan Doğu Romalılar, Anadoluyu sahiplerine teslim etmişlerdir. Çünkü Anadolunun ilk medeni insanları Türklerdi. Şimdi Ata yurdunu yeniden feth etmişlerdi.

ALPASLAN'IN ÖLÜMÜ

Alpaslan Malazgirt Zaferini kazandıktan sonra hükümet merkezi olan (Rey) şehrine döndü. Memleketin her yerinde zafer şenlikleri yapıldı. Veziri Nizam-ül-Mülk de Sultanı tebrik etti. İsfihan

sarayında memleketin ıslâhile meşgûl oldu. Bir gün bir şahıs Nizam-ül-Mülk hakkında bir jurnal verdi. Alpaslan jurnalı okuduktan sonra, vezirini huzuruna çağırıp :

— Şu kâğıdı okuyunuz, yazılan şeyler doğru ise tekrar yapmaktan çekininiz. Eğer iftira ise, bu jurnalı verenin kabahatini affederek, bu gibi adamlara bir iş bulunuz da kazancıyla meşgûl olup fintecilik etmeğe vakit bulamasın! dedi. Bu derece akıllı ve âdil bir insandı. Bu nedenle ona (Âdil sultan) ünvanı da verilmişti. Memleket işleriyle meşgul olduğu sıralarda Mavera-ün-nebir hükümdarı (Şemsül-Melik Tekinhan) ın isyan ettiğini ve kalelerini aldığını duydu. Doğu illerinin asayişini sağlamak üzere maiyetine 200.000 kişilik bir ordu alarak batı Türk eline hareket etti (1072). Alpaslan ordusuyla Ceyhun nehrine bir köprü kurdurttu. Ordusu bu köprüyü yirmi günde durmadan geçti. Alpaslan da bu manzarayı bir gururla seyretti. Alpaslan bu nehrin karşı kıyısındaki (Berzem) kalesini kuşattı. Bu kaleyi Tekinhanın, sadık adamlarından olan (Yusuf) adında birisi müdafaa ediyordu. Kaleyi bir türlü teslim etmiyor, her iki tarafın kanlarının dökülmesine sebebiyet veriyordu. Nihayet kale düştü. Yusuf da esir edildi. Pek hain ruhlu olan Yusuf, Alpaslanı öldürmeğe karar verdi. Yusufu Alpaslanın huzuruna getirdiler. Alpaslan :

— Niçin kaleyi teslim etmedin? dediği zaman :

— Velinimetim Tekinhan uğruna ölmeğe karar verdiğimden, teslim etmedim. dedi. Sonra küstahca sözler de sarf etmeğe başlayınca Alpaslan hiddetlenerek :

— Öldürün şu haini! dedi.

Bu zaman Yusuf,

— Benim gibi bir kahramanı öldürtmek korkaklıktır diye bağırdı.

Askerler üzerine yürüyünce Alpaslan :

— Bırakın melûnu, ben öldüreyim! diye okunu çekip attı. Fakat Yusuf eğilerek, birden bire ileri atılıp, Alpasanın eteğinden çekerek düşürdü. Bu anda, kolunun yenine saklamış olduğu hançerini çekerek, Alpaslanın böğrüne sapladı. Alpaslan kanlar içinde otağın içine yığılıverdi; Askerlerden biri köşede duran altın bir havanın elini Yusufun başına vurarak onu cansız yere serdi. Fakat Alpaslanın yay ve oku feleğin kazâ ve kader okunun amacını değiştiremedi.

Alpaslanın yarası pek derindi. Onu yatırdılar. Göz yaşlı başlar, gözlerini bu eşsiz kahramana diktiler. Alpaslan.

— Gurur ne fena bir şeymiş! dedi,

Bir komutan:

— Neden Sultanım? deyince:

— Hayatım müddetince gurur ve kibir nedir bilmezken, şu seferde maiyetimdeki 200.000 askerime mağrur oldum. İşte bir kaç gün sonra o gururun neticesi olarak âciz bir adamın hançeriyle bu hale geldim.

Eyvah ki! Zaman küçük bir gurura karşı bile en dehşetli bir şekilde mukabele ediyormuş!

Bir müddet gözlerini kapadıktan sonra:

— Çok akıllı bir ihtiyarın bana verdiği iki öğüdü hatırladım. Bu öğüdün birincisi (Kimseyi hakir görme!) ikincisi (Nefsine pek güvenme!) idi. Ben bu öğütleri hiçe saydım. Ben nişancılığıma güvendim, düşmanımın kollarını da bağlatmadım. Şimdi anlıyorum ki hükümdarların kuvvet ve meharetleri Tanrının takdirine karşı pek âcizmiş!. Gururum yüzünden ölüyorum. Oğlum Melikşahı yerime getirin!

Alpaslan bir daha gözlerini açmamak üzere kapadı. Böylece bir güneş söndü (1072). Yerine oğlu Melikşah hükümdar oldu.

Askerler göz yaşlarıyla, önünde el bağlayıp ağlaştılar. Büyük bir törenle cenazesini kaldırıp (Merv) şehrine getirip gömdüler. Mezar taşına da şunları yazdılar:

«Göklere kadar yükselen Alpaslan'ın azametini görmüş olanlar... Geliniz, şimdi onun Mervde bir avuç toprak altında gömülü olduğunu görünüz!.»

Alpaslan 9 yıl 6 ay hükümdarlık ederek Türkün şan ve şerefini yükseltmişti. O, onbeş İslâm ve Hiristiyan devletlerini egemenliğine almıştı. Çinliler bile onun adından ürkmüşlerdi. Dokuz yıllık saltanatında gördüğü işler akıllara durgunluk verir. Ülkesini Batı Türklerinden Şama ve Marmaraya kadar uzatmıştı. Halktan gayet az vergi alır. Adalette biricik idi. Alimleri çok severdi. Her gece huzurunda Tarih kitapları okunurdu. Ahlâk itibariyle pek yüksekti. Tarihimizin en şanlı bir hükümdarı ve Anadolu fatihidir.

KRONOLOJİ

1029 — Alpaslan'ın doğumu,
1063 — Alpaslan'ın tahta çıkışı,
1064 — Türkmenlerin Alpaslana katılması,
1065 — Urfa'nın kuşatılması,
1066 — Afşin ve Ahmetşahın Anadoluya akınları.
1067 — Afşinin Malatya zaferi.
Alpaslan'ın Gürcistan seferi
1069 Selçukluların İç Anadoluda Bizanslılarla çarpışması,
1070 — Manuel Komnenosun Selçuklularla savaşı,
1071 — 26. Ağustos. Malazgirt savaşı ve zaferi,
1072 — Alpaslan'ın ölümü.

Melikşah çok sevilen âdil bir hükümdardı.

ŞECERE

Adı	Melikşah
Babası	Alpaslan
Doğumu	1054
Saltanatı	1072 - 1092 20 yıl
Çocukları	Börkyaruk - Mehmet Tapan - Sancar - Ahmet - Mahmut - Davud - Bir kızı

MELİKŞAH

1072 - 1092

Alpaslan'ın ölümü üzerine 1072 tarihinde oğlu Melikşah Selçuk tahtına geçti. Alpaslan'ın Melikşah'tan başka Aslanlı Argun, Borübars, Tutuş, Tökiş, Toğan, Arhun adlı altı oğlu daha vardı. Alpaslan oğulları içinde saltanat tahtına lâyık Melikşah'ı görmüş, onu sağlığında veliaht yapmıştı. Melikşah 1054 tarihinde Horasan'ın (İsfihan) şehrinde dünyaya gelmiştir. O zamanlar babası Alpaslan Horasan Valisi bulunuyordu. Babası saltanata geçince beraber (Rey) şehrine geldi. Bu zaman henüz sekiz yaşında idi. Alpaslan oğlunun eğitimi ile fazlaca meşgul oldu. Ona çok değerli öğretmenlerden ders aldırdı. Bu zeki çocuk kısa zamanda yetişti.

Aspaslan Harzemli Yusuf adlı bir hain tarafından hançerle şehit edildikten sonra Oğuz Beylerinin huzurunda Melikşah'a biat

edildi. Tahta çıkış şenliği Oğuz töresince yapıldı. Bu töreye göre sağ ülkebeylerbeyliği Kayı ve Bayat boyları Beylerine, sol ülke ise Bayındır ve Çavundur Boy Beylerine verildi. Oğuzların ozanları kopuzları ile (Oğuzname) den şunu söylediler.

Hanlar atası Oğuz Han söyledi,
Böyle töre yol ve erkân eyledi
Bu böylece vasiyet kıldı ol,
Ta! ola oğullarına töre, yol.

diyerek devamında 24 Oğuz boylarının adını sayıp hepsine yurd idaresi ve ödevlerin verildiğini belirttiler. Kınık, Kayı, Salur, Bayındır, Çavundur, Çepni, Peçenek ve diğer Boy Beyleri Oğuz töresine göre yer alıp oturdular. Geleneğe göre kımız içtiler. Sonra Melikşah'ı Han Tanıdıklarına and içtiler. Melikşah tahta geçtiği zaman henüz 18 yaşında idi. Babası zamanında Vezir-î-âzam bulunan (Nizam-ül-Mülk) ü vezirlikte bıraktı. Ayrıca kendisine (Atabey) ünvanını verdi.

Melikşah, parlak talihli bir hükümdardı. Alpaslan ona büyük bir devlet, zengin bir hazine, kuvvetli bir ordu bırakmıştı. Geniş ve engin ülkeler, büyük diyarlar, onun buyruğu altına girmişti. O, ne mutlu bir hükümdardı.

O tahta çıktığı sıralarda Abbasî Halifesi (Kaim-bin-Emrullâh) öldü. Bunun yerine Melikşah (Muktedi Billâh) ı tayin ettirdi. 50.000 altın, cihaz ve başka kadın; gözde olmamak şartıyla kızını yeni halifeye verdi. Bu kızdan (Ebülfazl Cafer) doğdu. Halife de ona (Celâlüddevle Ebül Feth) ünvanını verdi.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu Melikşah zamanında en yüksek devrine ulaşmıştı. Devleti Tanrı Dağından itibaren Maverra-ünnehir, Harzem, Horasan ülkeleri, İran Anadolu, güneyden Kızıl Deniz, Umman denizi, Suriye ve Mısır'a kadar uzanmıştı. Bağdat, Abbasi Halifeleri de tamamen Selçuk İmparatorluğu emri altına girmişti. Selçuklular büyük ve geniş bir devlete sahip oldular. Türk egemenliği altına Persler, Gürcüler, Ermeniler, Rumlar, Araplar, Kürtler, Müslüman Türklerden Sâman Oğulları, Karahanlılar, Gazneliler, İran Azerileri, Büveyk Oğulları, Arap Fâtîmîlerle birçok kavimler girdiler. Melikşah bu koca imparatorluğu, tam on iki defa, bir baştan o bir başa dolaşmıştı. Bağdat'a üç defa gitmişti. Bizans İmparatoru ile Semerkant Hakanının damadı, Bağdat Halifesinin ise kayın pederi idi. Eşi (Türkân Hatun) dur. Ayrıca Bizans İmparatorunun kızını ve Semerkant Ha-

kanının da kızını almıştı. Altı oğlu, bir kızı vardı. Oğulları : Börkyaruk, Mehmet Tapan, Sancar, Ahmet, Mahmut, Davut idi.

Melikşah cesur, adâletli, bilgili ve iyi bir devlet adamı idi. Onu halk (Âdil Sultan) diye yâd etmekte idi. Değerli âlimleri sarayına toplayıp onlara altı maddelik bir kanunnâme yaptırmıştır. Âlimleri çok severdi. Meşhur filozof (İmam Gazalî) ye Bağdat'ta müderrislik vermiştir. Yine meşhur şair (Ömer Hayyam'ı) korumuştur. 1079 tarihinde devrinin bilginlerinden Ömer Hayyam'ı, Ebül-Muzaffer-ül-Esferariyi, Meynun Vasatı'yı, Mehmet Hazeriyi toplayıp bunlara bir güneş takvimi yaptırmıştır. Bu takvimin başı 467 hicri yıldır. Bu doğru ve sağlam takvim, Avrupa takivimi olan (Gregoryen) takviminden daha üstündü. Bu takvime (Tarihi Celâli) denilmiştir.

Melikşah zamanında (İmamı Azam) ın mezarı üzerine kubbeli bir türbe yapılmıştır. Haç yolunu emniyet altına aldırmış, yolları gösterir trafik işaretleri koydurmuştur. Hacca giderek Mekke ve Medine halkına bol paralar ihsan etmiştir. Kendisi şairdi; bir çok şiirler yazmıştır. Zamanında Nizam-ül-mülk meşhur (Siyasetname) adlı eserini yazıp, kendisine takdim etmiştir.

Selçuk devrinde devletin Kalem Teşkilâtını kurmuştur. Memleketini bölümlere ayırıp askerlerine vermiştir. Yurdunun her tarafında bir çok hayır müesseseleri açmıştır. Bilhassa (Nizamiye) Medreseleri) asrının Üneversiteleri idi. Bir çok kervansaraylar, imarethaneler, nehirler üzerine köprüler, su yolları ve bir çok kaleler yaptırmıştır. İsfihan şehrini başkent yaparak; burada saraylar, bir çok güzel bahçeler meydana getirmiştir. Kendisi ava meraklı idi. Pek de nişancı idi. Her vurduğu av için fakirlere para dağıtmayı âdet edinmişti.

Melikşah iri vücutlu, fakat güzel yüzlü âlim ve ahlâklı bir insan olduğundan onu bütün tebaası seviyordu. Başındaki kavuğun üzerindeki elmaslı sorgucu göze çarpmakta idi. Aynı zamanda cesur bir komutan idi. Alpaslan, oğlu Melikşah'ı Şehzadeliğinde savaşa alıştırmak maksadıyla Gürcistan seferine göndermişti. Melikşah, Nizam-ül-mülk ile Gürcülerin en önemli şehri (Ani) kalesini kuşatarak, almağa muvaffak olmuştu. Melikşah bu kanlı savaşta bir çok kahraman pirleri hayrette bırakacak derecede kahramanlık göstermişti. Bu yiğitliği ile babasının yerini tutacağını isbat etmişti. Melikşah her bakımdan değerli bir hükümdardı.

Melikşah atından inerek amcasının elini öptü.
— Bana karşı niçin isyan ettiniz?.. dedi.

KAVURD'UN İSYANI

Melikşah tahta çıktığı zaman taht kavgalarıyla karşılaştı. Alpaslan'ın kardeşi (Kavurd) pek muhteris bir insandı. Hükümdar olmağa kararlı idi. Kavurd, Alpaslan'ın ölümünü duyar duymaz Kirmandan 6.000 kişilik bir kuvvetle Rey şehri üzerine yürüdü. Melikşah, Kavurd'un ilerlediğini duyar duymaz, babasının hazinesinden 500.000 dinar alarak, bu paraları Türkmen Oymaklarına dağıttı. Melikşah bu kuvvetlerle Hemedan'da Kavurd'un karşısına çıktı. Kavurd, Melikşah'ın ordusunun sağ kanadına ânî bir taarruz etti. Bu yönü bozunca sol tarafa da saldırdı. Merkezde Melikşah bulunuyordu. Buraya gelince kayaya çarptı. Kavurd bozguna uğrıyarak kaçıp bir köy evine saklandı. Savtekin adındaki bir komutan Kavurd'u esir etti (1073). Melikşah bir at üzerinde idi. Amcası Kavurd'u görünce, atından birdenbire atlayıp, elini öptü. Sonra amcasına:

— «Bana karşı niçin isyan ettiniz?»

dedi. O da:

— «Size karşı koymağı düşünmemiştim, fakat Türkmenler beni bu isyana teşvik ettiler.»

Melikşah:

— «Babam öldüğü zaman baş sağlığı dilemediğiniz gibi ölümü dolayısıyla şenlik yaptığını duydum. Kötülük düşündüğün için, Tanrı sana bu cezayı verdi.» diyerek onu Hemedan'da hapsetti. Bu olaydan sonra askerler şımardı, maaşlarının arttırılmasını istediler. Verilmez ise Kavurd'u tahta çıkaracaklarını söylediler. Bu durum devleti sarsacaktı. Bunun için Kavurd'un vücudunu ortadan kaldırmak lâzımdı. Melikşah zindana bir cellâd gönderdi. Kavurd başına geleceği anladığından iki rekât namaz kılıp boynunu cellâda teslim etti. Kemend ile boğuldu (1073). Askerler Kavurd'un niçin öldürüldüğünü sordukları zaman onun harpte iken parmağında bulunan bir yüzükteki zehiri içerek intihar ettiği bildirildi. Bu işe askerler diş bilediler.

Melikşah baş kaldıran askerlerden 7.000 tanesini ordudan çıkardı. Bunlar Melikşah'ın kardeşi (Tökiş) in yanına giderek onu isyana teşvik ettiler. Tökiş Horasan'da isyan etti. İsyanı haber alan Melikşah, ordusunun başına geçerek âsilerin üzerine yürüdü. Fakat Tökiş korkarak teslim oldu (1080). Bu iç mücadeleler sona erdiği bir sırada Melikşah çok sevdiği (Davut) adlı bir oğlunu kaybetti. Bu ölüm ona pek ağır gelmişti. Davut için gün-

lerce ağladı. Bu esnada Tökiş hapisten kaçarak, tekrar isyan etti. Fakat yakalanıp gözlerine mil çekilerek kör edildi (1085). Melikşah tahta çıktığının ilk yıllarında bu taht kavgaları ile meşgul oldu. Cesur bir asker olduğu için onunla kimse boy ölçüşemedi. Bütün rakiplerini yendi. Saltanat tahtında tek kaldı. Bu işleri başaramamış olsaydı, devlet parçalanırdı. O, kudreti ile devletin birliğini muhafaza etti.

MELİKŞAH'IN FETİHLERİ

Melikşah tahta çıkışının ilk yıllarında iç kavgalarla meşgul olmuştu. Bu tehlikeyi atlattıktan sonra fetihlere önem verdi. Melikşah Suriye'yi fethetmek üzere Şam'ı kuşattı Büyük bir ordu ile harekete geçti. Maiyetine veziri Nizam-ül-Mülk'ü de aldı. 1086) Selçuk ordusu bütün haşmetiyle Şam önlerine geldi Şam'lılar şehri teslim etmediler, fakat Selçuk askerlerinin hücumlarına dayanamıyarak şehri teslim etmeğe mecbur oldular. Melikşah muzaffer olarak Şam'a girdi.

Melikşah Şam'ı aldıktan sonra, ordusu ile Bağdat'a, gitti. Bağdat'a gelen Melikşah yanında veziri olduğu halde halifeyi ziyaret etti. Halife, Melikşah'ı taht salonunda kabul ederek ona saygı gösterdi. Melikşah Bağdat civarında bulunan (Bihişt Abad) da kaldıktan sonra ordusu ile İsfihan'a döndü. Melikşah iki yıl kadar İsfihan'da kalarak devlet işleriyle meşgul oldu.

Melikşah bu sefer Semerkant ve Buhara'yı fethe karar verdi (1089). Hazırladığı ordu pek büyüktü. Bu ordunun miktarı her zamankinin üç misli idi.

Bizans İmparatoru Selçuklulara vermekte olduğu vergiyi bir memuru ile gönderdi. Bu esnada Selçuk Ordusu Seyhun nehrini geçmekte idi. Bizanslı memur da buraya gelmişti. Elçi yıllık vergiyi Melikşah'a takdim etti. Melikşah zenginliğini Bizanslılara göstermek için vezirine, alınan bu paraları, askerleri karşı yakaya geçirmek için çalışan işçilere dağıtmasını emretti. Derhal bu parayı işçilere dağıttı. Sonra elçiye dedi ki :

— «Görülüyor ki, getirdiğiniz bu para hükümdarımızın askerlerinin yalnız karşı yakaya geçirme masrafına ancak kâfi geldi. Şâyet kıralınız bu seferin masrafını karşılıyacak olsa, mülkünün dört beş senelik geliri bile kâfi gelmez.» diyerek Türk ordusunun haşmetini göstermişti. Elçi, o devirde eşi cihanda bulunmayan bu orduyu hayretle temaşa ederek geri döndü.

Melikşah ordusu ile Mavera-ün-nehir'e gelerek yerli hükümdarlarla çarpışa çarpışa Semerkant ve Buhara'yı fethetti. Bir çok ganimetlerle geri döndü. Fethedilen ülkelere valiler tâyin etti. Bir müddet sonra da tekrar Bağdat'a gitti.

NİZAM-ÜL-MÜLK

Nizam-ül-Mülk büyük Selçuklu İmparatorluğunun ünlü vezirlerinden biridir. Alpaslan ve Melikşah'a vezirlik hizmetinde bulunmuştur. Nizam-ül-Mülk Türk tarihinin ilk büyük vezirlerindendir. Büyük devlet adamı, âlim ve siyasî bir şahsiyettir.

Nizam-ül-Mülk 10 Nisan 1018 tarihinde Horasan ilinin bir kültür merkezi olan (Tur) şehrinde dünyaya gelmiştir. Dedesi İshak, babası Nukan Dihkam'dır. Nizam-ül-Mülk'ün adı (Hasan) dır. Babası büyük arazi sahibi zengin bir adamdı. Babası tarafından iyi terbiye edilmiş, okumasına önem verilmişti. İlk defa Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, sonra da fıkıh tahsil etmiştir. Edebiyata merak ederek, güzel yazmayı ve güzel söz söylemek kabiliyetini kazanmıştır. Genç yaşında idarî işlere girişmiştir. İlk memuriyetini Horasan valisinin yanında yapmıştır. Bir aralık da Gazne şehrine gitmiştir. Bundan sonra Belh valisi Ebu Ali Şadan onu vilâyet işlerini görmeğe memur etti. Kısa zamanda yüksek bir kabiliyet gösterince Ebu Ali onu şehzade Alpaslan'a tavsiye etti. O sıralarda Alpaslan Horasan valiliğine tayin edilince Nizam'ı da birlikte götürdü. Nizam-ül-Mülk bu zaman Alpaslan'a öğretmenlik etti (1064). Ona halife Kaim - bi - Emrullâh (Nizam-ül-Mülk) ünvanını verdi. Vezirliğinde yüksek bir kabiliyet gösterdi. En büyük vezirler payesine yükseldi. Melikşah, veziri Nizam-ül-Mülk'ü devlet işlerini yürütmekle serbest bıraktı. Fakat onu çekemiyenler oldu. Kemâl adında birisi Melikşah'a :

— «Sultanım, veziriniz Nizam-ül-Mülk her taraftan rüşvet alıyor. O bir kötü adamdır.» diye söyledi Nizam-ül-Mülk bu şikâyeti ve iftirayı duyar duymaz, derhal büyük bir ziyafet hazırlayıp Melikşah'ı ve bin kadar da Türk gulamını, yanı maiyeti askerlerini de davet etti. Ziyafetin sonunda ayağa kalkarak Melikşah'a :

— «Benim için münafıktır rüşvet alıyor, devlet hazinesini soyuyor, demişler. Güya ben bütün memleket gelirinin onda birini alıyormuşum. Bu söz doğrudur. Fakat aldıklarımı hep bu askerlere sarf ederek devletinizi muhafaza ediyorum. İşte bütün mal ve mülküm elinizdedir. İstediğiniz gibi yapınız» dedi.

Nizam-ül-Mülk

Bunun üzerine hakikati anlayan Melikşah müzevvirlik eden Kemâl'in gözlerine mil çektirmek suretiyle bu adamı cezalandırdı.

Nizam-ül-Mülk'ün evi ûlema ve şairlerle dolup taşardı. Fakirlere yardımı çok severdi. Hattâ fakirlerle beraber oturup yemek yerdi. Nizam-ül-Mülk, Melikşah'ı çok seviyordu. Onun muvaffak olmasına çalışırdı. Hattâ Melikşah kardeşine karşı mücadeleye hazırlandığı sırada, Nizam-ül-mülk ile beraber Hazreti Ali'nin kabrini ziyarete gitmişlerdi. Kabirden dönerlerken Melikşah vezirine sordu :

«Hazreti Ali'ye ne diye duada bulundun?» deyince Nizam-ül-Mülk :

«Padişahımın daima muzaffer olmasına dua ettim» cevabında bulunmuştur.

Nizam-ül-Mülk'ü hiç sevmeyen Melikşah'ın eşi Türkân Hâtundu. Onu cezalandırmak için fırsat aramakta idi. Bir aralık Nizam-ül-Mülk'ün torunu Osman, hatalı bir iş görmüştü. Türkân Hâtun bunu duyar duymaz Melikşah'a anlatmıştı. Melikşah kızarak :

— «Devletimize ortaklığı varsa bilelim de ona göre hareket edelim. Yoksa kendisinden vezirlik rütbesini alırım.» diye haber gönderdi. Nizam-ül-Mülk'ün fena halda canı sıkılarak :

— «Vezirlik benden alınırsa, saltanat tacı perişan olur.» dedi. Nizam-ül-Mülk harp meydanlarında kahraman olduğu kadar, devlet işlerde de o nisbette muvaffakiyet gösteriyordu. Selçuklulu merkez teşkilâtını kurmuştu. Mezhep mücadeleleriyle de uğraştı. Sünniliği kuvvetlendirmişti. Nizam-ül-Mülk (1066) yılında Bağdat'ta meşhur (Nizamiye Medresesi)ni kurdu. Burada büyük bir de kütüphane açtı. Aynı zamanda İsfehan, Nişapur, Belh, Herat, Merv, Basra'da da Nizamiye Medreseleri açtı. Bu yüksek okullarda binlerce öğrenci yetiştirildi. En büyük öğretmenler bu medreselere tayin olundu. Toprak Kanunu olan (İktaî) usulünü de kuvvetli bir şekle soktu.

Nizam-ül-Mülk bir de (Siyasetname) adıyla politikaya ait değerli bir eser yazmıştır. Bu eser idarî, siyasî, askerî, malî, sosyal, kültürel bakımlardan pek büyük bir değer taşımaktadır. Bu eser dünya dillerine tercüme edilmiştir. Nizam-ül-Mülk Selçuk devletine uzun yıllar hizmet etmiştir. Fakat onun iki düşmanı vardı. Biri Türkân Hâtun, diğeri de Batınî tarikatının şeyhi (Hasan Sabbah) idi.

Nizam-ül-Mülk'ün çok sevdiği bir musevî dostu vardı. Çok bilgili olan bu Yahudiye yapacağı işlerin bazılarını sorar ondan faydalanırdı. Bu adamdan şüphelenenler onu Melikşah'a bildirdiler. Bunun üzerine padişah buyruğu ile suya batırılıp öldürüldü. Nizam-ül-Mülk bu olaydan acı duyarak evinden günlerce çıkmadı.

Melikşah'ın Cafer adında bir dalkavuğu vardı. Bu adam padişahı eğlendirmek için Nizam-ül-Mülk'ün taklidini yaparak, maskaralıklar ederdi. Bunu duyan Nizam-ül-Mülk'ün oğlu (Cemal-ül-Mülk) bu adamı yakalayıp dilini koparttırmıştı. Buna hiddetlenen Melikşah, Cemal-ül-Mülk'ü Horasan valisine zehirletti. Nizam-ül-Mülk oğlunun ölümünden ziyadesiyle müteessir oldu. Bu olaydan sonra Melikşah ile beraber Bağdat'a gitti. Medrese-i Nizamiye'de bir hadis dersi vererek devrin ûlemasını hayrete düşürdü. Nizam-ül-Mülk'ün her husustaki meziyetlerini çekemiyenler pek çoktu. Devlet büyüklerinden Cemâl adında birisi Melikşah'a Nizam-ül-Mülk'ü çekiştirdi. Melikşah kızarak :

— Nizam'ın uğrunda senin gibilerin bini feda olsun, diyerek bu adamı cezalandırdı. Bir gün Melikşah ile Nizam-ül-Mülk gezmeğe çıkmışlardı. Köylünün birisi padişahın önüne çıkarak;

— «Memurların zülmünden yandık, yıkıldık,» diye şikâyette bulundu. Bundan canı sıkılan Melikşah, atından atlıyarak köylüye :

— «Yakama yapış beni sarayıma kadar götür,» dedi.

Adam ne kadar yalvardı ise padişah ısrar etti. Köylü padişahı yakasından tutarak şehrin ortasından saraya kadar getirdi.

Nizam-ül-Mülk hayretle padişaha :

— «Sultanım bunu niçin yaptırdınız?» deyince Melikşah :

— «Bu şikâyetçi zulüm görmüş bir adamdır. Beni mahşerde Tanrının huzuruna bu suretle götürmek hakkına sahiptir. O zaman verecek cevap bulamıyacağımdan cezamı dünyada çekerek, hak kazanmak için yaptım, dedi. Nizam-ül-Mülk diyecek bir şey bulamadı. Nizam-ül-Mülk, Nihavend şehrinde iken öldürüldü 1092. Nizam-ül-Mülk tarihimizin yetiştirdiği büyük devlet adamlarından biridir. Oğlu ve torunları da büyük hizmetler etmişlerdi.

TÜRKÂN HATUN

Türkân Hatun, Sultan eşlerinin en meşhurlarından biridir. Büyük Selçuklu İmparatoru Melikşah'ın eşidir. Türkân Hatun'un babası Karahanlı Hükümdarı (Tangaç Han) dır. Melikşah'ın babası Alpaslan, Malazgirt savaşından sonra Semerkant'a gitmişti. O zaman oğlu Melikşah da yanında idi. Tangaç Hanın kızı Türkân Hatunu oğluna istedi. Handa razı oldu. Karahanlı sarayında emsali az görülmüş bir düğün yapıldı. Düğünden sonra gelin Rey Sarayına getirildi.

Alpaslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Melikşah geçince Türkân Hatun Sultan oldu. Bu zaman Melikşah eşini İsfihan Sarayına götürdü. Bu saray pek muhteşemdi. Türkân Hatun Melikşah'tan (Mahmut) adında bir oğlan doğurdu. Bu defa sarayda itibarı arttı. Oğlu büyüyünce onu veliaht yapmaya çalıştı. Fakat bu işe vezir Nizam-ül-Mülk mâni oldu. O, büyük şehzade (Börkyaruk)u veliaht yaptırmak istiyordu. Bu yüzden Turkân Hatun, Nizam-ül-Mülk'e düşman kesildi. Onu durmadan kocasına çekiştiriyordu. Melikşah çok güzel ve sevimli eşinin tesirinden kurtulamıyordu. Türkân Hatun bir gün Nizam-ül-Mülk aleyhinde çok şey söyledi. Melikşah Nizam-ül-Mülk'e :

— «Sen dilediğin adamlara memuriyetleri veriyormuşsun; bu halin devam ederse divit ile başından börkünü alırım» dedi. Selçuklularda sadrazamlık alâmeti bir lâtin divit idi. Bu divit kimde ise o sadrazam olurdu. Osmanlılarda ise Mührü - Hümayundu. Börk dediği de başındaki koca kavuktu. Nizam-ül-Mülk'ün bu alâmet elinden çıkarsa sadrazamlık gidiyordu. Bundan hem korktu, hem de can sıkıntısından Padişaha :

— «Devletlum, divit ve börk sadrazamlığa; taç ve taht ise sultanlığa delâlet eder. Bu dört şeyin birbirinden ayrı ayrı kalması mümkün değildir. Müzevirin sözüne inanıp beni tehdit etmeyiniz,» diye cevap verince : Melikşah kızarak Nizam-ül-Mülk'ü derhal sadrazamlıktan attı. Yerine Türkân Hatunun kapı vekili ve Nizam-ül-Mlük'ün düşmanı (Tac-ül-Mülk Kami) yi tayin etti. Bu durum üzerine Nizam-ül-Mülk düşmanının eline düşmüş oldu. Artık bu kuvvetli veziri ortadan kaldırmak lâzımdı. O tekrar sadarete geçerse herkesten intikam alabilirdi. Artık padişahın gözünden de düşmüştü. Şimdi onun üç kuvvetli düşmanı vardı. Birincisi Türkân Hatun, ikincisi yeni sadrazam, üçüncü büyük düşmanı ise Batınî Tarikatının Şeyhi (Hasan Sabbah) idi. Bu üç kuvvet onun hayatını söndürecek plânları hazırladı.

Türkân Hatun

Yeni sadrazam Tac-ül-Mülk, batınîlerle temasa geçti. Hasan Sabbah gözü pek bir fedaisini Nihavend şehrine gönderdi. Nizam-ül-Mülk sadrazamlıktan atılınca İsfihan'dan bu şehre gelmişti. Batınî fedaisi Deylemli (Ebu Tahir-ül-Edani) adındaki genç adam, Nizam-ül-Mülk'ün evine geldi. Elinde bir arzuhal vardı. Onu verdi, Nizam-ül-Mülk bu verilen arzuhali okurken, fedai göğsünde saklamış olduğu hançeri birden bire çekerek, 74 yaşında bulunan bu pîrin kalbine sapladı. Bu yaşlı vezir bir anda kanlar içinde yere seriliverdi. Katil elinde kanlı hançeriyle dışarı çıkarken yakalanıp parça parça edildi. Ne çıkar ki devrinin büyük adamı bu yalancı dünyadan göç etmişti. (15. Ekim. 1092)

Onun ölümünden sonra Selçuk Devleti sarsıntı geçirip bir daha kendini toparlıyamadı. Nizam-ül-Mülk bir kadın parmağıyla yok edilmiş oldu. Sultan Melikşah da Bağdat'a üçüncü gidişinde sıtmaya tutularak 38 yaşında öldü. (19. Kasım. 1092) Melikşah 20 yıl saltanat sürmüştü. Türkân Hatun da kocasının ölümünden iki yıl sonra 1094 tarihinde öldü.

HASAN SABBAH

Melikşah devrinin en önemli olayı, batınî tarikatının her tarafa dehşet salması, devleti uğraştırmasıdır. Batınîlere Avrupalılar (Haşşaşin) yani (Kan dökücü) adı vermişlerdi. Bunlar yağmacı dervişler çetesi halinde her tarafa dehşet salarak, soyguncuiluk yapmışlar, çok kan dökmüşlerdi. İslâm âleminde bunlara (Batınî) denilmiştir. Batınîliği kuran (Hasan Sabbah) adında birisi idi. Hasan Sabbah 1049 yılında Rey şehrinde doğmuştu. Babası (Ali Bin Mehmet) adında biridir. Hasan Sabbah'ı babası 4 yaşında okula gönderdi. On dört yaşına kadar dinî ilimleri öğrendi. Daha sonra yüksek bilgiler veren bir medreseye gitti. Hasan Sabbah çok zekî idi. Burada Astronomi ve Matematik öğrendi.

Hasan Sabbah'ın bu medresede seviştiği iki arkadaş vardı. Bunlardan biri (Ömer Hayyam), diğeri de (Nizam-ül-Mülk) idi. Bunlardan Ömer Hayyam okuldan çıktıktan sonra cihan edebiyat tarihinin en meşhur bir şairi oldu. Rubaîleri pek değerlidir. Aşk ve şarap şairi idi. Nizam-ül-Mülk ise Selçuklu Devletinin büyük bir veziri oldu. Hasan Sabbah ise batınî tarikatını kurup, Şeyhi oldu.

Bu üç arkadaş biribirlerini çok seviyorlardı. Bir gün Hasan Sabbah, Ömer Hayyam ile Nizam-ül-Mülk'e şu teklifte bulundu.

— Arkadaşlar, biliyorsunuz ki, üstadımızın feyziyle yetişenler büyük mertebelere, yüksek makamlara geçmişlerdir. Biz de aramızda bir namus sözü verelim, herhangimiz büyük bir makama geçerse birbirimize yardım edelim.

Bu teklifi her üçü de kabul ettiler. Okuldan sonra her biri bir yere geldiler. Zamanla Nizam-ül-Mülk, Alpaslan ve Melikşah'a vezir oldu. Ömer Hayyam da edebiyat âleminin meşhur şairi oldu. Fakat Hasan Sabbah bir baltaya sap olamadı. Nizam-ül-Mülk'ün vezir olduğunu duyunca, okulda iken içtikleri andı hatırlıyarak, Nizam-ül-Mülk'ü ziyaret edip yeminlerini hatırlattı.

O zamanlar Selçuk İmparatoru Melikşah idi. Nizam-ül-Mülk, Hasan Sabbah'ı padişaha anlattı. Kendisine sarayda önemli bir görev verildi. Kısa zamanda padişaha kendisini sevdirdi, başarılar gösterdi. Fakat muhteris bir adam olduğu için Nizam-ül-Mülk'ün ayağını kaydırıp vezir olmayı kurdu. Melikşah'a veziri çekiştirmeğe başladı. Hasan Sabbah padişaha bütçeyi verecekti. Fakat Nizam-ül-Mülk hazırlanan kâğıdı çaldırttı. Hasan Sabbah bütçeyi takdim edemeyince Melikşah onu cezalandırmaya karar verdi. Bunu duyan Hasan Sabbah saraydan kaçtı. Bunun üzerine Nizam-ül-Mülk'e düşman oldu.

Hasan Sabbah, Mısır'a gitti. Burada bulunan (Boğazlayıcılar) adlı gizli bir tarikata girdi. Bunlardan ihtilâlcilik usullerini öğrendi. Mısır'dan Suriye ve oradan da Bağdat'a, nihayet Kavzin şehrinin kuzeyinde sarp ve dağlık bir yerde (Kartal Yuvası) anlamına gelen (Alamut) kalesine geldi. 1090 tarihinde bu kaleyi eline geçirdi. Bu kale kolay zapt edilemezdi. Alamut kalesinde kendisinin bir Şeyh olduğunu ilân etti. Selçuk memurlarını da buradan kovdu.

Hasan Sabbah bir çok insanları tarikatına davet ediyordu. Girmeyenleri öldürmeye başladı. Bir kısmını da kuyulara atıyorlardı. Bu defa hükümet batınileri yakalayıp ateşte yakıyordu. Batınîler zenginlerin mallarını yağma edip Alamut kalesine kaçıyorlardı. Bu defa hükümet batınîleri yakalayıp ateşte yakıyordu. Babeple bunlara (Kan Dökücüler) mânâsına (Haşşaşin) denilmişti. Her tarafı yağma ediyorlar, kan döküyorlardı.

HASAN SABBAH'IN CENNETİ

Hasan Sabbah Alamut kalesinde bir cennet kurmuştu. Bu cennet dillere destan olacak kadar güzeldi. Bu kartal yuvası kale-

de dünyanın en güzel bir parkını meydana getirmişti. Her taraf zümrüt gibi yemyeşildi. Burayı renk, renk lâleler, sümbüller ve karanfiller süslemekte idi. Bu bahçeye her çeşit meyva ağaçları da dikilmişti. Bu ağaçların gölgeleri altında berrak sular akıyordu. Bir çok ta çağlayanlar yapılmış, burada köpüklü suların akışı pek hoş görünüyordu. Çiçeklerin çıkardığı burcu, burcu kokular ruhlara ferahlık vermekte idi. En güzel kuşlar bu cennet bahçesinde yetiştirilmişti. Zümrüt yüzlü çayırlar üzerinde tavus kuşları dolaşıyor, papağanlar ve renk renk cennet kuşlarının cıvıltıları işitiliyordu.

Sabahları dağların arasından doğan, akşam batan güneş, bu cennete ayrı bir güzellik veriyordu. Bu cennette ayrıca mermer havuzlar yapılmış, bunların bazılarına süt, bir kısmına da şerbet doldurulmuştu. Cennetin birçok yerlerinde süslü köşkler yapılmıştı. Tavanları altın yaldızlı idi, yerlere ise ipek halılar serilmişti. Bu köşklerde dünyanın her tarafından getirilmiş dünya güzeli kızlar dolu idi. Her zaman bu güzel kızlar, güzel sesleriyle türküler söylüyorlar, sazlar çalıyorlar batınî fedailerini eğlendiriyorlardı. Bunlar içiyorlar zevk ediyorlardı.

Hasan Sabbah ve fedaileri hurilerle dünyanın en mutlu günlerini yaşamıştı. Hasan Sabbah yer yüzünün bir cennetini yapmıştı. Bu cennetin bir benzeri tarihte görülmemişti. İnsanlık âlemini hayrete düşürmüştü. Hasan Sabbah batınî fedailerini bu cenneti vasıtasıyla kendisine bağlamıştı. Bu cennete fedai rütbesine yükselenler girebiliyorlardı. Hasan Sabbah'ın en korkunç adamları bunlardı. Hasan Sabbah bunlara ne emir verirse derhal yaparlardı. Onlara öl dese derhal kendilerini feda ederlerdi. Bu cennete adamları şöyle alırdı : Hasan Sabbah'ın bir mağarası vardı. İçerisi karanlıktı. Buraya adamı oturturlar biraz sonra mağaranın içinden Hasan Sabbah gelirdi. Saçları arasına fosfor koyduğundan başı pırıl pırıl yanardı. Adama sorardı :

— Şeyhin her dediğine inanacak, her emrini yapacak mısın?

Adam :

— Evet yapacağım.

— O halde dünya ve ahret nimetlerinden faydalanabilirsin.

Adam ayaklarına kapanınca :

— Nimetlerime kavuştum, derdi

Hasan Sabbah

Bu adamı bir odaya alırlar, orada ona birşeyler, sunarlardı. Bu şerbet afyonlu olduğundan adam içince bayılırdı. Bu baygın adamı alıp cennete bırakırlardı. Etrafını huriler sarar, onlarla yer içer zevk ederdi. Adam ölüp cennete geldiğini zannederdi. Bir hafta sonra yine bir şerbet içirerek onu bayıltırlar, mağaraya bırakırlardı. Adam ayıldıktan sonra ona :

— Cenneti gördün mü, ölürsen sonsuz olarak şeyhin cennetinde yaşıyacaksın, derlerdi.

Adam da buna inanır, bir an önce ölmek isterdi. Bu adam fedai olur, her emri yapardı. Hasan Sabbah'ın bu korkunç fedailerinin yapmadıkları iş yoktur. Hasan Sabbah fedailerinden birini yanına çağırır ona :

— Git, şu adamı öldür, diye bir emir verirdi.

Fedai bir an önce cennete gitmek için şeyhinin emrini yerine getirirdi. Hasan Sabbahın ortalığı kasıp kavurduğunu duyan Selçuk Sultanı Melikşah bir memurunu göndererek, Alamut kalesinin teslimini istedi. Hasan Sabbah bu emre şöyle cevap verdi :

Memura :

— «Burada gördüklerini sultana bildir,» dedikten sonra bir fedaisini çağırdı, ona :

— «Kendini öldür.

Fedai hançerini çekerek derhal kendini öldürüverdi. Diğer birine de :

— «Kendini kaleden aşağı at.» derdemez bir fedai de kendini kaleden aşağı atarak parça parça oldu. Hasan Sabbah memura dönerek :

— «Bir işaretle canını feda edecek yirmi bin adamım var. Sultanımıza cevabım budur.»

Memur geri dönerek gördüklerini Melikşaha anlattı. Artık Hasan Sabbah başa çıkılmaz bir hal almıştı.

Selçuk veziri Nizam-ül-Mülk, Hasan Sabbahın vücudunu ortadan kaldırmak için bir ordu hazırladı. Bu ordu Alamut kalesini kuşattı. Fakat kale alınamadı. Melikşah, Hasan Sabbah'a bir mektup gönderdi. Bu mektupta :

«Hasan Sabbah bilirsin ki duyduğuma göre, sen yeni bir din ve millet çıkarmışsın, bu suretle insanları aldatıyormuşsun. Pa-

dişaha karşı isyan niyetindesin. Cahil dağlılar vastasiyle istediğin adamı öldürtüyormuşsun. Bu yanlış yolu bırakıp müslüman olmak gerekir. Yoksa üzerine gönderilmek üzere bir ordum hazırdır. Kendine ve adamlarına acıyorsan gel teslim ol. Yoksa Alamut'u yerle bir ederim.»

Hasan Sabbah Melikşah'a uzun bir cevap verdi. Bazı parçaları şunlardır:

«Alamut kalesinde oturan evlâdına şöyle dersiniz... Yani bir din ve millet çıkarmışsın buyuruyorsunuz. Ben ki Hasan'ım.. Yeni bir din ve millet çıkarmak mı? Allah esirgesin. Benim dinim, Dinî İslâmdır. Benim dünyaya karşı hırsım yoktur. Ben Abbasî Halifelerine düşmanım. Çünkü onlar (Ebu Müslimi Horasani)yi öldürmüşlerdi. Cahil dağlıları aldatıp, insanları öldürtüyormuşsun diyorsunuz. Bir kimseyi aldatıp böyle işler yapmak ne mümkündür. Bu kaya başı hakkındaki söze gelelim. Alamut kalesinin burçları göğün burçlarında olsa dahi yere indiririm buyuruyorsunuz. Burada oturanların bu kaleyi uzun müddet ellerinden çıkarmıyacaklarına imanları vardır. Bana bu iftiraları yapan veziriniz Nizam-ül-Mülk'tür. Tanrıdan niyazım şudur ki: Sultan ve devlet büyüklerinin doğru yola gelmeleridir. Başa iyi bir insan gelirse, fenalıkları tanrı kulları üzerinden kalkacaktır.» diye yazmıştır. Bu mektuplaşmadan sonra Melikşah öldü. Yerine (Börkyaruk) geçti. Bu devirde kardeş kavgaları başladı. Selçuklular zayıfladılar. Artık meydan Hasan Sabbaha kaldı. Börkyaruk'ta öldü. Yerine (Sultan Mehmet Tapan) geçti. Bu hükümdar batınîlerin üzerine (Anuştekin) adlı bir komutanı gönderdi. Kaleyi kuşattı. Sultan Mehmet de ölünce yerine (Sultan Sancar) geçti. Bu da (Bozkuş) adında bir komutanı Alamut'a gönderdi. Hasan Sabbah saraya bir kadın fedai gönderdi. Bu kadın Sancar'ın yastığına bir hançer sapladı. Bir de bir yazı bıraktı. Şunlar yazılı idi: «Bu hançer buraya saplandığı gibi daha yumuşak olan göğsünüze de saplanabilir.» Sancar korkarak mücadeleden vazgeçti. Nihayet Hasan Sabbah 1134 tarihinde öldü. Selçuklular da bu adamdan kurtuldu.

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ

Alpaslan zamanında Anadolunun doğusunu Türkmenler işgâl etmişlerdi. Melikşah tahta çıktığı ilk yıllarda Türkmen boy ve urukları Selçuk şehzadelerinden Kutalmış Oğulları ve başbuğlardan (Tutuk) ve (Artuk) olduğu halde Kızılırmağı geçerek Orta Anadoluya yerleşmeğe başladılar. Bunun üzerine Bizans İmpa-

ratoru (Mihail Dukas) komutanlarından (İsak Kommenas) ile bir ordu gönderdi. Selçuk kuvvetleri Bizanslılarla Kayseride çarpışarak zafer kazandı. Kumandanları İsak da esir düştü. Kutalmış oğulları bir çok yerleri fethettiler. Bu yerler kendilerine verildi. Bunlar (Mansur, Süleyman, Alp, Yuluk, Dolat) adlı beş kardeştiler. Bunlardan başka Melikşah'ın emriyle Afşin, Dilmaç oğlu Mehmet, Artuk, Tarank oğlu Tutuk, Dardanoğlu fetholunmayan yerleri işgal ediyorlardı. Türkler Sakaryayı geçmişlerdi. Türkler Ankara, Bolu, Eskişehir dolayları ile, güneyde Antakya'yı da ellerine geçirdiler. Yeşilırmak havzasını (Emir Artuk), Erzincan taraflarını (Emir Mengücük), Erzurumu da (Emir Abdülkasım) zapt etmişti. Ege bölgesini de (Melik Mansur) fethetmeğe muvaffak olmuştu. (1074)

Suriye'yi fetheden komutan da (Urak oğlu Atsız) ile (Şökli) idi. Halep 1076 da alındı. Artuk Bey Basra taraflarının fethine giderek Karmiti denilen asilerle savaştı. Komutanlardan (Emir Danişmend) Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan şehirlerini fethetmiştir. Yine bu yöreyi fethedenler (Turan, Çavuldur, Çaka, Karatekin) adlı komutanlar kahramanlıklar göstermişlerdi. (Gümüştekin) de Urfa ve Nizip'i almıştır. (1077) 1079 yılında Türkler Akdeniz ve Ege Denizine kadar yerleri istilâ etmişlerdir. 1080 tarihinde İznik şehrini zapdederek Marmara Havzasını ellerine geçirdiler. Artık Türkler İstanbul'a yaklaşmışlardı.

Alpaslan'ın 1071 Malazgirt savaşıyla başlayan Anadolunun fethi 1080 de tamamlanmıştı. Ön Asya'dan olan Anadoluya (Küçük Asya) adı verilmişti. Geniş bir kıtanın bütün fizikî karakterini taşımaktadır. Anadolu'da yedi iklim hüküm sürmektedir. Bu vasıf hiç bir memlekette yoktur. Çevresini Karadeniz, Marmara, Ege Denizi ve Akdeniz sarmıştır. Üzerinde ulu dağlar, geniş ormanlar, göller ve büyük küçük nehirler vardır. Yer altı ve yer üstü servetleri ise eşsizdir. Ovalar, vadiler ve yaylaları pek boldur. Anadolu'nun yüz ölçümü 77.689.000 hektardır.

Yeryüzünün bir cenneti olan Anadolu fetholunca Sultan Melikşah ve veziri Nizam-ül-Mülk, Türk elinde ve Horasanda bulunan Türk oymaklarını oba oba alarak Anadolu'nun bütün bölgelerine yerleştirdi. Çiftçiler ovalara, tüccar ve esnaf şehirlere, sürü sahibi Türkmenler de yaylak ve kışlaklara yerleştirildi. Anadolu'ya büyük bir göç başlamış oldu. Anadolu bir Türkmenistan haline getirildi. Oymaklar, birbiriyle kavga etmemeleri için ayrı ayrı yerlere yerleştirildi. Anadolu'yu dolduran Türkmenler köylerine

kendi boy adlarını koymuşlardır. Bunlar Hâlâ bu adla yaşamaktadırlar.

Anadolu'ya on birinci yüzyılda en kalabalık Türkmen Oğuz kabileleri gelerek yerleşmiş, Anadolu'yu Türkleştirmişlerdir. Bu göç dünya göçlerinin sonuç olarak en önemlisi olmuştur. İkinci olarak Türkmenlerin büyük kütlelerle Anadolu'ya gelişleri on ikinci yüzyılda Haçlı seferleri sırasında olmuştur. Selçuk Sultanları, Horasandan Türkmenleri göndermiştir. Bunlar Anadolu Selçuklu Sultanlığı hizmetine girmişlerdi. Üçüncü göçte Moğol istilâsı önünden kaçarak Anadolu'ya gelenler olmuştur. Bu göç on üçüncü yüzyılda olmuştur. Bu devirde çok miktarda Türkmen oymakları Anadolu'ya gelmiştir. Harzemşahlar Devletini Cengiz Han yıkınca, Harzemşah'lı Türkmenlerin pek çoğu Anadolu'ya gelmişlerdi. Bir kısım Kıpçaklar da deniz yolu ile Anadolu'ya göç etmişlerdi. On dördüncü yüzyılda Rumeline Türkmen oymakları geçmişlerdi. Onbeşinci yüzyılda Timurlenk istilâsıyla da Türklerin bir kısmı Rumeline göç etmişlerdi. Diğer yüzyıllar İran'dan bir kısım Türkler Anadoluya gelmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda Rusların Kafkasya'yı istilâsı üzerine bir çok Türkler, Çerkez ve Gürcüler'le de Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir. Anadolu'nun kuzey taraflarına Bozokların on iki boyları, Güney Anadoluya ise Üç Okların on iki boyları gelerek yerleşmişlerdir. Anadolu'yu 24 Oğuz boyları işgâl etmişlerdir. En fazla Kınık, Bayındır, Kayı, Afşarlar; ikinci derecede ise Salur, Bayat, Çepni, Iğdır, Döğerler, üçüncü derecede Yuvalar gelmişlerdir. İlk çoğunluk Kızılırmak ve Sakarya yöresine yerleşmiştir. Bunlardan en fazla Kınıklar görülmektedir. Ayrıca Anadolu'ya Türklerden, Karluklar, Çiğiller, Kalaçlar, Uygurlar, Ağaçeri oymakları da gelmiştir. Bu Türkmenler içinde Göçerevli aşiretler muhtelif adlarla Anadolu'da dolaşmışlardır.

Melikşah zamanında Anadolu'ya ilk kafile olarak 100.000 kişi asker olarak gelip yerleşmiştir. Ayrıca Melikşah Kutalmış oğlu Süleyman ile 80.000 Türkmen eri göndermiş, bunlar da Anadolu'da kalmışlardır. Bu kuvvetlerin sayısı 200.000 e çıkmıştır. Melikşah'ın ordusunun sayısı ise 400.000 atlı idi. Anadolu'daki askerlerin sayısı da 150.000 kişi idi. Askerler Anadolu'ya gelirken davarları ile beraber aileleri de göç etmekte idi. Anadolu'ya ilk gelen Türkmenlerin sayısı bir milyonu geçmiştir. Bundan sonra da göçler devam etmiştir.

Askerlik eden gaziler şehirlerin kalelerine ve kışlalara yerleşmişlerdir. Çiftçiler ise ovalara yerleşip ekici olmuşlardır. Tüccar ve sanatkârlar da şehirler ve kazalara yerleştikleri gibi, sürü sahipleri de göçerevli kalmışlardır.

Roma medeniyetinin etkisi altında bulunan Anadoludaki kavimler; Türkler idaresinin adâleti, Türk kültürünün kuvveti karşısında bu kültürü zamanla kabul ettiler. Türk fatihlerine düşman olmadılar. Müslüman Türklerle kardeşçe yaşadılar. Esasen orta doğu Anadolu'da hıristiyanların sayıları pek azdı. Anadolu köylerinin çoğunu Türkler kurdular. Türk dili Anadoluda yaygın bir hal almıştır. Yerli diller unutulmuştur. Türkler ve Müslümanlık Anadolu'ya yerleşmiştir. Selçuklular, Hıristiyanları dinlerinde ve geleneklerinde serbest bırakmışlardır. Bilhassa Melikşah Hıristiyanları korumuştur. Hiç bir Hıristiyan öldürülmemiş, hepsi korunmuştur. Melikşah zamanında bütün Türk ülkesi en mutlu günlerini yaşamıştır. Türk medeniyeti yüksek bir devre girmiştir.

Anadolunun yer adları, dağ ve nehir adları, köy adları Türkçe adlarla adlandırılmıştır. Şehirlerde camiler, medreseler, şifahaneler, türbeler, imarethaneler, kütüphaneler, kervansaraylar kurulmuş, Türk medeniyeti her tarafa yayılmıştır. Melikşah zamanında Anadolu'da 70 şehir yeniden imar görmüş, bu şehirlerde minareleri bulunan namazgâhlar kurulmuş, zamanla da camiler yaptırılmıştır. Anadolu bir islâm diyarı haline getirilmiştir. Anadolu'da birlik sağlanmıştır. Anadolu'nun birliğini yalnız Türkler kurmuştur. Diğer istilâcılar, Anadoluyu tüm olarak vatan yapamamışlar, bir koloni hayatı yaşamışlar, yerli halkı sömürmüşlerdir. Anadolu'yu tüm olarak vatan yapan ve kültürü yayan Türklerdir. Anadolu bu şekilde Türkleştirilmiştir. Anadolu'nun Türkleştirilmesi dünya tarihinin en önemli olaylarından biri olmuştur. Anadolunun fethi olayı insanlık tarihinin akışını değiştirmiştir. Türkler, Doğu Roma İmparatorluğunun vârisi olmuşlar, İslâm ve Avrupa tarihleri üzerine tesir yapmışlardır. Dünya tarihinde bir Türk medeniyeti doğmuştur.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu yıkılınca, Anadolu'da (Anadolu Selçuklu Sultanlığı) kuruldu. Türkmenler kültürle, medenî ve sosyal hayatlarını devam ettirdiler. Anadolu sonsuz olarak Türk'ün öz yurdu olmuştur.

SULTAN BÖRKYARUK (1093 - 1104)

Büyük Selçuklu İmparatorluğunun en geniş ve yükselme devrinde yaşamış olan Melikşah yirmi yıl saltanattan sonra 1092 yılında hayata gözlerini yumdu. Anadolu onun zamanında Türkleşmişti. Komşu devletlerin tarihçileri Melikşah'ın ölümü üzerine şunları yazmışlardır : «Ülke genişliği itibariyle dünyaya gelen hükümdarların en büyüğü, insanların içinde en seçilmişi, hareket itibariyle en zarifi, tam mânâsiyle iyi ve halûk, her bakımdan kusursuz ve günahsız, yağmacılığı ve adam öldürmeyi şiddetle men eden, son derece merhametli ve şefkatli, yüksek vicdanlı, tabasının babası, herkese ve bilhassa hıristiyanlara karşı çok hoşgörücü ve koruyucu idi.» diye bu büyük hakanı övmüşlerdir. Devlet teşkilâtını kuvvetlendirdi. İlmi korudu. Büyük bir rasathane kurup bilginleri burada topladı.

Melikşah orta boylu, kızıl benizli beyaz tenli, güzel yüzlü, iri ve kuvvetli vücutlu idi. Türk ve İslâm dünyasının en büyük İmparatorlarından birisi idi. Eşi Türkân Hatun ise çok güzel, cazibeli, Fakat çok kurnaz ve hilekâr idi. Sarayda siyasî entrikalar çevirmişti. Melikşah'ın Börkyaruk, Mehmet Tapar, Ahmet, Sancar, Davud ve Mahmut adlı altı oğlu vardı. En büyüğü Börkyaruk'tu. Melikşah ölünce yerine bunun geçmesi lâzımdı. Fakat çok muhteris olan Türkân Hatun oğlu Mahmut'u tahta çıkarmak için yapmadığını bırakmadı.

Türkân Hatun daha Melikşah'ın sağlığında kendi oğlu olan dört yaşındaki oğlu Mahmud'u (Sultan Nasırüddin Veddünya) ünvanıyla veliaht yapmıştı. Bunu duyan veziri azam Nizam-ül-Mülk'de on dört yaşında bulunan Şehzade Börkyaruk'u (Sultan Ebül Muzaffer Rüknüddin) ünvanıyla veliaht seçtirmişti. Bu sebeple Türkân Hatun Nizam-ül-Mülk'e düşman olmuş, ölümüne sebep olmuştur.

Melikşah öldüğü zaman, Türkân Hatun oğlu Mahmut ile Bağdat'ta Halifenin sarayında misafir bulunuyordu. Börkyaruk ta hükümet başkenti olan İsfihan'da idi. Türkân Hatun, Melikşah'ın ölümünü duyar duymaz Abbasi Halifesi (Elmuktefi Biemrullâh) tan oğlunun Selçuk tahtına geçmesine müsaade aldı. Kocasının ölümünü halktan saklattı. Şehzade Börkyaruk'u da adamları vasıtasıyla hapse attırdı. Halk bunu duyar duymaz hapishaneyi basıp Börkyaruk'u kurtardılar. Börkyaruk'u Rey şehrine getirerek Sultan ilân ettiler. Bunu duyan Türkân Hatun Bağdat'tan İsfihan'a

geldi. Oğlunu Sultan ilân etti. Börkyaruk Rey'de topladığı yirmi bin kişilik bir ordu ile İsfihan'a yürüdü. İki ordu (Berucid) de çarpıştılar fakat Türkân Hatun'un'un ordusu yenildi. Börkyaruk ordusu İsfihan önüne gelip şehri kuşattı. Türkân Hatun Börkyaruk'la bir anlaşma yapt. Börkyaruk'a 500.000 altın vermek suretiyle barış yaptı. Bu anlaşmaya göre İsfihan ve Fars eyaletleri oğlu Sultan Mahmut'a, Börkyaruk da devletin diğer yerlerinin Büyük Sultanı oluyordu. (1092)

İmparatorluk ikiye bölünmüştü. Fakat bu durum uzun sürmedi. Türkân Hatun Börkyaruk'u öldürtmeğe karar verdi. O tek başına valde sultanlık etmek sevdasında idi. Emelini yerine getirmek amacıyla Börkyaruk'un dayısı ve Azarbeycan valisi olan (İsmail) beyle anlaştı. İsmail Bey bir ordu ile Börkyaruk'un üzerine yürüdü. Fakat (Karaç) mevkiinde yenilerek İsfahan'a kaçtı (1093). Türkân Hatun'un emelleri suya düştü. İsmail Bey de öldürüldü. Bir yıl sonra 1094 yılında Türkân Hatun öldü. Bir müddet sonra da Sultan Mahmut çiçek hastalığına tutularak öldü. Sultan Börkyarukta yalnız başına Sultan kaldı. Esasen asıl Sultan o idi. Börkyaruk'un adı (Bört - Kalpak) (Yaruk - Nur) anlamına gelmektedir. Börkyaruk (Nurlu Börk) demektir. Börkyaruk kendisine vezir olarak Nizam-ül-Mülk'ün oğlu, Müeyyid-ül-Mülk)ü tayin etti. Fakat işleri Atabeyi (Gümüştekin) görmekte idi.

Börkyaruk'a karşı amcası (Tutuş) isyan etti. Bir çok yerleri zaptetti. Rey şehri önlerine kadar geldi. Askerlerinin karşı tarafa geçmesi üzerine yenildi. Harp meydanında öldürüldü (1095). Bu taht kavgaları İmparatorluğun zayıf düşmesine sebep oldu. Selçukluları sarsan (Batınîler) meydanı boş buldular. Bu zamanla Türklüğü mahvedecek en büyük fırtına batı Hıristiyanlarının İslâm dünyasına karşı (Haçlı Seferleri) hazırlayıp, Anadolu'ya saldırmaları olmuştur. Kılıç Aslan sayısı milyonları bulan Haçlılarla ölüm dirim boğuşması yaparken Börkyaruk'un Kılıçaslan'a yardım edememesi pek acı olmuştu. Bunun sebebi de taht kavgaları idi. Koskoca bir İmparatorluk kökünden sarsılmış, bir daha da kendini toparlayamamıştır.

Börkyaruk bu defa Melikşah'ın kardeşi (Aslan Argun) un isyanıyla karşılaştı. Bunun üzerine Alpaslan'ın diğer oğlu (Börü Bars) ı gönderdi. Fakat yenildi (1095). Bir yıl sonra da kölesi tarafından öldürüldü (1096). Bundan sonra da Börkyaruk'un kardeşi Mehmet Tapar taht kavgasına başladı (1096). Fakat Mehmet'le başa çıkamadı Börkyaruk'u kötü duruma düşürdü. Niha-

yet Börkyaruk, Mehmet'le anlaşıp devleti böldüler (1104). İsfihan, Rey, Hemeden Börkyaruk'a; Azarbeycan, Diyarbakır, Musul Mehmet'e bırakıldı. Bu suretle birlik bozuldu. Taht kavgaları devletin yıkılmasına sebep oldu.

Börkyaruk'un zamanı karışıklık içinde geçmiş, kardeşi Mehmet Tapar isyanıyla devleti sarsmış, batınîler yağmacılık etmişler, Anadolu da Haçlıların istilâsına uğramıştır. Börkyaruk, Rey, şehrine çekildi, kendine ayrılan yerleri idare etti. Mehmet Tapar da Azarbeycan'da ayrı olarak saltanat sürmekte idi. Diğer kardeşi Sancar da Börkyaruk'u tanımıyordu. Devlet üçlü olarak idare edilmekte idi. Sancar Horasan'a hâkim oldu. Bunlar birbirleriyle vezirleri vasıtasıyla görüşüyorlardı. Bu durum İmparatorluk için çok fena olmuştu. Büyük Selçuklu İmparatorluğu pek yakında çökebilirdi.

Börkyaruk Abbasi Halifesini ziyaret etmek için Bağdat'a gitmek üzere İsfihan'dan çıktığı zaman, ağır bir hastalığa tutuldu. Fenalaştığını anlayınca yolda ordusunu topladı. O zaman beş yaşında oğlu (Melikşah'ı) tahta geçirdiğini söyledi. Askerlerine biât ettirdi. Genç Şehzadeyi idare etmek üzere (Emir Ayazi) yi Atabey tayin etti. Bir müddet sonra yolda öldü. Ölüsü İsfihan'a götürülerek gözdelerinden birinin yaptırmış olduğu türbeye gömüldü. Börkyaruk 1104 tarihinde öldüğü zaman 27 yaşında idi. 12 yıl 4 ay saltanat sürmüştü. Cömert, iyi ruhlu, halim bir hükümdardı. Bu devirde saltanat süren (Mahmud'u Hükümdar sayanlar varsa da doğru değildir. Büyük Sultan Börkyaruk'tu.)

MEHMET TAPAR (1104 - 1117)

Börkyaruk'un ölümünden sonra Mehmet Tapar'a gün doğdu. O devleti tek başına idare edecekti. Fakat Börkyaruk'un oğlu Melikşah Atabeyi Ayaz ile Bağdat'a giderek adına hutbe okuttu. Bunu duyan Mehmet Tapar derhal Bağdat'a geldi. Savaş olacağı esnada Atabey Ayaz, barış teklif etti. Bu anlaşmaya göre Mehmet Tapar Sultan unvanını taşıyacaktı. Fakat bir müddet sonra Melikşah Sultanlığını ilân edebilirdi. Bir gün Mehmet Tapar, Atabey Ayaz'ı yanına çağırttı. Adamlarına Ayaz'ı boğdurttu. Tek başına Sultan kaldı.

Mehmet Tapar zamanında Batınîler işi azıttılar. Bunları yenmek kabil olmuyordu. Kervanlar yola çıkamaz olmuşlardı. Merkeze giden tüccarların mallarını yağma ettiler. Mehmet Tapar memleketin birliğini korumaya çalıştı. Batınîlerle uğraştı. Fakat

en büyük tehlike Haçlılar meselesi oldu. Bu işi komutanlarından (Çavlı) ya bıraktı. Fakat Çavlı Haçlılarla uğraşacağına Anadolu Sultanı Kılıç Aslanla savaştı. Bu büyük Sultanı öldürdü (1077) Fakat Haçlılara karşı bir şey yapamadı. Buna rağmen Mehmet Tapar Haçlılarla uğraştı.

Batınîler İsfihan civarında bir kaleyi zapttetmişlerdi. Mehmet Tapar bu kaleyi kuşattı. Batınîler kötü duruma düştüler. Bu defa Mehmet Tapar'ı bir hile ile öldürmeği düşündüler. Sultan her ay kan aldırırdı. Batınîler kan alacak adama bin altın vererek elde ettiler. Kan alıcı, zehirli bir neşter ile kan alarak Mehmet Tapar'ı zehirliyecekti. Sultan'ın hizmetçilerinden biri bunu haber alarak, Sultana söyledi. Sultan derhal cerrahını çağırdı. Adam damarı keseceği zaman Mehmet Tapar adama pek şiddetli bakınca korkusundan elindeki neşter yere düşüverdi. Saray adamları bu zehirli neşterle cerrahın kanını aldılar o anda öldü. Bundan sonra kaleye taarruz edilerek zaptedildi. Batınîlerin başı olan Ahmet yakalanıp derisi yüzüldü.

Sultan Mehmet Tapar İsfihan'da birdenbire hastalandı. Öleceğini anlayınca oğlu Mahmut'u yanına çağırdı. Göz yaşlarıyla oğlunu kucakladı. Elile başına Sultanlık tacını giydirdi. Kollarına bileziklerini geçirdi. Tahta çıkmasını emretti. Oğlu Mahmut babasına :

— «Bana bu gün Sultan olmak için eşref saat gelmemiştir» deyince Mehmet Tapar :

— «Bu gün benim için eşref saat değildir, fakat senin eşref saatindir» dedi. Bir müddet sonra öldü (1117). Saltanat, 13 yıl 8 ay sürdü. Servet olarak bir milyon altın bıraktı.

SULTAN SANCAR (1117 - 1157)

Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden bir kaç gün sonra, oğlu Mahmut adına hutbe okuttu. Fakat Horasanda hükümet süren Melikşah'ın oğlu Sancar Sultanlığını ilân etti (1117). Horasandan bir ordu ile Mahmut'un üzerine yürüyerek onu yendi. Aralarında bir anlaşma yapıldı. Mahmut Sancar'a tabi oldu. Mahmut ava çok meraklı idi. Sayısı 400 e varan köpeklerinin her birisinde sırma ve ince işlemeli birer tasma ile örtüleri vardı Çok geçmeden öldü. Yerine oğlu Davud'u geçirmek istediler.

Devlet Sultan Sancar'a kaldı. Sancar cesur bir cenk adamı idi. Kanuna, töreye saygı gösterirdi. Şairleri çok severdi. Şair En-

Sultan Sancar

veri'yi bütün seferlerinde beraberinde götürmüştü. İlk zamanlarında parlak zaferler kazanmıştı. Gaznelilerin başkenti Gazneyi zaptetmişti. Sancarın en büyük düşmanları orta Asya'da Karahıtaylar, Harzemşahlar, Şaman Oğuzlar idi. Harzem Hanı Adsız Han isyan ettiyse de bu isyanı bastırdı. Karahıtaylar Mavera-ün-nehir'e hücum ettiler. Semerkant civarında yapılan savaşlarda Sancar yenildi.

Sultan Sancar'a Şaman Oğuzlar isyan ettiler. Eskiden beri Şamanizmi devam ettiren Oğuzların bir kısmı Belh şehri bölgesinde yaylak ve kışlakları olan 40.000 çadır halkı, Selçuk sarayı mutfağına vergi olarak yılda 24.000 koyun veriyorlardı. Oğuzların başbuğu (Kurd Bey) bulunuyordu. Selçuk memurları Oğuzlara zulm etmeğe başladılar. İstenilen vergiyi vermediler. Sultan Sancar Oğuzların üzerine 100.000 kişilik atlı bir ordu ile harekete geçti. Bunu haber alan Oğuzlar, bütün mal ve hayvanlarını çadırlarının etrafına topladılar. Kendileri de bu yığınak'ın etrafına halka oldular. Mallarını, ordularını, canlarını öne koydular.

1153 yılnda müslüman Oğuzlarla, atalarının dininden olan Şaman Oğuzlar savaşa giriştiler. Selçuk ordusu kısa bir zamanda paniğe uğradı. Pek çoğu da can verdiler. Kaçanların ardına düştüler. Bu esnada Sultan Sancar da Şaman Oğuzların eline esir düştü. Sultan Sancar'a görünüşte saygı gösterdiler, fakat esir olarak her gittilkeri yere götürdüler, dileklerini yaptırdılar. Sultan Sancar'a bu esaret pek ağır gelmekte idi. Oğuzlar Horasan'ı işgal ettiler. Bir çok şehirleri de yağmaladılar. Üç yıl sonra bir sürek avı esnasında Sultan Sancar'ı Oğuzların elinden kaçırdılar. Bu suretle esaretten kurtuldu (1156). Halk onun esaretten kurtuluşuna çok sevindi. Devleti yeniden düzene koymağa çalıştı. Fakat o eski devirlerin kuvveti yerine getirilemedi. Sultan Sancar'a esirlik pek ağır gelmişti. Hastalanıp yatağa düştü. 29 Nisan 1157 tarihinde 72 yaşında Merv şehrinde vefat etti.

Sancar ölür ölmez ona tâbi olan beyler istiklâllerini ilân ettiler. Selçuklu saltanatı Horasan ve İran'da tarihe karıştı. Mavera-ün-nehir bölgesi Karahıtaylarla, Harzemşahlıların eline geçti, yıllardan beri Türkmen Egemenliği altında yaşayan Bağdat halifeleri de egemen oldular. Sancar'dan sonra Mahmut ve Tuğrul devlete hâkim olmak istedilerse de muvaffak olamadılar. Büyük Selçuklu Devletinin yerine Oğuzlardan olan Harzemşahlar devleti hâkim oldu.

Türkiye tarihinin şan ve şerefle dolu bir tarihini yaşatmış olan (Büyük Selçuklu İmparatorluğu) sona erdi. Selçuk, Tuğrul, Alpaslan ve Melikşah gibi büyük hakanlara malik olmuş olan bu koca imparatorluk 1157 tarihinde tarihini kapadı.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu Selçuk Hanın tahta geçiş tarihi olan 985 den, Sultan Sancar'ın ölümü olan 1157 tarihine kadar (172) yıl yaşamıştır. Bu müddet içinde yedi büyük İmparator gelmiştir. Bunlarda :

1 — Selçuk	— 985 — 1007
2 — Tuğrul	— 1040 — 1063
3 — Alpaslan	— 1063 — 1072
4 — Melikşah	— 1072 — 1092
5 — Börkyaruk	— 1093 — 1104
6 — Mehmet Tapar	— 1104 — 1117
7 — Sancar	— 1117 — 1157

dir. Büyük Selçuklu İmparatorluğu yıkılınca onun yerine (Atabeylikler) ve Anadoluda ise (Beylikler) kurulmuştur. Atabeylikler :

1 — Horasan Selçukluları

2 — Irak - Acem Selçukluları

3 — Kirman Selçukluları

4 — Halep Selçukluları (Zengiler)

5 — Şam Selçukluları (Börüler)

6 — Azarbeycanda İldeniz Oğulları

7 — Anadolu Selçukluları

Beylikler :

1 — Erzincanda - Artuk Oğulları

2 — Erzurumda - Saltuk Oğulları

3 — Divriğide Mengüç Oğulları

4 — Sıvasta - Danişmendliler

gibi Selçuklu İmparatorluğu parçalanıp, yerine Selçuk feodalitesi meydana gelmiştir. Büyük Selçukluların yerine (Harzemşahlar) devleti kurulmuş, Anadolu'da da (Anadolu Selçuklu Sultanlığı) kurularak Selçuk Sultanlığını devam ettirmiştir. Anadolu Selçuklu Sultanlığı, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun tamamen bir devamıdır. Anadolu Selçuklularının devamı da (Osmanlı İmparatorluğu) dur. Osmanlıların devamı da (Türkiye Cumhuriyeti) devletidir. Büyük Selçuklular devlet teşkilâtı bakımından çok kuvvetli idi. Ordu Teşkilâtı da o nisbette kuvvetli ve büyüktü. Horasan ve İran'da bir çok saraylar, medreseler, camiler, kervansaraylar, köprüler yapmışlardır. Kültürde ileri idiler. Kurdukları (Nizamiye Medreseleri) kültür alanında ün salmıştır. İlmin her dalında büyük adamlar yetişmiştir. Edebiyatta da o derece yüksek idiler.

Bu devirde yeryüzünde en büyük filozof (Farabî) ve İbni Sina) yetişmiştir. İmam Gazalî, Ahmet Yesevî, Kaşgarlı Mahmut. İlk uçağı yapan (Farrab Cevherî), cebiri icat eden (Harzemli Mehmet), müzik üstadlarından (Rumiyeli Safyüddin), (Feridittüni Attar). Edebiyatta (Ömer Hayyam), (Enverî). (Hakani Nizameddin Gencerî) (Ali) ve (Abetül - Hakayıkı) yazan (Edip Ahmet) gibi büyük edipler de yetişti. Selçuk medeniyeti devrinin en yüksek bir Türk medeniyeti idi. Türkiye tarihi Selçuk Handan başlıyarak hâlâ devam etmektedir.

KRONOLOJİ

1054 — Melikşah'ın doğumu
1072 — Melikşah'ın tahta çıkışı
1073 — Kavurtun isyanı
1086 — Melikşah'ın Şam Seferi
1089 — Melikşah'ın Semerkant Seferi
1092 — Nizam-ül-Mülk'ün öldürülmesi
1092 — Melikşah'ın ölümü
1134 — Hasan Sabbah'ın ölümü
1093 — Börkyaruk'un tahta çıkışı
1095 — Aslan Angu'nun isyanı
1099 — Mehmet Tapar'ın saltanata kalkışması
1104 — Börkyaruk'un öülmü
1104 — Mehmet Tapar'ın tahta çıkışı
1117 — Mehmet Tapar'ın ölümü
1117 — Sultan Sancar'ın tahta çıkışı
1157 — Sancar'ın ölümü ve Selçuk Devletinin yıkılışı

Kılıçaslan I.

ŞECERESİ

Babası	Kutalmış oğlu Süleyman Şah
Doğumu	1073
Saltanatı	1092 - 1107 (15 yıl)
Ölümü	1107
Çocukları	Mesud - Melikşah

Kılıçaslan I

ANADOLU SELÇUKLU DEVLETI

1077 — 1308

G i r i ş

1071 Malazgirt Savaşından sonra 1077 de, «Güneş memleketi» anlamına gelen Horasan elinde Oğuz Türkmenlerinin kurduğu Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yerine Anadolu Selçuklu Devleti kuruldu. Böylece, Selçuklu tarihini iki döneme ayırabiliriz :

I — Büyük Selçuklu İmparatorluğu

(985 — 1157)

II — Anadolu Selçuklu Devleti

(1077 — 1308)

Oğuz Türkmenlerinin Horasan elinde kurdukları Selçuklu İmparatorluğu, Türkiye tarihinin başlangıcı olmuştur. Oğuzlar, «Selçuklu» adiyle yepyeni bir ulus olarak Tarih sahnesine çıktılar. Çünkü; Oğuz Türkmenleri dil, din, ahlâk, tarih, kültür, gelenek ve ülkü birliğine tam mânasıyla sahip idiler. Belirli bir vatan üzerine yerleşip, güçlü bir devlet kurmuş, siyasal bir varlık olmuşlardı. Bu birlik ve beraberlik sayesinde, bilim ve sanat alanlarında ortaya konan yapıtlarla, Selçuklu Uygarlığı meydana geldi.

1071 yılında, Malazgirt savaşıyla, Tarihin en şanlı ve önemli bir zaferi kazanıldı. Bu zafer, Anadolu'nun alınyazısını değiştirmiş. Doğu Roma İmparatorluğu'nun yerini, Türkler almaya başlamıştı. Anadolu gibi cennet bir vatana sahip olmuştuk.

Alpaslan'ın kahramanlığı, Melikşah'ın ileri görüşlülüğü sayesinde Türkmenler oymak oymak yerleştirilerek; Anadolu, Türkleştirildi. Artık, Anadolu'nun birçok kalesinde Türk'ün bayrağı dalgalanıyor, köy ve kentlerde Türkçe konuşuluyordu. Türk akıncıları, Kızılırmak'tan itibaren at koşturarak, 1077 tarihinde Marmara kıyılarına kadar geldiler. Anadolu'nun fethi tamamlanmış, böylece, sonsuz olarak, Anadolu bizim olmuştur.

A N A D O L U

Atalarımız olan Selçuklu Türklerinin eline, cihanda bir eşi bulunmıyan, bir hazine geçmiştir. Anadolu, öylesine bir pırlantadır ki, ona sahip olabilecek bir zengin daha yer yüzünde yoktur. Her zengin, onun paha biçilmez değeri karşısında yetersizdir.

Bu hazineye sahip olmak mutluluğunu Yüce Tanrı, bize vermiştir. Türkoğlu bu öz yurtta ebediyen yaşamaya andiçmiştir. Yüce dağlara yaslanmış olan Türkoğlu kapalı bir kutudur. Onu açıp, sırrını daha kimse öğrenememiştir. Kimi çoşkun bir denize benzer, kimi de dingin olup iç varlığa çekilir. O, başkalarınca, anlaşılmaz bir varlıktır, yurdunun âşıkıdır. Toprak onun canıdır. Anadolu, Asya ile Avrupa arasında bir firuzedir. Küçük bir Asya olan bu ülkede her çeşit zenginlik vardır. Bu ülkenin doğal güzelliği, coğrafî konusu, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri hiçbir ulusun yurdunda toplanmamıştır. Bu ülkenin etrafını Karadeniz, Marmara, Ege Denizi, Akdeniz sarmıştır. Bol akarsuları, gölleri bu ülkeye daha fazla bir zenginlik kazandırmaktadır. Anadolu'da yedi iklim hüküm sürmektedir. Akdeniz ikliminin her türlü ürünleri, bu topraklarda eşsiz bir servet kaynağıdır. Anadolu'nun yüzeyi 10.384.000 hektar ormanla kaplıdır. 29 milyon hektarlık zümrüt gibi yeşil, mer'alarında 70 milyon büyük ve küçük baş hayvan yaşamaktadır. Anadolu'nun yüz ölçümü 743.634 kilometrekaredir. Şimdi bu topraklarda 34 milyon Türk vardır.

Anadolu, «Tanrılar Ülkesi» anlamınadır. Bu ülkenin eski kavimleri eriyip yok olmuş, bunların yerine sonradan gelen istilâcı kavimler yerleşmiştir. Az sayıda olan bu kavimlerle Selçuklular karışmadılar. Öz varlıklarını korumak için büyük çaba gösterdiler. Diğer kavimleri dillerinde, dinlerinde serbest bıraktılar. Türkler, özlüklerinin bozulmaması konusunda çok bilinçli idiler. Bu öz maya ile Türk egemenliğinin ve Devletinin devamını sağladılar.

Türkler, kurdukları şehirlerde Hıristiyanların mahalle ve semtlerini ayırdılar. Eski kavimlere karışmadılar. Bu suretle bir (Anadolu Türk Ulusu) doğdu. Türk, öz varlığını korumada pek kıskanç davrandı. Bugün Anadolu'da büyük çoğunluk Türk'tür. Konuşulan dil Türkçe'dir. Hepsi müslümandır. Türkler bu toprağın gerçek sahipleri ve fatihlerin oğulları oldukları için, devlet hizmetinde ödev aldılar. Hakan, komutan, asker, ilim adamı ve memur oldular. Halk da (Mal) adını verdikleri sürülerine ve

toprağa bağlanarak geçimlerini sağladı. Devlete ait arazi, savaşlarda yararlığı görülenlere (Mukata) adiyle verilirdi. Arazi tımarlara ayrılarak, sipahilere verilirdi. Her tımar sahibi, tımarının gelirine göre asker çıkarırdı. Selçuklular, kısa bir zamanda Anadolu'yu bayındır hale getirdiler. Her tarafta camiler, medreseler, kütüphaneler, imarethaneler, hastaneler, kervan saraylar yaptılar. Böylece, Anadolu baştan başa Türkleştirildi.

KUTALMIŞ OĞLU SÜLEYMAN ŞAH (1077 - 1086)

Anadolu Selçuklu Sultanlığının kurucusu, «Kutalmış oğlu Süleyman Şah» dır. Süleyman Şahın babası Kutalmıştır. Onun babası da Selçuk Hanın büyük oğlu Aslan Beydir. Aslan Bey, tutsak olarak bir kalede ölmüştü. Kutalmış da Alpaslanla savaşırken ölmüştü. Kutalmışın iki oğlu vardı. Biri Süleyman, diğeri de Mansur idi. Süleyman 1045 de doğmuştu. Alpaslan Kutalmışın oğulları Süleyman ile Mansur'u öldürtmek istemişti. Fakat veziri Nizam-ül-Mülk, onların affını diledi. Alpaslan, Süleyman'ı aile efradı ile birlikte, Urfa taraflarında bulunan Kişver'e gönderdi. Buraya birçok Türkmen yerleşmişti. Süleyman Şah bunların arasında uzun müddet yaşadı. Alpaslan, ölüp yerine oğlu Melikşah geçince; Urfa'da sürgün olan Süleymanı komutan yaparak, Kızılırmak'tan öte, Batı Anadolu'nun alınması işinde görevlendirdi (1074). Kudretli ve cesur Süleyman Şah büyük bir Selçuklu ordusu ile Bizansın dağınık kuvvetlerini yene yene Marmara'ya doğru Anadolu'nun fethini tamamladı. Süleyman Şah maiyetindeki Artuk, Tutuk, Saltuk, Danişmend Gazi gibi kudretli komutanlar sayesinde zaferden zafere koştu. Anadolu'da bulunan Bizans komutanları birbiriyle uğraşıyorlar, ahlâkları bozulmuş, vicdanlarındaki vatan sevgisi sönmüştü. Selçuklular Orta Anadolu'dan Batıya doğru ilerleyip İznik önlerine dayandılar. Bunu duyan Bizans İmparatoru Romenos Diyojenes'in kardeşi ve Prens Konstantin ile İsakios idaresinde bir orduyu Anadolu'ya gönderdi. Bu ordu, Antakya önlerinde Süleyman Şah tarafından bozguna uğratıldı Konstantin öldü, diğeri de esir edildi (1075). Süleyman Şah'ın kardeşi Mansur da Ege Bölgesine doğru ilerlemeye başladı. Süleyman Şah, bu zaferden sonra İznik şehrini fethetti. Süleyman Şah, daha sonra Edincik'i alarak Bizans'ı tehdide başladı. Fakat Bizans'da saltanat kavgaları devam ediyor, Süleyman Şahtan yardım istiyordu. Süleyman Şah, İzmit'i de ele geçirince, Selçuklu askerleri Üsküdar'a kadar gelerek, İstanbul'un ihtişamlı manzarasını seyre daldılar. Çanakkale ve İstanbul boğazlarına Türkler

Kutlamış oğlu Süleyman Şah

hâkim oldular. Süleyman Şah, Batı Anadolunun fâtihi olmuştu. Hıristiyan halka çok iyi muamele ettiğinden, onları idaresine ısındırdı. Mal ve canlarını bağışladı. Süleyman Şah 100.000 Türkmen hane halkını fethettiği yerlere yerleştirdi. Batı Anadolu da böylece Türkleştirilmiş oldu.

Süleyman Şah'ın birdenbire kardeşi Mansur Beyle arası açıldı. Mansur büyük Sultan'dan ayrılıp, Anadolu'da bir devlet kurmak istiyordu. Süleyman Şah, kardeşini bu işten vazgeçirmek istedi. Çünkü bu yüzden Anadolu'nun birliği bozulabilirdi. Mansur dinlemeyince bu meseleyi Melikşah'a bildirdi. Sultan, Süleyman Şah'ı çok seviyordu. Emir Parsuk ile büyük bir orduyu İznik'e gönderdi. Emir Parsuk ile Süleyman orduları birleşerek, Mansur'un üzerine yürüdüler. Nihayet Mansur yenildi. Kendisi de öldürüldü.

SÜLEYMAN'IN HAN OLUŞU

Kutalmış oğlu Süleyman'ın Anadolu'daki başarılarından memnun olan Sultan Melikşah, Süleyman'a bir ferman göndererek ona «Sultan» ünvanını verdi (1077). Bu suretle «Anadolu Selçuklu Devleti» kurulmuş oldu. İznik şehri de, bu yeni devletin başkenti oldu.

O gün, İznik en büyük bayramını yaşadı. Türkmenler başlarında beyler olduğu halde İznik şehrini doldurdu. Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah'ı Han seçmek üzere toplandılar. Oğuz töresince onu dokuz defa havaya kaldırıp önünde kımız içtiler. Onu Han tanıdıklarına andiçtiler. Bütün beyler ona biat ettiler.

O gün, bir şölen yapıldı. Tuğlar ve bayraklar dikildi. Davullar çalındı, yemekler yenildi, kımızlar içildi, Oğuzlar sazlarıyla Oğuznameden parçalar okudular. Horasan elinde kurulmuş olan Büyük Selçuklu Devletinden sonra bu kez Anadolu'da yeni bir devlet kurulmuş oldu. Cihan tarihine yeni bir sahife daha açılmıştı.

Anadolu'da yeni bir müslüman devletinin kurulduğunu duyan Abbasî Halifesi Süleyman Şah'a bir menşur göndererek ona (Sultan) unvanını verdi. Ona İmparator diye hitabetti. O, «Sultan, Şah, Han» unvanlarıyla yâdedildi. Batı Anadolu'nun fâtihi olduğu için de «Gazi» diye anıldı. Süleyman Şah, Anadolu Selçuklu Devletinin kurucusu ve birinci hükümdarı oldu. Onu çekemiyen bazı komutanlar İznik'i terk ettiler. Suriye'de melik bulunan, Melikşah'ın kardeşi «Tutuş» un yanına gittiler.

Batı Anadolu fetholunmuş, fakat güney tarafları daha alınmamıştı. Antakya, Urfa Bizanslıların elinde idi. Antakya, tarihî bir şehir olup kalesi de pek müstahkemdi. Antakya valisinin oğlu ile arası bozulduğu için, Süleyman Şah'dan yardım istedi. Bunu fırsat bilen Süleyman Şah, büyük komutanlardan olan «Ebulkasım» ı İznik'te bırakarak bir ordu ile Antakya'ya hareket etti. Derhal kaleyi sarıp şehri teslim aldı. (1084) Hazreti İsa'nın Havvariyununun tapındıkları ünlü kiliseyi camiye çevirdi. Bu camide 120 müezzin ezan okudu. Hıristiyanlara yeniden iki kilise yapma iznini verdi. Onların bütün haklarını tanıdı. Askerlerine hıristiyan kızlarıyla evlenmeyi yasak etti. Hatay alındıktan sonra, İskenderun, Antep ve Maraş da alındı. «Çubuk Bey» adlı bir komutan da Harput, Eğin, Tunçeli bölgesini Bizanslılardan temizledi. Antakya'nın fethi her tarafta sevinç doğurdu. Melikşah, Süleyman'ı tebrik etti. Şairler onun için şiirler yazdılar. Süleyman Şah, Halep şehrini de almaya karar verdi. Halep Emîri Şerefüddevle ile savaşıp onu yendi. Şerefüddevle, Melikşah'ın kardeşi Tutuş'tan yardım istedi. Süleyman Şah ile Tutuşun ordusu çarpıştı lar, fakat Süleyman'ın ordusu bozguna uğradı. (1086) Her zaman muzaffer olan Süleyman Şah'ın bu yenilge pek ağırına gitti. Bugün talih onun yüzüne gülmemişti. Süleyman ordusunun dağıldığını görünce bir tepeye çekildi. Kendisine teslim olması için haber göndermişlerdi. Süleyman, hiç bir şey söylemedi. Canı çok sıkkındı. Bu halini kendine yediremedi. Esir olmaktan ise, bu candan vazgeçmeyi doğru bulup, kılıcını çekerek kellesine saplayıp intihar etti. (1086)

Tutuş harp meydanında Süleyman'ın cesedini aradı. Nihayet kanlar içinde bir ölünün yattığını gördü. Tutuş heyecanlandı :

— İşte bu Süleymandır.

— İşte bu Süleyman'dır!

diye bağırdı. Ona :

— Nereden bildin?

dediler :

— Ayaklarından tanıdım. Selçuk Oğullarının ayakları birbirine benzer! Sonra, bu eşsiz kahramanın üzerine kapanıp :

— Bütün soyumuza zulmettik, diye ağlamaya başladı. Ordusuna matem emri verdi. Kutlamış oğlu Süleyman Şah'ın cenaze namazını kıldırıp, törenle gömdürdü. Ne yazık ki Anadolun'nun

ikinci fatihi canını, ona vermiş olduğu tanrıya teslim etti. Onu toprağa verdiler. Evet, dünya felâket oklarına nişangâh olduğu için, dört elle sarılacak yer değildi. Buraya gelen kalmaz gider. Ne yaparsan yap, ne kadar şan sahibi, hazinelere mâlik olursan ol.. Yine gideceksin, dünya böyledir. Çabuk geçer.. Bu âlem rüya içinde rüya görmektir. Zaman böyle mânasızdır. Şahlık tacını oğlu Kılıçaslan'ın başına geçirdiler.

Melikşah, Süleyman Şah'ın ölümünden dolayı fena halde canı sıkıldı. Büyük bir ordu ile Tutuş'un üzerine yürüdü. Tutuş korkarak Şam'a çekildi. Melikşah da onu takip etmedi.

Süleyman Şah'ın «Kılıçaslan» ve «Davud» adlı iki oğlu olmuştu.

KILIÇASLAN I (1092 - 1107)

Kılıçaslan, 1073 tarihinde İsfahan'da doğmuştu. Babası Süleyman Şah, dedesi Kutalmış'tır. Annesi, bir Türkmen Beyinin kızıdır. Davud adında bir de kardeşi vardır. Eşinin adı «Sevindik Hatun» dur. Kılıçaslan'ı babası çok iyi yetiştirmişti. O, büyük bir adam olmağa namzetti. Süleyman Şah, Halep önlerinde öldüğü zaman Kılıçaslan ile Davud, genç yaşta idiler. Henüz devleti idare edecek bir çağda değillerdi. Selçuk Sultanı Melikşah, Süleyman Şah'ı çok sevdiğinden oğullarını yanına aldırıp, terbiyeleriyle meşgul oldu. Bunlara İsfahan sarayında bir daire ayırttı.

Süleyman Şah, Antakya'nın fethine giderken devlet idaresini veziri «Ebü-l-Kasım»a bırakmıştı. Fakat devletin birliği bozuldu. Herkes kendi başına buyruk oldu. Duruma Anadolu Valiliği komutanlarından «Emir Porsuk» hâkim oldu. Fakat diğer beyler onunla mücadeleye giriştiler. Ebû-l-Kasım, Bizanslılarla hoş geçindi. Anadolu Selçuklu Devleti sarsıntı geçirmekte idi. Kılıçaslan altı yıl İsfahan'da kaldı. Bu sıralarda, Melikşah ölüp, yerine Börkyaruk geçti. Yeni Sultan'ın ilk işi Kılıçaslan'ı İznike gönderip tahta oturtmak oldu (20 Kasım 1092). Kılıçaslan I. i halk ve beyler sevinç içinde karşıladılar. Kılıçaslan, babasının bütün meziyetlerini taşıyordu. Çok yakışıklı, iri ve uzun boylu bir erkek güzeli idi. O, bu yiğit tavırlı Türkmenlerin gönlünü fethetti. Halk ondan çok şeyler bekledi. O da, gerçekten büyük işler başaracak yaratılıştaydı. Genç yaşta ikinci hükümdar olarak Anadolu Selçuklu tahtına geçti. Kardeşi Davud da Konyada çalıştı. Kılçaslan, babasının devlet adamlarını toplayıp onlara danıştı. Kendisini ta-

Süleyman Şah'ın Ölümü

nımıyan beylerle mücadele etti. Hepsini yola getirdi. Doğu tarafından Danişmendliler tecavüze başlamışlardı. Kılıçaslan, Danişmendlilerin üzerine yürüyerek, onların elinden Ankara ve Kayseri'yi aldı. Anadolu'nun asayişini tamamen sağladı.

Kılıçaslan gözünü İstanbul'a dikti. Bu şehri Türk mülküne katmayı gaye edindi. İlk iş olarak bir donanma meydana getirdi. İzmir'de bir beylik kurmuş olan «Çaha Bey» kuvvetli bir donanmaya sahipti. Kılıçaslan Çaha Bey'in kızı ile evlendi. Çaha Bey, Ege Denizinde donanması sayesinde Midilli, Sakız, Rodos ve Sisam adalarını fethetmişti. Bizanslılar, Çaha Bey'le Kılıçaslan'ın arasını açtılar. Çanakkaleyi kuşatan Çaha Bey'i Kılıçaslan bir ziyafete dâvet ederek öldürüttü. Çünkü, Çaha Bey Selçuklular için de bir tehlike olmuştu. Bundan sonra Klıçaslan İstanbul'un fethi hazırlıklarına başladı.

HACLILARA HAC YOLUNDA

Selçuklu Türklerinin Anadolu'yu yurt tutmaları, bir donanma hazırlıyarak İstanbul'u almaya çalışmaları, Bizans İmparatoru (Mihail) Dükas VII.) yi uyardı. Bu tehlikeyi önlemek için Papa Greguvar VII. den yardım istedi. Ortodoks olan Bizans'ın, Katolik Papadan yardım istemesi, Papayı pek sevindirdi. Doğu ve Batı kiliselerini birleştirmek ihtimali vardı. Avrupa hıristiyanları da müslümanlara düşmandı. Papa, bundan faydalanarak, «Hilâl - salip» (Ay - haç) savaşı düşüncesini ortaya attı. İşte, Tarihte «Haçlı Seferleri» denen savaşlar bu yüzden oldu. Hıristiyanlarca, Kudüs şehri pek kutsaldı. Çünkü İsa'nın burada doğduğu sanılıyordu. Bu kutsal şehrin müslümanlar elinde olması, hıristiyanların ağrına gidiyordu.

Fransa'nın Burgunya eyaletindeki Kuluni Manastırında bir tarikat kurulmuştu. Bu Kuluni tarikatı; İngiltere, Almanya, İspanya ve Macaristan'a kadar yayıldı. Bu tarikata girenler, «Müslümanlarla savaşmağa» andiçiyorlardı. Kendi aralarında artık, sa vaş olmıyacaktı.

Bu sıralarda Bizans tahtına geçen Aleksi Kommen, Roma'ya bir heyet göndererek, Türklerden kendilerini korumak için, yeni Papa Urban II. den yardım istedi.

1095 yılının sonbaharında Papa İkinci Urban Fransa'nın (Kı lerman) şehrinde dinî bir kurul topladı. Bu toplantıya on dört başpiskopos, dört yüz rahip ve şövalyeler katıldı. Halk da toplan-

Haçlıların önderi Piyer Lermit.

mıştı. Burada müslümanlara karşı bir Haçlı Seferi açılmasına, Kudüs'ü kurtarmağa karar verildi. Halk :

— Allah istiyor! diye bağırdı. Bu esnada Pavi şehri piskoposu Ademös dö Montay, papanın önüne diz çökerek :

— Arzı mukadese yapılacak Haçlı Seferi için beni takdis ediniz! dedi. Papa elindeki putla onu takdis etti. Sonra sıra ile şövalyeler diz çöktüler, onları da takdis etti. İncildeki Hazreti İsa'nın sözlerinin bir hatırası olmak üzere herkes kırmızı bezlerden bir haç yaparak omuzlarına ve göğüslerine diktiler. Bunlar Haçlı Seferine katılacaklardı. Bu sebeple bu sefere (Ehli Salip) veya (Haçlı Seferi) denildi. Bu sefere katılanların bütün günahlarının affedileceğini papa bildirdi. İsa'nın mezarını görmeden kimse dönmiyecekti. Papa Urbanın muavini rahip (Piyer Lermit) oturumun sonunda heyecana gelerek :

— Ey Sen Piyer'in vekili! Senin ruhunda hıristiyanlığın arzuları yaşıyor. Bütün hıristiyanları topla!.. İslâmların elinden Kudüs'ü al! Ben açılacak sefere kılavuz olacağım! Bir elimde haç, diğer elimde kılıç herkesi kutlu cihada dâvet edeceğim! dedi. Papa onu takdis etti ve :

— Seni hıristiyanın yol göstericisi tayin ettim! dediği bir sırada (Yoksul Gotye) adlı bir şövalye de söz alarak :

— Beni bu sefere komutan seçin!
dedi. Papa onu da kumandan tayin etti. Artık her şey tamam olduğundan Haçlı Seferine karar verildi.

Piyer Lermit yalın ayak, başı açık elinde kocaman bir put olduğu halde topal bir katıra binerek, Fransa'nın köylerini dolaşmaya başladı. Köylülere :

— Ey günahı olanlar, benimle Kudüs'e gelin. Bütün günahlarızını affettireyim! Bu sözlere kanan binlerce insan peşine takıldı. Haçlı ordusunun hareketini Meryem Ananın göğe yükseldiği kutlu güne bıraktılar. Harekete geçtikleri gün bütün kiliselerin çanları bütün şiddetiyle çalmağa başladı. Papazlar İncilden parçalar okuyorlardı. Sefere karışan binlerce insan bir başı bozuk alayı idi. Çoğu yaya olup, pek azı atlı idi. Aralarında kadınlar da vardı. Haçlı Ordusu doğuya doğru ilerlemeye başladı. Bunlar Fransa'dan Almanya'ya girdiler Alman hıristiyanları da bunlara katıldılar. Bunların önünde bir keçi ile bir kaz bulunmakta idi. Avusturya'ya gelince Yahudileri öldürdüler. Her girdikleri şehri

yağma edip karınlarını doyuruyorlardı. Haçlı ordusunun sayısı 100.000 yaya, 600.000 atlı idi. Korkunç bir fırtına Anadolu'ya doğru akıyordu. Aç sefil bir sürü durmadan ilerliyordu. Komutanları Yoksul Gotye cılız bir ata binmişti. Bu fakir insanlar Belgrad şehrini yağma ettiler. Öncü olan fakir haçlıların başında Piyer Lermit ile Yoksul Gotye bulunuyordu. Arkalarında dört kafile gelmekte idi. Birinci kol olan Almanların başında Godfuruva Dö Buyyon, İtalyanların başında ise Kont (Provans) bulunmakta idi. Normanların başında ise Prens (Bueman), üçüncülerin başında ise (Reyman Dö Senjil) vardı. Dördüncü kolun başında ise (Tatikyüs) vardı. Bunlar İngiliz ve Belçikalılar idi. Haçlılar yollarda:

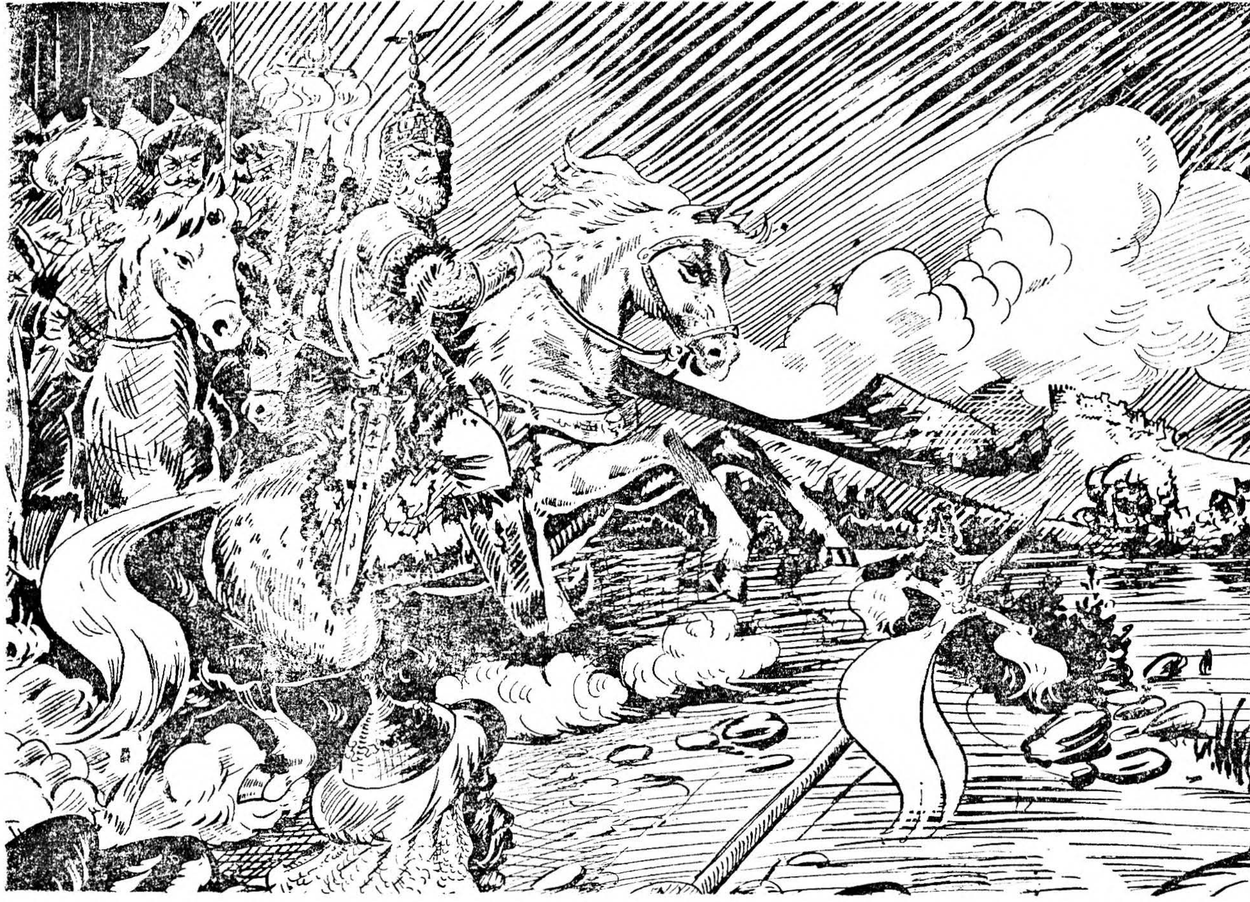
— Allâh istiyor! diye bağırarak ilerliyorlardı. Bu sefil ve perişan insanlardan bütün Avrupa halkı korkmuştu. Nereye konsalar bir çekirge sürüsü gibi orayı talan ediyorlardı. Yer yer çarpışmalar da oluyordu. Haçlılar aylarca yol aldıktan sonra İstanbul surları önüne dayandılar. Bizanslılar sayısı milyona yaklaşmış bu başı bozuk sürüsünden korktular. Haçlıları şehirden içeri almadılar. Yalnız saray nazırı, Piyer Lermit'i imparator Aleksi Kommene) takdim etti. İmparator:

— Muhterem peder! Zahmet edip İstanbul'a kadar geldiniz Kudüs'ün yolu Anadolu'dan geçmektedir. İslâm ülkeleri Anadolu' dan başlar. Önce Türkleri ortadan kaldırmak lâzımdır. Fakat şunu biliniz ki Türkler Araplardan çetin adamlardır. Çok cesur ve iyi silâh kullanırlar, dedi. Haçlılara erzak verdi. Sonra Haçlıları, gemilerle karşı yakaya çıkarma faaliyetine geçti. Şimdi bir avuç Türk, vatanları için kan dökeceklerdi. Türk milletinin başına gelen en büyük sefer bu idi.

KILIÇARSLAN'IN HAZIRLIĞI

Haçlı ordusunun bir sel halinde Anadolu'ya doğru akdığını haber alan Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıçaslan, derhal onlara karşı koymak için tedbirlerini aldı. Gelenler islâm kanına susamış haçlılardı. Bunlar din uğruna cihada çıkmışlardı. Haçlıların sayısı milyona varıyordu. Türkler ise bir avuç insandı. Karşı taraf din adına çapula çıkmış insanlar. Türkler ise yurt ateşiyle içi yanan kahramanlardı. Fakat haçlılar başlarını sert bir kayaya çarpacaklarından haberleri yoktu. Andolu kan deryasına dönecekti.

Kılıçaslan Büyük Selçuk Sultanı tahtında oturan Börkyaruk'a haçlıların geldiğini haber verdi. Orada taht kavgaları devam etti-

Kılıçaslanın İznik'e girişi.

ğinden bir haber çıkmadı. Ayrıca Halife'ye, Suriye, Filistin ve Mısır Araplarına da adamlar göndererek haberdar etti. Ne yazık ki, bunların hepsi uykuda idiler. Karşı koyacak halleri yoktu. Muhammedin dinini, müdafaa edecek, yalnız Türk'ün kılıcı vardı. Bu kutlu ödev yalnız Türk'lere kalmıştı. Milyonların karşısında tek bir komutan, Kılıçaslan vardı. Bu koç yiğit, vatan nasıl müdafaa edilir, bunu cihana gösterecek, tarihlere şan verecekti. 1095 yılı Türk'ler için ölüm dirim yılı idi. Anadolu'ya yeni yerleşmiş bu ulus yok olmak tehlikesiyle başbaşa idi. Türk ulusu topyekûn vatan müdafaasına karar vermişti. Yediden yetmiş yaşına kadar silâhlandılar. Gelecekleri varsa, görecekleri de vardı.

Kılıçaslan İznik'te bir harp divanı topladı. Haçlı ordusuna nasıl karşı konacağı kararlaştırıldı. Harp usullerini bilen, disiplinli ve itaatlı bir askerî birliğin yenilmesi pek güçtü. Karşı taraf nizamsız bir başıbozuk topluluğu idi. Bu kuvveti parçalamak lâzımdı. Kılıçaslan buna da çare buldu. Anadolu'da (Gerilla Savaşı) yapmayı karar altına aldı. Ordu, müstakil hareket edecek bölümlere ayrıldı. Her birlik çete harpleri yapmak için serbest kalacaktı. Aileleri şehirlerden alıp dağa çıkardılar. Bunların muhafızlarına da (Bacı alayları) dendi. Bunların hepsi kadın muhariplerdi. (Ahi alayları) ise akıncı birlikleri kurdular. Alevî Türkmenler de ayrıca (Abdal Alayları) meydana getirdiler. Bunlar dağ başlarında pusu kurdular. Otları ve samanları yaktılar. Kuyular zehirlendi. Yiyecek maddeleri saklandı. Palalar da bilendi. Yüce dağ başlarında düşmanı beklediler.

Kılıçaslan'ın ordusu 200.000 kişi idi. Kılıçaslan Bayat, Eymur, Beydili, Karaevli Türklerinden olan 50.000 kişinin komutasını üzerine aldı. Bunlar en cesur ve gözü pek koç yiğitlerdi. Bunların bayrakları ay ve yıldızlı olup bayrak alemleri de aydı. Oğlu Mesud'un kuvvetleri de Yazır, Salur, Kayı, Çavuldur Türkmenlerinden kurulmuştu. Bunların bayrakları da iki ay üst üste, önünde beş dilimli bir yıldız bulunmakta idi.

Başkomutan Kılıçaslan'ın ordusunda üç bayrak vardı. Birisi Sultana mahsus ok ve yaylı bayrak. İkincisi ise Halifenin göndermiş olduğu âyetlerle süslü siyah bayrak, diğeri de ay yıldızlı Türkmen bayrakları idi. Ayrıca tuğlar ve mehter takımı bulunmakta idi. Ayrıca kırk devenin taşıdığı seyyar bir hastane vardı. Diğer Oğuz Türkmenleri de beyleriyle alaylar teşkil etmişlerdi. Harplerde fedakârlık göstermiş alpların atlarının boyunlarında kutaş bulunmakta idi. Nişancı askerlerin bileklerinde kaplan

kuyruğu, avcı askerlerin de başlarında sorguçları vardı. Akıncıların başlarına kartal kanatları takılı olup, sırtlarında kaplan postları vardı. Silâhlar ok, yay, kılınç, kamçı, gürz, çomak, nacak, balta, gargı idi. Başlarında miğfer ve üzerlerinde zırhları vardı. Selçuk ordusu yirmi dört Oğuz Türkmen boyu sayısınca 24 tümenden ibaretti. Bütün askerler talimli ve tecrübeli aynı zamanda cesurdu. Askerlerin çoğu atlı kuvvetlerdi. Selçuk ordusu hazır, düşmanı bekliyordu.

PAZAKÖY SAVAŞI

15 Haziran 1096 yılında, Marmara kıyılarındaki Bizans gemi lerine, Papas Piyer Lermit'in komutasındaki ilk kafile bindirildi. Gemiler mavi Marmara'da yelken açarak, İsa askerlerini Yalova'ya çıkardı.. İkinci kafile Yoksul Gotyenin idi. Bunlar da Gemliğe çıktılar. Haçlı ordusu Anadolu topraklarında yürüyüşe geçti. Hep bir ağızdan ilâhiler okuyorlardı. Uzun sakallı, dişlek, açık sarı saçlı, gök mavi gözlü, çilli yüzlü, uzun boylu, sevimsiz, çirkin adamlardı. İşte bu meczup derviş sürüsü, Allâh adına yola düzülmüş İsa askerleri idi. Kimi atlı kimisi yaya Gemlikte bir mola verdikten sonra İznik yoluna düzüldüler. Bu ilk öncü kafile İznik şehrinin civarında bulunan (Pazarköy) kasabasına geldiler. Burası Türk sınırı idi. Pazarköy'ün önünde bir ova vardır. Bu ovada yorgun İsa askerleri derin bir uykuya daldılar.

1 Temmuz 1096 sabahı, güneş ilk ışıklarını İznik gölüne serpiyordu. Güneş din uğruna dökülecek kanları seyretmek üzere yükselirken İsa askerleri uyandılar. Gözlerini karşı tepelere diktiler. Bütün tepelerin tutulduğunu gördüler. Burada hiç tanımadıkları, hiç savaşmadıkları Türkler vardı. Acaba Türk nasıl bir yaratıktı? Sarı insanlar mı, siyah zenciler mi? Ne idi bilemiyor lardı. Şimdi ne olduklarını öğreneceklerdi.

Kılıçaslan, düşmanın bütün kuvvetlerini ovaya çektikten sonra bir sahra muharebesiyle eritecekti. Türk ordusu ki, büyük ordularla çarpışmış, savaşın her türlü usulüne sahip usta ve cesur askerlerdi. Karşı taraf meczup dervişler, çapulcu alayı idi.

Haçlılar sabahın erken saatinde gözlerini ovuştururken bir anda korkunç bir gürültü her tarafı kapladı. Herkes birbirine girdi. Gök mü yarıldı, yer mi çöktü anlıyamadılar. Çünkü şimdiye kadar böyle ses duymamışlardı. Kösler çalıyordu. Aslan derisinden yapılmış olan iri davullara koca tokmaklar iniyor, yer gök inliyordu. Yoksul Gotye zırhlı şövalyelerini taarruz için saf haline

Kılıçaslan'ın Pazarköy savaşı.

getirdi. Kılıçaslan düşmanı ovaya çekmek maksadıyla, öncü fedaileri gönderdi. Haçlılar bu yayaların ovaya indiğini görünce atlı şövalyelerine taarruz emrini verdi. İri atlar tozu dumana katarak ovaya indiler. Fakat bu öncüler ellerinde iki ucu sivri çelik çubukları yere saplayıp, ovayı bir iğneli fıçıya dönderdiler. Her taraf çelik bir siperle örülüverdi. Atlar ilerliyemedi. Sivri uçlar atların karınlarına batıyordu. Bir anda birbirine karıştı.

Kılıçaslan düşmanın bu perişanlığını görünce Mehter takımına savaş havalarının açlınmasını emretti. Davullar ve zurnalar çalarken Selçuk sipahileri yalın kılıç bir sağnak halinde ovaya iniverdiler. Selçuklular ovanın batı tarafında saf teşkil etmeye çalışan Fransız şövalyelerinin üzerinde bir yıldırım gibi çaktılar. Pazarköyü ovası mahşer yerine döndü. Kılıç kalkan oynuyor, başlar, kollar havada uçuyordu. Ova kana boyandı. Selçuk sipahileri pek şiddetli pala sallıyorlar, düşmanı harab ediyorlardı :

Piyer Lermit elinde koca bir putu sallıyor, dualar ediyordu :

— Allâhım! Sen İsâ askerlerini koru. diye göz yaşları döküyordu. Kılıçaslan ihtiyat kuvvetleriyle taarruza kalktı.

— Allâh Allâh.

sesleriyle yayalar da hücuma kalktılar. Ova bir anda kan deryasına döndü. Akşama doğru Bohemend adında bir şövalye kuvvatleriyle son talihini denedi. Onlar da bir anda eridi. Kudüsü zapta gelenler, ecel şerbetini içtiler. Bu kuvvet tamamen Türk'ün kılıncı önünde eridi. Pek az adam canını kurtarabildi. Yoksul Gotye yedi yerinden yara alarak geri çekildi. Piyer Lermit topal katırına binerek kaçıp canını zor kurtardı. Haçlılarla gelen kadınlar, çocuklar ve köpekler ayak altında kaldılar.

Istanbul'a kaçan Piyer Lermit, Ayasofya kilisesine giderek kurtulduğuna dua etti. Birinci Haçlı muharebesi Türk'ün zaferi ile sonuçlandı.

İZNİK'İN KUŞATILMASI

Haçlı ordusunun önderi, Piyer Lermit Pazarköy ovasında yenildiği sıralarda Godfuruva Dö Buyyon İstanbul'da idi. Godfuruva, eski bir asilzade ve şöhret kazanmış bir Şövalye olup, Karolenj İmparatoru Şarlman'ın torunu idi.

Alman İmparatoru dördüncü Hanri'yi, Papa Godfuruva'yı bir ordu ile papanın üzerine göndermiş, onu sindirmişti. Bu se-

beple dindarlar onu hiç sevmiyorlardı. Godfuruva, günahlarını af ettirmek, yeniden papaya kendini sevdirmek için haçlı ordusuna katılmıştı. Kudüsü aldığı zaman bütün günahlarından kurtulacaktı. Cesur ve iyi bir askerdi. Godfuruva ordusunu hazırlarken, onun silâhlarını Ren havzasındaki zenginler tamamlamışlardı. Ayrıca kadınlar, kocalarının ve oğullarının silâhlarını tamamlamak için yüzük ve küpelerini satmışlardı. O zaman demir, altından değerli olmuştu. Godfuruva'da bu uğurda bütün emlâkini satmıştı Kendisi Loren Kontu idi. Bayrağı altında 80.000 yaya, 10.000 süvari toplamıştı. Ayrıca maiyetinde Alman ve Fransız şövalyesi de bulunmakta idi. Askerleri iyi eğitimli idi. Godfuruva bu ordusuna pek mağrurdu. O her orduyu yenebileceğine inanmıştı. Ne talihsizliktir ki, karşısına savaşın ünlü ustası Türkler çıkacaktı.

Bizans İmparatoru onu sarayına davet etmiş büyük ikramlarda bulunmuştu. Fakat ondan da korkmuştu. Kendisini indirip tahta oturabilirdi. Avrupa'dan durmadan gelen haçlılar Beyoğlu sırtlarından Belrat ve Büyükdere ormanına kadar uzanmıştı. Godfuruva da ordusunu Büyükdere çayırına yerleştirmişti Godfuruva bu çayıra hatıra olarak bir çınar ağacı diktirmişti.

İmparator, Goodfuruva'nın Türkleri mahvetmesi için ona sarayından içi altın ve gümüş dolu sandıklarla para gönderiyor, askerlerin yiyeceklerini sağlamak için de halkın elinden zorla unlarını, zeytinyağlarını, şaraplarını alıp gönderiyordu. Buna mukabil Godfuruva İznik'i Bizanslılara bırakacaktı. Haçlı ordusunu gören İmparatorun kızı :

— Bunlar birer deniz dalgasını ve gökteki yıldızları andırıyor. Tümenleri ise büyük bir nehrin taşıp seller yapacağı duygusunu veriyor. demişti. Bütün bu Haçlı seli Türklerin üzerine akacaktı. Büyükdere kıyılarına yanaşan Bizans gemileri haçlıları Beykoz'a çıkarmaya başladı. Papazlar Yuşa tepesine çıkıp bir âyin yaptılar. Bunlar müslüman kanı akıtmak üzere Rumlar tarafından Anadolu.ya çıkarılmıştı. Godfuruva'nın ordusu Üsküdar'dan Pendiğe ordan da Gemliğe gelerek Kartacalı komutan Anibal'ın mezarını ziyaret ettiler. İzmit'e geldikleri zaman Piyer Lermit'in kaçan askerlerine rast geldiler. Onlardan bilgi aldılar. Haçlılar ilerliyerek İznik şehri önlerine vardılar.

İznik şehri gölün doğusunda yarım daire şeklinde bir dağın eteğinde kurulmuş ve şehrin etrafı surlarla çevrilmişti. Bu surun üç kapısı vardı. Türkler İznik'i zaptedince burayı Başkent yap-

mışlardı. Kılıçaslan, kuvvetlerinin başında olduğundan, İznik'ten ayrılmış, yalnız eşini burada bırakmıştı. Godfuruva İznik şehrini aldığı zaman Bizans İmparatoruna bırakacağına söz vermişti.

Goodfuruva İznik kalesi önünde ordusunu kısımlara böldü. Godfuruva ve iki kardeşi doğu tarafını, Bokemon ile Filandes Dükü Robert batı atarafını, kuzey tarafı ise Piskopos Edemar'a, güney tarafı da Kont Reymund'a verildi. Bu suretle İznik kalesi dört taraftan kuşatıldı. Bu orduda on dokuz milletin askeri vardı Hiç birisi birbirinin dilinden anlamıyordu. Her millet borularını ve trampetlerini çalmıya başladı. Her biri mavi, kırmızı, yeşil ve beyaz bezleri başlarına sarmışlardı. Kontlar başlarına gümüşle süslü miğferler giymişlerdi. Her milletin ayrı ayrı bayrakları vardı. Bir kısmında aslan ve kaplan resimleri, bir çoğunda put, bazılarında kuş ve ağaç resimleri bulunmakta idi. Silâhları iri balta, kılıç, meç, bıçak, topuzdu. Zırhları, kalkanları işçilik bakımından pek basit ve sade idi. Bazılarında üç metre uzunluğunda kılıç vardı. Bunu iki eliyle sallıyarak kullanıyorlardı.

Haçlılar kılıç kalkanları ellerinde :

— Hurra! hurra!

diyerek kaleye hücuma kalktılar. Kale muhafızları bunların üzerine bir ok yağmuru yağdırdı. Kale müdafaaya devam ederken Kılıçaslan tepelerden Haçlıların üzerine şimşek gibi çaktı. Haçlılar birbirlerine girdi. Bir ova savaşı başladı. Başlar uçuyordu. Fakat düşmanın korkunç sayısı önünde kesin sonuç almanın imkânı yoktu. Çünkü Haçlı ordusunun sayısı 600.000 kişi idi. Bunlar öldürülmekle bitmiyordu. Kılıçaslan bunlara bir göz dağı ve zaiyat verdikten sonra geri çekildi. Fakat etrafı bir dehşet kaplamıştı. Bu savaş hıristiyanların Sen Mişel yortusuna tesadüf etmişti. Ova bir anda kanlı cesetle dolmuştu. Ölenlerin göğüslerindeki kızıl haçlar, birer mezar taşı gibi idi. Bu dehşetli kasırgadan korkan Godfuruva şövalyelerine :

— Geçmiş olsun, karargâhımıza yıldırım düştü. Allâh'a şükür ki biz yaşıyoruz! dedi. Bu akında bir anda 2.000 haçlı ölmüştü. O gün ölenlerin matemi tutuldu, dualar okundu. Godfuruvanın emri ile ağır yaralılar öldürüldü. Haçlılar hırslarını yenemediklerinden Türk şehitlerinin bazılarını keserek mancınıklarla kaleye fırlattılar. Bir kısım esirleri de kollarını bağlıyarak Bizans İmparatoruna gönderdiler. Bizans İmparatoru bu yenilgiyi duyunca

Turkopol adlı hıristiyan Türklerden müteşekkil bir kuvveti İznik'e gönderdi. Dört gün sonra bir daha gece baskınına uğrıyan Haçlı askerleri :

— Türk geliyor!

diye bağırmaya başladılar.

Bir türlü kaleyi alamıyorlardı. Sıçan yolları yapıp kaleye yanaştılar. Kaleye taarruz eden Kont Forez ve Kont Bodaen öldürüldü. Askerlerin maneviyatının bozulduğunu gören Normandiyalı bir Papaz elinde bir put olduğu halde kaleye doğru koşarak kale dibine kadar geldi. Fakat başına bir kaya atılarak öldürüldü. Bir Türk askeri papazın kanlı cesedini alarak kaleye götürdü. Bu cesedi bir çengel ile kale burcuna astılar. Bunu gören haçlılar, kuşatmadan vazgeçilmesini istediler. Haçlılar İznik'i kuşatalı yedi hafta olmuştu. Haçlıların bir türlü kaleyi alamadıklarını gören Bizans İmparatoru Aleksi Kommen, Gemlik limanından kayıkları karadan göle getirdi. Bizans askerleri bu kayıklara binerek kaleye yanaştılar. İmparator kale komutanına haber yollıyarak kalenin Haçlılara değil, kendisine teslimini istedi. Esasen içerde yiyecek de azalmıştı. İmparatora teslime razı oldular. Göl tarafındaki kapıları açtılar. Bizans askerleri kaleden içeri girdi. (15. Haziran. 1097) Aylarca şanlı bir müdafaadan sonra İznik bir anlaşma ile teslim olmuştu. Kılıçaslanın eşi esir düştü. İmparator Sevindik hatuna saygı gösterip onu İstanbul'a gönderdi. Esirlere de iyi muamele etti. İznik Bizanslıların eline geçti. Haçlılar buna razı olup haç yolunu tuttular.

ESKİŞEHİR SAVAŞI

İznik Bizanslıların eline geçtikten sonra, Haçlı ordusu Kudüs yoluna düzüldü. Bu zaman Kılıçaslan ordusuyla Bilecik'te idi. Türkmenler durmadan orduya katılıyorlardı. Türk ordusunun sayısı 150.000 i bulmuştu. Haçlı ordusu ise 600.000 olup bunların 100.000 i süvari, 300.000 i yaya asker, geri kalan 200.000 i ise kadın ve çocuklardı. Ayrıca da kaplanlar vardı. Kılıçaslan'ın maksadı, bu büyük kuvveti gerilla savaşı yapmak suretiyle eritmek, onların Anadolu topraklarına yerleşmesini önlemekti. Ordusunu bölümlere ayırıp çete harbine hazırlandı. Düşmanı gece baskınları ve çeşitli harp usulleriyle yenmek istiyordu. Düşmanı, dağlarda dar geçitlerde pusu kurmuş bekliyordu. Haçlılar iki gün yol aldıktan sonra bir akşam Sakarya nehri kıyısında konakladılar. Burada iki gün kaldılar. Ordularını ikiye böldüler. Birinci gruba Godfuruva

Eskişehir meydan savaşı

ile Kıral I. Filip'in kardeşi Hug ve Filandes kontu, ikinci guruba ise Boheman ile Normandiya dükü Serjil kumanda ediyordu. Godfuruva sağ kanadı, Boheman gurubu ise sol kanadı takip etti. Bu kol Sakarya nehrini takiben Eskişehir civarında Vezir Hanı mevkiine vardı. Buranın kuzeyinde İnönü kasabası bulunmakta idi. Burada karargâhlarını kurdular. 1 Temmuz 1097 yılının en sıcak günlerinden biri idi. Haçlılar bu civarda Kılıçaslan'ın bulunduğunu haber alarak, Eskişehir ovasına indiler. Türkler birden bire gökten inen kartallar gibi ovaya üşüştüler. Havada palalarını sallıyarak âni bir baskın yaptılar. Kont Bohemon ne olduğunu anlıyamadı. Düşman ordusu üçe bölündü. Bohemon papazlarla bir tepede kaldı. İki ordu birbirlerine girdi. Kanlı bir boğuşma başladı. Kılıçaslan en önde kahramanca çarpışıyordu. Her taraftan gurup gurup akıncılar düşmanı vuruyor, geri çekiliyordu. Bu dehşeti gören haçlıların kadınları ellerindeki mendilleri sallıyarak esir oluyorlardı. Türk'ler kaçar gibi bir gösteri yapıp düşmanı ovaya iyice çektiler, bu zaman Bohemon da öne atıldı. Düş-

manı bir cep içine alan Türk'ler tekrar bir taarruzla ovayı kanlı cesedlerle doldurdular. Haçlı komutanlarından, Rober, öldü. Şövalyelerden Kilyom ağır yaralandı. Bu dehşeti gören Bohemon savaş meydanından kaçtı. Papazlar incilden parçalar okuyorlar, dua ediyorlardı. Savaş beş saat sürdü. Bu zaman Godfuruva harp meydanına gelebilid. İş işten geçmiş her taraf kanlı cesetlerle dolup taşmıştı. Kılıçaslan Eskişehir savaşı ile İznik'in intikamını almıştı. Haçlıların ruhunu Türk korkusu sardı. Godfuruva geç gelmekle canını kurtarmış oldu. Kılıçaslan Eskişehir ve bundan sonraki savaşlarda Haçlı ordusunun sayısını pek azaltmıştı. Kılıçaslan çete savaşlarına ve baskınlara devam etti. Düşmanı canından bezdirdi.

Haçlılar Eskişehir'den Konya'ya doğru yollandılar. Bu zaman ikinci facia baş gösterdi. Türkler yiyecek adına ne varsa yakmışlar, kuyuları zehirlemişlerdi. Susuz kalınca eşeklerini kesip, su yerine kanını içtiler. Atları da otsuzluk yüzünden ölmeye başladı. Eşyalarını koyun keçi ve köpeklerin üzerine yüklediler. Haçlıların bu sefâleti tarihte görülmemiş bir derstir. Bir şövalyenin emrindeki askerlerden 500 ü bir günde ölmüştü. Aralarında bulunan gebe kadınlar yollarda doğuruyorlardı. Konya ovası bunların mezarı oldu. Bir müddet Akşehir'de kaldılar. Konya'da Selçuklu askerleri vardır diye şehre girmeyip Adana yoluna saptılar. Toroslarda bir ayı Godfuruvayı oyluğundan fena halde ısırdığından onu tahterevanla taşıdılar. Kılıçaslan, kuvvetli baskınlarına devam ediyordu. Kılıçaslan karargâhını Çorum'da kurdu. Buradan akınlara devam etti. İskilip kalesi pek müstahkemdi. Buna Zengiba kalesi deniliyordu. Kılıçalsan burada kaldı. Godfuruva yorgun ve perişan bir halde Kudüs'e doğru giderken, Danimarka kıralının oğlu Süenon komutasında bir Haçlı ordusunun İç Anadoluda ilerlediğini haber alan Kılıçaslan, bunların üzerine atıldı. Bir hamlede tümünü mahvetti.

BOLU SAVAŞI

Kılıçaslan Haçlıları Anadolu'dan temizlediği bir sırada yine ufuk karardı. Bir insan seli Avrupa'dan akıyordu. Avrupa devletlerine karşı, tek olarak Anadolu'da Türk milleti çıkıyordu. 1101 yılında 500.000 kişilik üç büyük Haçlı ordusu daha geldi. Bunlar İç Anadolu'da yakaladıkları Türkleri merhametsizce öldürmek suretiyle ilerlediler. Bunlar Alman, Lombard ve Fransız'lardan meydana getirilen ordulardı. Başlarında Milan Piskoposu ve Kont Alber, daha bir çok şövalyeler bulunuyordu. Bu Haçlıların amacı da

Bağdad'ı zaptetmekti. 360.000 kişilik birinci kafileyi teşkil eden Lombardlar Bolu'ya gelmişlerdi. Kılıçaslan, kuvvetleriyle Bolu ormanlarına gizlendi. Bunlar, Bolu ovasında yürüyüşe çıkınca, Türk akıncıları üzerlerine hücum etti. Neye uğradıklarını bilemeyen Haçlılar, kılıç altında can verdiler. Bu topraklar, ateş koru gibi geleni böyle yakardı. Bolu savaşı bütün şiddetiyle 25 Ağustos 1101 tarihinde akşama kadar devam etti. Bu savaşta Haçlılar 160.000 kişilerini kaybettiler. Artakalan Haçlılar, Ankara'yı zaptettiler. Fakat Kızılırmakta, Kılıçaslan yine karşılarına çıktı. Ölenlerin kanı Kızılırmağı boyadı. Şövalyeler de Sinop'a kaçarak oradan İstanbul'a gittiler. Birinci kafile tamamen yok edildi. İkinci kafile Kont Dö Never komutasında idi. Bu Alman Haçlıları önce korkularından Ankara Kalesine sığındılar. Sonra Adana'ya doğru yollandılar. Bu kafile de Türkler tarafından tamamen Toros etkelerinde yok edildi. Üçüncü kafileyi Fransızlar teşkil ediyordu. Bunlar Konya yolunu tutmuşlardı. Bu kafile Haçlıların yüzünü kızartacak derecede rezaletlerle ilerledi. İsa askerleri beraberlerinde getirdikleri şarapları içiyorlar, sarhoş oluyorlardı. Durmadan yanlarında bulunan kadınlara kötülük yapıyorlar, olmadık küfürleri savuruyorlardı. Papazlar askerlerin bu halini görünce bir toplantı yaparak, bu rezaletlere mâni olmak istediler. Bir takım cezalar tertip ettiler. Sarhoşluk edenlerin saçları kesiliyor, küfür edenlerle kumar oynıyanların vücutları bir kızgın demirle dağlanıyordu. Kadınlara kötülük edenler de yere yatırılıp kırbaçla dövülüyordu. Bu cezaların biri para etmiyordu. Bu din adamlarını ancak Türk'ün kılıcı yola getiriyordu. Kılıçaslan, Danişmendli Malik Gazi'den yardım gördü. Bunları Konya Ereğlisinde İvriz'de yakalayıp hepsini kılıçtan geçirdi. Bu ordunun komutanı ikinci Giyyom bir dilenci kıyafetinde Antalya'ya kaçabildi. Birinci Haçlı seferi 1101 de yok edildi. Bir vatan nasıl müdafaa edilir, Avrupa'ya ve insanlığa tanıtıldı. Bu Haçlı tehlikesini Osmanlı Türkleri de unutmıyarak, Viyana önlerine kadar Haçlı, ordularını kovaladılar. Anadolu, Türklere vatan, Haçlılara da mezar oldu.

ANTAKYA MÜDAFAASI

Türk'ün kılıcından kurtulabilenler Antakya şehri önünde toplandılar. Haçlıların baş papazı Piyer Lermit ve cesur komutanlarından Godfuruva ve Bohemon da gelerek gözlerini bu şehrin kalesine diktiler. Antakya Hıristiyanlar için Kudüs'ten sonra kutlu bir şehirdi. Hazreti İsa'nın havvariyonundan Petros ilk defa bu şehre patrik tayin olmuştu. Burada hırisityanların din büyük-

lerinden Babilanın mezarı da vardı. Bu sebeple hıristiyanlar Antakya'ya ilâhî şehir anlamına (Teupoli) adını vermişlerdi. Romalılar zamanında bu şehir çok bayındırlık görmüştü. Bir çok imparator, burayı hükümet merkezi yapmışlar, doğu melîkesi olan Ren dö Oryan adını vermişlerdi. Bu şehrin içinden Asi nehri geçtiğinden toprak verimli idi. Yine burada Karadağ denilen kutsal bir dağ vardı. Bu şehirde hıristiyanların en ulu tanıdıkları Sen Piyer'den sonra gelen Sen Jan'ın mezarı da vardı. Şehrin etrafı sağlam bir surla çevrilmişti. İçinde üç yüz kilise ve manastır vardı. Bu şehir Selçuk Türklerinin elinde idi. Haçlılar bu şehri zapta kesin olarak karar verdiler. (21 Ekim 1097)

Godfuruva askerleriyle köprü kapısını, Boheman'ın kuvvetleri Sen Pol kapısını, Reymond'un askerleri de Duka kapısını sardı. Haçlılar boru ve trampetlerini çalmağa, hep bir ağızdan ilâhiler okumağa başladılar. Kalede Türkler bu karnavala benziyen olaya gülümseyerek baktılar. Kalede 27.000 Türk askeri vardı. Haçlılar ise 100.000 e yakındı. Papazlardan Ademar askerlere :

— Ey İsa askerleri! Salip, Hilâle galebe çalacaktır. Aziz ruhları kurtarmaya geldiniz, cesur olunuz, dedi. Kaleye hücum ettiler. Kale komutanı (Yağı Basan) idi. Bu yiğitin elinden bu kaleyi almak kolay değildi. Yağı Basan gece yarısı bir kuvvetini Haçlıların üzerine baskına gönderdi. Haçlılar birbirine karıştı. Bir çoğu da can verdiler. Baskında, Kont Alberon ile karısını esir ettiler. Haçlılar bir çok hücum yaptıkları halde kaleyi alamıyorlardı. Üç ay sonra ordularda açlık başladı. Askerlerinin dikenli otları yediğini gören Bohemon, askerlerine :

— Ey ruhları imanla dolu hıristiyanlar! Allah bize ne zaman para ve refah verdi ise gururunuz arttı. Ne zaman ki bu nimetlerden bir müddet mahrum olunca kuvvetinizi kaybediyorsunuz. Demek ki sizler Allah kulu değil, nefsinizin kulusunuz. Allah'ı sevenler yoksulluğa tahammül etsin! diye onlara sabır tavsiye etti. Açlıktan ölenlerin sayısı pek çoktu. Askerler :

— Açız!.. diye bağırdılar, bu zaman papanın vekili Sen Piyer elindeki putu sallıyarak :

— Ne ağlaşıyorsunuz! Kale etrafını doldurmuş olan Türklerin kanlı cesetleri biberli Tavus etinden daha tatlıdır. Onları pişirip yiyiniz dedi.

Kılıçaslan'ın nehre düşüşü!..

Bu İsa askerleri yamyamlar gibi atalarımızı yediler. Bundan insanlık utansın! Büyük bir iştahla, insan eti ile karınlarını doyurdular. Yamyamlıklarını ifade eden bir de ilâhî yaptılar. Kudüs'e girerken bunu söylediler.

Antakya üzerine; Karabuğa, Aslantaş, Sukman kuvvetleriyle yardıma geldiler. Bir çok haçlı kestiler. Antakya'nın kuşatılması bir yıl sürdüğü halde alamadılar. Nihayet bu şehir bir hiyanetin kurbanı oldu. Burçlardan birisinin komutanı olan (Firuz) adlı bir ermeni, Bohemonla gizlice anlaşıp, düşmanı şehre soktu, Kaleden giren haçlılar bir gecede 10.000 Türk ve Müslümanı kestiler. Komutan Yağı Basan'ı da öldürdüler. Bohemon Antakya'da bir Lâtin Kontluğu kurdu (28 Haziran 1908). Haçlılar Urfa'da bir Lâtin Kontluğu daha kurdular. Sultan Börkyaruk bir orduyu Antakya'ya gönderdiyse de şehir alınamadı.

Godfuruva askerlerini alarak Kudüs'e doğru yollandı. 600.000 kişi olan Haçlı ordusu 40.000 e inmişti. Kudüs Türk egemenliğinden çıkmış (Mirde devlet kurmuş olan) Şii Fatimîlerin elinde idi. Beş yıl sonra Haçlılar Kudüs önüne gelebildiler. (15 Temmuz 1099) da şiddetli bir taarruzla Kudüs'ü aldılar. Kudüs'e giren Haçlılar 70.000 müslümanı kestiler. Godfuruva Kudüs Kıralı oldu. Haçlılar nihayet muradlarına erdiler.

KILIÇASLAN'IN ÖLÜMÜ

Kılıçaslan Haçlıları Anadolu'dan temizledikten sonra, devletin düzenini yeniden kurmak için çalışmalarına başladı. Haçlıları üzerimize saldırtan Bizanslılar kârlı çıkmışlardı. İznik şehrini ele geçirdiler. İzmir'i de aldılar. Selçuk devletinin denizle ilgisini kestiler. Bu yeni devletin denizi olmadan gelişmesine imkân yoktu. Kılıçaslan esirlere din serbestliği verdiği gibi hürriyetlerini de bağışladı. Kılıçaslan Konya şehrini başkent yaptı. Ailesi İstanbul'da esir idi. Onları da imparatordan istedi. Onlar da Kılıçaslan'ın ailesini Konya'ya gönderdiler.

Kılıçaslan çok ağır şartlar içinde hükümdarlık etti. Onun başına gelen cihanda hiç bir hükümdarın başına gelmemişti. Bir milleti yok olmaktan kurtardı. Onda insan üstü bir cesaret, azim ve büyük bir vatanseverlik duygusu vardı. Yılmadan 600.000 insanla boğuştu. Bunlardan yarım milyonu esirdi. Anadolu'da kan gövdeyi götürdü. İnsanlık tarihi böyle bir boğuşmayı daha yazmamıştı. Anadolu'nun her karış toprağı, Türk'ün kanıyla yoğruldu. Vatanın yüzünü kanımızla yıkadık. Ovalarımızda, dağlarımız-

da atalarımızın kemikleriyle tepeler meydana geldi. Anadolu'yu kanımız pahasına elde etti. Güzel Anadolu'yu ebedî bir yurt yaptığımızı bir kerre daha ilân etti. Eşsiz kahramanlığından dolayı Kılıçaslan'a (Ebül - Gazi) Gaziler Babası namı verildi. Halife de ona (Ebül Şüca) lâkabını verdi. Kılıçaslan, Anadolu'nun yeniden birliğini kurmağa çalıştı.

Bizanslıların üzerine giderken, Sıvas'ta hüküm süren Danişmendlilerin tecavüzüne uğradı. Kılıçaslan Danişmendlilerin üzerine yürüyerek onlardan Ankara ve Kayseri'yi aldı. Bu sıralarda Büyük Selçuk Sultanı Börkyaruk öldü. Yerine Mehmet Tapar geçti. Kılıçaslan, Büyük Selçukluların Haçlı seferinde bir işe yaramadıklarını görerek Mehmet Tapar'ı tanımadı. Sultan unvanı alarak bağımsız bir Anadolu Selçuklu Devletini kurduğunu ilân etti. Saltanat kavgalarıyla zayıf düşmüş olan Büyük Selçuklu İmparatorluğunu Anadolu Selçuklu Devletine bağlamak üzere harekete geçti. Kılıçaslan ordusu ile Doğu Anadolu'ya hareket ederek, Harput'u, Diyarbakır'ı aldıktan sonra Musul'a girdi. Sultan Mehmet Tapar, Kılıçaslan'ın üzerine (Çavlı Bey) adında bir komutanla bir ordu gönderdi. Çavlı Bey, kuvvetleri ile Sason değalarını tuttu. Kılıçaslan Dicle nehrini aşarak Batman'a, oradan da Silvan'a geldi. Kılıçaslan Çavlı'nın kendisiyle çarpışmağa geldiğini öğrendi. Kılıçaslan'ın kuvvetleri Silvan ovasında çarpıştı. (5 Temmuz 1107)

Temmuz ayının en sıcak bir günü, iki Selçuk ordusu birbiriyle şiddetli bir savaşa giriştiler. Çavlı Bey'in kuvvetleri pek fazla idi. Kılıçaslan kahramanlığına güvenerek ileri atıldı. Bütün safları yardı. Karargâha kadar ilerledi. Derhal Çavlının üzerine atıldı. Bir kılıç vuruşu ile zırhını yardı. Fakat Çavlı'yı öldürmedi. Güneş batmak üzere idi. Bir ihanete uğradı. Kılıçaslan ordusundaki bazı komutanlara Çavlı beylik adamıştı. Bunlar karşı tarafa geçiverdiler. Kılıçaslan geri çekilmeğe mecbur olarak atını Habur çayına doğru sürdü. Çayın üzerindeki köprü yıkılıverdi. Kılıçaslan atıyla çayın içine düştü. Zırhlı olduğu için kendini kurtaramayıp, suların içinde boğuldu 1107. Bu şanlı kahramanın sudan cesedini çıkarıp Silvan kazasına gömdüler. Kılıçaslan pek genç yaşta 34 yaşında ebedî âleme göçetti. Saltanatı 15 yıl sürdü. Kılıçaslan uzun boylu, yakışıklı, âdil, cömert bir hükümdardı.

BİRİNCİ MESUD : 1116 - 1155

Birinci Kılıçaslan'ın yerine oğlu Mesud geçti. Kılıçaslan'ın ölümü ile devletin birliği bozuldu. Bir çok beyler Büyük Selçuk-

Birinci Mesud.

lulara tâbi oldular. Bizanslılar Akşehir'e kadar ilerlediler. İlk defa tahta on bir yaşında büyük oğlu Melikşah geçtiyse de, memleketi idare edemedi. Bunun üzerine Birinci Mesud geçerek devletin birliğini kurdu. Mesud, Danişmendliler ve Bizanslılar'la uğraşıp onları yola getirdi. Urfa'yı, Musul Atabey'i (İmadeddin Zengi), Haçlıların elinden alınca Haçlılar Avrupa'dan yardım istediler. Bu defa ikinci Haçlı Seferi başladı. Avrupa Kıralları bu sefere komutanlık ettiler. Alman İmparatoru (Üçüncü Konrat) ve Fransız Kıralı (Yedinci Lui) Haçlı ordularıyla Anadoluya çıktılar. Sultan Mesud, Alman ordusunu Tarsus geçitlerinde yakalıyarak tamamen perişan etti. Konrat yaralanarak İznik'e kaçtı. Fransa Kıralı Yedinci Lui ordusu ile Baba dağına geldiği zaman Mesud onların da üzerine akın ederek bu orduyu da perişan etti. Lui canını Antakya'ya dar atabildi. İkinci Haçlı seferi de böylece yok edildi. Mesud 39 yıl saltanat sürdü. 1155 tarihinde 57 yaşında iken Konya'da öldü. Yerine oğlu İkinci Kılıçaslan geçti.

İKİNCİ KILIÇASLAN : 1155 - 1192

İkinci Kılıçaslan babasının yerine geçince Danişmendlilerle uğraştı. Bunlar Anadolu'nun birliğini bozuyorlardı. Çünkü Anadolu'ya bir Sultan yeterdi. Danişmendliler Yağı Basan'la uğraştı. Onun ölümü üzerine Danişmend devletini ortadan kaldırdı. 1157 tarihinde Sultan Sancar'ın ölümüyle Büyük Selçuklu İmparatorluğu da yıkıldı. Onun yerine Anadolu Selçuk Sultanlığı kaldı. İkinci Kılıçlaslan fetihleriyle bu devleti imparatorluk haline getirdi.

Bizans İmparatoru (Manuel Komnen) büyük bir ordu hazırlıyarak Selçuk topraklarına saldırdı. İkinci Kılıçaslan 60.000 kişilik bir ordu ile Bizanslıların karşısına çıktı. İki ordu Eğridir gölünün kuzeyinde bulunan Çardak boğazında (Miryokefalan) mevkiinde çarpıştı (1176). İkinci Kılıçaslan bu orduyu tamamen çevirerek imha etti. İmparator, zorlukla kaçabildi. Türklerin eline pek çok ganimet geçti. Bu zaferden sonra Selçuklular için Bizans tehlikesi kalmadı. Anadolunun ebediyyen Türklerin olduğu bir kerre daha gerçekleşti.

İkinci Kılıçaslan zamanında üçüncü Haçlı Seferi oldu. (Selahaddin - Eyyubî) ordusuyla Kudüs'e hücum ederek bu şehri haçlıların elinden aldı. Avrupalılar tekrar Kudüs'ü almak üzere üçüncü haçlı seferini hazırladılar. Bu sefere Fransız Kıralı Filip Ogüst, İngiltere Kıralı Aslan Yürekli Rişar ve Alman İmparatoru

Frederik Barbarus katıldılar. Frederik Barbarus Anadolu'ya çıkarak Konya'ya kadar geldi. Kılıçaslan kuvvetleri bunlara fazla zayiat verdirdiğinden Konya'dan Adana'ya doğru yollandılar. Frederik Silifke'ye geldi. Buradan akan Göksu'yu geçerken düşüp boğuldu. Bir kısım askeri de kılıçtan geçirildi. Bundan sonra Haçlılar Anadolu'ya gelmediler. Diğer beş seferi denizyolundan yaptılar.

İkinci Kılıçaslan, eyaletleri on bir oğluna verdi. Fakat oğulları arasında Saltanat kavgaları çıktı. İkinci Kılıçaslan 1192 yılında Konya Aksaray'ında öldü. Yaşı 77 idi. Onu Konya'da Sultan Mesud camii yanındaki bir Kümbede gömdüler. Yerine oğlu (Rüknüddin Süleyman) geçti. Erzurum'u Saltuklulardan aldı. Fakat 1204 de öldü. Yerine (Gıyaseddin Keyhüsrev) geçti. Bu Sultanlara kadar Anadolu Selçukluları kurulma devrini yaşadı. Sultan Keyhüsrev'le de yükselme devrine girdi. Artık Anadolu'ya Türk'ler tamamen yerleşmişler ebedî bir yurda sahip olmuşlardı.

KRONOLOJİ

1045	Süleyman Şah'ın doğumu
1077	Süleyman Şah'ın tahta çıkışı
1086	Süleyman Şah'ın ölümü
20 Kasım 1092	I. Kılıçaslan'ın tahta çıkışı
1 Temmuz 1096	Pazar Köy savaşı
15 Temmuz 1907	İznik'in elden çıkması
1 Temmuz 1097	Eskişehir savaşı
25 Ağustos 1101	Bolu savaşı
28 Haziran 1098	Antakya'nın teslimi
5 Temmuz 1107	I. Kılıçaslan'ın ölümü
1116	I. Mesud'un tahta çıkışı
1155	I. Mesud'un ölümü
1155	II. Kılıçasaln'ın tahta çıkışı
1192	II. Kılıçaslan'ın ölümü

YÜKSELME DEVRİ

Anadolu Selçuklu Sultanlığının temelini Kutalmış oğlu Süleyman Şah atmış, onun oğlu Kılıçaslan, Sultan Mesut ve ikinci Kılıçaslan Haçlı Seferleri felâketini atlatarak devletin yükselmesini sağlamışlardı. Horasan'da Büyük Selçuklu İmparatorluğu sönerken bu hanedanın bir kolu olan Anadolu Selçukluları yeni devleti devam ettirmişlerdir. Alpaslan ve Melikşah zamanında Türkleşen Anadolu Süleyman Şah ile Birinci Kılıçaslan zamanında (kurulma devri) ni yaşamıştır. Gıyaseddin, Birinci Keyhusrev ve İzzeddin Birinci Keykâvus devirlerinde ise Anadolu Selçuklu Sultanlığı (Yükselme Devrine) girmiş, Sultan Alâeddin Keykubad da bu devri daha fazla yükseltmiştir.

GIYASEDDİN KEYHUSREV I.

Anadolu Selçuklu Tahtına Yedinci Hükümdar olarak 1205 tarihinde Gıyaseddin Keyhusrev I. çıktı. Babası ikinci Kılıçaslan'dı. 1169 tarihinde Konya'da doğmuştur. Onbir oğlan kardeşinin en küçüğü idi. Babası Keykusrev'i çok sevdiğinden onu vali yapmıştı. Ayni zamanda kendine veliaht seçmişti. Sultan Kılıçaslan hastalanmış hayatından ümidini kesmişti. Oğulları içinde çok sevdiği küçük oğlu Keyhusrev'i yanına çağırıp ona:

— Ey oğul. Bil ki ben bu fâni dünyadan göçüyorum. Hayatım sönmek üzeredir. Sen Saltanat bağının yeni yetişmiş meyvası ve Yüce Tanrı'nın lütuf ve Kerem bahçesinin çiçeğisin. Tahta senden daha elverişli kimseyi ve tacına senden daha lâyık olanı görmüyorum. Seni, kardeşlerin arasından bundan dolayı seçdim. Şahlık vasıflarını ancak sende buldum. Tanrı emaneti olan bu halkın başına seni geçiriyorum. Mülk ve canlarını sana emanet ediyorum, dedi ve Kur'an'dan bir Âyet okuduktan sonra :

— Ey oğlum, Tanrıya ortak koşma, çünkü Allaha ortak olmak isteyen daima felâkete uğrar. Doğruluktan ayrılma. Halka karşı yüzünü ekşitme. Yer yüzünde gururla yürüme, çünkü Tanrı mağrurları sevmez. Öğütlerine devamla :

— Oğul! Vefasız dünya hiç kimseye kalmadı. Onun gülüşü bulutun ağlayışı gibi süreksiz, onun ağlayışı, şimşeğin gülüşü gibi

devamsızdır. Bir saat gülersen, bir yıl ağlarsın. Eğer sana bir kötülük erişirse bu dünyanın âdeti icabıdır. Şeklindeki bu güzel ve manâlı sözleri oğluna söyledikten sonra :

— Devlet büyükleri gelsinler; dedi, onlara da :

— Benim saltanatımın güneşi sönmek üzeredir. Mülk sahipsiz ve şehir büyüksüz olmaz. Biri göçer, öteki yerine geçer. Cihan başsız olmaz. Ben Keyhüsreve tahtımı veriyorum. Devlet kapısını ona açtım. Tahtıma vâris buldum. Size; ona itaat etmek, ardından yürümek düşer... dediği zaman büyükler göz yaşları döktüler. İkinci Kılıçaslan hasta döşeğinde oğluna tahtını verdi. Çok geçmeden öldü. Birinci Keyhüsrevi tahtına oturttular. Devlet büyükleri tahtın sağına ve soluna oturdular. Sayısız altın ve gümüş paralar serptiler. Memleket büyüklerine hediyeler gönderildi. Herkesin sevinci arttı. On gün eğlenceler yapıldı. 1205

Gıyaseddin birinci Keyhüsrev'in tahta geçişini duyan kardeşleri ayrı ayrı kıskançlık duydular. Herbiri yurdun bir yerinin idaresini ellerine almışlardı. Tokat'da Rükneddin ikinci Süleyman, Niksar'da bir oğlunu, Elbistan'da Tuğrulşah, Kayseri'de Sultanşah, Sivas'ta Melikşah, Malatya'da Kayserşah, Konya Ereğli'sinde Sancarşah, Amasya'da Ergunşah, Ankara'da Mesud Şah bulunuyordu. Bunların hepsi Birinci Keyhüsrev'i kıskanarak Rüknüddin Süleyman'ın hizmetine girdiler. Bunlardan yalnız ikinci Süleyman bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. Birinci Keyhüsrev tahtını terke mecbur oldu. Bir akşam üzeri gök'ün mavi kubbesinde yıldızlar, açılmış taze çiçekler gibi parlamaya başlamıştı. Keykûsrev üç oğlu Keyferidun, Keykâvüs ve Keylânbant'la Konya'yı terk etti. Buradan Bizans'a gitti. İmparatorun misafiri oldu. Rükneddin Süleyman sekiz yıl saltanattan sonra öldü. Yerine üçüncü Kılıçaslan geçti. Fakat pek gençti. Bundan faydalanmak isteyen birinci Keyhüsrev Anadolu'ya gelerek bir ordu ile Konya'nın üzerine yürüdü. Halk Keyhüsrev'i şehre sokmadı. O da kızarak halkın bağlarını baltalarla kestirdi. Evlerini de ateşe verdi. Genç Sultan, üçüncü Kılıçaslan anlaşmaya taraftar oldu. Birinci Keyhüsrev Kılıçaslan'ı tahtından indirip Tokat'a gönderdi.

Ertesi gün güneş doğarken Keyhüsrev, siyah çetirin altında Konya'dan içeri girdi. Coşkun bir deniz gibi dalgalanan ve sayısız yağmur tanelerinden çok olan ordusu da onu takip etti. İkinci defa Atalarının tahtına oturdu. Ruhlara yeni bir neşe, orduya ise yeni bir şenlik geldi. Çünkü babası ona tahtını vermişti. O da kudretli ve cesurdu.

Antalya Kalesinin fethi...

ANTALYA'NIN ALINIŞI

Birinci Keyhüsrev ikinci defa tahta oturunca devlet işleriyle yakından ilgileniyor, halkın dertlerini dinliyordu. Bir gün huzura bir kaç tüccar girdi. Ağlaşarak dert yandılar ve dediler ki :

— Ey Yüce Hakan! Biz tüccar kafilesiyiz. Çoluk çocuklarımızın helâl yiyeceklerini kazanmak için başımızı tehlikeye koyduk. Yorucu yolculuklara katlandık. Çocuklarımızın gözleri yollarda kaldı. Mısır'dan mal alıp İskenderiye'ye geldik. Oradan bir gemi ile Antalya'ya geldik. Buradaki kâfirler nekadar mallarımız varsa elimizden aldılar. Bizlere eziyet ettiler. Gülerek de bize Konya'da oturan Sultanınıza söyleyin de bizim elimizden mallarınızı geri alsın. Derdinize çare bulsun dediler. Birinci Keyhüsrev bu sözleri dinleyince fena halde hiddetlendi ve :

— And içerim ki, sizin mallarınızı geri alıncaya kadar yerimde oturmıyacağım. Ben gurbet acısını tatmış ve zalimlerin kahrını çekmiş bir insanım. Diye tüccarlara intikam alacağını söyledi. Sultan ordunun hazırlanma emrini verdi. Birinci Keyhüsrev ordusunun başına geçerek Antalya'ya hareket etti. Bir kaç konak yer aldıktan sonra Antalya sınırına vardı. Cenk zamanında onların üzerine atılacak derecede cesaretli ve savaşçı Türk Askerleri Antalya'yı her taraftan kuşattı. Mancınıklarla kalelere taşlar attılar. Zaman zaman kaleye hücumlarda bulundular. Kuşatma iki ay sürdü. Fakat Bizanslı ve Kıbrıslı Venedikliler karşı koyuyorlardı. Bunu gören Sultan ok ve yay yerine gürz ve kılıç ile hücumun başlamasını emretti. Kale duvarlarına merdivenler dayadılar. Askerler her tarafa üşüştüler. Nihayet kalenin burcuna ilk defa (Yavlak Aslan) adlı Konyalı bir sipahi çıkmayı başardı. Kılıç ve Kalkanıyla bir kaplan gibi düşmanların üzerine atıldı. Bir kaç tanesini kanlar içinde yere serdi, diğerleri kaçmağa başladılar. Bu sırada Türk Askerleri yalın kılıç, dağlardan kopan bir fırtına gibi kalenin üzerine doldular. Sultan bayrağını kalenin üzerine diktiler. Kale kapılarını da açtılar. Askerler yıkılan bir seddin suları gibi şehre girdiler. Önlerine gelen düşmanı Kılıçtan geçirdiler. Antalya koyunun lâciverd yüzünü düşmanın kızıl kanları boyadı. Sıra, sıra göke merdiven kurmuş Beydağları bu zaferi karlı doruğundan seyretti. Her taraftan köpüre köpüre akan çağlayanlar hızla Akdeniz'e akmıştı. Güzel ve eşsiz Antalya Bizanslılar elinden alınarak Türk mülküne katıldı. (1207) O gün şehirde zafer şenlikleri yapıldı. Altıncı gün Antalya beylik olarak hassa askerlerinden (Ertakuş)a ihsan edildi.

Bu şehirde cami olmadığından bir meydan namazgâh haline getirilip mihrap ve minber yapılarak namaz kılındı. Şehre bir kadı ve imam tâyin edildi. Birinci Keyhusrev de Ordusuyla Konya'ya döndü. Önce Karadeniz'de Samsun alınmıştı. Şimdi de Akdenizde en önemli bir liman olan Antalya Türk Eğemenliğine geçmiş oldu. Derhal birçok Türkmen aşiretleri şehre, Beydağları ve Akdağ ormanlık bölgesine yerleştiler. Bu Türkmenler bu dağlarda göçebe olarak yaşamaya başladılar. Venediklilerle bir ticaret andlaşması yapıldı. Antalya Limanında bir de donanma kuruldu.

Birinci Keyhusrev bu zaferden sonra Anadolu'ya tüm olarak sahip olmak için bütün gayretini gösterdi. Bu defa Adana üzerine yürüyerek bir Ermeni ordusunu bozguna uğrattı. Keyhüsrev Güney Anadolu'nun da emniyetini sağladı. Selçuk devletinin yükselmesine çok çalıştı ve başardı.

BİRİNCİ KEYHÜSREV'İN ÖLÜMÜ

Dördüncü haçlı orduları Türk'lerden korktukları için Anadolu'ya çıkamadılar. Bu defa İstanbul'a gelip bir Lâtin imparatorluğu kurdular. Bizans'ı da yağma ettiler. Bizans İmparatoru da İznik'i Başkent yapmıştı. Keyhüsrev zamanında Bizans tahtında üçüncü Aleksi'nin damadı (Jaskarin) bulunuyordu. Jaskarin topraklarını genişletmek istiyordu. Bunun üzerine birinci Keyhüsrev ordularını alarak Ege Bölgesinden Bizans'ın üzerine yürümeye başladı. İki ordu Alaşehir civarında karşılaştılar. Türk Ordusu deniz gibi coşup dalgalandı. Sultan Keyhüsrev parlak bir güneş gibi kaftan giymiş, koluna bir yay beline de mücevherli bir kılıç takmıştı. Küheylân atı üzerinde savaşı idare ediyor ve savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bu anda Sultan yalınkılıç meydana atıldı. Selçuk askerlerinin şiddetli hücumuna dayanamayan Bizans ordusu dağıldı. Bu esnada Sultan Keyhüsrev yaralılar arasında geziniyordu. Birdenbire yerden fırlayan bir Bizanslı Asker Sultan'a hücum ederek elindeki kılıcı ile şehit etti (1211). Antalya'nın fatihi bu kahraman, yiğit, kanıyla aziz vatan topraklarını yıkadı; ruhu göklere yükseldi.

Jaskarin Keyhüsrev'in ölümünü duyar duymaz kaçak askerlerini toplayıp harp meydanına geldi. Sultanın nâşını getirtti. Onun kanlı cesedini görünce göz yaşı döktü. Sultanın cesedini Alaşehir'e gömdüler. Sonra buradan alıp Konya'da dedelerinin kümbetleri altına gömdüler. Keykusrev öldüğü zaman 42 yaşında idi. Büyük bir hükümdardı. Sultan Keykâvus ile Sultan Alaeddin Keybubat oğullarıdır. Selçuk tarihinin yükselme devrini açmıştır.

İZZEDDİN KEYKÂVÜS I.

Birinci Keyhüsrev 1211 yılında şehit olarak hayata gözlerini yumunca, Vezirler toplanıp bir danışma yaptılar. Oğullarından İzzeddin Keykâvusu tahta çıkarmayı kararlaştırdılar. Kayseri'de bulunan birinci İzzeddin Keykâvusu tahta çıkardılar. Vezirlere Hilâtlar giydirildi. Hepsi el öpme şerefine eriştiler.

Keykâvüs'ün tahta çıktığına dayanamayan kardeşi Alâeddin Keykübat bir ordu ile kardeşinin üzerine yürüdü. Keykâvüs Kayseri'yi kuşattı. Her iki taraftan bir çok beyler öldü. Kendisine iyilik yapmış olduğu Zahirüddin Pervane'den de hiyanet görünce şu kıtayı söyledi.

Şimdi bir mum gibiyim. Vücudum yamp bitti.
Ağlamadan bir gecem geçmedi. Hiç gülmedim.
Bana sadık dostunum deyen Pervane bile
Ne yazık ki boynumu vurmağa razı oldu.

diye acısını belirtti. Kuşatma epey sürdü. Fakat Alâaddin'in askerleri gizlice para vaadile kandırıldı. Bunu duyan Alâaddin canını kurtarmak için Ankara kalesine sığındı. Sultan birinci Keykâvüs de Konya'ya giderek tahta oturdu.

Sultan Keykâvüs kardeşinin Ankara'ya yerleştiğini duyunca çıkardığı fitneye son vermek üzere ordusunu hazırladı. Bunu duyan Alâaddin de hazırlığını tamamladı. Keykâvüs'ün ordusu saflar halinde Ankara şehrini çepeçevre kuşattı. Alâaddin Keykubat bu orduyu kaleden seyretti.

Ankara kalesi önünde eşine az rastgelinir bir sahne doğdu. Alâaddin komutanlarından Mübarezeddin, kale önünde düşmanı olan Bayramşah ile mubareze edeceğini Alâeddin'e söyledi. O da razı oldu. Mübarezeddin kalenin burcuna çıkarak bağırdı :

— Behramşah! Yiğit isen cenk meydanına çık. Karşı karşıya çarpışalım. Deyince, o da vuruşmayı kabul etti. Derhal Behramşah meydana çıktı. Her ikisi de ellerinde kalkan ve mızraklariyle aslanla kaplanın çarpışması gibi vuruşmaya başladılar. Bu boğuşmada ellerinde mızrak ve kalkanlar parça parça oldu. Birbirlerini öldürmediler. Bunu seyreden Alâaddin bir çavuş göndererek Mübrezeddin'i geri çağırdı. O da geri döndü. Bu kuşatma bir yıl sürdü. Nihayet kalede açlık başlayınca Ankaralılar barış istediler. Sultan da Alâaddin'e bir şey yapmıyacağını affedeceğini bildirdi. Sultan Keykâvus Seyfeddin Kızıl Beyi, bayraklar taşı-

yan bir kafile ile Ankara kalesine gönderdi. Kızıl Beyin türbesi (Şimdiki Ziraat Bankasının bulunduğu yerde idi.) Bayraklar kalenin burçlarına asıldı. Sultan da ordusu ile şehre girdi. Alâaddin Keykubadı, Aybey, Malatya'daki (Minşar) kalesine götürüp hapsetti. Keykâvus da Konya'ya döndü.

Antalya'lı hıristiyanlar bir gece isyan ederek Türkleri kestiler. Bunu duyan Sultan Birinci Keykâvus ordusuyla Antalya kalesini kuşattıktan sonra şehri aldı. Bundan sonra Karadeniz'in en önemli limanlarından biri olan Sinop'u da 2 Kasım 1214 tarihinde fethetti. Bu ticaret şehri Türk donanmasına bir üs oldu.

KEYKÂVUS'UN DÜĞÜNÜ

Birinci Keykâvus bu fetihleri yaptıktan sonra evlenmeyi arzu etti. Ona Erzincan Melîki Behramşah'ın kızını salık verdiler. Bu kız iyi soydan ve çok güzeldi. Keykâvus hazineden pek çok değerli hediyeleri Erzincan'a gönderdi. Behramşah bu hediyeleri aldıktan sonra üç ay düğün için hazırlık yaptı. O da pek değerli hediyelerini Konya'ya gönderdi. Bir gün sonra da Konya'da nikâh töreni yapıldı. Nikâhta bulunanların önüne altın ve gümüş tabaklarda iri şekerler konuldu. Ayrıca onlara gül ve anber kokulu şerbetler sunuldu.

Kadı nikâhı kıydı. Kızın nikâhı ikiyüz bin altına kıyıldı. Kız tarafı :

— İstenileni kabul etti, onların üzerinden fazilet bulutları eksik olmasın. Kutlu ve çocuklu olsunlar!.

Dediler. Bu zaman seher rüzgârının kımıldayışı ile etrafa dağılan bahar çiçekleri gibi altınlar saçıldı. Sonra hepsine yemek verildi. Bundan sonra gelini getirecekler hazırlandı. Bir çok ta hatunlar bu alaya katıldı. Ertesi gün yola düzülüp Erzincan'a geldiler. Behramşah ta bir alayla Sultan'ın adamlarını karşıladı. Kendilerine bir ziyafet verildi. Sultan'ın hediyeleri teslim edildi. On gün Erzincan'da eğlenceler yapıldı. Ertesi gün de gelin bir mahfe içine konuldu. Alay hareket etti. Konya sarayı süslendi. Konya'ya gelince saray kadınları tarafından karşılandı. Gelin sarayın harem dairesine alındı. Gece de eşi görülmemiş bir düğün başladı. Düğün bir hafta sürdü. Gelin de Sultanlar arasına karışarak mutlu oldu.

Birinci Keykâvus Şam üzerine bir sefer açtı. Fakat almağa muvaffak olamadı. Bu yenilgiye sinirlenen Keykâvus Hassa Asker-

Sultan Alâaddin Keykubat.

lerini öldürttü. Bu olaydan fena halde acı duyduğundan bir gece korkulu bir rûya gördü. Ondan sonra hastalandı ve ateşi düşmedi. Ona Fırat suyu içirdiler. Ağırlaşınca şu kıt'ayı söyledi :

Biz ki dünyayı terkedip göçtük.
Gönül derdi ekdik, matemler biçtik.
Şimdiden sonra da nöbet sizindir :
Biz sıramızı savdık ve geçtik.

Bundan sonra ağırlaştı. Geçici dünyadan ebediyet diyârına göç etti. Cesedi Sivas Dürüşşifası'na gömüldü. (1220)

Keykâvus 35 yaşında öldü. Devri, Selçukluların yüksek zamanı idi. Keykâvus Anadolunun bayındırlığına hizmet etmiştir. 1217 tarihinde Sivas'ta büyük bir tıp fakültesi ile bir de hastahane açmıştır. Onun zamanında Anadolu halkı en yüksek refaha ermişti. Kendisi çok cömert ve adaletli büyük bir hükümdardı. Ayni zamanda şâirdi. Yerine kardeşi Birinci Sultan Alâeddin Keykubat geçti.

ALÂEDDİN KEYKUBAT I.

Sultan Birinci Keykâvus'un ölümü üzerine devlet büyükleri bir toplantı yaptılar. Hangi şehzadeyi tahta geçireceklerini görüştüler. Birisi Kılçaslan'ın oğlu Tuğrul Şah'ı, diğer birisi de, Keyhusrev'in oğlu Keyferidun'un tahta geçirilmesini istediler. Fakat Beylerbeyi Seyfettin Aybey ve Beramşah, Saltanat tahtına en lâyık Alâeddin Keykubat'ın oğlunu söyleyerek kabul ettirdiler. Bu zaman Seyfettin Aybey söz alarak şunu söyledi :

— Alâeddin'i almağa ben gitmek istiyorum. Çünkü onu Minşar kalesine ben götürmüştüm. Belki kalbinde bana karşı bir kini vardır. Bu sebeple onu Saltanat tahtına dâvet ödevini ben göreyim. Hayatımdan aman dileyim, dedi. Dileği kabul edildi. Birinci Keykâvus'un yüzüğü ile mendilini ölüm nişanesi olarak aldı. Yanına bir kaç atlı daha alarak yola düzüldü. Alâeddin Keykubat'ı Minşar Kalesi'nden alıp (Kızarpirit) Kalesi'ne hapsetmişlerdi.

Alâeddin o gece bir rûya görmüştü. Rûyasında yüzü nurlu bir adam yanına gelerek ayaklarının bağını çözüp kendisini koltuğundan tutarak iri bir katıra bindirmişti. O anda Alâeddin uyandı. Derhal sabah namazına durdu. Namazdan sonra kaleye doğru bir atlı kafilesinin geldiğini görünce içine bir korku girdi. Kale Bekçisine :

— Eyvah, beni öldürmeğe geliyorlar. Onları biraz oyala da canıma vedâ etmeden önce iki rekât namaz kılayım, dedi.

Seyfettin Aybey kapıya geldi.

Bekçi :

— Buraya niçin geldiniz? dedi.

Aybey :

— Verilen söz yerine getirildi. Sultan öldü. Yerine Alâeddin Sultan seçildi.

Bekçi sevinerek yukarıya çıkıp meseleyi anlattı. İçeri girmelerine müsaade edildi. Seyfeddin Aybey bir er'le beraber içeri girdi. Derhal kılıcını belinden çıkarıp er'e teslim etti. Alâeddin'in odasına girdi ve yere kapandı. Yanında taşıdığı bir kefeni boynuna sardı. Kılıcını er'den alıp Alâeddin'in önüne koydu.

— Ferman efendimizindir. Boynum kıldan incedir!. dedi..

Korku içinde bulunan Alâeddin'in yüreği ferahladı. Kendisini bu kaleye getiren adama :

— Seni affettim. And içerim ki sana bir şey yapmıyacağım. Diye söz verdi. Seyfeddin getirdiği siyaha boyanmış mendil ile yüzüğü gösterdi. Sonra da Sultanların giydiği kaftanı takdim etti. Sonra :

— Kardeşinizin ruhu yerden göğe yükseldi. Saltanat size geçti. Devlet büyükleri tahtı size lâyık gördüler. Hemen ata atlayıp yola çıkalım.. dedi; Alâeddin :

— Yarabbi bana Taç ve Saltanat verdiğin için sana şükrederim. dedikten sonra hazırlandı.

Atına atlayıp sür'atle yola düzüldü. Seher vakti Sivas'a geldiler. Devlet büyükleri yeni Sultanı karşıladılar. Onu kardeşinin tabutu başına götürdüler. Onun yüzünü açıp gösterdiler. Ondan sonra biât için salona getirip tahta oturttular. Çavuşlar yerlerini aldılar. Seyfeddin ortaya gelerek :

— Sultan Keykâvus Tanrı Rahmetine kavuştu ve tabutunda yerini aldı. Yerine kardeşi Sultan Alâeddin Keykubat mutluluk saçan varlığı ile cihanı aydınlattı. Sultanlığı kutlu olsun! dedi..

Herkes yeni Sultana biât etti.

Sultan Alâeddin matem alâmeti olmak üzere beyaz atlas elbise giydi. Üç gün matem tutuldu. Dördüncü gün matem eğlen-

ceye çevrildi. Büyük tören Oğuz töresine göre yapıldı. Sofralar kurulup, yenildi ve içildi.

Sultan Alâeddin Dokuzuncu hükümdar olarak Sivas'ta 1220 tarihinde tahta çıktı. Saltanat sürmeğe pek hevesli olan Alâeddin Sivas'tan Konya'ya gitmeğe hazırlandı. Büyük bir alayla Konya'ya doğru yola çıktı. Gedük mevkiinde Sultan'a bir ziyafet verdiler. Bu sırada Kayserililer de hazırlandılar. Şehir dışına seyyar köşkler ve tahterevanlar yaptılar. Sultan Saltanat bayrağı ile görülünce halk yerlere kapandı. Sonra elini öptüler. Büyük törenle Kayseri'ye girdi. Birinci Alâeddin'in başına altınlar serptiler. Bir kaç gün sonra Kayseri'den Aksaray'a geldi. Üç gün de Aksaray'da kaldıktan sonra Konya'ya yollandı. Konyalılar yeni Sultanları için beşyüz seyyar, üç yüze yakın sabit köşk ve tahterevanlar yaptılar. Sultanın alayını görünce halk onu alkış tufanına tuttu. Alâeddin Saltanat çetiri olan Şemsiye şeklindeki güneşliğin altında ilerliyor; iki kanatlı Kartallı Hükümdarlık sancağı da dalgalanıyordu. Başına büyük burmalı bir kavuk, üzerine de incili kaftan giymiş olan Birinci Sultan Alâeddin Keykubat gözlerini Konya kalesine dikmiş, ilerliyordu. Bu ihtişamı Takkelidağ seyrediyor; Meram bağlarından esen rüzgâr sancakları dalgalandırıyordu. Arkadan beşyüz çavuş yüzyirmi er ellerinde işlemeli kılıçlar taşıyan yiğit bakışlı sancakdarlar olduğu halde şehre girdiler. Emir Çaşniğir Sultanın atının dizginini tutmuştu. Sultanı gören halk :

— Yarabbi onu senin rızana lâyık kıl. Yüzümüzü güldür. Diye niyaz ediyorlardı. Alâeddin bu şekilde törenle sarayına girip şu niyazda bulundu :

— Yarabbi bana mülk verdin. Bana verdiğin nimetlere şükretmek için muvaffakiyet ihsat et.

Sultan Alâeddin can ve gönüllere yerleşti. Akşam üzeri sarayda sofralar kuruldu, kudüm ve ney sesleri gönüllere neşe saçtı. Bütün gece eğlenildi. Halk ta şenlikler yaptı. Sultan Alâeddin Keykubat halkın sevinç göz yaşları içinde tahta geçmiş oldu.

ALÂEDDİN'İN GENÇLİĞİ

Anadolu Selçuklu devletinin en yüksek devrini Birinci Sultan Alâeddin Keykubat yaşadı. Kendisi de devrinin en değerli bir şahsiyeti oldu. Anadolu onun zamanında Türk uygarlığı ile bezendi. Anadolu sanat eserleri ile doldu.

Sultan Alâeddin 1192 tarihinde Konya'da doğmuştur. Babası Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Okumasını özel öğretmenlerden öğrendi. Çok zeki bir çocuktu. Şehzâdeliği zamanında babası Keyhüsrev'le Bizans'a gitmişti. İmparator onları büyük bir odaya yerleştirmişti. Sultan Rükmeddin Süleyman'ın ölümü üzerine baba oğul bir kayığa binerek Yalova'ya çıktılar. Oradan İznik yoluyla Konyaya geldiler. Bu şekilde bir gurbet hayatı yaşamıştı. Babası, Alâeddin'i Tokat Valiliği'ne tâyin etti. Babası Bizanslı'larla savaşırken harp meydanında şehit edilince, yerine Alâeddin'in kardeşi İzzettin Keykâvus'u çıkardılar. Alâeddin kardeşi ile saltanat kavgasına giriştiyse de muvaffak olamayıp Ankara kalesine sığındı. Kale içinde bir cami yaptırdı. Buradan onu Minşar Kalesine sürdüler. Burada bir hapis hayatı yaşadıktan sonra 28 yaşında tahta geçti. Devlete ettiği hizmetlerden dolayı ona (Büyük Sultan) dediler. O tahta çıkınca bütün Anadolu Beyleri Konya'ya gelerek onun emrine girdiler. Sultan Alâeddin 1220 tarihinden 1237 yılına kadar 17 yıl 5 ay saltanat sürdü. Alâeddin Keykubat gençliğinden beri Sultanların tarihlerini, onların ahlâkî vecibelerini çok okurdu. Ayni zamanda edebiyata meraklı olup şiirler yazardı. Türk Sultanlarından (Gazneli Mahmut) u çok sever, onun gibi olmak isterdi. Nizam-ül-Mülk'ün Siyasetname adlı eserini de bir kaç defa okumuştu. Minşar Kalesinde iken bu gibi eserleri okuyup kendini yetiştirmişti. Güzel ok atar, cirit oynardı. Bununla beraber marangozluk, oymacılık, saraçlık sanatlarını iyi bilirdi. Güzel de resim yapardı. Mimarlığa da merakı vardı. Boş zamanlarında tavla ve satranç oynardı. Âlimleri sever onlara saygı gösterirdi. Alâeddin tahta çıktıktan bir müddet sonra Bağdat'da oturan Abbasi Halifesi (Mustasım Billâh) Alâeddin'e hükümdarlık alâmeti olan kılıç, yüzük, hilât ve Bağdat'ta sarılmış bir kavuk bir de nalları altınlı bir binek atı gönderdi. Gönderdiği menşurda da (Nasuriddin Sultan-ül azâm) unvanını verdi. Halk da ona (Uluğ Keykubad) derdi.

Sultan Alâeddin'e bu hediyeleri devrin şeyhlerinden olan (Şeyh Şahabettin Sühreverdi) ile gönderdi. Şeyhin Konya'ya gelmekte olduğunu haber alan sultan onu karşılamak üzere Saray adamlarını Aksaray'a gönderdi. Zincirli mevkiinde Şeyhi kadılar, şeyhler, imamlar ve şehir eşrafı karşıladılar. Alâeddin de Konya'da bir askerî müfreze ile şeyhi karşıladı. Şeyh ile göz göze gelince hayretler içinde kaldı. Kalede hapis iken rûyasında gördüğü adam bu idi. Derhal atından inerek şeyh Sühreverdi'yi kucakladı. Beraberce saraya geldiler. Şeyh halifenin gönderdiği hediyeleri takdim ettikten sonra hilâtı giydirdi. Kavuğu da başına koydu. Âdet üzre

bir çubukla sırtına dört defa vurdu. Akşam da şeyhlere ziyafet verildi. Sultan Alâeddin'de Halifeye beşbin altın gönderdi. Artık Sultan Alâeddin Keykubat devlet işleriyle meşgûl olmaya başladı.

ALANYA'NIN FETHİ

Sultan Alâeddin yazlarını Antalya'da geçirirdi. O denizi severdi. Akdeniz ticaretinin devleti zengin bir hale sokacağına inanmıştı. Sinop'un fethi ile de Karadeniz ticaret yollarına sahip olunmuştu. Antalya; Akdeniz'e açılan bir pencere idi. Fakat donanmanın barınmasını sağlayan bir Akdeniz incisi daha vardı. O da Alanya idi. Sultan Alâeddin burayı almaya karar verdi. Bu uğurda harbi de göze aldı. Bir gün yanındakilere :

— Bize gönül okşayan saz âlemlerinden ziyade, cenk meydanlarında at koşturmak yakışır.

Diye cenk meydanına atılmayı arzuladı.

Sultanın gayesi (Galonoros) Kalesini fehhetmekti. Bu kale bugünkü Alanya kasabası idi. Bu kale bir korsan yatağı idi. Akdeniz'deki ticaret gemilerini soyuyorlardı. Gemilerini gizleyecek kıyılarda mağaralar da vardı. Bu deniz mağaralarının içindeki suların dibi mavi renkte ışıl ışıl yanmakta idi. Alanya'nın bir tepe üzerine kurulmuş kalesi pek muhteşemdi. Tamamen Akdeniz yollarına hâkimdi. Sultan Alâeddin bu kalenin alınması için hazırlığa başladı. Uçbeylerine asker toplamaları için fermanlar gönderdi. On gün içinde muntazam bir ordu hazırlandı. Ordusunu üç kola ayırdı. Birinci kol karadan kaleyi kuşatacak. İkinci kol da denizden saracak. Üçüncü kol ise, denizciler gemilerle limanı tutacaktı. Kale deniz tarafından pek yalçın ve ruhlara korku verecek bir şekilde idi. Bu kayalar çok dik ve denize sert olarak iniyor. Yalçın kayaların yüksekliği 250 metre kadar. Bu kayalara kurulmuş kale surunun çevresi 8,5 kilometredir. Üç kale iç-içedir. Bundan sonra kaleler çepe çevre tepeyi dolanıyor ve 140 burcu olup, içi geniş bir alandır. İçinde 400 sarnıç ile bir de kilise vardı. Kara tarafından ise bu yüksek dağın sırtına tırmanmak lâzım geliyordu. Kale pek heybelti manzara teşkil ediyordu. Kale duvarlarını yıkmak için mancınıklar kuruldu. Alanya'nın tekfuru ise (Kirfard) adında birisi idi. Selçuk ordusu tarafından kalenin sarıldığını görünce Kirfard dedi ki :

— Bu manzara bana yıllar yılı sahip olduğum bu kaleden ayrı düşeceğimi bildiriyor. Bu hisarın burçlarını güneş bile zor aşarken Şah Keykubat'ın rüzgâr gibi geçeceğine inandım. Bunun

için sabır zırhımı giymekten başka çare yok. Şimdilik kader kapısını bekliyorum. Dedi.

Ertesi gün lâcivert kulube üzerinde Sultanın kırmızı bayrakları dalgalanmağa başladı. Selçuk askerleri ok ata ata, kol kol dağa çıkmaya başladılar. Uçan kartallar, sıçrayan kaplanlar gibi dalgalar halinde kayalara tırmanıyorlardı. Karşı taraf ta ok atarak Selçukluları kırıyordu. Kalenin kara tarafını 100 mancınık ile sardılar. Her gün hücum devam ediyordu. Kuşatma tam iki ay sürdü. Türklerin Alanya kalesini almağa azmettiklerini anlayan kale tekfuru Kirfard kaleyi teslime razı oldu. Bir elçi göndererek canına aman verilmek suretiyle kaleyi teslim edeceğini bildirdi. Sultan Alâeddin bu teklifi kabul etti. Tekfur kızlarından birini Sultan'a verdi. Bu kıza (Mahperi Sultan) adı verildi. Kirfard kapıları açtı. Selçuk askerleri zafer türküleri söyleyerek içeri girdiler. Anadolu'da bu kale gibi sağlam ve heybetlisi ve alınması zor olanı yoktu. Göğe baş uzatmış bu muhteşem kale Türklerin yurduna katıldı (5 Ocak 1223). Sultan Alâeddin kendi adını bu şehre verdi. Adı (Alâiye) oldu. Şimdi de Alanya adını aldı.

Tekfur'a Akşehir beyliği menşuru ile beş köyün mülkiyeti verildi. Alâeddin ertesi gün kaleye çıkıp oradan Akdeniz'i seyretti. Bu manzaranın yer yüzünde eşi yoktur. Sultan Alâeddin ellerini kaldırarak :

— Kulunu muzaffer kılan Tanrıya hamdolsun. Dedi. Sultan Alâeddin'in emriyle kalenin deniz tarafına (Kızıl kule) denilen pek heybetli bir kale yapıldı. Bu kaleyi Mimar (Ebu Ali) yaptı. Kızıl Kule Selçuk Mimarîsinin bir şaheseridir. On iki yılda tamamlanmıştır. Bütün güzelliği ve yeniliği ile ayaktadır.

Turistler hayretlerle bu kuleyi seyretmektedirler. Sultan Alâeddin ayrıca Alanya şehrinde bir de tersane kurmuş, burada gemiler yaptırmıştı. Bu tersane de aynen durmaktadır. Sultan Alâeddin kalede bir de cami yaptırmıştır. Kale içinde büyük bir bedesten bir de türbe bulunmaktadır. Kale içine Türkler yerleştirildi. Akdeniz'in verimli incisi bu suretle fethedilmiştir. Bugün muzlariyle meşhurdur. Birinci Alâeddin Keykubat Alanya'yı fethettikten sonra ordusiyle Antalya'ya doğru yollandı. Manavgat şelâlesine gitti. Yolda (Alara) kalesi gözüne ilişti. Bu kaleyi de alıp Antalya'ya gitti. Kışı burada geçirdi. Yolda (Side) ve Aspandos harabelerini gezdi. Bundan sonra Konya ve Sivas kalelerini temellerinden yıktırarak yeniden yaptırdı. Daha sonra (Kâhta) kalesini ve (Çimişkezek) alındı.

RUS SEFERİ

Sultan Alâeddin Keykubat fetihleriyle Anadolunun asayişini sağlamıştı. Herkes huzur içinde işiyle meşgûl olmakta idi. Sultan Alâeddin'in en önem verdiği ticaretti. Devletin zenginliğini, Asya ticaret yollarının Anadolu'dan geçerek Akdeniz'e inmesinde bulmuştu. Sinop ve Alanya bu maksatla fetholunmuştu. Kara ticaret yolları Hazer boylarından Kırım'a, Kıpçak eline, buradan da Sinop'a, buradan da Alanya'ya gidiyordu. Bu ticaret yolundan Türk tüccarları faydalanıyorlardı. Fakat Türk ticaretine Kırım'da Ruslar, Akdeniz'de ise Venedik ve bilhassa Rumlar mâni oluyorlar, Türk tüccarlarını soyuyorlardı. Akdeniz'de Rumlar tarafından soyulan Türk tüccarları huzura gelerek şikâyette bulunuyorlardı.

Tüccarlar :

— Antalya'dan malımızı bir gemiye yüklemiştik. Deniz yolu ile giderken karşımıza Rum korsanları çıkıp bizi soydular.

Sultan Alâeddin yerinden fırlayıp hiddetle :

— Rumu ezmezsen o seni ezer! dedikten sonra sözlerine devamla :

— Biz o milletleri, yüksek merhamet ve şefkatimizle emniyet ve huzur içinde yaşattık. Rumlar budalalıklarından bu nimetin kadrini bilemiyorlar. Can ve mallarını tehlikeye sokuyorlar. Bu şaşkın sapıklara ders verecek kuvvetteyiz. dedi. Derhal üzerlerine bir kuvvet gönderdi. Bundan sonra bir tüccar grubu daha huzura gelerek onlar da :

— Biz Türk Tüccarları gece gündüz demeyip rızkımız için ticaret yoluna girdik. Mallarımızla Rus milleti diyarından Kırım'a yollanmıştık. Yolumuzu Rus eşkiyaları keserek bütün mallarımızı yağma ettiler.

Sultan Alâeddin bu olaya da kızdı :

— Bu başıboş insan sürüsü bizim dehşetimizden habersiz yaşıyorlar. Onlara da bir ders vermek lâzım geliyor. Bu diyara da bir sefer açalım. dedi. Divanında hazır bulunan komutanlardan (Hüsameddin Emir Çoban'a) bir ordu hazırlayıp Moskof diyarına gitmesine emir verdi. Komutanlardan (Ertakuş'a) da Rumları yola getirmesini emretti. Selçuk ordusu gemilere bindirilerek Kırım Yarımadasına çıkarıldı. Ordunun Karaya çıktığını gören Kıpçaklılar Emir Çoban'a bir elçi gönderdiler. Elçi dediki :

— Sultan'ın fermanına boyun eğmiştik. Böyle sayısız bir orduyu bu diyara neden gönderdi. Sebebini anlayamadık. Vergi isti-

yorsa verelim. Şayet Ruslara karşı sefer açılacaksa biz de size yardım edelim. Kılıç kılıca döğüşelim.

Hayret ve korkularını bildirdiler. Bundan sonra Kıpçak Emiri adamlariyle ayrıca şu teklifte bulundu:

— Nal akçesi olarak 50.000 altın verelim...

Emir Çoban buna kızarak:

— Ben orduyu savaş pazarından bu kadar ucuza geri döndermeğe gelmedim. diyerek red cevabı verdi. Rusları, Suğdak, Kıpçak ve Hazer Denizi boylarından atmak için ordularını hazırladılar. Her iki taraf saf tuttular. Davullar vuruldu. Meydan inledi. Emir Çoban Rusların üzerine hücum emrini verdi.

Doğan güneş tirşe renkli perdeyi yırtıp belirdiği bir anda her iki taraf savaşı kabul ettiler. Rusların komutanları:

— Zırhlarımızı tenimize kefen yerine kuşandık. Onlarla gücümüz yettiği kadar çarpışacağız. İleri!.. emrini verdi. Selçuk Askerleri de yalın kılıç taarruza geçti. Sabahtan geceye kadar nice canlar cesedlerinden ayrıldı, binlerce kılıç ve mızraklarla Rus'ların damarlarındaki kanlar yere boşaldı. Bu lâcivert sahne içinde sararmış yapraklar gibi ölüme kavuşmuşlardı. Ay çıkıp bu kan deryasına solgun ışıklarını serptiği zaman savaş durmuş yorgun askerler çadırlarına çekilmişlerdi. Ruslar bitkin ve perişan bir halde savaş meydanını terkettiler.

Ertesi gün sabah rüzgârı bayrakları dagalandırırken selçuk ordusu bu defa Kıpçakların üzerine hücuma kalktı. Emir Çoban önde, yiğitleri onu takip ediyordu. Kısa bir zamanda kılıçlar işleyerek Kıpçakların da kanları arık toprağı ıslattı. Bir anda bozulan kıpçaklar atlarını geriye sürerek kaçtılar. Selçuklular Rus savaşında muzaffer olmuş, ordu bayrakları yüce göklere yükselmişti (1227). Selçuk ordusu bu yıl Kırım'da kaldı. Azak Denizi kıyısında Suğdak üzerine yürüdü. Suğdaklı'lar kalelerine sığındılar. Kale kuşatılınca aman dediler. Vergi verilmek suretiyle barış yapıldı. Kale Selçuklulara teslim edilerek içine asker yerleştirildi. Burada bir de cami yaptırıldı. Ruslar Emir Çoban'a bir elçi gönderip barış ve dostluk dilediler. Ayrıca bir çok hediyeler ve 20.000 de altın gönderdiler. Elçi, Sultan Alâeddin'in ömrü bin yıl olsun düşmanın bin olduğunu bilmeden savaştık. Kıpçaklar yüzünden bu kadar kan döküldü. Şimdi başımızı Sultana çevirdik. Dost olalım dedi. Emir Çoban da Rusları haraca bağlayıp bu dostluğu kabul etti. Orta Asyadan gelen ticaret yolları Türklerin eline geçmiş

oldu. Boğazlar Bizans'ın elinde olduğundan bu yol Sinop ve Alanya'dan geçti. Emir Çoban bir yıl Kırım'da kaldıktan sonra çok ganimetlerle deniz yolundan Sinop'a çıktı. (1228)

GÜNEY ANADOLU'NUN FETHİ

Sultan Alâeddin Keykubat Anadolu'nun birliğini kurmak için çok çalıştı. Emir Çoban Kırım'da savaşırken (Emir Çavlı) ve (Ertakuş) da Güney Anadolu'nun fethi ile meşgul oldular. Adana Bölgesi Ermenilerin elinde idi. Emir Çavlı kuvvetlerini alarak Toroslar'a doğru ilerledi. Dağların üzerinde bir çok kalelere rastgeldi. Bunları teker teker aldı. Karşılarına (Cincin) kalesi çıktı. Bu kale pek sağlamdı. Ermeni kralı (Hatum) bir ordu ile Türklerin üzerine saldırdı. Çavlı bey kuvvetleri hücuma kalktılar. Askerler kükremiş aslanlar gibi coşup köpürmeğe başladılar. Dağların sırtında bayraklardan bir gülistan doğmuştu. Kılıçlar işlemeğe başladı. Vuruşma arzusu gönülleri sardı. Her taraf kıyamet gününe döndü. Ermeniler geri dönüp kaçtılar. Kralları dağdan dağa kaçarak canını kurtarabildi. Düşmandan bir çok esir alındı. Kaleler de ele geçti. Ermenistan Krallığı Selçuklu İmparatorluğuna bağlandı.

Çavlı Bey, Adana bölgesinde savaşırken Ertakuş Bey de Alanya'dan kalkarak göklere baş uzatmış üzeri çam ormanlariyle kaplı Toros Dağlarının dik sahil yolunun üzerinde bulunan (Anamuru) zaptetti. Anamur yüce dağların eteğinde, sahilde ise muazzam Anamur Kalesi bulunmakta idi. Türkler bu kalenin içine bir cami, dış tarafına da bir hamam yaptılar. Kaleyi de ilâvelerle genişlettiler. Anamur Kalesi bütün haşmetiyle duruyor, bu kale Akdeniz'in bekçiliği ödevini görmüştü. Akdeniz'de bu derece büyük bir kale yoktu. İkincisi de Bodrum Kalesidir. Ertakuş Bey bu kıyılarda kırk parça kaleyi zaptetti. Bu kalelerin içini dolduran Venedik ve Rumlar Selçuk Ordusunun geldiğini duyunca gemilerine binerek kendi öz topraklarna dönmüşlerdi. Bu korkak sömürücüler bir daha Anadolu'ya ayak basmamak üzre kaçıp gitmişlerdi. Bu kıyı memleketleri yer yüzünün bir cenneti, aynı zamanda verim bakımından da pek zengindir. Ertakuş Adana'ya doğru Akdeniz kıyılarını takiben Göksu'ya geldi. Selçuklular Silifke'ye de girdiler. Bu suretle Akdeniz kıyıları Türk'lerin eline geçmiş oldu (1227). Bu havaliye Vali olarak (Kamereddin) Bey tâyin edildi. Bu bölgeye de (İçel) adı verildi. Fethiye ile Silifke'ye kadar olan sahiller Selçuklularda, Silifke'den İskenderun'a kadar olan yerler de Ermeniler'in elinde idi. Komutanlar bu fetihleri yaptıktan sonra Kayseri'ye giderek fetih müjdesini verdiler. Sultan Alâeddin bu

fetihlerden dolayı pek mutlu idi. Kışları Antalya'da yazları da Kayseri'de geçirmekte idi. Bir gün Kayseri civarında dolaşırken (Agunas'a) gelmişti. Burası pek güzeldi. Hoşuna gitti. Bir tepe üzerine (Keykubadiye) adı ile gayet güzel bir köşk yaptırdı. Buranın toprağı yeşilliğinden firuze renkli, lâleleri kan damlası gibi, pınarlarının her köşesinden su yerine sanki gül suyu akmakta idi Her taraf çeşitli kuşlarla dolu idi. Meyva ağaçları da boldu. İşte buraya gönül okşayan lâtif bir saray yaptırdı. Zaman zaman bu saraya gelir hoş vakit geçirirdi. Ayrıca Beyşehir Gölü üzerinde (Kubâd-âbâd) sarayını da yaptırmıştı. Bu sıralarda Sultan Alâeddin Eyyûbiler Hükümdarı Melik Muazzâm'ın kızı (Melike Adile) ile evlendi. Bundan Süleyman ile Kılıçaslan dünyaya geldi.

Bundan sonra da doğu illerinin fethine karar verdi. Erzincan Mengüç'lüler elinde idi. Bu beyliği de ortadan kaldırıp Erzincan'ı almak lâzımdı. Bu tarafa bir kuvvet gönderip Erzincan şehrini zaptetti. Erzincan'a Melik olarak oğlu Şehzâde (Keyhüsrev'i) gönderdi. Atabey olarak da Ertakuş'u yanına verdi 1228. Trabzon Rum İmparatorluğunu da ortadan kaldırmak istedi. Fakat alınamadı. Ünye'den Batum'a kadar Karadeniz kıyıları, Fatih Mehmet devrine kadar Rumlar'da kaldı.

YASSI ÇİMEN SAVAŞI

Sultan Birinci Alâeddin Keykübad zamanında Moğolistan'da (Cengizhan) hükümdardı. Orta Asya'yı kasıp kavuruyordu. Moğol serdarı, Türk âlemi için büyük bir tehlike idi. Bunu sezen Sultan Alâeddin komşusu olan iki müslüman Türk devleti ile dostluk sağlayıp, Moğol tehlikesine karşı koymak istedi. Bunlar da Eyyûbilerle Batı Türk elinde kurulmuş olan Harzemşahlar idi. Harzem ülkesi İran'lıların ileri karakolu idi. Bunlar bir hükümet kurmuşlardı. Gazneli Mahmut, Harzem beylerinden (Altıntaş) ı hükümdarlığa getirdi. Sonra Oğuz'lardan olan (Şah Melikhan) devleti Altıntaş oğullarının elinden aldı. Bunları Selçuk Sultanı Tuğrul Bey idaresi altına almıştı. Sultan Melikşah zamanında Oğuzlar'ın Beydili kolundan (Anuştekin)i Harzem Beyi tâyin etmişti. Anuştekin'den sonra (Kutbeddin Mahmud) geçti. Bunu Sultan Börküyaruk Harzem Valisi yapmıştı. (Harzemşah) unvanını verdi. 1097

Fakat oğlu Adsız, Sultan Sancar zamanında isyan ederek istiklâlini ilân etti (1140). Adsızdan sonra (Alâeddin Tekeş) ve onun yerine de oğlu (Kutbiddin Mehmet) geçti. Bir çok savaşlarla memleketini genişletti. Cengiz Han'ın elçilerini de öldür-

dü. Kutbiddin, Cengiz Han'ın üzerine yürüdü. (Abakûn) adasına sığındı. Annesi Türkân Hatun da Moğolların eline esir düştü. Yerine oğlu (Celâleddin Harzemşah) geçti. Çok cesur ve kahramandı. Cengiz'in ordularını perişan etti. Bunu duyan Cengiz, Celâleddin'in üzerine yürüyerek onunla Hindistan'ın Sind şehri kıyılarında karşılaştı. Celâleddin Harzemşah'ın ordusu üç taraftan kuşatıldı. Cengiz ile aslanlar gibi çarpıştı. Fakat sağ ve sol kanatları bozuldu. Yanında 700 er kaldı. Sabahleyin başlayan savaş öğleye kadar devam etti. Kuşatıldığını anlayan Celâleddin zırhını aldı, atını mahmuzladı. Elinde sancağı, atı ile beraber Sind Nehrine atladı. Bu şanlı sahneyi seyreden Cengiz heyecana gelerek oğullarını yanına çağırıp, onlara :

— Bu Aslana ibretle bakın, yurdunun kurtulması için nasıl eşsiz kahramanlık yaratıyor! dedi. Ona bir tek ok attırmadı. Cengiz Han bu kahramanlığa hayran oldu. Hindistan'dan yurduna dönerek, yeni bir hükümet kurdu. Azerbaycan'ı ve Irak taraflarını aldı.

Celâleddin Hazemşah, Sultan Alâeddin ile dostluk sağlamak üzere şöyle bir mektup yazdı. İçinde şu satırlar vardı : «Sizinle birleşmek saadetini elde etmek arzu ediyorum. Bundan sonra ayrılık perdesini kaldırmak, sevgi ve birlik kapısını açmak istiyorum. Eğer dostluk yolunu tutmazsak size kimler dost olacaktır. Devletimiz de kuvvetli, yücelikte daim olur!»

Sultan Alâeddin bu mektuptan ziyadesiyle memnun oldu. Alâeddin de bir cevap yazdı. Mektubunda şunlar vardı : «Âlemin bir vücutta birleşmesini inkâr edenlerin Tanrı'ya yakınlığı yoktur. İlk dostluk teklifi büyüklüğünüzü göstermiştir. Faziletli kimse ancak ehli için faziletli olanıdır. Mektubunuz ruhumda birleşmek sevincini parlattı. Heyecan şûlesini Ülker yıldızına ulaştırdı. Tanrıdan dostluğumuzu dilerim» diye yazdı. Celâleddin Harzemşah kudretli bir asker, fakat siyaset bakımından zayıftı. Sultan Alâeddin'le bozuştu. Birden bire yüzünü Anadolu'ya çevirdi. Ahlat şehrini zaptederek yağma etti. Sultan Alâeddin bu olaydan fena halde canı sıkıldı. Celâleddin'e bir mektup göndererek dostluğun bozulmamasını yazdı. Fakat Celâleddin dostluğu bozdu. Anadolu'yu istilâ hevesine düştü. Ordusu ile Doğu Anadolu'ya girdi. Sultan Alâeddin de Selçukluların kudretini ona göstermek üzere ordusunu hazırladı. Doğu elinden Harzemliler ilerlerken Sultan Alâeddin de kılıcını kuşandı. Karargâhında davul sesleri yükseldi. Saltanat çetiri açıldı. Ordu harekete geçe-

rek önce Sivas'a, oradan da Erzincan'a doğru yol aldı. Celâleddin de ordusuyla (Yassı çimen) dağına geldi.. Selçuklular bin kişilik bir öncü süvari kuvvetini ileri sürdüler. Bu öncüler Celâleddin-in 100.000 kişilik ordusu ile çarpışarak, can yakmağa, kan dökmeğe başladılar. Süvariler atlarından inip yaya olarak savaştılar. Çoğu öldü, bir kısmı da esir düştü. Bunu haber alan Sultan Alâeddin büyük bir kuvveti üzerlerine gönderdi. Bunlar Harzemlileri perişan ettiler. Ordu demirden dağlar gibi harekete geçip düşmanın karşısına geldi. Bir kaç gün sonra Selçuk ordusu göklerden inen bir âfet gibi düşmanın üzerine saldırdı. Yerler bir anda kesik başlarla doldu. Celâleddin yüreğinin acısından mum gibi eridi. Savaş devam ederken Sultan Alâeddin'in askerleri harp meydanında kırmızı ve sarı bayraklarla göründü. Sultan Alâeddin bir tepeden düşmanı gözetledi. Harp tekrar başladı.

10 Ağustos 1230 tarihinde Erzincan civarında bulunan (Yassıçimen)de iki Türk ordusu büyük bir savaşa tutuştular. Henüz ufukta sabahın dudağı gülümsedi ve güneşin yanağı parladığı sırada, Sultan Alâeddin Keykübad ordusunu harp nizamına soktu. Biraz sonra davullar harp havasını vurarak göğü inletti. Uçları semalarda dolaşan bayraklar dalgalandı. Sultan at üzerinde hücum emrini verdi. Yassı çimende bir savaş başladı; Selçuk sipahilerinin önünde durmanın imkânı yoktu. Yassıçimen Savaşına, o zamanlar Ahlat'ta bulunan Ertuğrul Gazi de iştirâk etti. Yararlığı görüldü. Harzemliler çok geçmeden bozguna uğradılar. Bu hali gören Celâleddin bayrağını atının terkesine bağlayıp, sür'atle kaçmağa başladı. Düşman takip edilerek bir çok beyleri esir edildi. Sultan Alâeddin Harzemşahları yendi. Cengiz Han ile çarpışan Celâleddin, Sultan Alâeddin'in önünde perişan bir halde Anadolu'dan kaçtı.

ERZURUM'UN ALINMASI

Erzurum Meliki Celâlettin, Harzemşah'la birleşmişdi. Bunlardan Rüknüddin Cihanşah ta esir düşmüştü. Bu sebeple Sultan Alâaddin Erzurumu almağa karar verdi. Ordusunun başında Erzurum'u kuşattı. Sultan Alâeddin kan dökülmeden şehrin teslimini istedi. Onlar da razı oldular.

Ertesi gün Sultan Alâeddin Ordusu ile Erzurum'a girdi. O gün zafer şenliği yapıldı. Alâaddin bir müddet Erzurum'da kalarak, kaleleri tamir ettirdi. Etraf memleketlerine (Fetihnameler) gönderdi. Doğunun en güzel şehri Selçuklulara geçti 1231. Erzurum'da iken Alanya'nın Kıbrıslılar tarafından işgal edileceği haberi-

ni aldı; bir ay sonra Alanya'ya geldi. Şehir muhafızının yolsuzluğunu öğrendi. Bu adamı öldürttü. Kırk gün Alanya'da kaldı. Zafer kazanmış askerlerine de izinler verdi.

Moğollar, Celâleddin Harzemşahın yenildiğini duyunca üzerine yürüdüler. Ordusu dağıldı. Yurdunu da Moğollar işgal ettiler. Celâlettin memleketini bırakarak Diyarbakır'a kaçdı. Orada bir Kürd onu hançerleyip öldürdü. Artık Moğollar Anadolu Selçuklularının sınırlarına dayandılar. Bu Selçuklular için en büyük bir tehlike idi.

Sultan Alâaddin bundan sonra Gürcistanı fethetti. Otuz kadar kaleyi ele geçirdi. Bundan sonra bir orduyu Van Gölü tarafına gönderdi. Ahlat şehri ile bir çok Ermeni şehirleri fethedildi. Daha sonra da Harran, Urfa, Ralalza ve civarı fethedildi. Diyarbakır kuşatıldı ise de alınamadı.

Anadolu Selçuklularının genişlemesinden Mısır Eyyubileri fena halde sinirlendiler. Eyyubi hükümdarı Sultan Kâmil bir ordu hazırlıyarak 1234 yılında Toroslara kadar geldi. Fakat Selçuklu ordusu üzerine gelince bozguna uğradılar. Sultan Alâaddinin yenilmez bir cihangir olduğunu anladılar.

Sultan Alâaddin'in en büyük korkusu doğudan gelecek fırtına idi. İran'a Moğollar hâkim olmuşlardı. Yüksek siyasî bir dehaya sahip olan Sultan Alâaddin, diplomasi yolu ile Moğollarla dostluk sağladı. Moğol tehlikesini böylece atlattı. Moğollar da Sultan Alâaddinin kuvvetini anladıklarından dost olmaya mecbur kaldılar.

MEVLÂNA CELÂLEDDİN

Selçuklular Anadoluya yerleştikleri zaman bir çok Horasan erenleri gelmişlerdi. Bunlar Anadolunun muhtelif şehirlerinde tasavvuf cereyanını kuvvetlendirdiler. Tasavvuf İlâhî aşka dayanan dinî bir inanıştı. Bu cereyan Türk düşüncesinden doğmuş İslâmî inanışlara bürünmüştü. Tasavvufu kuvvetlendiren (Akmet Yesevî) adındaki büyük bir âlimdi. Anadoluya Tasavvufu yayanlar da (Mevlâna Celâleddin Rumî), (Hacı Bektaş Veli) ve diğer din büyükleri olmuştur. Bu cereyan Konya, Sivas, Kayseri ve Tokad'da kuvvetlenmiştir.

Konya'da tasavvuf, Mevlâna Celâleddini Rumî ile kuvvet bulmuştu. Mevlâna, Konya'ya Sultan Birinci Alâeddin Keykubad zamanında gelmiştir. Onun zamanı Anadolu'nun en parlak bir devri idi. İlim, San'at o derece yükselmişti. Edebiyatta en ileri şahsiyet ise Mevlâna idi.

Mevlâna'nın babası Hüseyin Hatib'in Oğlu Belhli (Mevlâna Mehmet Bahaeddin Veled) dir. Belh'de (Sultan-ül-ülema) diye anılırdı. Bahaeddin soyca Türktü. Annesi Harzem prenslerinden Alâeddin Harzemşahın kızı (Emetullâh Sultan) idi. Bahaeddin büyük bir âlim kişi idi. Halk, Bahaeddini çok sevdiğinden Harşemşah hükümdarı ondan korktu. Çünkü onun kürsüsünün önüne binlerce insan geliyor, Onun bilgisinden faydalanıyordu. Onu çekemiyenler Sultana tahtı için bir tehlike olabileceğini söylediler. Bir gün hükümdar, Bahaeddin Velede Kale kapılarının anahtarlarını gönderdi ve şunları da söyledi.

— Bir posta iki Sultan yaraşmaz ve bir ormanda iki aslan bağdaşamazlar. Eğer kendileri memlekette saltanat sürmek sevdasında ise işte kalelerin anahtarları, buyursunlar, Saltanatları kutlu olsun, dedi. Bahaeddin Veled de şu cevabı gönderdi.

— Biz Saltanat dâvasında değiliz. dedi Hükümdara. Bahaeddin Veledin sultanlık dâvasında olduğunu söylemişlerdi. Bahaeddin Veled bu olaydan sonra korktu, başına bir felâket gelmeden Horasan ilini terke karar verdi. Bahaeddin Veled 1210 tarihinde ailesi ile birlikte Belh şehrinden ayrıldı. İki oğlu vardı. Büyüğü Alâeddin, küçüğü de Celâleddin idi. Bu zaman Celâleddin henüz beş yaşında idi. Bahaddin'in eşi ise Belh Emiri (Sultan Rükmeddin)in kızı (Mümine Hatun) idi. Belh'den Nişabur şehrine geldi. Buradan Medine'ye oradan da Şam'a geldiler. Bir müddet Şam'da kaldıktan sonra Karaman'a geldi. Bu gezi yedi yıl sürdü. Yedi yıl da Karaman'da kaldı. Mevlâna bu zaman ondokuz yaşına gelmişti. Onu okutan babası öldü.

Mevlâna Karaman'da (Lala Şerafeddin Semerkandi) adında bir âlimin kızı (Gevher Hatun) ile evlendi. Karaman'da annesi Mümine Hatun ile kardeşi Alâeddin öldüler. (Türbeleri Karaman'dadır).

Sultan Alâaddin Keykübad, Bahaeddin Veledin şöhretini duyunca onu Konya'ya dâvet etti. O da oğlunu alarak Konya'ya geldi. Sultan huzuruna çağırıp görüştü. Onun büyük bir bilgin olduğunu görünce saygı gösterdi. Bahaeddin'i (Taç Melek Hatun)un İsmetiye medresesine yerleştirip ona müderrislik verdi. Derhal öğrencilerle derse başladı. Fakat çok yaşamadı. 1231 tarihinde seksen yaşında öldü. Bu zaman Mevlâna yirmi dört yaşında idi. Babasının yerine müderris oldu.

Mevlâna Celâleddin; Rumi 30 Eylül 1207 tarihinde Belh şehrinde doğmuştu. Babası Bahaddin Veled, annesi de Mümine Hatun-

dur. Soyca Türktü. Tasavvufu; hocası (Seyid Burhaneddin)den öğrendi. Konya'ya, Tebriz'den bir mutasavvıf olan (Şemsi Tebrizî) gelmişti. Mevlâna bu zat ile tanıştı. Birbirleri ile seviştiler. Bunlar başbaşa ilâhî aşk âlemine daldılar.

Bir gün Mevlâna, Sultana ait (Sultan bahçesinin) önünden geçerken bu bahçe pek hoşuna giderek :

— Şimdiye kadar Sultan Bahçesi idi, bundan sonra insan bahçesi olacaktır, dedi. Bu sözü Sultan Alâeddin'e söylediler. O da bu bahçeyi Mevlâna'ya armağan etti. Babası Bahaddin Veled bu bahçeye gömüldü. Hazreti Mevlâna da burada gömülüdür. Mevlânanın oğlu (Sultan Veled) türbenin yanına bir (Mevlevî Dergâhı) yaptırıp mevlevilik tarikatını kurdu.

Sultan Alâeddin Keykubad âlimleri ve şairleri çok severdi. Bu sebeple Mevlânayı sarayına sık sık çağırtır; onunla görüşmekten zevk alırdı. Çünkü Mevlâna devrinin en büyük şairi idi. Alâaddin Keykûbad devrini yükselten Mevlâna idi. O devirde bu derece büyük adam yoktu. Mevlânanın eserlerine dünya insanları hayrandı. Selçuklular bu derece büyük adamlar yetiştirmişti. Sultan Alâeddin bu sebeple onu çok seviyordu ve sayıyordu. O Sultan sarayına serbestçe giriyor; Sultanla dostça konuşabiliyordu.

Mevlâna Şemsi Tebrizinin ölümünden ziyadesiyle müteessir olmuş, ona yanmış ve yakılmıştı. Bundan sonra aşk âlemine daldı. Sema etmeye, yani dönmeğe başladı. Mevlâna durmadan şiirler yazıyordu. Mevlânayı sonsuz bir varlık yapan onun yazmış olduğu (Mesnevî) adlı eseridir. Mesnevî altı cilttir. İçinde 25618 beyt bulunmaktadır. Bu esere dünya hayrandır. Mevlâna'nın diğer bir eseri de (Divan-ı Kebir)dir. Bunda şiirleri vardır. Üçüncü eseri de (Mektûbat)dır. Ayrıca iki eseri daha vardır. Bu eserleri geceli gündüzlü çalışarak yazdı. Nihayet vücudu yıprandı. Birdenbire hastalandı. O yıl deprem olmuştu. Mevlâna yanındakilere :

— Korkmayın, yerin karnı acıkmış, yakında yağlı bir lokma yiyecek ve deprem duracaktır demişti.

Hastalığı kırk gün kadar sürdü. Nihayet Mevlâna Celâleddin Rumî bir daha gözlerini açmamak üzere bu yalancı dünyadan 17 Aralık 1273 tarihinde göç etti. Ona ağlamadık kimse kalmadı. Büyük bir törenle cenazesi kalktı. Onu babasının yanına götürdüler. Konya'da bulunan Mevlâna türbesini herkes ziyaret etmektedir.

Üç oğlu ile bir kızı vardı. Oğulları Sultan Veled, Mehmet Alâeddin, Âlim Çelebi'dir. Kız da Melike Hatun'dur.

Mevlâna Celâleddin, Sultan Alâeddin Keykûbad devrinin en büyük âlim ve şairlerindendi.

Sultan Alâeddin devrinde Osmanlıların atası olan (Süleyman Şah) Kayı kabilesini alarak Anadolu'ya gelmişti. Oğuzların (Kayı) boyu, Selçuklular yıkılınca (Osmanlı Devrini) kurarak Türkiye tarihini devam ettirdiler. Kayı aşiretinin Başbuğu (Ertuğrul) Selçuklulara bir savaşta yardım ettiğinden Alâeddin onları Ankara'nın (Karacadağ) yöresinden alarak Bursa dolaylarına yerleştirdi. Ertuğrulu ucbeyi tâyin etti. Oğuzların (Kınık) boyundan sonra (Kayı) boyu Anadolu'da bir egemenlik kurmuştur.

ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN ÖLÜMÜ

Sultan birinci Alâeddin'in yüceliği sayesinde Selçuklu devleti en yüksek devresine çıkmıştı. Anadolu'nun birliğini kurmuş, orduları zaferden zafere koşmuştu. Memleket zenginleşmiş halk ta refaha erişmişti. İslâm dünyasınn en büyük hakanı Alâeddin olmuştu. Halife (Mustansır) ona (Sultan-ı-âzam) ve (Kasım-ı muazzam) yani Yüce Sultan ve en büyük ortakçı ünvanı vermişti. Böylece Arap mülkünün de ortakçısı sayılmakta idi.

Sultan Alâeddin, Şam üzerine sefer etmeğe karar verdi. Ordusunu Kayseri'de topladı. Devlet büyüklerini toplayıp Erzincan Melîkliğini oğlu Gıyaseddin Keyhusreve verip, Atabeyliğine de Çaşnigir Altınbeyi verdi. Diğer oğlu İzzeddin Kılıçaslan'ı da saltanatın veliahtliğine seçtiğini bildirdi. Ölünce yerine Kılıçaslan geçecekti. Devlet büyüklerine de and içirildi. Fakat Giyaseddin Keyhusres buna razı değildi. Kendisi tahta çıkmayı kafasına koymuştu. Babasının bu kararından dolayı canı sıkılan Keyhusrev babasından intikam almağa karar verdi.

Sultan Alâeddin, Keyhusrev'in (Meşhediye) ovasında toplanmış olan ordusuna gitti. O gün Şeker bayramının üçüncü günü idi. Ordularda bayram şenlikleri yapıldı. Askerler, Beyler ok attılar. Kılıç kalkan oynadılar. Akşam sofralar kuruldu. Yenildi içildi.

Bir aralık Çaşniğir Nassıriddin Ali, yeni kızartılmış bir pilici sıcak, sıcak Sultan Alâeddinin önüne koydu. Sultan bu pilici elile parçalayıp yemeğe başladı. Çok geçmeden mide bulantısı ve karnında ağrılar hissetti. Neşesi kalmadı, Sultanın bu halini görenler dağıldılar. Ağrıları fazlalaşan Sultan atına atlayarak Keykubadiye köşküne gitti. Durmadan kusmağa başladı. Sultan Alâeddini zehir-

lemişlerdi. Biraz sonra morardı. Ağrıları fazlalaşınca öleceğini anladı, yanında bulunan Emin Karataya dönerek :

— Benim ömrüm sona erişti. Kemaleddin Kamyari çağırınız. Ona söyleyeceklerim var dedi.

Kölelerden biri Kemalettini çağırmağa koştu. Yatsı zamanında huzura geldi. Fakat, Yüce Sultan bitgin bir halde dili tutulmuş bir halde bir şeyler söylemek istiyor, fakat anlaşılmıyordu. Herhalde oğlu Keyhusrev'in kendisini zehirlediğini söyleyecekti. Fakat mümkün olamadı. Nihayet gözlerini bir daha açamadı. Pazartesi gecesi 1237 yılında zehirlenerek öldü. Henüz 45 yaşlarında idi 18 yıl hükümdarlık etti. Ölüsü Konya'ya götürülüp atalarının sandukaları yanına gömüldü. Sultan Alâeddinin, oğlu Giyaseddin İkinci Keyhusrevin zehirlettiği tahmin edilmektedir. Sultan Alâeddin ölümünden sonra memleketin düzeni alt üst oldu. Selçukluların yıkılması devri başladı.

Birinci Alâeddin Keykubad ölünce vezirler, onun vasiyetini tutmadılar. Kılıçaslanı tahta geçirmeyip (Gıyaseddin İkinci Keyhusrevi) hükümdar yaptılar. Bundan sonra Şehzade Süleymanı ve Kılıçaslanı ve Melik Adileyi de boğdurttu. Sultan Alâeddin Anadolu Selçuklularının en büyük hükümdarlarından biridir. Zamanı pek parlak geçmiştir. Devlet idaresinde, siyasette iktidarlı idi, ilme sevgisi fazla idi. Kendisi acemce şiirler yazmıştır. Her zaman sarayına âlimleri ve edipleri toplardı. Huzurunda şiirler okunur, neyler ve sazlar çalınırdı. Zamanın en büyük şairi Mevlâna Celâleddin idi. Yine bu devirde tıp ilmini bilen âlimler yetişmişti. Sultan Alâeddinin doktoru (Fazıl) adında birisi idi. Alâeddin camiini de tamamlattı, adıyla anılır. Sultan Alâeddin (Divriği camii)ni yaptırdı. Bu cami Selçuk mimarisinin şahaseridir. Bir de Ilgında büyük bir su sarnıcı yaptırmıştır. Zamanında altın para bastırıldı. Madenler işletildi. Sultan Alâeddin imarı severdi. Memleketin her tarafında cami, medrese, türbe, han - hamam, kervansaray yaptırmştır. Kuvvetli komutandı. Harzemşahları, Rusları yendi. Moğollarla siyasî anlaşmalar yaparak bu tehlikeyi atlattı. Suriye'yi de barış yolu ile elde etti. Ticaretle memleketi zenginleştirdi. Anadolu onun sayesinde altın devri yaşadı. Her bakımdan büyük bir hakandı.

Ş E C E R E

Adı	Gıyaseddin Keyhüsrev
Babası	Alâeddin Keykubad I.
Doğumu	1223
Saltanatı	1237 — 1246 (9 yıl)
Çocukları	Keykâvus - Kılıç Aslan - Keykubad.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev II.

GIYASEDDİN KEYHÜSREV II.

Birinci Alâeddin Keykubad, tahtını ecel otağına kurup, ruhu sonsuzluk âlemine göç ettikten sonra yerine oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev geçti. Annesi (Mahperi Hatun) du. Bu kız Alanya tefkuru (Kirfard) ın kızı idi. Alâeddin Keykubad bununla evlendi.. Keyhüsrev 1223 yılında dünyaya geldi. Bu tarihe gelinceye kadar Selçuk hakanları Oğuz töresine göre Türkmen kızı alırlardı. Baba ve ana soyu Türk olmıyanlar hakan olamazlardı. Türk anadan olan hakan kızlarına (İnal) denilirdi. Hakan eşlerine de (Hatun) denilirdi. Hatun (Katon) kelimesinden gelmektedir. (Prenses) anlamına ... Hakan oğullarına önceleri (Tekin) sonradan (Bey) daha sonra (Çelebi) denilmiştir. İkinci Keyhüsrev'in anası Rum olduğundan Saltanat hırsına kapılarak, Selçuk tahtında valde sultan olmak istedi. Mahperi Hatun, Birinci Alâeddin Keykubat'ın devlet büyüklerinden (Sadeddin Köpek) ile anlaştı. Bu adam ikinci Keyhüsrev'in annesiyle gizli temaslarda bulunuyor, Keyhüsrev'i tahta çıkartmak için plânlar hazırlıyordu. Sadeddin Köpek'i Selçuk Sarayına sokan (Baba İshak) adında Babaî tarikatının şeyhi idi. Bir ziyafette zehirli bir pilici Alâeddin Keykubad'a yedirten, Sadeddin Köpekti. Türk tarihinin en büyük hükümdarı bir suikasta kurban gitmişti. Yükselmesine devam eden Selçuk saltanatı onun ölümüyle (Yıkılma Devri) ne girdi.

Sultan Alâeddin sağlığında yerine oğlu (İzeddin Kılıçaslan) ı seçmişti. Buna rağmen Sadeddin Köpek İkinci Keyhüsrev'i tahta davet etti. Fakat Alâeddin taraftarı büyükler Kılıçaslan'ı tahta çıkarmaya çalıştılar. Fakat Sadeddin Köpek ve adamları İkinci Keyhüsrev'i Konya'ya getirmişler iş işten geçmişti. Bunu gören Emir Kemaleddin :

— Tanrı mülkü dilediğine verir diyerek, boyun eğdi. Bütün vezirler biata katılıp and içtiler.

İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev onuncu Selçuk Hükümdarı olarak 30 Mayıs 1237 de tahta çıktı. 23 yaşında ve tecrübesizdi.. Sadeddin Köpeği emîr ünvanıyla başvezir tâyin etti. İkinci Keyhüsrev şahsiyet itibariyle zayıftı. İçkiye düşkündü. Devlet idaresi annesi. Mah-

peri Hatun ile Babaîlerin adamı olan Sadeddin Köpeğin elinde kaldı. Oysa İkinci Keyhüsrev, Selçuk Devletinin en zengin ve parlak bir devrinde tahta çıkmıştı. Babası ona zengin bir hazine, güçlü bir kara ordusu, zengin bir donanma bırakmıştı. Anadolu'nun birliği sağlanmış, siyasal anlaşmalarla komşu devletlerle dost olmuştu. Trabzon Rum İmparatorluğu, Kilikya Ermeni Krallığı, Mısır Eyyubî Devleti, Artuk Oğulları Selçuklulara tâbi olmuşlardı. Fakat başa geçirilen İkinci Keyhüsrev bu durumu muhafaza edebilecek yaradılışta değildi.

SADEDDİN KÖPEK

Sadeddin Köpek, Başvezir olduktan sonra, genç hükümdarı avucu içine aldı. Memleketi dilediği gibi idare etti. Kısa bir zamanda soysuzluğunu, mayasının bozukluğunu ortaya attı. Fesatlığa başlamıştı. Selçuk tarihinde bundan kötü adam gelmemişti. Devleti içinden çökertti.

Selçuk ülkesine sığınmış birçok beyler vardı. Bunlar devlete bağlı olarak hizmet ediyorlardı. Harzemlilerin ileri gelenleri (Kırhan) idi. Alâeddin Keykubadın da sevdiği bir zattı. Şehzade Kılıçaslan'ı da tutmakta idi. Sadeddin Başbuğ Kırhan'ı ortadan kaldırmeğe karar verdi. Bir gün İkinci Keyhüsrev'e dedi ki :

— Sultanım! Kırhan sizden yüz çevirdi. Memleketten kaçarak, Rum Diyarına gidip, düşmanları üzerimize saldırtacaktır. Kırhan'ı hapsetmek lâzımdır. Bu diğer beylere de gözdağı olacaktır.

İkinci Keyhüsrev gençlik ve tecrübesizliği yüzünden, bu sözlere hemen kandı. Vezirine de :

— Savaşa davet edin, derhal onu tutup (Zemento) kalesine hapsediniz, diye emir verdi. Kırhan yakalanarak hapsedildi. Fa kat kalede hastalanarak öldü. Bunu haber alan Harzem Beyleri oymaklarını alıp kaçınağa başladılar. Geçtikleri yerleri yağma ederek, yurdun iç düzenini sarstılar. Bütün bunlara sebep Sadeddin Köpek oldu. Anadoludan binlerce insanın göç ettiğini görünce bunların sınır dışı çıkmalarına mâni olmağa çalıştı. Kemalettin Kamyari'yi onları geri çevirmeğe memur etti. Harzemler Fırat nehrini geçerlerken önledi. Fakat beyleri dediki :

— Biz felâkete uğramış Harzemliler merhum Sultan Alâeddin'in gölgesi altında rahata ermiştik. Fakat yeni Sultan Başbu-

ğumuz Kırhan'ın ölümüne sebep oldu. Biz de bu hanedana hizmet etmemeğe karar verdik. Başka diyarda rızkımızı aramaya çıktık.

Beyler bunları yola getirmeğe çalıştılarsa da Harzemliler dinlemediler. Nihayet Harzemlilerle savaş başladı. Bir çok beyler öldü. Ertakuş Bey de esir düştü. Harzemliler yollarına devamla Urfa tarafına giderek mevzi tuttular. Selçuklular yenildiler. Bu yenilgeyi duyan Sadeddin Köpek yenilen Kemalettin Kamyarı da yok etmeği fırsat bildi. Onu da (Kâvele) kalesi zindanında öldürttü. Çünkü bu bey de Alâeddin'in adamı idi. Aynı zamanda şairdi.

Bu hallerden canı sıkılan Çaşnigir (Altubey) bir gün;

— Bu Köpeği saraydan uzaklaştırmazsak, ısırmadık kimse bırakmıyacaktır dedi.

Bu sözler Sadeddin Köpeğin kulağına gitti. Bir gün Sultan İkinci Keyhüsrev'in huzurunda divan taplanmıştı. Görüşürken, Köpek sultanın yüzüğü parmağında olduğu halde ilerliyerek Altubey'in ak sakalından tutarak onu yere çaldı ve sürükleyerek saray ağasına teslim etti. Derhal dışarda başı vuruldu. Köpek bu derece korkunç bir hal almıştı.

Sadeddin Köpek bu defa Şehzadeler meselesini ele aldı. Şehzadelerle üvey annesi Melike Adileyi birbirlerinden ayırıp hapis edilmesini Gıyaseddin İkinci Keyküsrevden istedi ve ondan ferman aldı. Melike Adileyi Ankara kalesine hapsettirdi. Melike Adile Mısır Eyyubî hükümdarı Melih Muazzam'ın kızı, Alâeddin Keykubâd'ın ilk eşi idi. Melike Adile 1238 yılında Ankara kalesinde keman kirişiyle boğduruldu. İkinci Keyhüsrev'in ölümünden sonra Melike Adilenin kızları annelerinin cesedini Kayseri'de yaptırdıkları bir türbeye gömdüler. Melike Adile'nin oğulları Süleyman ile Kılıçaslan'ı da Borgulu'ya gönderip hapsettirdi. Sonra da bunları öldürtmek için (Armagan Şah) a emir verdi. Fakat bu iyi kalbli adam bu iki masum şehzadeleri öldüremedi. Fakat bir müddet sonra cellâdlara boğdurttu.

Kana susamış olan Sadeddin Köpek bu defa da Alâeddin Keykubad devrinin büyüklerinden Pervane (Taceddin) in vücudunu ortadan kaldırmağa karar verdi. Taceddin Sadeddin'in elinden kurtulmak için Ankara'ya çekilmişti. Fakat Köpek onun peşini bırakmadı. Nihayet ona da bir çamur attı. Güya Taceddin Ankara'da Harput Melikinin sarayında bulunmuş güzel sesli bir çalgıcı kızıyla nikâhsız olarak yaşadığını ileri sürdü. Bu uygunsuz hali din adamlarına müracaat ederek :

— Nikâhsız bir kadınla yaşıyan bir adamın cezası nedir? diye sordu. Kadılar da (Recm) edilmesi, yani yarı beline kadar toprağa gömülüp taşlanarak öldürülmesi lâzımdır, dediler. Bir de fetva verdiler. Köpek bu fetvayı İkinci Keyhüsrev'e gösterip öldürülmesi için emir aldı. Mührünü Sultana uzatarak fermanı yazdırttı. Sadeddin Köpek bu fermanı alınca Ankara'ya gitti. Derhal Taceddin'i tevkif ettirerek Ankara'nın bir meydanında beline kadar toprağa gömdürttü. Devlete büyük hizmetler etmiş, ince ruhlu bu adamı feci bir şekilde ölüme hazırladı. Meydanı dolduran halk onu taşlaya taşlaya öldürdüler. Bu tarihte görülmemiş bir olay olmuştu. Bütün mallarını da Sadeddin Köpek alarak Konya'ya döndü. Artık bütün vezirler, beyler onun dehşetinden titriyorlardı.

Sadeddin Köpek bundan sonra bir kuvvetin başında Suriye'ye doğru hareket ederek 1238 tarihinde (Samsad) kalesini aldı. Askerlerine pek çok mal armağan etti.

Sadeddin Köpek öyle bir hal almıştı ki İkinci Keyhüsrev bile ikinci planda kalmıştı. Köpek Samsad Kalesini aldıktan sonra buraya bağlı (Kefersud) köyünde gizlice (Babaî) tarikatını kurmuş olan (Baba İshak) ile temasa gelmeğe başladı. Bababîleri isyan ettirip Selçuk Devletini yıkıp, kendisi baş olmak sevdasında idi. Sadeddin Köpek İkinci Keyhüsrev'in huzuruna, boynundan asılı bir kılıç ile girip çıkmağa başladı. Keyhüsrev bu adamdan yavaş yavaş şüphelenmeğe başladı. Nihayet Babaîlerle babası zamanından beri gizli temaslarda bulunduğunu öğrendi. Köpeğin maksadının devleti yıkmak olduğunu pek geç anlayabildi. Sadeddin Köpeği yok etmeğe karar verdi. Fakat bu işi kim başarabilirdi. Bunu Candar (Karaca) nın yapabileceğini öğrendi. Hassa kölelerinden birini Sıvas'a gönderip Karaca'yı davet etti. O da acele geldi. Köpek bu adamdan nedense fena halde ürkerdi. Karaca gece yarısı Köpeğin evine gitti. Köpek ona sordu :

— Sultanla görüşmek için mi geldiniz?

Karaca :

— Ben veziri azamın izni olmadan hiç sultanın huzuruna çıkabilir miyim? dedi.

Köpek onu o gece evinde misafir etti. Sabahleyin de Keyhüsrev'in huzuruna çıkardı. Karaca hükümdarla gizlice konuştu. Ona:

— Artık bu adam gemi azıya aldı. Bütün vezirleri yok etti. Şimdi de huzura kılıçla giriyor. Babaîlerle temastadır. Bu adam

devlet için bir tehlike oldu. Bunun vücudunu kaldırmak lâzımdır.. Bu işi de size bırakıyorum dedi. Sadeddin Köpeği bir ziyafete davet edip kârını orada tamam etmeği kararlaştırdılar. Ertesi gün İkinci Keyhüsrev Köpeği davet etti. Sofra kuruldu. Biraz sonra Sadeddin'in geldiğini haber verdiler. Karaca bir kaç adamıyla onu karşıladı. İlerlerken elindeki bir çomağı Köpeğin başına salladı. Fakat başına gelmeyip omuzuna geldi. Köpek Karaca'nın üzerine saldırdı. Bu esnada Doğan Bey kılıcını çekerek vurdu. Köpek başından kanlar akarak sarayın Şaraphanesine kaçtı. Buradaki adamlar üzerine üşüşerek onu kanlar içerisinde yere serdiler. Bir caniyi yok ettiler. Cesedini de parçaladılar. İkinci Keyhüsrev herkese ibret olsun diye cesedinin yüksek bir yere asılmasını istedi. Köpeğin parça parça cesedi demirden bir kafes içersinde astırıldı. Sonra onun cesedi Konya - Aksaray yolu üzerinde bulunan (Zazadin) kervansarayı civarına gömüldü. Memleket bu hain adamdan kurtuldu.

Sadeddin Köpek, Köprü kazasında bulunan Köpek köyünde doğmuştu. Adı sadece Köpektir. Babasının adı Mehmet'tir. Annesi Konya zenginlerinden birinin kızı olan (Şehnaz) olup, bu güzel ve oynak kadın Keyhüsrev'in sevgilisi kötü bir kadındı. İşte bu anadan doğan Köpek, Selçuk saltanatını alt üst etti. Devleti zayıf düşürerek yıkılmasına sebep oldu.

DİYARBAKIR'IN FETHİ

Selçuk komutanları uzun zamandan beri fethedilemiyen Diyarbakır'ın alınmasına karar verdiler. Bu kararlarını Sultan İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev'e bildirdiler. O da bu sefere razı oldu. Derhal komutanlardan (Çavlı) Bey ile (Yutaş) ın emrine bir ordu verdi. Ordu harekete geçti ve Diyarbakır'a gelerek kaleyi kuşattı. Bir türlü bu büyük ve kuvvetli kale alınamıyordu. Bir gün bir burcun komutanlarından (Dinarî Oğlu Fahrettin) bakıyordu. Bu burç komutanıyla (Kaymaz Oğlu Aslan Bey) görüştüler. Aslan Bey dedi ki :

— Sultana karşı daha ne zamana kadar savaşa devam edeceksiniz?. Fahrettin de :

— Size öğle üzeri şehrin su yolu kapısına bir adam göndereceğim. Onu komutanınıza götürün dedi. Öğle üzeri su yolu kapısından dilenci kılığında bir adam göründü. Aslan Bey onu alıp komutanın yanına götürdü. Ona dedi ki :

— Selçuk ordusu dünya ordularının en üstünüdür. Onun ordusu bu kaleyi de kuşatmıştır. Maksadına erişmeden geri dönmiyecektir. Kaleyi teslim ederseniz nimetlere nail olacaksınız dedi. Bu elçiye de elli altın verdi. Elçi ertesi gün tekrar geldi. Dedi ki:

— Gece kalenin demir kapısı önünde ateş yakınız. Biz o zaman mancınık iplerini burçlardan sarkıtacağız. Askerleriniz de kaleye çıksınlar dedi. Kale karşılığı dört yüz bin akçe sandıklara konuldu. Gece askerler demir kapının önünde ateş yaktılar. Bunu gören Dinarî Oğlu Fahrettin kendi burcundan ipleri sarkıttı. Askerler burca tırmanırlarken diğer burçlardaki nöbetçiler gördüler. Meşaleler yakarak etrafı aydınlattılar. Ve hücuma başladılar. Selçuk askerleri de kaleye çıkamadılar. Fahrettin'in hiyanetini anladılar. Fakat ertesi gün şehrin büyükleri toplanarak şehri teslime karar verdiler. Diyarbakır büyükleri Aslan Bey'le görüşerek şehri teslim edeceklerini bildirdiler. Ertesi gün beyler birliklerinin başında şehre girip, Sancaklarını kale burçlarına çektiler. Anadolunun büyük ve tarihi şehri Diyarbakır (Amid) Selçuklu mülküne katıldı 1240. Bu zafer ikinci Kayhüsrev'e bildirildi. Candar Mübârizeddin İsa Bey Subaşı tayin olundu. Bu devrin tek zaferi bu oldu. Şenlikler yapıldı. Her tarafa fetihnameler gönderildi.

İkinci Keyhüsrev, Sadeddin Köpeğin darıltmış olduğu Harzemşahlara geri dönmeleri için elçi gönderdi. Fakat gelmediler. Bunlarla savaş başladı. Harzemşahlar yenilerek Bağdat'a sığındılar. Bu sıralarda Gıyaseddin Keyhüsrev gürcü kızı (Tamar) ile evlendi. Keyhüsrev Tamar Hatunu o derece sevdiki, bastırdığı paralarda güneş şeklinde Tamarı, kendisini de aslan şeklinde göstermiştir. Bu gürcü kızdan İkinci Alâeddin dünyaya gelmiştir. İkinci Keyhüsrev Diyarbakır'ı aldıktan sonra, Suriye Eyyübî melikliği Selçuklulara bağlandı. Bundan sonra Anadolu Selçukluları için tehlike çanı çaldı. Babaî isyanı, arkasından Moğol istilâsı devleti kökünden sarstı. Yıkılışa sürükledi.

BABAÎ İSYANI

Gıyaseddin İkinci Keyhüsrev zamanının en önemli olayı (Babaî isyanı) olmuştur. Bu isyan Türkmenlerin Selçuklu idaresine karşı düşmanlığıdır. Türkmenler zaman zaman Selçuk idaresine karşı isyanlar çıkarmışlardı. Kınık hanedanının devamını istemiyorlar, diğer Oğuz boylarının devlet idaresini ele almasını istiyorlardı. Babaî isyanının üç sebebi vardı. Birincisi Kınık hanedanını çekememek, ikincisi sünnî idareye karşı Alevî Türkmenle-

rin düşmanlığı, Arap ve Acem kültürüne karşı tepki, üçüncü sebep ise sosyal ve ekonomik idi. Halk bakımsız ve yoksuldu. Bu sosyal sefalet, sultanların safahatına karşı kin beslemesi olmuştur. Bu isyanı da Horasan erenleri denilen, tasavvuf ehli şeyhler idare ettiler. Babaîlik adı altında bir tarikat isyanı Anadolu'yu ateşe verdi. Dolayısıyla devletin birliği sarsıldı. Babaî isyanını hazırlayan İkinci Keyhüsrev'in veziri Sadeddin Köpek olmuştu. Hükümdara nüfuz ederek Babaîleri teşvik etmişti.

Babaîlik Tarikatını kuran (Horasanlı Baba İlyas) adında birisi idi. Bu şeyh Horasan'dan kalkarak Amasya'ya geldi. Kendisini tanıtarak Kayseriye kadı tâyin olundu. Sonra (Mesudiye) dergâhı şeyhliğine getirildi. Burada Babaî tarikatını yaydı. Babaîlik kısa bir zamanda Türkmenler arasına yayıldı. Bunlar Selçuk idaresine düşmandılar. Bu esnada Baba İlyas'ın dergâhına (Baba İshak) adında birisi devama başladı. Bu adam kısa bir zamanda kendisini şeyhine sevdirdi. Onun halifesi oldu. Baba İshak (Samsad) kalesine bağlı (Kefersud) köyüne yerleşerek Babaîliği yaymaya başladı. Burada bir çok müridlere sahip olduktan sonra Amasya'ya gitti. Dindar görünerek halka kendini sevdirdi. Çok muhteris bir adamdı. Anadolu'da büyük bir isyan hazırlığını kafasına koydu. Bu maksadına erişmek için Sadeddin Köpeği Konya sarayına gönderdi. Köpek koyu bir Babaî idi. Birinci Alâeddin'i zehirleyen o oldu. İkinci Keyhüsrev'i tahta çıkarttı. İşte bu zaman Köpek vasıtasıyla Baba İshak teşkilâtını genişletti. Tokat, Çorum, Sivas ve Canik vilâyetlerinde binlerce Türkmeni tarikatına soktu. Her iş tamam olunca Baba İshak isyana hazırlandı. Halka İkinci Keyhüsrev'in kötülüklerini, onun şarap içtiğini söylüyordu. Harzemlilere de adam göndererek onları da teşvik ediyordu. İki adamını Türkmenlere göndererek hazır olmalarını bildirdi. Bunun üzerine Şimşat, Kefersut, Antep ve Suriye'deki Türkmenler (20.000 kişi) toplandı. Ayrıca Amasya, Tokat, Sivas ve Çorum Türkmenlerinden de 30.000 kişi isyan bayrağını açtılar.

3.Ağustos.1239 tarihinde 50.000 Türkmen Şimşat bucağından hareket ederek ortalığı gürültüye verdiler. Kimi atlı, kimi yaya ellerinde koca palalar, baltalar, teberler bir sel gibi önce Baba İshak'ın doğduğu (Kefersut) bucağını ateşe verdile. Siyah dumanlar etrafı yalamağa başladı. Babaîliğe boyun eğenlere aman verdiler. Karşı koyanları insafsızca öldürdüler, mallarını yağma ettiler. Her tarafı kana boyadılar.

İsyan eden Babaîlerin üzerine (Alişir oğlu Muzafferüddin) bir kuvvetle yürüdü. Her iki taraf saflar tutarak kanlı bir kavgaya tutuştular. Babaîlerin çılgınca hücumlarına dayanamıyan Selçuk ordusu bozguna uğradı. Bayrağı, davulu âsilerin eline geçti. Alişir oğlu Malatya'ya döndü. Bu defa Babaîlerin üzerine Kirman oymaklarından kalabalık bir kuvvet gönderildi. Yine savaş başladı. Bu kuvveti de perişan ettiler. Asiler büsbütün şımardılar. Sıvas üzerine yürüyerek köyleri bastılar. Sıvas halkı bunlara karşı koymağa çabaladı. Baba İshak müridleri onları da bozguna uğrattı. Kendilerine karşı gelenleri öldürdüler. Bu çarpışmada ellerine çok mal geçti. Bundan sonra Tokat ve Amasya üzerine bir çekirge sürüsü gibi akınaya başladılar. Tokatlıları da yendiler. Burada bulunan Türkmenler de bunlara katıldı. Amasya'ya geldikleri zaman büyük bir kuvvet haline gelmişlerdi.

Gıyaseddin İkinci Keyhüsrev Anadolu'nun bu büyük ayaklanmasını haber alınca Kayseri'deki (Kubâd Abâd) kalesine çekildi. Bir ordu hazırlayarak Amasya serdarı (Hacı Armağan Şah) ı Babaîlerin üzerine gönderdi. Anadolu bu şekilde yağmaya uğrayınca zenginler ve ulemâ Mısır'a kaçtılar.

Orta Anadolu'nun yerinden oynadığını gören uc beyi (Ertuğrul Gazi) Kayıhanlılardan topladığı bir kuvvetle Babaîlerin üzerine yürüdü. Babaîlerle Amasyanın Çat mevkiinde çarpıştı. Önlerine gelenleri kılıçtan geçirdiler. Babaîler neye uğradıklarını bilemediler. Kayıların bu kahramanlığını gören Anadolu Beyleri ve zenginleri Söğüt'e gittiler. Bu olay Selçuklu Kınık hanedanı yerine ilerde Kayı hanedanın yerini alacağını haber vermişti.

İkinci Keyhüsrev'in Hacı Armağan Şah'la gönderdiği ordu asîlerle çarpışarak onları bozguna uğrattı. Babâiler Amasya kalesine sığındı. Baba İshak da dergâhına sindi. Kale kuşatıldı. Sonra da askerler içeri girdiler. Armağan Şah Baba İshak'ı tekkesinden çıkarıp derhal başını vurdurdu. Kanlı cesedini de kaleye astırdı. 23 Temmuz 1240.

Baba İshak öldürüldü. Fakat asîler teslim olmuyorlardı. Armağan Şah bunları takibe koyuldu. Nihayet bir vuruşmada yaralanarak öldü. Bunun üzerine ikinci Keyhüsrev Erzurum'da bulunan orduya haber gönderdi. Bu ordu sür'atle Sivas'a geldi. Babaîler Kırşehir'in (Malya) ovasında toplanmışlardı. Bunların üzerine öncü olarak Candar (Behram Şah) gönderildi. Büyük ordu da arkadan yürüdü. Babaîler anî olarak hücuma kalktılar. Her iki taraf şiddetli bir kavgaya tutuştular. Babaîler beraberlerinde çoluk ço-

cuklarını da taşıyorlardı. Babaîlerden dört yüz kişi öldürüldü. Bunu gören Babaîler yüklerini siper yaparak Selçuk ordusunu ok yağmuruna tuttular. Büyük ordu da yetişti. Babaîlerin etrafını sardılar. Nihayet teslim oldular.Bunlar çoluk çocuğuyla kılıçtan geçirildi. Son Babaî kuvvetleri de yok edilmiş oldu. Derhal İkinici Keyhüsrev'e bir ulak gönderilerek Babaî isyanının bastırıldığı haber verildi 1241. Fakat Babaîliği Anadolu'da (Süleyman Türkmanî), (Burak Baba), (Baba Aybey) uzun zaman yaşattılar. Bunlara (Işık Tayfası) adı verildi.

Babaî isyanı Selçuk devletinin zayıfladığını, halkın devlet idaresinden memnun olmadığını, Anadolu'nun birliğinin bozulduğunu belirtti. Bundan da İran'a yerleşmiş olan Moğol'lar faydalandılar. Sadaddin Köpek gibi soysuz bir hain, Baba İshak gibi bir şeyh devleti kökünden sarsmağa kâfî geldi.

KÖSEDAĞ SAVAŞI

Anadolu Selçuklu Devletinin başında zayıf bir hükümdar olan Gıyaseddin İkinci Keyhüsrev bulunuyordu. Her bakımdan âcizdi. Babası Birinci Alâeddin Keykûbad siyasî dehasiyle doğu komşusu olan Moğol'larla dost olmuştu. Moğol'lar Anadolu için en büyük tehlike idi. İkinci Keyhüsrev bunu düşünemedi. Moğol'ların dostu olan babasını da zehirletti. Babası ağrılar çekerek can çekişirken Moğol Beylerinin biri bu feci sahneyi görmüş, bunu da Moğol Hanına anlatmıştı. Bu yüzden Moğol'ların da nefretini kazanmıştı. Esasen onlar fırsat bekliyorlardı.

Birinci Alâeddin devrinde Moğol'ların Hanı (Cengiz Han) Orta Asya'yı kavuruyordu. Cengiz Moğol'du. Moğol ve Türk kabilelerini başına toplayıp, büyük bir ordu hazırlamıştı. Ordulariyle Çin'e akın ederek idaresi altına aldı. Bundan sonra Harzemşah'lıların üzerine yürüyerek Maveraünnehri, Semerkant'ı, Buhara'yı, Horasan'ı işgal etti; İran'ı da idaresi altına alarak, Selçuklularla komşu olmuştu. Cengiz her tarafı yakıyor yıkıyordu. Asya Cengiz zamanında kana boyandı.

Gıyaseddin İkinci Keyhüsrev 1240 tarihinde Babaî isyanını bastırdığı sıralarda İran ordusu komutanlığına (Bayçu Kurçi) tâyin olundu. Bayçu itibarını yükseltmek ve askerî kudretini tanıtmak istediğinden, Anadolu'ya sefer açarak Selçuklu Devletini ortadan kaldırmak için bir ordu hazırlattı. 30.000 kişilik Moğol ordusu ile Erzurum üzerine yürüdü. Erzurum surlarının etrafına mancınıklar yerleştirdikten sonra şehri kuşattı. Durmadan şehrin içine taş

Kösedağ Savaşı

yağdırdılar. Erzurum serdarı (Sinanüddin Yakud) bir kaç defa kaleden çıkış yaptı. Fakat, Moğollar bir türlü şehri alamıyorlardı. Esasen kış da bastırmıştı. Çekilip gideceklerdi. Lâkin (Müşerref Duyni) adında şehir beyi şehri teslim etmek için Bayçu'ya gizlice haber saldı. Bu alçak ruhlu adam Sinanüddin Yakud'a düşman olduğundan bu hiyaneti işlemişti. Duyni kendi kale burcuna geceleyin iki yüz Moğol askerini çıkardı. Bunlar kale kapılarının kilitlerini parçalayıp kapıları açtılar. Moğol askerleri karınca sürüsü gibi şehre daldılar. Komutan Yakud, üzerlerine vardı. Güneş doğana kadar Erzurum'un içine kan döküldü. Moğol'lar mahallelere dalarak çocuk, kadın, genç, ihtiyar demeyip kılıçtan geçirdiler. Bir taraftan da yağmaya koyuldular. Kale serdarı Sinanüddin Yakud ile oğlunu başları açık elleri bağlı olduğu halde Bayçu'nun karşısına getirdiler. Altın ve gümüş nesi varsa önüne yığdılar. Bayçu da mücevherlere bakarak dedi ki:

— Sende mademki bu kadar servet vardı da, bunları vatanın için niçin sarfetmedin, asker toplamadın? Ak akçe kara gün için değil midir?

Sinanüddin de:

— Bir gün sana kalacak bu malları sarf etmek elde değildi, çünkü sana nasipmiş dedi. Bayçu:

— Başını vurun!

Diye bir emir verdi. Oğlu ile beraber başını kestiler. Moğol'lar Erzurum'u yağmaladıktan sonra geri döndüler 1241. Sultan İkinci Keyhüsrev Erzurum'u Moğollar'ın kuşattığını duyunca bir ordu gönderdi. Bu ordu Erzincan'a geldiği zaman iş işten geçmişti. Ordu geri döndü.

Erzurum felâketi üzerine İkinci Keyhüsrev bir divân kurdu. Moğol tehlikesini önlemek üzere ne gibi tedbirler alınmasını görüştüler. Komşu devletlerle dostluk sağlamak, onlara para yardımı yaparak asker toplamağa karar verdiler. Bu yardım Şam Melikinden, Ahlât Bey'i ile Sis Tekfurundan istenildi. Bunlar da askerî yardımda bulundular.

İlkbahar'da 80.000 kişilik bir odu toplandı. Bu hazırlık iki yıl sürdü. Moğol ordusu ise 40.000 kişilik idi. Ordu Sivas'a gelip bekledi. Bayçu, Selçukluların bu hazırlığını duyunca o da ordusunu hazırladı. Tecrübeli komutanlar İkinci Keyhüsrev'e düşmanı Sivas'ta beklemesini söylediler. Fakat genç komutanlar hiddetlendiler, ileri gidilmesini istediler ve:

— Bu can kaygusu, ölüm korkusu ne zamana kadar devam edecek. Erzurum halkı kılıçtan geçirilirken bize ileri gitmek, düşmanı Tebriz'de karşılamak gerekir dediler. Bunun üzerine İkinci Keyhüsrev bir gün sonra yola çıkılmasını emretti. Sipahilerden 80 kişi öncü olarak gitti. Bunlar Kösedağ'a gidip konakladılar. Fakat hükümdarın huzurunda kumandanlar birbirlerine girdiler. Ne sultanı sayıyorlar ne de yararlı bir fikir ortaya atıyorladı. Bunların içinde sarhoş olanlar bile vardı. Bunların hiç birisi düşmanı yenecek kudrette değillerdi. Eski değerli komutanlar kalmamıştı. Derhal taarruz edilmesini bildirdi. Bayçu da 40.000 süvarisiyle Erzincan'ın Akşehir ovasına gelmişdi. Selçuk ordusu ilerleyip 3 Temmuz 1243 tarihinde (Kösedağ) a vardı. Kösedağ Sivas'ın 60 km. doğusunda, Zara kasabasının kuzeyindedir. Moğol ordusu buraya gelmiş konmuştu. Selçuk askerlerinin dağ geçitlerinden süzülerek indiklerini gören Bayçu dedi ki :

— Bunların karşısında kaçmaktan başka çare yoktur. Başımı kılıçların altında görüyorum.

Öncü kuvetler ovaya indiler. Bunların indiklerini gören Bayçu derhal bunların etrafını çevirdi. Bir anda birbirlerine girdiler. Ovada kanlı bir boğuşma başladı. Bayçu askerlerini çekti. Selçuklular sevindiler. Fakat tekrar bir hücumla hepsini öldürdüler. Büyük kuvvetler dağ üzerinde dağınık bir halde idi. Bütün bu kuvvetlere komuta edecek bir baş komutan yoktu. Ordunun baş komutanı hayatında harp görmemiş olan Gıyaseddin İkinci Keyhüsrev idi. Kösedağ ovasına askerlerini sevk edemedi. Öncü kuvvetlerin kılıç altında can verdiklerini gören komutanlar taarruz edeceklerine kaçmağı tercih ettiler. Seksen bin kişilik bir ordu kırk bin Moğol'a yenildi. Selve oğlu adlı bir komutan bayrağını indirip kaçmağa başladı. Nasuhiddin adlı bir komutan da düşmanla çarpıştıktan sonra geri dönerek, İkinci Keyhüsrev'in karargâhına geldi. Sert bir şekilde :

— Değersiz komutanların tedbirsizliğine uyup ta, düşman karşısına çıktık. Memleketi, milleti felâkete sürüklediniz.

Dedikten sonra atına atlayıp Halep'e doğru atını sürdü. İkinci Keyhüsrev Kösedağ Savaşının kaybedildiğini anlayınca, mendilini yüzüne kapayıp ağladı. Güneş batmak üzere iken atına binip savaş meydanından ters yüz etti. Öncülerin bozulmasını yenilge zanneden İkinci Keyhüsrev, Selçuk devletini büyük bir felâkete sürükledi. İyi bir savaş adamı olsa idi büyük kuvvetlere emir verir, meydan savaşı yapardı. Bu tecrübesiz, iktidarsız hükümdar,

ordusunu mukadderatiyle baş başa bırakıp Tokat yolunu tuttu. Hazine ve Çadırını da Tokat'a gönderdi. Yolda karşısına çıkan Çavlı Bey'e sordu :

— Durum ne halde?

Çavlı Bey :

— Alınacak bir tedbir kalmadı.

— İdare dizginini sana bırakıyorum. Nasıl yapabilirsen öylece hareket et! Deyip Tokat yolunu tuttu. İkinci Keyhüsrev kılığını değiştirerek Tokat'a girdi.

Kösedağ tepelerinde dağınık bir halde bulunan askerler Sultanın kaçtığını haber alınca dağıldılar. Moğol komutanı sessizliğe bir mâna verememiş, olan bitenden haberi yoktu. O, büyük bir savaş bekliyordu. Ertesi sabah Selçuk çadırlarının yerinde olduğunu görerek askerlerini pusuya yatırmış olduğunu zannetti. İki gün daha geçince çadırları yokladılar. Askerlerin kaçtıklarını görünce hayret etti. Sayısı belirsiz mallara sahip oldular. Derhal kaçanları takibe koyulup Sivas'a kadar geldiler. Sivas kadısı Bayçu'ya karşı çıkıp aman diledi. O da üç gün yağmaya razı oldu. Cana kıymadılar, mal yağma ettiler. Bu yüz kızartıcı Kösedağ bozgunu, Moğollara Anadolu'yu istilâya yol açtı.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun Kayseri'de idi. Onu Kayseri'den kaçırdılar. Çünkü Moğol'lar buraya doğru hareket ettiler. Kayseri'yi kuşatıp, nihayet aldılar. Burası zengin bir ticaret şehri idi. Günlerce yağma ettiler. Sonra da ateşe verdiler. Aldıkları esirleri de Meşhed ovasında kestiler. Sonra da Erzincan'ı yağma ettiler. Memleket büyük bir felâkete uğradı. Bu hale bir son vermek lâzım geliyordu.

Selçuk baş veziri Mühezzibüddin Ali Amasya'da idi. Amasya kadısıyla görüşüp Moğollar'la barış yapmasına karar verdi. Kadıya dedi ki :

— Memleket Sultanın bilgisiz ve gençliği yüzünden bu hale düştü. Bunlara kılıçla mukabele etmektense, bunu barış yolu ile halledelim.

Kadı bu teklifi doğru buldu. Her ikisi yola çıktılar Erzurum sınırında Bayçu'ya yetiştiler. Onunla barış şartlarını görüştüler. Bayçu'ya dedi ki :

— Bu savaşta üç bin er'imiz öldü. Fakat Sultanın emrinde daha yüz bin kişilik ordu vardır. Anadolu halkı Selçuk Sultanlarına çok bağlıdır. Bu bozgun komutanlar arasındaki anlaşmazlıktan doğdu. Bunun için barış, her iki taraf için hayırlı olur. Barış şartlarını ikinci Keyhüsrev'de kabul etti. Şartlar pek ağırdı. Her yıl vergi vermek şartiyle barış yapıldı. Bu vergi her yıl 1.200.000 altın 500 parça sırma işlemeli ipek kumaş, 500 at, 500 deve, 5.000 koyun ve bunlardan başka hemen bu değerde hediyeler verilecekti. Kösedağ yenilgisinden sonra Orta ve Doğu Anadolu'ya hâkim oldular. Barış yapınağa muvaffak olan Başvezir Mühezzibüddin'e İkinci Keyhüsrev altın işlemeli bir kılıç ile tımarlar verdi. Fakat o tımarları devlete bağışlamak büyüklüğünü gösterdi. Bu vezir bir müddet sonra öldü. Onun yerine Başvezirlik (Şemseddin) e verildi. Vezir Şemseddin Anadolu'da bulunan (Sis) şehrini Ermenilerden alınağa gitti. Fakat alınamadı. Ordu bu seferden döndüklerinin yedinci günü, İkinci Keyhüsrev'i Alanya'da vahşi bir hayvan ısırdı. 30 Mayıs 1246 üç gün yas tutuldu. Gıyaseddin İkinci Keyhüsrev 9 yıl saltanattan sonra 23 yaşında genç olarak öldü. Babasını zehirletmek suretiyle tahta geçmişti. Fakat huzur bulmadı. Sefahat ve içkiye düştü. Memleketi idare edecek kudrette değildi. Kösedağ yenilgesi de, memleketi felâkete sürükleyip yıkılmasına sebep oldu. Zamanı, cinayetler ve entrikalarla geççti. Annesi Rum Mahperi Hatun'un ihtirasları, Sadeddin Köpeğin hiyaneti, Babaî isyanı, nihayet Moğol istilâsı, bu kuvvetli devleti kökünden sarstı. Bir daha kendini toparlayamadı yıkılma devrine girdi.

İZZEDDİN KEYKÂVUS II.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in üç oğlu vardı. Bunlar da: Keykâvus, Kılıçaslan, Keykubad idi. Keykâvus'un anası Türk, Kılıçaslan'ın Rum, Keykubadın ki Gürcü idi. Keyhüsrev 1246 yılında ölünce vezirleri toplanarak hangi şehzadeyi tahta çıkaralım diye görüştüler. Bu toplantıda Başvezir Sahip Şemseddin Mehmet, Celâleddin Karatay, Has Oğuz bulundular. İzzeddin Keyhüsrev'in anasının Türk olması bakımından onu lâyık gördüler. İkinci Keykâvus'u (Burgulu) kalesinden Konya'nın Akşehir'inin (Altıntaş) kasabasına getirdiler. Burada bir taht kurdular. Bunun sağ ve sol tarafına gayet süslü iki kürsü kurdular. Sağa Kılıçaslan, sola Alâeddin Keykûbadı oturttular. Bundan sonra ikinci Keyhüsrev'in bir koltuğuna Şemseddin, diğer koltuğuna Has Oğuz girerek tahta oturttular. Başından paralar serptiler. Vezirler sıra ile biat ettiler. Sonra bir alayla Konya'ya getirip sarayın tahtına oturttular. Vezir-

lik Şemseddin Mehmet'e, Naiplik Celâlettin Karatay'a verildi. Bu sıralarda Moğol Oktay Han'ın oğlu Kiyuk Han tahta çıkarılacaktı. Bütün sultanlara dâvetnameler gönderildi. İkinci Keykâvus da dâvet edildi. Fakat Keykâvus korkarak gitmedi. Yerine kardeşi Kılıçaslan'ı gönderdi. Buna kızan Kiyuk Han Kılıçaslan'ı sultan ilân etti. Bu Selçuk devletinin egemenliğine karışmaktı. Bundan anlaşıldığına göre Selçuklular Moğol hanına tâbi olmuşlardı. Kılıçaslan bir atlı ile Sivas'a gelip saltanatını ilân etti. Adana'da para bastırdı. İkinci Alâeddin Keykubad Antalya'da çıkan bir isyanı bastırmağa gitmişti. Bu sırada dördüncü Kılıçaslan, atabeylerinden birini göndererek vezir Şemseddin Mehmet'i tevkif ettirip Konya kalesine gönderdi. Yolda kendisini götürene sordu :

— Nereye gidiyoruz?

Muhafız da :

— Diğer vezirlerin gönderildiği yere!. dedi.

Şemseddin hapiste bir şiir yazdı :

Servetimden şimdi ayaklarıma iki zincir kaldı

Geri kalan varlığım dağların beline kemer oldu

Vazgeç ey perişan gönül, felâketten ne şikâyet ediyorsun?

Bu kötülük senin gafletinden doğmuştur.

Üç gün sonra bu koca vezirin başını vurdurdular. Başını da Sivas'ta bulunan dördüncü Kılıçaslan'a götürdüler.

Bu olaydan sonra iki kardeş arasında saltanat kavgası başladı. Fakat İkinci Keykâvus'un Atabeyi (Celâlettin Karatay) bu işi kolaylıkla halletti. Selçuklu İmparatorluğu ikiye ayrılacak, batı tarafı İkinci Keykâvus'a, Doğu tarafı da Dördüncü Kılıçaslan'a verilecekti. Bu anlaşma uzun sürmedi. Kılıçaslan kardeşinin üzerine yürüdü. İkinci Keykâvus onu yendi. Fakat ona acıyarak affetti. Devleti üç kardeşin idare etmesine razı oldu. Bu suretle (Üç kardeşler saltanatı) kuruldu. Bu devir 1249 dan 1254 tarihine kadar beş yıl sürdü. Paralara üçünün adı yazıldı. Fakat büyük hükümdar İkinci Keykâvus tanındı. Kardeş kavgalarından devlet zayıf düşmüştü. Bundan Moğollar faydalanarak, Anadolu halkından ağır vergiler toplayıp, halkı fakir düşürdüler.

CELÂLETTİN KARATAY

Selçuklu büyüklerinin en ünlülerinden birisi (Celâlettin Karatay) dır. Babası, (Abdullah). Bu zat, Birinci Alâeddin Keykubad zamanın da Selçuk sarayına girmişti. Zekî ve bilgili idi. Zamanla Devlet idaresini de öğrenmişti. İyi huylarından dolayı onu herkes severdi. Selçuklu Devleti üç kardeşler tarafından idare edilirken, devlet işleri Karatay'a bırakıldı 1249. O, devlet işlerine naip seçiçlmişti. Kardeşler arasındaki geçimsizliğin önüne o geçiyordu. Karatay'ın unvanı fermanlarda, «Yer yüzünde Allah'ın Velisi» diye yazılırdı. Hakikaten yüksek ahlâklı, temiz, imanlı idi. Hayırseverliği, cömertliği, alçak gönüllülüğü son derece idi.

Karatay, Elbistan yolu üzerinde bir büyük Kervansaray yaptırmıştı. Kervansaray'ın açılma töreninde bulunmak üzere yola çıktı. Kervansaraya yaklaştığı sırada birdenbire geri döndü. Kendisine :

— Niçin geri döndünüz? dedikleri zaman O :

— Bu muazzam yapıyı gezerken belki gurur duyarım. İçime bir büyüklük duygusu gelir. Bu yüzden kazanmış olduğum sevaptan mahrum olurum korkusuyla geri döndüm dedi.

Türk Kervansaraylarının en büyüğü olan bu hayır müessesesini tamamladıktan sonra gidip görmedi. Bu Kervansaraya pek çok para sarfedilmişti. Bunun defterini de yaktırdı.

Devlet işleri bozuk gittiğinden kimse Başvezir olamıyordu. Karatay bir vezir arayıp buldu. Bu zat Nahcivanlı bilgin (Necmüddin) idi. Ona vezirliği teklif ettiği zaman bu büyük adam dedi ki :

— Bu ödevi şu şartlarda kabul ederim. Bana bu ödev için gündek iki akçe yevmiye verilecek. Diğer memurlar da ancak geçimlerini sağlayabilecek para alacaklardır. Hazine gelirini israf etmemek, muhaliflere kin beslememek şartlarımdır, bu şartlarla vezir oldu. Bu teklif diğer vezirlerin hoşuna gitmedi. Çünkü hepsi paraya düşkündüler. Diğer vezirlerin aylıkları yarıya indirildi. Karatay bu ruhtaki adamlarla devleti idare etti. Çünkü bu zamanlar devletin maliyesi bozuktu. Moğollara verilmesi lâzımgelen para bulunamıyordu. Moğollar devleti sıkıştırıyorlardı. Moğol dağlarından gelen aç ve sefil bu insanlar, çapulculuk ve bu gibi gelirlerle geçiniyorlardı. Anadolu'yu soyuyorlardı. Karatay malî ve siyasî

işleri yüksek zekâsı sayesinde idare ediyordu. Uç taraflarda isyanlar olmuştu. Bunların üzerine beylerbeyi (Yutaş) ile (Aslan Doğmuş) u gönderip onları yola getirdi. Karatay bayındırlık işleriyle çok meşgul oluyordu. Antalya ve Konya'da medreseler yaptırdı. Sivas'taki (Karatay Hanı) ölmez eserlerden biridir. Karatayın büyük ve tarihî bir eseri de Konya'daki (Karatay Medresesi) dir. Bu medreseyi 1251 yılında yaptırmıştır. Karatay Medresesi Selçuk mimarîsinin şâhaserlerinden biridir. Karatay, Selçuk Devletine İkinci Keyhüsrev zamanında hizmetler etmiş bir vezirdi. Büyük kardeşi (Kemalettin) devrinin vezirlerinden ve hâkimlerinden idi. Bir de (Kara Sungur) adlı küçük kardeşi vardı. Bu esnada Celâlettin Karatay öldü 1254.

KARDEŞ KAVGALARI

Moğol Hakanı İkinci Keykâvus'u yanına çağırdı. Gitmek için yola çıktığı zaman kardeşi Dördüncü Kılıçaslan yalnız başına saltanat sürmek sevdasına düştü. Esasen üç kardeşin bir devlette hükümdar olması, devletin birliğini zayıf düşürmüş, Selçuk Devleti Moğolların egemenliği altına girmişti. Bir devlette bir tek baş olabilirdi. Eskidenberi Türk devleti şehzadelerin birbiriyle kavgaları yüzünden yıkılmıştı. Yine bu yüzden Selçuk Devleti yıkılmağa yüz tutmuştu. İkinci Keykâvus kardeşinin bu teşebbüsünü haber alınca geri dönerek Konya'ya geldi. Yerine kardeşi İkinci Keykubat'ı Moğol Hanına gönderdi. Fakat Keykubad yolda öldü 1254. Kendisi henüz on dört yaşında idi. Hükümdarlığı bir unvandan ibaret kalmıştı. Keykubad, Moğollardan yardım görerek tek başına saltanat sürmek istemişti. Fakat müstakil hükümdarlık nasip olmamıştı. 1249 dan 1254 tarihine kadar kardeşleriyle birlikte hükümdarlık etmişlerdi.

İkinci Keykâvus kardeşi Kılıçaslan'ı hapsettirmek istedi. Kılıçaslan'ı yakalayamadılar. O Kayseri'de saltanatını ilân etti. Bu ayrılığa mâni olmak isteyen Keykâvus (Şeyh Sadrettin Künevi) yi arabulucu gönderdi. Fakat söz dinletemedi. Keykâvus yalnız başına hükümdar kaldı.

1256 tarihinde Moğol'lar Anadolu'da harekâta geçtiler. Bayçu ordusu ile Konya'ya gelerek kalelerin burçlarını yıktırdı. Dördüncü Kılıçaslan'ı tahta çıkarıp geri döndü. Keykâvus İznik'e kaçıp, Bizanslılara sığındı. İmparator'dan yardım görerek bir ordu ile Konya üzerine yürüyüp Kılıçaslan'ı korudu. Kılıçaslan bu defa

saltanatını Sivas'ta ilân etti. Moğollar iki kardeşe Kızılırmağı sınır çizdiler. Bu zamana kadar Kafkasya'da hüküm süren Moğollar bu defa İran'da (İlhan'lılar) adiyle bir devlet kurdular. Bu devleti (Hülâgû Han) kurdu. Bir ordu ile 1258 de Bağdat'a yürüyerek Abbasî Halifesi (Muttasım) ı bir çuval içine koyarak suvarilerin ayakları altına attı, halifeyi öldürdü. Bağdat'ı Hülâgû Han yakıp yıktı. Bütün kitapları da yaktı. İslâm âlemi dehşet içinde kaldı. Bu zalim kuvvet gözünü Anadolu'ya dikti.

1259 tarihinde Hülâgû Han Kılıçaslan ile Keykâvus'u yanına çağırdı. Onlara iyi geçinmelerini tavsiye etti. İkisi de geri döndüler. Artık Anadolu'da sözde bir Selçuklu Devleti vardı.

İkinci Keykâvus bu duruma bir son vermeyi düşündü. Moğol ları Anadolu'dan kovmaya karar verdi. Moğollarla çarpıştı, lâkin yenildi. 1261 de Selçuk tahtını kardeşi Dördüncü Kılıçaslan'a bırakarak Antalya'ya kaçtı. Buradan da İstanbul'a gitti. Fakat ikinci Keykâvus İstanbul'da bir isyan hazırlayıp Bizans tahtına geçmek için hazırlandı. Bunu imparator (Mihail Paleolog) haber alarak onu Rum elinde bir kaleye hapsetti. 1270 tarihinde Altın Ordu Han'ı onu hapisten kurtardı. Keykâvus'u Kırım'da misafir etti. İkinci Keykâvus 1278 tarihinde Kırım'da öldü. Kırım'ın Suğdak şehrine gömüldü. Keykâvus kuvvetli bir hükümdar değildi. Moğolların elinden Anadolu'yu da kurtaramadı. Zamanı kardeş kavgalariyle geçti. Bu yüzden devlet zayıf düştü.

RÜKNEDDİN KILIÇASLAN IV.

İkinci Keykâvus Moğollara yenilip Bizans'a kaçınca, yerine Rükneddin Dördüncü Kılıçaslan geçti. 1261 tarihinde Selçuk tahtına tek başına hâkim oldu. Tahta çıktığı gün hükümdarlara mahsus beş nöbet mehter çalındı. Tahta çıkış müjdeleri taşıyan fermanlar yazıldı. Ulaklar her yöne fermanlar götürdüler. Kılıçaslan çok yakışıklı, orta boylu, yiğit bir zat idi. Çok güzel ata binerdi. Atıyla sarayın merdivenlerinden çıkar ve inerdi. Zevke düşkün olup çok içki içerdi. Aşırı sinirli olup, bütün devlet büyüklerini darıltmıştı.

Bu zamanlar devlet moğolların egemenliği altında idi. Anadolu'da daimî askerleri bile vardı. Moğol Hanı ile Konya sarayı arasında devlet büyükleri bir bağlantı kurmuşlardı. Kılıçaslan Hülâgû Han'dan izin almadan bir şey yapamazdı. Selçuk hükümdarı bir gölge haline gelmişti. Kılıçaslan Moğol Hanının dâveti üzerine Karakurum'a kadar gitmişti. Kılıçaslan memleketin düştüğü bu

durumdan çok müteessirdi. Bir gün odasında düşünüyordu. Huzura kilercibaşı Kemâl geldi. Bu adamı çok severdi. Kilercibaşı kederinin sebebini sordu. Kılıçaslan da :

Geçen her akşam, beni gamlı gördü;
Gülümseyen her sabah beni ağlar buldu!..

diye bu şiiri söyledi. O, Moğollardan ve vezirlerinin ihtiraslarından usanmıştı. Selçuk Devleti en zayıf günlerini yaşıyordu.

SÜLEYMAN PERVANE

Dördüncü Kılıçaslan tek başına tahta geçince Başveziri (Muinüddin Süleyman Pervane) idi. Devlet idaresini Süleyman ele aldı. Çok muhteris ve zekî bir adamdı. Süleyman Pervane Deylemli Alinin oğlu idi. Âlimleri severdi. Şeyh Fahreddin'in müridi olduğu için kendisine Konya'da bir dergâh yaptırmıştı. Mevlâna Celâleddin Rumî (Fihimafih) adlı meşhur eserini onun adına ithaf eylemişti. Bu Selçuk veriziri Hülâgû Hanım emirlerinden dışarı çıkmıyordu. Hülâgû Han Bağdat'ı zaptettikten sonra Anadolu Selçuklu Sultanlığını kardeşi Mengü Hana haraç memleketi olarak vermiş, Kılıçaslan'a vasî olmak üzere de Süleyman Pervaneyi Konya'ya göndermişti. Pervane Moğolların adamı idi. Kılıçaslan Pervanenin emri altına girmişti. Sultanlığı bir bölge mahiyetinde idi. Kılıçaslan bu durumdan dolayı çok acı duymakta idi. Fakat elinden bir şey gelmiyordu. Bu zamanda Anadolu'ya (Karatatarlar) yerleştiler. Türkmen oymakları, gölge olan Selçuk saltanatından ümitlerini tamamen kesmişler, yeryer ayaklanıyorlardı. Süleyman Pervane bunların üzerine kuvvetler gönderiyordu.

Sinop şehri, Trabzon Rum İmparatorunun eline geçmişti. Bu ticaret şehrinin geri alınması lâzımgeliyordu. Vezir Süleyman Pervane oğlunu bir ordu ile Sinop'a gönderdi. O da Sinop'u fethetti. Fakat Süleyman Pervane, Sinop ve yöresini ailesine mâlikâne olarak aldı. Bundan dolayı Sinop'da (Pervane Oğulları) beyliği doğmuştur. Buna Kılıçaslan'ın canı sıkıldı. Bir gün adamlariyle görüşürken Pervanenin Sinop'a sahip olmasından şikâyet ederek dedi ki :

— Sultanların hizmetini gören herkes bir şehir isterse, memleketimizden hiç bir nasibimiz kalmıyacaktır. Bizim için yapılacak bir iş var; o da, Moğol hükümdarının huzuruna giderek, memleketin başına musallat olan zalimlerin yok edilmesi için ferman istemektir.

Bu sözleri Pervanenin adamlarından Hatun oğluna söylediler. O da bunu Pervane'ye anlattı. Hain ruhlu olan Süleyman Pervane Kılıçaslan'ın vücudunu ortadan kaldırmak plânlarını hazırladı. Hatun oğlu ile Moğol beylerine şu haberi gönderdi :

— Sultan Kılıçaslan, Şam'lılarla birleşip Moğol Hanı'na karşı bir isyan hazırlamaktadır. Ben bu düşünceye mâni olduğumdan beni öldürmeyi tasarlamıştır. Bir an önce bir çare bulun...

Moğol beyleriyle, söz birliği ederek Kılıçaslan'ı öldürmeye karar verdi. Pervane (Hocaoğlu) adında birinin adamlarını alarak Aksaray'a gitti. Moğollar vasıtasiyle Kılıçaslan Aksaray'a gönderildi. Kılıçaslan hiç bir şeyden haberi olmadan bu tuzağa düşmüştü.

Kılıçaslan Süleyman Pervane ile karşılaştı. Pervane Sultana kaba sözler söylemeye başladı.

Kılıçaslan Pervane'ye :

— Sen sarhoş musun, yoksa esrar mı çektin?

Pervane :

— Senin hakkımdaki düşüncelerinden dolayı sarhoş oldum. Seni Burdur kalesindeki hapisten kurtaran ben olmuştum. Saltanatının işlerini de düzene koydum. Şimdi de yok etmek istiyorsun. dedi..

Aksaray şehri Moğol ve Pervane'nin toplanmış olduğu câni kılıklı adamlariyle dolmuştu.

Ertesi gün Moğol beyi (Nabşi) Kılıçaslan'a bir ziyafet verdi. Yemek yenilirken Moğol beyi :

— Pervane'nin öldürülmesi için ne sebep gösteriyorsunuz? Ne kusur işledi, öldürülmeye lâyık mı?

Kılıçaslan :

— Onu öldürttürmeyi düşünmedim. Bu sadece bir fitnedir.

Diye cevap verdi. Dördüncü Kılıçaslan pek sinirli idi. Önüne konulan şarap bardaklarını ardı ardına içiyordu. Verilen son kadehin içinde zehir vardı. Onu da içti. Bu ecel şarabının acılarını damarlarında duydu. Acıları çoğaldı. Bu anda cellâtlar içeri girip Kılıçaslan'ı alaşağı ederek üzerine atıldılar. Başına bir kaftan örttüler. Kılıçaslan feryat edip yalvardıysa da para etmedi. Onu yay kirişi ile boğdular. Kirişle boğmak eski bir gelenekti. Hükümdar kanı kutlu sayıldığından yere akıtılmaz. Yalnız boğulurdu.

Kılıçaslan'ın ölümünü halka, çok içki içtiğinden dolayı öldüğü şeklinde ilân ettiler (1266). Öldürüldüğü zaman 27 yaşında yakışıklı

bir delikanlı idi. Cesedi, Aksaray'dan Konya'ya getirilip Atalarının yanına gömüldü. Moğolların Kölesi olan Süleyman Pervane, Kılıçaslan'ın başını yedi. Halk onun için inci gibi göz yaşları döktü. Hem ona, hem de Anadolu'nun kötü giden kaderine ağladılar.

GIYASEDDİN KEYHUSREV III.

Dördüncü Kılıçaslan öldürüldükten sonra, Süleyman Pervane kalabalık bir alayla Konya'ya geldi. Altı yaşında olan Kılıçaslan'ın oğlu (Gıyaseddin Keyhusrev III.) tahta geçirildi (1266). Memleketin her bucağına, tahta çıkış fermanları gönderildi.

Süleyman Pervane çocuk sultanın eğitimiyle meşgul oldu. (Kadı Nureddin) gibi en büyük âlimi ona öğretmen tuttu. Kendisine her türlü bilgiler öğretildi. Erginlik çağına vardığı zaman orta boylu yakışıklı bir genç oldu. Çok iyi ata biniyordu. Süleyman Pervane ile Sahip Ata Fahreddin Ali elele vererek devlet işlerini çevirmeye çaba gösterdiler. Sahip Ata büyük işler görüyordu. Genç Sultan ağaç kalıplarla fermanlara imza koyuyordu.

Memleketin düzenini sağlamak için yeni vergiler koydular. Bunlar (Kazanç, Askerî masraflara yardım, bina vergisi, toprak ürünleri) vergileri idi. Ata töresine göre Cuma günleri halka ziyafetler verilerek, Devlet büyükleri halkın dert ve dileklerini dinlemeğe başladılar. Adalet işlerine önem verildi. Memlekete bir huzur verilmek istenildi. Bütün bunlara rağmen Moğol baskısı devam ediyordu. Kösedağ'ı yenilgesinden beri Anadolu belini doğrultamamıştı. Delikanlı çağına giren Üçüncü Keyhusrev Devlet idaresini ele aldı. İlhanlı hükümdarı (Gazan Mahmut) Han müslümanlığı kabul etti.

Anadolu Selçuklarını Moğolların elinden kurtaracak bir hükümdar vardı. O da Mısır Sultanı (Beybars) idi. Beybars, ordularıyla harekete geçti ve Selçuklulardan yardım istedi.

Fakat Süleyman Pervane Moğollar tarafını tuttu. Beybars ordusuyla Suriye'ye yürüdü. Moğlları yenerek ilerleyip Kayseri'ye kadar geldi. Süleyman Pervane'yi dâvet etti. O gelmedi. Beybars Mısır'a döndü.

Moğol Han'ı Abakahan bu yenilgeyi haber alınca ordusuyla Kayseri'ye geldi. Savaşdan kaçanları cezalandırdı. Moğol Han'ı bu savaşın çıkmasında Süleyman Pervaneyi suçlandırdı. Pervaneyi göz hapisine aldılar. Ona dostları çok süratli koşan bir arap atıyla kaçmasını teklif ettiler. O kendi yüzünden başkalarının za-

rar görebileceğini söyleyerek kaçmadı. Pervanenin Mısırlılarla mektuplaştığı söylenildi. Pervaneden bıkmış usanmış kimseler de onun aleyhinde bulundular. Kılıçaslan'ı onun öldürttüğünü söylediler. Halk Kılıçaslan öldürüldüğü günlerde :

— Allah unutmaz belki geçikdirir.

Demişlerdi. Şimdi de Pervanenin Tanrı sillesini yeme ânı gelmişti. Pervaneye artık talih yardım etmiyordu, bahtının yıldızı kararmıştı. Kulluk ettiği efendileri olan Moğollar onu yok edeceklerdi. Abakahan Pervaneyi alarak yola çıktı. Erzincan'dan (Aladağ) a geldikleri zaman cellâtlar, onun boynunu vurdular. O ettiklerinin cezasını gördü 1278. Selçuklular Pervaneden kurtuldular. Fakat Moğollardan kurtulamadılar. Bu zaman Devletin en büyük vezirlerinden (Sahip Ata) hizmet yoluna katıldı.

SAHİP ATA

Selçukluların büyük vezirlerinden biri (Sahip Ata) idi. Onu vezirliğe getiren İkinci Keykâvus olmuştu. Fakat onun en büyük rakibi ise Süleyman Pervane idi. Hattâ onu hapis bile ettirmişti. Moğol Han'ı suçu olmadığını anladığından onu hapisten çıkarıp ödevine devam ettirmişti.

Sahip Ata'nın adı (Ali) Mahlası (Fahrettin) dir. Dostları ona (Hoca Ali) derlerdi. Fakat tarihe (Sahip Ata) olarak geçmiştir. 1181 tarihinde Konya'da doğmuştur. Babasının adı, Hüseyin, dedesininki ise Ebubekir'dir.

Fahrettin Ali, okumasını Konya medreselerinde yaptı. Sonra Devlet hizmetine girdi. Yüksek kabiliyet ve zekâsı dolayısiyle önce Pervanecilik, sonra da Adliye vekili oldu. Bir aralık da Dışişleri Bakanlığı ödevini gördü. Nihayet onu İkinci Keykâvus vezirliğe getirdi. Selçuklularda Vekiller Hey'etine (Divan-ı Sultan) denilirdi. Bu büyük divanın başkanına (Sahib'i Divan'ı Devlet) ünvanı verilirdi. O devirde vezirlik alâmeti altın bir divit ve başa sarılan bir destardı. Aynı zamanda vezirlere hil'at da giydirilirdi. Anadolu Selçukluları devrinde vezirlere (Sahip) veya (Hoca) denilirdi. Sahip, devlet işlerine sahip olan, el koyup idare eden anlamına gelmektedir. Ata, soyda ise büyük anlamına gelmektedir. Selçuklular şehzadeleri memleket işlerinde yetiştiren zata (Atabey) derlerdi. Fahrettin Ali'ye de şehzadeleri yetiştirmek ödevi verilmişti. Bu sebeple (Sahip Ata) ünvanı ile ün aldı.

Süleyman Pervane onu, herkesin gözünden düşürmek istiyordu. Bir gün konağına devrin bilginlerini dâvet etti. Hattâ o günkü dâvette Mevlâna Celâleddin Rumî, Sadettin Kunevi de vardı. Pervane, Sahip Ata'yı da çağırdı. Maksadı bu âlimlere onu alt ettirip, gözden düşürmekti. Toplantıdaki bilginler ona çeşitli sorular yağdırdılar, O ne sordularsa altından kalktı. Herkes onun derin bilgisine hayran kaldı. O gün Süleyman Pervane onu yenemedi. Sahip Ata çok okumuş büyük hocaların derslerine devam etmişti. Bir gün de Sahip Ata Mevlânadan Türk tasavvufunu sordu. Mevlâna ona güneş batana kadar bildiklerini anlattı. O da sabırla dinledi. Mevlâna ölünce oğulları Sultan Veled ile Hüsamettin Çelebi'ye yardımdan geri kalmadı.

Sahip Ata Anadolunun soyca yüksek bir ailesine mensup, aynı zamanda çok zengindi. Bütün varını yoğunu memleketine sarfetti. Moğolllar halkdan ağır vergiler alıyorlardı. Sahip Ata bir hey'etle Moğol Hanına giderek vergileri hafiflettirdi; Moğollarla iyi geçindi.

Sahip Ata Anadolunun bayındırlığına çok önem verdi. Bir çok san'at eserleri ve hayır müesseseleri kurdu. Sahip Ata'nın Konya'da yaptırdığı en değerli eser (Sahip Ata) mescididir. Cephesindeki süsleri, çinili çifte minaresi herkesin takdirini kazanmıştır. Bu mescidin içini süsleyen renkli mozayık çiniler bir şaheserdir. Ayrıca bir de Dergâh yaptırmıştır. Sahip Ata'nın türbesi de ayrıca güzeldir. Kendisi mumyalanarak gömülmüştür. İki oğlu da yanında yatmaktadır. Sahip Ata'nın Konya'da yaptırdığı en büyük san'at eseri ince minareli mescididir. Kapısının süsleri eşsiz güzelliktedir. Bunlardan başka Nalıncı Baba Türbesi, Sultan Hamamı ile Buzhaneler yaptırmıştır. Ayrıca, Dört te çeşme ve Ilgında bir han ile bir de kaplıca yaptırdı. Akşehir'de Taş medrese mescidi ile imareti, İshaklı'daki han ve hamamı, Kayseri'de yaptırdığı Sahibiyye mescidi ve çeşmesi, Sivas'daki meşhur Gök Medresesi Selçuk âbidelerinin ölmez eserleridir. Sahip Ata'nın eserlerini yapan Konya'lı meşhur mimar (Kelûk oğlu Abdullah)tır. Oğulları da bir çok eserler yaptırmışlardır. Anadolu'yu san'at eserleriyle süslemiştir. Mevlâna Anadolunun fikri, Sahip Ata da, kesesi idi.

Sahip Ata, beş Selçuk hükümdarına yirmi seneden fazla vezirlik etti. İhtiyarlayınca Akhisar'ın Nadir köyündeki çiftliğine çekilmiş, burada 1288 tarihinde 104 yaşında hayata göz yummuştur. Türkiye tarihinin büyük devlet adamlarından biridir. En fırtınalı devirlerde devlete en hayırlı işleri görmüştür. Sadettin Köpek,

Süleyman Pervane gibi devleti yıkmak istiyenler arasında, Sahip Ata gibi vatanseverler de yetişmiştir. Sahip Ata'nın oğulları (Emir Tacettin) ile (Emir Sadettin) babası gibi devlete hizmet ettiler. Karaman oğluna karşı durdular. Bu yolda da öldüler. Sahip Ata'nın yerine (Kazvinli Fahrüddin) vezirliğe getirildi. Halktan ağır vergiler aldı. Memleketi iyi idare edemedi. Halkın nefretini kazandı.

Bu yıllarda Selçuk büyüklerine âdeta kıran girmişti. Atabey Mecdüddin Sivas'da öldü. Beylerbeyi Tacüddin Erzincan'da göçtü, Mevlâna Celâleddin ve Sadreddin Kunevi de hakkın rahmetine kavuştu. Bu uluların ölümleri devletin zayıflamasına sebep oldu.

CİMRİ İSYANI

Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol baskısından ve Moğolların emellerine hizmet eden vezirler yüzünden yıkılmağa yüz tutmuştu. Selçuklu'lara İran Kültürü tamamen tesir etmiş Türklüklerini kaybetmişlerdi. Uclarda oturan türkmenler ise yabancı kültürüne girmiş olan aydınlardan nefret ediyorlardı. Selçuk hanedanı ve onlara bağlı kimseler eserlerini acemce yazıyorlardı.

Türk töresine bağlı türkmenler, artık Selçuk Devletine boyun eğmemeye başladılar. Ayaklandılar.. Esasen Selçuk Sultanları Moğolların oyuncağı olmuş, şahsiyetlerini kaybetmişlerdi. Devlet otoritesi kalmamıştı. Anadolunun birliği bozulmuş, yeni beylikler doğmaya başlamıştı.

Devletin bu zayıf ve perişan halini gören Karamanoğlu (Mehmet Bey) Türkmenleri başına topladı. Bu zaman Moğollar üçüncü Keyhusrevi İran'a götürmüşlerdi. Karamanoğlu Mehmet bey, İkinci Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden Siyavuş adlı birisini (Cimri) adıyla sultan tanıdı. Başına topladığı adamlarla Konya'ya gelip Selçuk tahtına oturdu. Mehmet Bey de Cimri'ye vezir oldu 1277.

Kasabaları ve şehirleri yağma ettiler. Cimri kuvvetleriyle Sahip Ata'nın oğulları savaştılar ve bu savaşta öldüler. Üçüncü Keyhusrev Moğol Hanı'nın yanından dönüp Tokat'a geldiği zaman olup bitenden haberi oldu. Moğol Hanından yardım istedi. Moğollar bir ordu gönderdiler. Bunu duyan Cimri veziri Mehmet Beyle Konya'dan kaçtılar. Üzerlerine asker gönderildi. Mehmet bey bir yerde pusuya düşürülüp öldürüldü. Cimri de kaçtı. Bir yıl sonra Cimri ile Karahisar ovasında yapılan bir savaşta Cimri esir edile-

rek Üçüncü Keyhusreve getirildi. Cimri'nin derisi yüzülüp içine saman dolduruldu. İsyan eden Cimri korkunç şekilde cezalandırıldı 1278.

Karamanoğlu Mehmet Bey milliyetçi bir Türktü. Selçukluların elinde Türk dilinin mahvolmasından acı duyarak, acemce yerine Türkçeyi resmî dil yapmıştı. Şu bildiriyi yayınlamıştı:

«Bugünden Sonra:

Divanda, Dergâhta, Barigâhta, Mecliste, meydanda Türkçeden başka, dil kullanılmayacaktır.

«Karamanoğlu Mehmet»

Karamanoğlu Mehmet Bey bu bildiriyi 1277 tarihinde yapmak suretiyle dil devriminin piri olmuştu. Cimri'den sonra Aksaray'da (Kızıl Ahmet) adında birisi başına dört bin kişi toplayarak isyan etti. Üzerlerine Moğollar asker göndererek bozguna uğrattılar.

Üçüncü Keyhusrev Bizans sınırını teftiş ederken Söğüde uğradı. Buraya gelince Kayıhanlı Türkmenlerinin başbuğu Süleyman Şah oğlu (Ertuğrul Gazi) ve diğer oymak beyleri sultanın yanına geldiler. Ertuğrul Gazi Sultan'a hediyeler sundu. Ertuğrul torunlarından birini Keyhusreve verdi. Artık, her tarafta Türkmenler başlarına buyruk olmuşlardı, 1281.

Moğol Hanı abaka ölmüş, yerine Hülâğû Hanın oğlu Ahmet Han geçmişti. Hanı tebrik için Üçüncü Keyhûsrev İran'a gitti. Han Anadolu'yu Gıyaseddin Mesut ile birlikte idare etmesini bildirdi. Buna Üçüncü Keyhusrev razı olmadı. Bunun üzerine, 1281 de İkinci Mesut yerine geçirildi.

Han'dan izin almadan ayrılıp gitti. Han onu Azerbeycan'a çağırdı, başına gelecekten fena halde korktu. Tasasından ağır bir hastalığa tutulup yatağa düştü, Moğol Hanı ona kızdığından bir cellât gönderdi. Keyhusrevi ölüm döşeğinde gören cellât, buyruk yerine gelsin diye zehir içirtip öldürdü 1281.

15 yıl hükümdarlık yaptı. Zamanında Moğollar Selçuklulara hâkim olmuşlardı. Sultanların hiç bir hükmü kalmamış, düşman elinde öldürülüyordu. Bu ne acı bir devirdi.

GIYASEDDİN MESUT II.

Üçüncü Keyhusrevin yerine, İkinci Keykâvusun oğlu İkinci Gıyaseddin Mesut Onbeşinci Sultan olarak 14-Ağustos-1281 de tahta geçti. İkinci Mesut yalnız başına saltanat sürmeye başladı. Onun

devri doğrudan doğruya, Anadoluda Moğol idaresi idi. Alpaslan, Kılıçaslan, Sultan Alâeddin oğulları Konya'da esaret hayatı yaşıyorlardı. Moğollar dilediklerini tahtından indiriyorlar, hoş görmediklerini de öldürüyorlardı. Bu ne acınacak durumdu. Kahramanlıklarla dolu Kınık hanedanı bu hale düşmüştü. Devleti idare edecek büyük vezirler de kalmamıştı. Memuriyet isteyenler Moğol Hanın huzuruna giderek, hediyeler takdim edip, memuriyet alıyorlardı. Onlarda halkı soyuyorlardı. Halk Moğol beylerini doyuramaz oldu. Evlâtlarını, cariyelerini satmak suretiyle vergilerini veriyorlardı. Sefalet alıp yürümüştü. Bu büyük ulusun koruyucusu, bir hakanları yoktu. Türkmenler yer yer isyan ediyorlar, bu yüzden de Moğol kılıncı altında can veriyorlardı. Selçuk egemenliği bir gölgeden ibaret olmuştu. Sultanlar, zevke düşmüşler, içki âlemleri yapıyorlardı. Anadolu'da en kuvvetli halk teşkilâtı Türk işçilerinin kurduğu (Âhilik) teşkilâtı idi. Sultanlar bunlardan da faydalanamadılar. Artık bölge, bölge Anadolu beylikleri kurulmaya başladı.

İkinci Mesudun kardeşi (Beşinci Kılıçaslan) Kastamonu'da istiklâlini ilân etti. Kastamonu'lular onunla birlik oldular. Kastamonu Başbuğu (Alp Yörük) Kılıçaslan'la çarpışırken öldü. İkinci Mesud bir kuvvetle âsilerin üzerine gitti. Bu savaşda kan döküldü. İkinci Mesut kuvvetleri zaferi kazandı.

Bu olaydan sonra (Balto) adlı bir komutan İlhanlılara karşı isyan etti. Anadolunun içinde kanlar döküldü. Halkın huzuru kaçtı. İkinci Mesut da Balto'ya uymak zorunda kaldı. Bu sebeble İkinci Mesud'u Moğol Hanına gönderdiler. Balto ile birlikte olmadığını söylemesine rağmen onu (Hemedan) da alakoydular 1297. yerine Üçüncü Alâeddin Keykubat ikinci defa tahta geçti (1302). Kayseri'yi başkent yaparak altı sene hiç bir hareket yapmadan yoksulluk için de yaşamıştır. 1308 tarihinde Kayseri'de inme inerek öldü. İlk hükümdarlığı 16 yıl sürmüştü. Bu suretle 22 yıl Sultanlık yaptı. İkinci Mesut 1253 de doğmuş, 55 yaşında ölmüştür.

ALÂEDDİN KEYKUBAT III.

İkinci Mesudun yerine, Onaltıncı ve son sultan olarak Üçüncü Alâeddin Keykubat, 1297 de tahta geçti. Babası Melik (Ferîmuz) dur. O da İkinci Keykâvusun oğludur. Keykubat 1277 tarihinde doğmuştur. Babası Ferîmuz Bizans'da hapis iken Keykubat'ı bir elçi ile Moğol hanına göndermişti. Üçüncü Alâeddin Keykubatı tahta çıkaran Moğol Hanı (Gazan Mahmut) olmuştu. Bu zamanlar Ana-

dolu soyguncuların elinde idi. Anadoluya gönderilmiş Moğol beyleri de Selçuk tahtına göz dikmişlerdi. Bunlardan birisi (Sülemiş) adında bir zat idi. Sülemiş 1299 tarihinde isyan etti. Moğol beyleri Sülemeş'in kuvvetlerine yenildi. Bu isyandan korkan Alâeddin Keykubat Moğol Hanından yardım istedi. Âsi Sülemiş'in üzerine (Emir Çoban) gönderildi. Yapılan savaşta Sülemiş'in ordusu dağıldı. Kendisi de Şam'a kaçtı. Fakat Moğol zulmüne karşı Türkmenler yer yer isyana başladılar. Niğde ve Seferihisar'da, Samsun Türkleri ayaklandılar. Fakat hepsi bastırıldı. Moğol beyleri durmadan halkı soyuyorlardı. Halk mağaralara sığınıyor, dağ başlarına kaçıyorlardı. Anadolu halkının başına gelmedik felâket kalmıyordu. Onların haklarını, canlarını koruyacak sultanları yoktu. Devlet namına birşey kalmamış, yalnız Moğol kölesi bir sultan vardı. Sülemiş Şam'dan gelerek tekrar soygunculuğa başladı. Alâeddin Keykubat korkusundan Diyarbakır'a kaçtı. Nihayet Sülemiş yakalanarak öldürüldü.

Sülemiş'in öldürülmesinden sonra Gazan Han kardeşinin birini Keykubat'a verdi. Alâeddin beceriksiz, zekâca da zayıftı. Devlet İdaresini beceremiyordu. Halk sultanı Moğol beylerine şikâyet etti. Bunun üzerine kaçmak istedi fakat yakalanarak İsfıh'ana gönderildi. Burada birisine ağır sözler söyledi. O da Keykubatı hançerliyerek öldürdü 1308. Öldüğü zaman 25 yaşında idi. Beş yıl hükümdarlık edebilmişti. Yerine ikinci def'a İkinci Mesut geçti. O da 1308 de ölünce Anadolu Selçuk Devleti yıkıldı.

SELÇUKLU DEVLETİNİN YIKILIŞI

Gazan Mahmut, İkinci Mesud'un oğlu (Gazi Çelebi) ye Sivas, Kastamonu ve Sinob'u vermişti. Fakat, Moğollar ona da rahat vermediler. Selçuk hânedanının son evlâdı da Sinop'da söndü. Selçuklu İmparatorluğunun yıkıldığı 1308 yılında Anadolunun durumunu o devrin tarihçisi Aksaray'lı Kerimüddin şöyle anlatıyor :

«Gök yüzünden bir damla yağmur düşmedi. Semanın bekçileri, halkın erzak kapısını kapamışlardı. Bir batman buğday bir altına çıktığı halde bulunmuyordu. Açlık öyle bir kerteye dayandı ve Tanrı'nın öfkesi her tarafı öyle sardı ki, bağlardaki su kuyuları ölülerin kemikleriyle doldu. Devlet büyüklerinin zulüm ve cefaları semadan inen bu belâlarla elele vermişti. Bu zalimler yüzünden bütün mal ve mülk yağma edildi. Ülke açlarla doldu. Böylece devlet harmanını zevâl rüzgârı savurup gitti.»

Selçuk Devletinin yıkılışını, başsız kalan halkın sefâletini anlatmıştır. Anadolu uzun zamandanberi İlhanlı Moğolların askerî komutanları tarafından idare edilmekte olduğundan, Selçuk Sultanlığının yıkılışı pek sessiz oldu. İlhanlılar 1303 tarihinden beri Anadolu'yu doğrudon doğruya kendilerine tâbi bir vilâyet gibi genel bir vali ile idare ediyorlardı. Bunların idaresi orta Anadolu'ya kadardı. Batı Anadolu Türkmen beylerinin elinde idi. Anadolu valilerinden (Emir Çoban oğlu Demirtaş bey) uçlara kadar hâkimdi. Emir Çoban Mısır'a kaçınca Moğol egemenliği de zayıfladı. İlhanlı (Ebu Sait) ölünce, 1335 den itibaren (Anadolu Türkmen beylik)leri istiklâllerini ilân ettiler.

Anadolu Selçuklu Sultanlığının yıkılışı sebebleri şu noktalarda toplanmaktadır : Birinci sebep, şehzadelerin birbirleri ile saltanat kavgaları, ikincisi Birinci Alâeddin Keykubat'dan sonra gelen sultanların sefahata düşmeleri, üçüncüsü ise, Kösedağında Moğollara yenilmesi, dördüncüsü, Sadettin Köpek ve Süleyman Pervane gibi hain ve entrikacı vezirlerin gelişi, beşincisi küçük yaştaki hükümdarlar ve şahsiyetlerinin zayıflığı, altıncısı doğu sınırlarının açık oluşu, her türlü insanın yurda girişi, yedincisi ekonomi ve ticaretin zayıflaması sekizincisi halkın zulüm görmesi, dokuzuncusu, Acem kültürünün girişi, aydın sınıfının yabancı hayranlığı, milli benliğin ihmali, millî birliğin bozuluşu, âlim ve ediplerin eserlerini farsça ve arapça yazmaları, (Mevlâna bile şiirlerini acemce yazmıştı.) Onuncu sebep Moğol soygunculuğu, Selçuk valilerinin müstakil hareket etmeleri bu devletin yıkılmasına sebep oldu. Tuğrul, Alpaslan, Kılıçaslan, Alâeddinleri yetiştiren bu ulus Moğollar elinde eridi. Anadolu'da Türkmenler bütün öz varlığını, millî benliğini, töre ve geleneklerini, âri dilini muhafaza ediyorlardı. Nitekim, Türkmenlerin en enerjiği olan Kayı aşireti (Osmanlı Devleti)ni kurarak, Türkiye tarihini devam ettirdi. Osmanlılar, Selçukluların devamıdır. Selçuklular Anadolu Türklerinin atalarıdır.

Anadolu Selçuklularından 16 hükümdar gelmiştir :

1 — Kutalmış oğlu Süleyman Şah	1077 — 1086
2 — Kılıçaslan I.	1092 — 1107
3 — Mesut I.	1116 — 1155
4 — Kılıçaslan II.	1155 — 1192
5 — Rükniddin Süleyman II.	1192 — 1204
6 — Kılıçaslan III.	1204 — 1205
7 — Gıyaseddin Keyhusrev I.	1205 — 1211

8 —	İzzeddin Keykâvus I.	1211 — 1220
9 —	Alâeddin Keybubât I.	1220 — 1237
10 —	Gıyaseddin Keyhusrev II.	1237 — 1246
11 —	İzzettin Keykâvus II.	1246 — 1256
12 —	Alâeddin Keykubât II.	1254 — 1261
13 —	Kılıçaslan IV.	1261 — 1266
14 —	Gıyaseddin Keyhusrev III.	1266 — 1281
15 —	Mesut II.	1281 — 1279
16 —	Alâeddin Keybubât III.	1297 — 1308

Anadolu Selçuklu Sultanlığı (231) yıl yaşamıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu da (172) yaşadığına göre Selçuklu Devleti (403) yıl Cihan tarihinde yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu da (624) yıl sürdüğüne göre 1071 Malazgirt Savaşından 1971 yılına kadar Anadolu'da (900) yıl yaşamaktayız. Aynı tarihe aynı dile, aynı dine, kültür ve gelenekte ve bir ülkeye sahip bir ulus olarak yaşadık. Bu uzun ömürlülük, ancak Türk oğluna nasip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu ulu ve şerefli tarihin devamıdır. 1971 de Anadolu Fethinin 900 üncü yıl dönümünü mutlulukla kutladık.. Atatürk'ün dediği gibi (Ne mutlu Türküm diyene!...)

ANADOLU BEYLİKLERİ

Anadolu Selçuklu Sultanlığı yıkılmaya yüz tutarken Türkmen beyleri Batı Anadolu'da beylikler kurmaya başladılar. Kurulan beylikler şunlardır :

Karaman oğulları, Aydın oğulları, Saruhan beyliği, Menteşe beyliği, Karesi beyliği, Germiyan beyliği, Teke beyliği, Hamit beyliği, Candar oğulları, Eşref oğulları, Kadı Burhanettin beyliği, Pervane oğulları, Çoban oğulları, İsfendiyar oğulları, Ankara Âhiler Cumhuriyeti, Dulkadir oğulları, Ramazan oğulları, Akkoyunlular, Osmanlı beylikleri kurularak, Anadolu'nun birliği bozuldu.

Karaman Oğulları :

Karaman beyliğini kuran (Nure-sofu) beydir. 1250 den 1487 yılına kadar 237 yıl yaşamıştır. Bu beylik (Kapadokya, Likaonya, Kilikya) bölgesine kuruldu. Başkenti (Larende), sonra da Konya idi. Karamanlılar Selçuklular ve Osmanlılarla uğraşmışlardır. Bunları (İkinci Beyazıt) 1487 de ortadan kaldırmıştır.

Aydın Beyliği :

Bu beyliği Mehmet bey kurmuştur. Yerine Aydın bey geçmiştir. Bu devlet 1300 den 1425 tarihine kadar devam etmiştir. Aydın oğulları Ege bölgesinde kurulmuştur. İzmir merkezleri idi. En meşhur beyleri (Umur bey) ile (İsa bey) dir. İkinci Murat 1425 de bu devleti yıktı.

Saruhan Beyliği :

Selçukluların uç beylerinden Saruhan bey kurmuştur. Bu beylik (Lidyada) kurulup başkenti Manisa idi. 1300 den 1410 tarihine kadar devam etmiştir. Bu beyliği de 1410 da Çelebi Mehmet Osmanlı mülkine katmıştır.

Germiyan Beyliği :

Bu beyliği, Türkmenlerin (Avşar beyleri)nden Dündar ailesine mensup (Kerimüddin) Alişar bey kurmuştur. (Frikya) bölgesinde kurulup başkentleri Kütahya idi. 1260 dan 1428 tarihine kadar sürmüştür. En meşhur beyleri Yakub beydir. İkinci Murat zamanında Germiyan beyliği Osmanlılara geçti - 1428.

Karasi Beyliği :

Bu beyliği kuran Danışment oğullarına mensup Türkmen beylerinden Karasi beydir. Karasi beyliği (Mişya) bölgesinde kurul muştur. Başkentleri Balıkesirdir. Bergama da onlarındı. 1303 den 1345 yılına kadar devam etmiştir. Bu beyliği de 1345 de Orhan Gazi aldı.

Menteşe Beyliği :

Bu beyliği de Selçuk beylerinden Menteşe bey kurmuştur. Bu beylik (Karya) bölgesinde kurulup Başkentleri (Muğla) idi, toprakları Muğla, Milâs, Tavas, Fethiye, Köyceğiz idi. Beylikleri 1330 den 1426 ya kadar sürdü. İkinci Murat zamanında Osmanlılara katıldı.

Candar Oğulları:

Candar oğulları Oğuzların Kayı boyuna mensubdurlar. Bu beyliği kuran Candar Mehmet beydir. İlk başkentleri Eflanî iken sonradan Kastamonu olmuştur. Osmanlılar bunlara (İsfendiyar oğulları) demişlerdir. 1291 den 1461 tarihine kadar devam etmişlerdir.

Fatih Mehmet'in annesi (Hüma Hatun) İsfendiyar oğullarına mensubdur. 170 yıl süren bir Türkmen beyliği idi. Değerli hükümdarlar yetiştirmiştir. Candar oğulları beyliğini 1461 tarihinde Fatih Mehmet kaldırmıştır. Sinop da bunlardan alınmıştır.

Dulkadir Oğulları :

Bu beyliğin kurucusu Karaca Ahmet beydir. Babası Hasan Dulkadir'dir. Bu beylik 1337 den 1522 yılına kadar 185 yıl devam etmiştir. Başkentleri Elbistan'dı. Bunlardan Osmanlı padişahları çok kız almışlardır. Bunlar da Türkmenlerdendir. Yavuz Selim bu ülkeyi 1515 de zaptetti.

Hamit Oğulları :

Bu beyliği Hamit oğlu İlyas bey kurmuştur. Bunlar biri Isparta, diğeri de Antalya olmak üzere iki koldur. Bu beylik te 1280 den 1391 yılına kadar 108 yıl devam etmiştir. Bu ülkeyi 1391 de Yıldırım Beyazıt zaptetti.

Teke Oğulları :

Bu beyliği Hamit oğullarından Mahmut ve Hızır beyler kurmuştur. Başkentleri Antalya idi. 1300 den 1423 yılına kadar 113 yıl yaşamıştır. Bu beyliği de Yıldırım Beyazıt almış, son beyleri Osman bey 1423 de öldürülerek beylik Osmanlılara geçmiştir.

İnanç Oğulları :

Bu beyliği Germeyan oğullarından İnanç bey Denizli'de kurmuştur. 1276 dan 1368 yılına kadar sürmüş ve Osmanlılara geçmiştir.

Ramazan Oğulları :

Bu beyliği de Oğuzların Yüreğir boyu beylerinden Ramazan bey kurmuştur. Başkentleri Adana idi. 1358 den 1608 yılına kadar sürmüştür. 1516 da Yavuz Selim bu beyliği Osmanlı mülküne kattı.

Ankara Ahi Cumhuriyeti :

Selçuklu Devletinin yıkılış sıralarında Anadolu'nun her şehrinde teşkilât kurmuş olan Ahiler, Moğollara karşı mallarını ve canlarını korumak için Ankara'da bir devlet kurmuşlardır. Devlet şekilleri cumhuriyet idi. Yiğit alayları denilen orduları, vardı. Devlet

leri 1290 dan 1354 yılına kadar 64 yıl devam etmiştir. Devlet Başkanlarına (Melîk) derlerdi. Meşhur melîkler (Ahi Hüsamettin) ve (Ahi Şerafettin), (Ahi Yusuf) du. Ahiler Osmanlılara yardım ettile. Bu devleti 1354 de Orhan Gazinin oğlu (Süleyman paşa) aldı. Muradı Hüdaverdiger da şehre asker yerleştirdi.

Sahip Ata Oğulları :

Selçuk veziri Sahip Ata Fahreddin Ali ve oğulları kurmuşlardır. Başkentleri Afyon Karahisar'dı. Sonradan Germiyan beyliğine katılmış, nihayet Osmanlılar almıştır

Bu tanınmış beyliklerden başka 1327 den 1380 yılına kadar devam eden (Erdana oğulları ve Kadı Burhanettin) devleti vardır. Sivas ve Kayseri önemli şehirleri idi. Kastamonu'da (Çoban oğulları), Beyşehir'de (Eşref oğulları), Kelkit'de (Tacettin oğulları), Amasya'da (Kutlu şahlar), Sivas'da (Rahat oğulları) gibi küçük beylikler de kurulmuştur.

Osman Oğulları :

Birinci Alâeddin Keykubat zamanında Moğol tehlikesi üzerine Horasan elinde yaşamakta olan Oğuz Türkmenlerinden (Kayıhanlılar) aşireti, Anadoluya geldi. Başbuğları (Süleyman şah) öldükten sonra oğlu (Ertuğrul Gazi) Söğüt yöresine yerleştirildi. Ölümü üzerine oğlu (Osman Gazi) bir beylik, sonradan kendi adına (Osmanlı devletini) kurdu. Anadolunun idaresi ve egemenliği (Kınık) boyundan (Kayı) boyuna geçti. Selçukluların yıkılmasıyla kurulan beylikleri de idaresine alan Osmanlılar Türkiye tarihini devam ettirdiler.

SELÇUK MEDENİYETİ

OĞUZ TÖRESİ VE SELÇUKLULAR

Selçuklu İmparatorluğu, Oğuz töresine saygı göstererek kurulmuştur. Türklerin pek eskidenberi devlet idaresi için yapmış oldukları kanunlar vardı. Bu ilk kanunları Atalarından (Türkhan) ın düzenlediğine inanmakta idiler. (Oğuzhan) bu İlkel Kanunları bir araya getirerek genişletmiş ve tamamlamıştır. Bu sebeple bu kanuna (Oğuz Töresi) adı verilmiştir.

Türk dilinde (Töre), (Tüzük), (Yasa) kelimeleri pek eskidir. Töre kelimesi (Nizam) ve (Kanun), Medenî Kurumlar anlamını bildirir, Töre kelimesi Orhun yazıtlarında (Törü) şeklinde yazılıdır. Tüzük, (Tüzemek) kelimesinden alınmıştır. Nizam ve Kanun demektir. (Yasa) ise, (Yasamak) mastarından alınmış nizam demektir.

Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre Oğuz töresi pek eskidenberi yürürlükte idi.

Oğuz töresi, âdet ve örften alınarak meydana getirilmişti. Oğuz töresinin esası adalet, kaynağı vicdan idi. Törenin maddeleri sade, açık kısa olarak kayıtlı idi. Cengiz Han Oğuz töresinden faydalanarak (Cengiz Yasası) nı yaptı. Timürlenk de (Timür Tüzükâtı) adlı bir yasa meydana getirdi. Bütün bunların esası Oğuz töresidir.

Oğuz töresinde yazılı bazı kurallar :

«Hakan olanlar, Tanrı kapısında duacı olup, iyilik niyaz edeler. Halka adalet ve merhametle hükümdarlık ederler. Sonra gelenler, önden gelenlerin hayırlı işlerini bozmıylar, tabi onlardan daha hayırlı olmaya çalışalar ve devleti devam ettireler, Hakanla işbirliği yapalar, şöyle kişiler ola, akıllı, ulu ve görgülü, iyi ve yavuz kişiler ola.

Hükümdarların veziri bir kişi ola, vezirler, halkın ekmek et ve yağını düşüne, ulusu aç koymaya, muhtaçlara her an el uzata, her kimki düşmüşlere el uzatmaz, o verirliğe yaramaz.

Hakanlar yoksulların atası, vezirler babasıdır. Her ikisi akıl birliği edip, tarla ve meraları koruya, tarlada altın başaklar, meralarda koyun ve sığır bol ola, Hakanların devleti askerile yaşar. Çerisiz yurt olmaz. Yurdunu ve ocağını yıkanlara karşı amansız ol, dört bucak düşmanlarını hükmün altında yaşat ki onlar senin devletini yıkmayalar!..

Halk üç bölümdür. Akıllı olanlara vezirlik, bilgili olanlara kâhyalık, hesap bilenlere vergi toplama ödevi verile, bunlar halkın üstüne memur ola, Ulu kardeş varken, küçük kardeş bey olmaya, bu töre baki kala!..»

Oğuz devleti, Oğuz töresinin esaslarına saygı göstermek suretiyle kurulmuştur. Ata töresine göre «Yukarda gök basmadıkça, aşağıda yer delinmedikçe Türk oğlu, devletini ve kurumlarını kim yıkabilir.» esastı. Yine «Kendine dön!» düşüncesi hâkimdi.

SELÇUKLULARDA HÜKÜMDAR

Oğuzlar, devlet başkanlarına devir devir çeşitli adlar vermişlerdir. Boy halinde iken boy beylerine (Tudon) İl şekline girince (Yabgu), daha büyük devlet kurunca (Bey), (Han), (Hakan ve İlhan) demişlerdir. Selçuklu devleti kurulunca (Bey)) sonra da (Sultan) unvanını kullanmışlardır. Genel olarak Türk devleti başkanlarının ünvanı (Hakan)dır. Oğuz töesinde (Han) ve (Hakan) esasdır. Hunlar hükümdarlarına (Tanju) derlerdi. Sonra (Kağan), (Kaan) denildi ve daha sonra da (Hakan) oldu.

Türk Ulusu kendi öz varlığına dayanarak bir devlet kurduğu zaman, seçim yolu ile başa getirilen devlet başkanına (Hakan) derlerdi. Hakanların bir (kurultayı) olmak gerekirdi. Oğuzlar ve Uygurlar haklarına (İdikut) derlerdi. İdi kelimesi (Tanrı) anlamına gelmektedir. Kut da kutlu demektir.

Orhun anıtlarında : «Hakan, Türk Ulusu yok olmasın diye, Türk Ulusu mutlu olsun diye, Tanrı tarafından gönderildi.» yazılıdır. Buna göre (Hakan) kelimesinin anlamı (kutlu başkan) demektir. Hakanlar, Türk Ulusunu yaşatmak ve mutlu etmeğe memur devlet başkanlarıdır. Oğuz beylerinden Selçuk ve Tuğrul, Türk Ulusu yok olmasın diye Selçuklu devletini kurmuşlardı. Hakanın erkek oğullarına (Tekin - Prens), kızlarına da (İnal) eşlerine de (Hatun - Prenses) denilirdi.

Hakan kendi ulusundan bir kadınla evlenmek zorunda idi. Bu eşe (Katon) veya (Hatun) denilirdi. Selçuklularda hakan eşlerine

(Hatun) denilirdi. Türkân Hatun gibi, hakan olabilmek için ana tarafından İnala, baba tarafından Tekin'e dayanmak töre idi.

Soyda büyük olan Hakanın veliahdı idi. Hakanlar Devlet Başkanı, aynı zamanda Başkomutandılar. Velihdlar hakandan sonra ordu komutanları idiler. Savaşlarda hakan sağ kola komuta ettiği zaman, Veliahd sol kola komuta ederdi. Veliahda (Tekin) yahut (Gültekin) ünvanı verilirdi. Selçuklular oğul ve kardeşlerini illerin başına Yabgu olarak tayin ederlerdi. Bunların yanına tecrübeli bir büyük verilir, buna da (Atabey) denilirdi. Yabgulardan yerinde bırakılan olursa, bunların yanına hakan soyundan (Şane) ünvanlı birisi tayin edilirdi.

Türkler geniş ülkelere sahip olunca (İlhanlık) oldular. Devlet Başkanlarına da (İlhan) denirdi. İlhan, Hakanlar Hakanı demektir. Bu zaman (Gök) ünvanı ile anıldı. Bayrakları da gök renkte oldu. Halbuki Hakanlığın sancağı kırmızı idi. Osmanlılar'da Sipahilerin bayrağı kırmızıydı.

Selçuklular ataları için (Han), (Hakan) ünvanlarını kullanmakla beraber (Sultan) ünvanını da kabul etmişlerdir. İlk defa (Sultan) ünvanını Gazneli Mahmut almıştır.

Sultan tabiri (sulta) kelimesinden gelmektedir. Bu kelime Fransızca (otorite) mukabilidir. Fakat Sulta, (emir veren) demektir. Romalılar buna (İmperyum) yanî (İmparator) derler. Türkler de imparator mukabili (Sultan) tabiri kullanmışlardır. Selçuklu Hakanları, kısa zamanda bir çok ulusları egemenliklerine alarak imparatorluk kurdular. Müslüman imparatorlara Bağdat Halifeleri Sultan ünvanını verdiler. Halifeler bütün müslümanların imamı âddedilmekte idiler. Halifeler de müslüman hükümdarlara saltanat (menşuru) denilen bir ferman ile bir de siyah bayrak gönderir, onları dünya işlerine memur ederlerdi. Ruhanî bir ödev olan imameti; yanî halifeliği muhafaza ederlerdi. Hükümdarlara da (Sultan) ünvanı verilirdi. Selçuklu hakanlarından ilk defa (Sultan Muazzam) ünvanını alan Tuğrul Bey olmuştur. Bundan sonra Selçuklu ve Osmanlı hükümdarlarına Sultan denilmiştir. Osmanlılar ayrıca (Padişah) ve (Hünkâr) unvanlariyle de anılmışlardır.

Tuğrul ve Alpaslan sultanlığa çıktıkları halde, Oğuz töresine daima saygı göstermişlerdir. Demokrat ruhlu sultanlardı. Yasa dışı hiç bir iş yapmamışlardır. İmparatorluk örgütlerini sağlam olarak kurmuşlardı. Bu örgütleri Osmanlılar da devam ettirmişlerdir.

Halifeler Selçuk sultanlarına çeşitli ünvanlar vermiştir. Selçuk sultanı Tuğrul Beye (Rüknüddin Ebûtalîp), Alpaslan'a (Adududdevle), Melikşaha (Muizzüddünya veddin), Börkyaruka (Rüknüddünya veddin) ünvanları verildiği gibi, Anadolu sultanlarının da ünvanları vardı. Kılıçaslan (Ebulgazi), birinci Keyhusrev (Gıyasettin) birinci Keykâvus (İzzettin) birinci Keykubat (Alâeddin) gibi ünvanlar almışlardır.

Selçuk devleti, yalnız sultanın değil, hükümdar ailesinin müşterek malı idi. Sultan başkentte oturur, oğul ve kardeşlerine muhtelif bölgeleri verirdi. Fakat onlar büyük sultana bağlı olurlardı.

Selçuk sultanları, kendi adlarına para bastırmışlar ve hutbe okutmuşlardı. Selçuk sultanlarının sofrası herkese açıktı. Tuğrul bu töreye daima saygı göstermişti. Kendisi başka bir yere gitse bile, sofrası halka açıktı. Kendilerini halktan ayırt etmezlerdi. Halka kötü muamele yapmazlardı. Kudretli ve çaçlışkan hakanlardı.

Selçuk Sultanları ayaklarına kırmızı çizme veya edik giyerlerdi. Büyük Selçuklu Sultanlarının (Çetir) adlı bir hükümdarlık âlametleri vardı. Çetir bir mızrak üzerine takılmış küçük, kubbe şeklinde açılmış bir şemsiye idi. Bu saltanatı temsil ederdi. Selçuk sultanları ata binerek bir yere giderken, arkasında at üzerinde bulunan (Çetirci) bu Çetiri taşırdı. Çetir altın sırmalı kırmızı bir kadifeden yapılmıştı. Anadolu Selçuklularının çetiri siyah renkte idi. Çetiri eskiden Oğuz Hanları kullanırdı. Buna (Çoğur) derlerdi. Çoğ, güneş ve nur demektir. Çetirciye (Çoğurcu) denilirdi. Anadolu Selçukluları Çetire (Çetri hümayun) derlerdi.

Tuğrul Bey, başı ucunda kırmızı renkli ipekli kumaştan yapılmış bir çetir taşımıştı. Bu çetirde (ok) ve (yay) dan teşkil edilmiş arınaları vardı. Selçuk Sultanlarının çadırları kırmızı renkte idi.

Selçuk Sultanlarının bir alâmeti de (Tuğra)ları idi. Tuğra Oğuzların (Damga) sıdır. Tuğra fermanların başına çekilirdi. Bu Sultanın damgası idi. Bira de (Tevâki) vardı. Bu sutanların adları bulunan ferman değildi. Tevkî, iradesini ifade eden imzası idi. Tuğrul Beyin Tuğrası Kınık boyunun damgası idi. Osmanlı Padişahları da Tuğra kullanırlardı. Selçuklular Tuğra ile emirlerine tevki de çektirmişlerdir.

Selçuklu Sultanlarının üçüncü alâmetleri de (Nevbet) idi. Nevbet Selçukluların bandosu, Mehter takımı idi. Sultanlar savaşa veya alayla bir yere gittikleri zaman Nevbetleri de beraber giderdi.

Selçuklularda, her namaz vakti günde beş defa nevbet vurulurdu. Bu mehter takımı kös, davul, zurna, nakkare, nefir denilen çalgılardan kurulmuştu.

Mehter takımını Osmanlılar da kabul etmişlerdi. Dünya ordularında ilk defa askeri bando kullanan Türklerdir. Bu bando Selçuklularda (Nevbet) Osmanlılarda (Mehter) olarak kullanılmıştır. Avrupalılar askeri bandoyu Türklerden almışlardır.

SELÇUKLULARDA DEVLET İDARESİ

Oğuzlar göçerevli yaşarlarken, tam örgütlü bir site halinde idiler. Yurt tutup yerleştikleri zaman derhal devlet kurabiliyorlardı. Türk Oymakları Şeyh veya ağalara bağlı göçebe değil, göçer evli, yürüyen bir ildi. Oğuz illerinde devlet memuriyetleri vardı. İlin bir kabinesi mevcuttu, devlet başkanının vekilleri şunlardır :

Hakan	:	Devlet Başkanı
Külerkin	:	Başvekil
Sübaşı	:	Ocak Ağası (Millî Savunma Vekili)
Tamgacı	:	Nişancı
Tarhan	:	Kazasker
Atasagun	:	Hekimbaşı (Sağlık Bakanı)
Kam	:	Din büyüğü
Buyruk	:	İç ve Dış ağaları

gibi kabine üyeleri vardı. Külerkin Oğuzların asıl soyundan gelen başvezirdi. Sübaşı, Millî Savunma Bakanı idi. Tamgacı, hakanın buyruklarını yazardı. Tarhan, askeri kadı ve din işlerine bakan kazaskerdi. Atasağun ise Sağlık Bakanı, hekimlerin başı idi. Kam, Şamanizim dinininin en büyüğüdür. Gök âlemiyle uğraşırdı. Tabiat olaylarını incelerdi. Güneş sisteminin büyük bilginleri idi.

Buyruklar iki tane idi. Bunlar iç ve dış ağaları idi. Hakana ait iç ve dış işleri görürlerdi. Osmanlılardaki (İçağa) ve (Dışağa) lara muadildi. Ayrıca Boy Beyleri (Tudon), İlbeyleri olan yabgularda divana dahil olurlardı. Oğuzlarda Bakanlar Kurulu bunlardı. Hakanın çadırına (Ordu) denilirdi. Başkentlerine de (Ordukent) adı verilirdi. Hakanın ünvanı (İltaren) dir. Anlamı (Devleti Yaşatan) demektir. Hatununa da (İlbilge) derler. Anlamı (Devleti bilen) demektir.

Oğuz boyları demokrasiye dayandığından daima (Kurultay) kurulurdu. Kurultay, Millet Meclisleri idi. Önemli işler Kurultayda

tartışılıp karara bağlanırdı. Devlet İşleri de divanda görüşülürdü. Büyük divan kurulduğu zaman, sağda Külerkin, solda Tarhan ve Buyruklar otururlardı.

Selçuk devleti kurulunca bu eski töreden faydalandılar. Bu teşkilâtı genişlettiler. Tuğrul ve Alpaslan Oğuz töresini devam ettirmişlerdi. Selçuklu sultanlarından en fazla Oğuz töresine Sultan Sancar saygı göstermişti.

SELÇUKLULARDA BÜYÜK DİVAN

Selçukluların devlet işleri (Büyük Divan) da görüşülür, karara bağlanırdı. Devlete ait işler görüşüldükten sonra büyük defterlere yazılırdı. Bu defterlerin yazıldığı yere divan denilirdi. Sonra da Vekiller Kuruluna divan adı verildi. Selçuklular bu divana (Divanı Sultan) Osmanlılar da (Divanı Hümayun) demişlerdi. Hümâ, esâtirî bir kuş olup gagası ve pençeleri çelik idi. Bu kuş Oğuzhanın eşinin ungunu idi. Hümadan, hümayun alınarak, hakanlara mahsus olan şeylere ünvan olarak verilmiştir. Divanı Hümâyun, tuğrayı hümâyun, sarayı hümâyun, orduyu hümâyun gibi.

Divanı Sultanda daima Oğuz töresine saygı gösterilirdi. Usul ve gelenekler ne ise öyle yapılırdı. Divan Başkentte toplanırdı. Selçukluların sırasıyla Başkentleri (Nişapur, Rey, İsfehan, Merv) şehirleri olmuştu. Anadoluda ise (İznik) sonra da (Konya) olmuştu. Divan Oğuz töresine göre (Dört) kutlu rakkamına göre kurulurdu.

Divanın dört büyük esaslı üyesi vardı. Bunlar (Vezir, Kazasker, Defterdar, Nişancı) idi. Divan haftada dört gün toplanırdı. Osmanlılarda dört devlet kapısı vardı. (Sarayı Hümâyun - Hünkâr kapısı), (Babı - Âli - Paşa kapısı), (Babı - Seraskeri - Ağa kapısı), (Babı - Meşihat - Şeyhülislâm kapısı) idi. Bu Oğuz töresi Selçuklulardan sonra Osmanlılara geçmiştir. Türk Devleti teşkilâtı, ne Arap lardan, ne Acemlerden, ne de Bizansdan geçmiştir. Tamamen Türk'e hasdır.

Selçuklularda büyük divandan başka divanlar da vardı. Bunlar Askerî, Adlî ve Malî işlere bakan küçük divanlar. Ayrıca, Eyaletlerde de divanlar bulunmakta idi. Selçuklularda divan üyeleri şunlardır :

1 — Vezir - Başvekil

2 — Müstevfi - Maliye Vekili - Defdardar

3 — Arızı Sultan - Millî Savunma Vekili

4 — Tuğraî - Nişancı.

Selçuklularda devlet büyükleri dörttü. Ayrıca, divanda hizmet gören (Divan hocaları) adı verilen daire âmirleri(Müşrif denilen Müfettiş, hüccet müviş denilen memurlar bulunmakta idi.

İlk defa Selçuklu divanı 1036 yılında Nişapurda Tuğrul beyin başkanlığında toplanmıştı.

Divan üyeleri : vezir, müstevfi, arızülceyş, tuğracı idi. Vezir, devlet başkanından sonra gelen en büyük devlet adamı idi. Vezire (Şahip) veya (Hoca) ünvanları da verilmişti. Vezir, devletin her türlü işlerinden sorumlu idi. Hükümdar vezirlere (Vezirlik Menşuru) verirlerdi. Vezirlik alâmeti de altın divit ile başa giyilen taçtı. Divanda vezir bu altın diviti önüne koyar, bunu (Devâttar) denilen memur muhafaza ederdi.

Selçuklular Maliye Vekillerine (Müstevfi) derlerdi. Anadolu Selçukları da Maliye Vekillerine (Sahibi Divanı İstiyfa) derlerdi. Devletin gelir ve gideriyle meşgul olurdu. Defterler siyakat denilen yazı nevi ile tutulurdu. Osmanlılar Maliye Vekiline (Defdardar) demişlerdi.

Büyük Selçuklular Millî Savunma Vekillerine (Arîzı Sultan) derlerdi. Arîza Ceyş de denildiği devir olmuştur. Arîzı sultan askerlerin maaş ve levazımatiyle meşgul olurdu. Kurmay Başkanına da (Sipehsâlar) ve (Beylerbeyi) denilirdi. Arîzı Sultanın (Divanı arz) denilen bir dairesi vardı. Anadolu Selçukluları Millî Savunma Vekillerine (Emiri Ârız) derlerdi.

Büyük divanın dördüncü büyük devlet adamı (Tuğraî) idi. (Sahibi Tuğra ve inşa) da denilirdi. Tuğraî'nin ödevi berat, nişan, menşur adı verilen yazıları yazmaktı. Hükümdar ava gidince vezire vekâlet ederdi.

Tuğraî'den başka bir de (Münşi) vardı. Tuğraîler yüksek bilgililerden seçilirdi. Arapça ve Acemce bilirlerdi Osmanlılar Tuğraîye (Nişancı) derlerdi.

İşte Selçuklularda büyük divan üyeleri bunlardı. Devlet bu dört büyükle idare edilmişti. Bu divana (Divanı Saltanat) veya (Divanı Âli) denilirdi. Çok kerre bu divana hükümdar başkanlık ederdi. Bulunmadığı zaman veziri idare ederdi. Divanın salonuna (Soffa) denilirdi. Divanın muhafaza memuruna da (Emiri Şimşir) denilirdi.

Selçuklularda bir memuriyet te (Pervanecilik) idi. Pervane ferman demektir. Pervaneciler büyük divanda araziye ait işleri gören memurdur. Bunlar dirliklere bakarlardı. Yazmış olduğu Berat ve fermanlara (Pervane) denilirdi. Anadolu Selçuklularında da pervanecilik önemli bir memuriyetti.

Selçuklularda Adlî işlere bakan adliye vekiline (Emiri Dad) denilirdi. Suç işleyenleri tevkif eder. Onların sorgularını yapıp hapsedebilirdi. Bir de malî ve idarî işleri kontrol eden (Müşrif) adlı memur vardı. Hükümdar Başkentten ayrıldığı zaman, devlet işleri (Naib) denilen bir memura bırakılırdı. Buna (Naibi saltanat) denilirdi.

Selçuklularda vekiller heyeti büyük divan ve üyeleri, yanî kabine üyeleri ve ödevleri de bu şekilde idi. Koca İmparatorluk bu şekilde idare edilmişti.

SELÇUKLULARDA SARAY TEŞKİLÂTI

Selçuklular İmparatorluk kurdukları halde, ferdi bir saltanat kurmamış, kendilerine hususî saraylar yaptırmamışlardı. Zamanla saray teşkilâtları da genişledi. Hazineleri de pek zengindi. Selçuklular İran Şahlarının ve Arap Halifelerinin saray teşrifat ve törenlerinden kendilerini korumuşlardı.

Selçuklular Oğuz töresine her zaman saygı göstermişlerdir. Millî benlik, âdet ve geleneklerini muhafazaya gayret göstermişlerdi. Ne zaman bu töreden ayrıldılarsa, o zaman yıkılmaya yüz tutmuşlardı.

Oğuz geleneğine göre Selçuk hükümdarları (Şölen) vermeyi ihmal etmemişlerdi. Halka her gün yemek verirlerdi. Saraylarında sofraları açıktı. Yemek vermeyen hükümdarları halk sevmezdi. Derhal aleyhine dönerlerdi.

Tuğrul beyin sofrası halka açıktı. Alpaslanın sarayında hergün elli koyun kesilirdi. Fakirler bu yemeklerden faydalanırdı. Bu cömertlik yeryüzünde yalnız Türklere mahsus bir adetti. Melikşah da şölen, yani ziyafet verme âdetini devam ettirmiştir. Her cuma günü de Ulemaya ziyafet verirdi. Türkmen Oğuzlar Sultanlara yılda 25.000 koyun vergi verirlerdi. Bu koyunlar halka verilen ziyafetlerde kesilirdi.

Selçuk sarayının iç hizmetlerini gören Enderun ağaları vardı. Bunlar Selçuk sarayının iç teşkilâtını tedvir ederlerdi. Bu saray ağa-

ları şunlardı. Emiri Hacip, Silâhdar, Emiriâlem, Camedar, Şarabdar, Tabladar, Çaşniğir, Hansalâr, Vekilihas, Emiriahur, çavuş gibi hizmet ediciler idi.

Emiri Hacip :

Emiri Hacip, sultan ile hükümet arasında vasıta olan Mabeyinci idi, bugünkü cumhurbaşkanı genel sekreteri idi. İlk devirlerde buna (Uluğbar Bey) veya (Ağacı) denilirdi. Haciplerin başına (Hacıbülhuccab) adı verilirdi. Hacıblik büyük bir memuriyet idi. Hükümdarların en emin adamları idi. Sarayın muhafızları da hacıblerdi. Emiri hacip saraydaki ağaların başı idi.

Yasacı :

Sarayda Emiri Hacıbden sonra en büyük âmir yasacı idi. Maiyetinde yirmisi altın ve yirmisi gümüş (alan) adamları vardı. Bunlar gayet süslü elbise giymekte idiler. Bunlar da saray muhafızları idi.

Emiri Candar :

Saray Muhafızlarına candar denilirdi. Bunların başlarına da (Emiri Candar) denilmekte idi.

Emiri Silâh :

Törenlerde sultanın silâhını taşıyan silâhdarların âmirine (Emirisilâh) denilirdi. Bunlar silâh depolarını da muhafaza ederlerdi. Emiri silâh sultanın tahtının yanında durmakta idi.

Emiriahur :

Sultanların atlarına bakana Emiriahur denilirdi. Maiyetinde bir çok seyisler bulunurdu.

Taşdar :

Sultanlar ellerini yıkarken leğen ve ibrik tutana taşdar denilirdi. Sonradan ibrikdar denilmiştir.

Emirialem :

Sultanın bayrağını taşıyan Alemdarların âmiridir. Bunlar bayrağı da muhafaza ederlerdi.

Emiri Çaşniğir :

Sultanların sofrasını hazırlayan sofracıların başıdır. Hükümdar yemek yemeden önce yemeğini tadardı. Yemeğin zehirli olup olmadığını kontrol ederdi.

Candar :

Selçuk sultanlarının elbiseci başıdır. Osmanlılar buna (Çuhadar) derlerdi.

Şarabdarıhas :

Sultanlara her nevi şerbetleri ve içkiyi hazırlıyandır. Şarap sunanlara da (Saki) denilirdi.

Vekili Hâs :

Saraydaki saz çalanların, iç oğlanların mutbakta çalışanların âmiridir.

Çavuş :

Divanda hizmet edenlere çavuş veya (Serhenk) denilirdi. Bunlar posta ulaklığı, alaylarda yol açan ağalardı. Postacı hizmeti gören (Peykân) lar da vardı. Saray hademelerine de (Vuşak) denilirdi. Aşçıbaşıya da (Havâyicsalâr) derlerdi. Selçuklularda (Atabey) lerin de mevkiî büyüktü. Şehzadeleri küçük yaşta yetiştirenlere (Atabey) denilirdi.

SELÇUKLULARDA SARAY HAYATI

Selçuk sultanları kendilerine gayet güzel saraylar yaptırmışlardı. Duvarlarını renk, renk süslü yaparlar, yerlere de ipek halılar sererlerdi. Elçilerin kabulü pek parlak olurdu. Hele saray düğünleri pek âlayişli olup, haftalarca sürerdi. Birinci sultan Keykâvusun Erzincan hükümdarı Melik Fahreddinin kızıyla evlenmesi çok parlak olmuştu. Düğün hazırlığı tam üç ay sürmüştü. Sarayın havuzlarına su yerine şerbet doldurulmuştu. Oğuz geleneğine göre kımız ikram edilmişti.

Anadolu Selçukluları halifenin gönderdiği elçilere parlak törenler yaparlardı. Elçiyi beyler ve devlet ulularını karşılardı. Birinci Alâeddin Keykubat bir yere gittiği zaman pek ihtişamlı alayla yola çıkardı. Sultanın sağında ve solunda yüzyirmi candar yürürdü. Si-

Selçuklu Sarayında eğlence.

lâhdarların ellerinde altın göbekli kalkanlar ve yaylar bulunurdu. Beşyüz maiyet askeri de onu takip ederdi.

Sultan mahfeye bindiği zaman onu bin silâhlı sipahi muhafaza ederdi. Sultanların verdikleri ziyafetler de gayet parlak olurdu. Altın sahanlar ve çini tabaklarda yemek yenilirdi. Yemekler sülün, keklik, bıldırcın gibi av etleri, püryan, şekerlemeler ve şarap ikram edilirdi. Yemek Oğuz adetleri üzere yenilirdi. Sofrada Altın usküflü ak ve kızıl börklü sofracılar hizmet ederlerdi.

Saraylar geniş koruluklar içinde yapılır; bir katlı, harem ve selâmlığı olan binalardı. İçi çinilerle süslü olurdu. Hasbahçe denilen çeşitli çiçeklerle bezenmiş bahçeleri vardı. Sultanların ayrıca kırmızı renlki otağları vardı. Selçuk sultanları ava da meraklı idiler.

Selçuk saraylarında kadınların mevkiî yüksekti. Kadınlar oğullarını tahta çıkarmak için türlü entrikalar döndürürlerdi. Bunlar arasında Melikşahın eşi Türkân Hatun, oğlunu hükümdar yapmak için Nizamül-Mülkün ölümüne sebep olmuştu.

Birinci sultan Alâeddin Keykubatın ölümü taht yüzünden oldu. Sultan Alâeddinin ilk eşi Eyyubilerden Melik Muazzamın kızı Melike Adile idi. Bundan Üçüncü Kılıçaslan dünyaya gelmişti. Fakat ikinci eşi Mahperi Hatundan da ikinci Keyhusrev doğmuştu. Mahperi oğlunu tahta çıkarmak için kocası Sultan Alâeddini zehirleterek oğlunu tahta çıkardı. Selçuk sarayı bu şekilde kadın entrikaları yüzünden sarsıldı. Saray cinayetlerine sebebiyet veren, sultanların başka ulusların kızlarıyla evlenmeleri olmuştur. Sultan Alâeddinin ikinci eşi Rum, ikinci Keykubatın anası Gürcü, dördüncü Kılıçaslanın da Rumdu, bu yüzden kardeş kavgaları olmuş, Selçuk devletinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir. Selçuk Sarayı son zamanlarda zevk ve sefaya dalmış, içki âlemleri devam etmişti. Bu yüzden Türkmenler, sultanlarından soğudular. Halkla sarayın arası açıldı.

Anadolu Selçukluları, saray teşkilâtını büyük Selçuklulardan almışlardı. Anadolu Selçukluları saraya (Bârigâh) veya Dergâh derlerdi. Saraya muhtelif uluslardan aldıkları esir ve köleleri çeşitli işlerde yetiştirmişlerdir. Bu köleler içinde vezirliğe kadar yükselmiş olanlar da vardı. Ayrıca, Türk soyundan gelen vezirler de vardı. Sarayda enderun teşkilâtı tamamen mevcuttu.

Selçuk sarayında Hakan eşleri (Hatun) lar, Sultan kızları (İnal'lar) ve şehzadeler yaşamakta idi. Selçuklularda devlet, hükümdarın değil bütün ailenin malı addolunurdu. Bu sebeple şehza-

deler, muhtelif bölgelere yabgu olarak tayin edilirdi. Bunlar işlerinde müstakil olup, yanına bir (Ata Bey) verilirdi. Ayrıca, divanı da vardı. Fakat bu usulün zararları görülmüştür.

Selçuk sarayında büyük bir hazine vardı. Buraya devletin altın ve gümüş paraları konulurdu. İkinci bir hazine daha vardı ki, buraya da, kıymetli eşyalar konulurdu. Ayrıca, mücevherler için de bir hazine vardı, Osmanlılar buna (Hazineî - Hümâyun) derlerdi. Bir de yazılı vesikaların toplandığı (Hazineî - Evrak) bulunurdu. Burada andlaşmalar, sultan ferman ve beratları saklanırdı.

Saray hazinesinden başka (Hazineî Âmire) denilen devlet hazinesi vardı. Devletin sarfedeceği paralar burada saklanırdı. Sultanlara ait saraydaki hazineye de (Hazineî Hâs) denilirdi.

Selçuk hazinesi ganimet ve haraçlardan dolayı pek zengin olmuştu. Melikşah devrinde devletin bütçesi 430.000.000 altın idi. Dünyanın en zengin hazinesi Selçukluların idi. Hazine altın ve mücevherlerle dolu idi. Melikşahın oğlu sultan Sancarın hazinesinde 2318 okka ağırlığında mücevherat vardı. Bu derece servet cihanda görülmemişti. Melikşah tahta çıktığı zaman askerlerine yaptığı maaş zammı yılda 700.000 altındı. İlim adamları ve fakirlere verilmek için devlet bütçesine 300.000 altın para konulmuştu. Selçuklular bu derece zengin bir hazineye malîk olmuşlardı.

SELÇUK ORDUSU

Selçuk ordusu Oğuz teşkilâtından alınarak geliştirilmiştir. Oğuzlar yaradılış itibariyle askerdirler. Cessur ve itaatli insanlardı. Küçük yaşta koçlar üzerine binerek eğitim yaparlar. Büyüdükleri zaman da ata binerlerdi. «At, Türkün kanadı» denilmekte idi. At Orta Asya siteplerinde yetiştiğinden Türkler atları eğitime tâbi tutarak, gem vurmak suretiyle ona hâkim olmuşlardı. Büyük hayvan sürelerine sahip olan Oğuzlar, bu servetlerini muhafaza etmek için daima silâhlı kalmışlardı. Yurtları kuvvetli düşmanlarla sarılı olduğu için askerliğe her çağda önem vermişlerdir. Kurdukları devlet teşkilâtı da askerliğe dayanmakta idi. Hakanlar Başkomutan, vezirleri başkomutan vekili, idarî teşkilâtın başnda olanlar da askerlerdi. Başa geçen Hakanlar genç yaşta olduklarından daima enerjik olmuşlar, Devleti geliştirmişler ve kuvvetlendirmişlerdir.

Türk askerleri tarih boyunca itaatli, yüksek izzeti nefse sahip, cessur yiğitlerdi. Türk ordusu sipahilerden ibaretti. Selçuklu ve Osmanlı ordusu da sipahiler ordusu idi. Hakanlar harp ilân ettikleri

zaman Boy Beylerine kırmızı renge boyanmış oklar gönderirlerdi. Beyler bu okları çadırlarının direğine asardı.

Ayrıca, otağının önüne de bayrak dikerdi. Delikanlılar bu kırmızı oku görünce ok, yay, kalkan ve kılıçlarını takınarak komutanlarının maiyetine gelirler, harp nizamında yer alırlardı. Önceden talimli olan bu askerler, sağ ve sol nizanında hazır olurlardı. Atlarının rengine göre dört bölüm olurlardı. Doğuda baklakırı, batıda kır, kuzeydekiler ise doru, güneydekiler de kula renlki idi. Ordu nizamı yine dörtlü idi. Sağ, sol önde karavul, ardda çağdavul kuvvetleri bulunurdu. Yürüyüşte (Kale nizamı) denilen dörtlü olarak ilerlerdi. Bu oğuz töresi idi. Her kola bir Beylerbeyi komuta ederdi. Veliahd sol kolun komutanı idi. Oğuzların teşkil ettikleri ordular biner, yüzer, onar olarak bölümlere ayrılmıştı. Bunlar da (Tümen) leri teşkil ederlerdi. Oğuzların yirmi dört boy beyi kendi erlerinin başında bulunurdu. Hakan orta, yanî kalpte bulunurdu.

Hakanlar güz mevsiminde büyük bir toplantı yaparlar, erler ve atlar sayılıp yoklama edilirdi. Karargâh etrafında yüzlerce işçiler kılıç, ok ve yay yaparlardı. Dünyada ilk defa kılıncı Oğuz Türkleri icat etmişlerdi. Hun hakanı (Mete) de öten oku icat etmiştir. Yayın icadı hakkında bir bilgi olmamasına rağmen pek eskidenberi bu silâhı en çok Türklerin kullandıkları bellidir. Düşmanı takip için hayvanı dörtnala sürerlerken, ok atmak, geri çekilirken arkaya ok atmak ta Türklere has bir ustalıktı. Oğuzlar kılıç, mızrak, ok, yay, hançer, gürz, cuşen, kupal, çomak, nacak ve balta kullanırlardı. Oğuzlar subaylarına (Buyruk) derlerdi. Boy komutanlarına da (Sübaşı) derlerdi. Sü, Sülemek mastarından alınmıştır. Mânası (Sefer etmek) demektir. Hakanların hizmetinde bulunan Kapulu askerlerine (Kapuk) denilirdi. Bunlar yeniçerilere muadildi.

Oğuzların bu askeri teşkilâtı tamamen Selçuklulara, onlardan da Osmanlılara geçmiştir. Selçuk ordusu için Selçuk tarihçisi (İbni Bibi) diyor ki, «Selçuk ordusu çerisi Oğuzun yirmi dört boyu sayısınca dört tümen olur ki, ikiyüzkırkbin erdir. Kendi boyu dört tümen, cümle çeriler toplansa beşyüzbin er olmakta idi. Kendi boyundan başka yirmidört hanlar vardı. Kimi kendi boyu Kınıktan Selçuklardı. Kimi ise diğer Oğuz kullarından idi.» Bu tarihi bilgiye göre Selçukluların askeri teşkilâtı Oğuz töresince kurulmuştu. Savaşlarda fedakârlık gösteren Alpler, atlarının boynuna (Kutas), okla kaplan vuranın bileğine de kaplanın kuyruğunu takarlardı. Okla kuş vuranlar başlarına sorguç takarlardı.

Oğuzların kurmuş olduğu Hun ve Gök Türk Devletlerinde olduğu gibi, Selçuklularda da ordunun önemi büyüktü. Devlet teşkilâtı askeri bir mahiyet taşımakta idi. Selçuk beylerinin maiyetlerinde Oğuz boylarından teşekkül etmiş askerî kuvvetler vardı. Ayrıca, Sultan ve şehzadelerin de askerleri bulunmakta idi. İmparatorluk kuvvetlerini muntazam maaşlı ve topraklı askerler teşkil etmekte idi. Selçuklular arazilerini büyük, orta ve küçük olmak üzere üçe bölmüşlerdi. Bu arazinin gelirini dirlik olarak askerlere verirlerdi. Askerlere yararlıkları ve başarılarına mükâfaat olarak verilen arazi parçalarına (İkta) denilmiştir. Bu usule de (Mukata) adı verilmişti. Bu usulü kuran vezir (Nizam-ül-Mülk) olmuştur. Selçuk devleti genişleyince, arazî mukatalara ayrılarak askerlere verildi. Bu suretle arazinin Bayındırlık göreceği düşünüldü. Bunlara da (tımar) sahibi denildi. İktadan doğan tımar usulü Osmanlılara da geçti, askerlere dirliklerden başka ayrıca, yılda dört defa maaş verilirdi. Buna (Pişkâni) derlerdi. Selçuklular asker ve memurlara Bütçe usulü üzerine emekli maaşı verirlerdi.

Tımarlarda bulunan bu eyalet askerlerine (sipahi) adı verilirdi. Tımarlı sipahi ölürse dirliği oğluna kalırdı. Bundan başka şehzadelerin maiyetinde (Gilman) denilen köle askerleri mevcuttu. Sipahilerin bayrağı (Kırmızı) idi.

Ayrıca, Sultanların saraylarında maaşlı kapı kulu askerleri de vardı. Bunlara (Gulâmanı saray) denilirdi. Komutanına (Salârı gulamanı saray) adı verilirdi. Bir de sultanların şahıslarına mahsus (müfred) denilen askerleri vardı. Bunlar törenlerde hizmet gören yakışıklı ve süslü askerlerdi. Bir elçi geldiği zaman bu müfredlerden yirmi tanesi süslü silâhlar takarak tahtın etrafında dururdu. Sultanların maiyetinde daimi olarak 46.000 sipahi bulunmakta idi.

Selçuklular ordu komutanlarına (Sipehsalar) derlerdi. Başkomutana da (Emiri Sipehsalar) adı verilirdi. Harp zamanında toplanan askerlere (haşer) denilirdi. Oğuz aşiret akıncıları da ayrıca bir kuvvetti.

Kale muhafızlığında bulunan askerlere de (bekçiye) adı verilmekte idi. Selçuk ordusunda dört sınıf asker daha vardı. Bunlar :

1 — Gaziyan

2 — Ahiyan

3 — Abdalan

4 — Bacıyan... idi.

1 — Gaziyan, Selçuklular araziyi tımarlara ayırmalarına rağmen, büyük arazi sahibi olan (Dihkan'lar) devam ediyordu. Dihkanlar mallarını muhafaza için gençlerden müteşekkil bir askeri sınıf kurmuşlardı. Bunlar gönüllü akıncı müfrezeleri idiler. Bu askere (gaziyan) denildi. Gaziyanlar, Anadolu'ya akın eden akıncılardı. Anadolu'nun fethinde büyük yardımları oldu. Oğuzlar kahramanlarına önceleri (Şapolyo) ünvanını vermişlerdi. Sonradan (Alp) dediler. Müslüman olunca (Gazi) ünvanını kullanmışlardı. Büyük çiftlikleri müdafaa için kurulan gaziyan askerleri sınıfı zamanla akıncı müfrezeleri halini aldı. Osmanlılardaki (Akıncı) ve (serdengeçtiler.) bunlardı. Akınları pek korkunç olurdu. Bunlar başlarına kartal kanadı, üzerlerine de kaplan postu giyerlerdi. Bıyıklarını yataklı olarak bırakırlardı. Hepsi atlı idi. Bunlar selçuk ordusunda akıncılık ödevini görürlerdi. Komutanları iki ucu sivri kalpak giyerdi. Bellerine gümüş kuşak takarlardı. İlk devirlerde başbuğları dihkanlardı. Horasan elinde dihkanlar kaleler içinde otururlardı. Gaziyan Osmanlıların ilk devirlerinde vardı.

2 — Ahiyan: Selçuklular devrinde yapıcı ve satıcı işçi ve esnaf, (Ahilik) denilen bir işçi teşkilâtına bağlanmışlardı. Ahi kelimesinin aslı (Akı) dır. Türkçe'de (yiğit) demektir. Sonradan bu kelime ahi olarak kullanılmıştır. Ahilerin başlarına (Ahibaba) denilirdi. Ahiliğe alınan gençler (Ahi zaviye)si denilen dergâhlarda otururlar, birbirleriyle eşit kardeşlik duyguları içinde yaşarlardı. Hepsi eğitime tabi tutulurlar ve herbiri bir sanat dalında çalışırlardı. Ahi gençleri askeri eğitim de görürlerdi. Ahi askeri teşkilâtına (Ahi yiğit) alayları denilirdi. Erlerine (kerp) denilmekteydi. Ahi yiğit alayları başlarında komutanları savaşlara karışırlar, kahramanlıkları görülürdü. Komutanlarına (Ahicup) adı verilirdi. Kullandıkları silâha (Bunduk) denilirdi. Diğer silâhları teber, kılıç, hançer ve kalkandı, yaya ve süvari olmak üzere iki kısımdılar. Ahiler Ankara'da bir de hükümet kurmuşlardı. Ahiliğin Ankara'da izleri (Seymen alay) ı şeklinde yaşamaktadır. Ahi yiğit alayları Osmanlı devletinin kuruluşuna yardım etmişlerdi.

3 — Abdalan: Oğuzlar onuncu yüz yılda müslümanlığı kabul edince, tasavvufa dayanan bir çok dini tarikatlar kurdular. Bu tarikatlar (Sünni) ve Alevî diye iki bölüme ayrıldı. Yörük Türkmenlerin bir çoğu alevî idiler. Savaş sıralarında bu alevî aşiretlerinin gençleri de ((Abdalan) adı verilen askerî birlikler kurarlardı. Başlarında (baba'ları) harbe karışırlardı. Babaların elinde tahta bir kılıç bulunurdu. Abdalan kale kuşatmalarında

askerin manevi kuvvetini arttırmak rolünü oynardı. Osmanlılar zamanında bunlara (Abdalanı Rum) denilmekte idi. Selçukluların üçüncü bir askeri sınıfı da abdalan idi.

4 — Bacıyan: Bacı, kadın demektir. Osmanlıların ilk devirlerinde (Bacıyanı Rum) adlı kadın alayları olduğuna göre, bu alayların selçuklarda da bulunması tabiidir.

Bacıyan adlı bu kadın akıncı müfrezeleri de haprlere karışırlardı. Eski devirlerde muharebede harp türküleri söyleyerek askerleri coştururlardı. Geri hizmetlerde de hasta bakıcılık ederlerdi. Selçuk ordusunda kırk deve ile nakledilen gezici bir hastane vardı. Bacılar bu hastanelerde yaralılara bakarlardı.

Büyük sultan ordusuna yardımcı askeri kuvvetler bunlardı. Osmanlıların ilk devirlerinde bulunan (cerahur, azap, canbaz) askerî birlikleri de selçuklulardan kalma olabilir. Selçuklularda kapu kulu askerleri içinde yerli halktan olan Gürcü ve Ermenilerden de askerler vardı. Esas orduyu teşkil eden sipahilerin hepsi Türktü.

Selçuk ordusunun bir de askerî mızıkası vardı. Harp başlayınca, bitene kadar mızıka çalarlardı. Sultanlara günde beş nöbet çalınır, büyük sultana tâbi sultanların ordularında ise ancak üç nöbet çalınırdı. Sultanların otağı önüne dokuz tuğ dikilirdi.

Selçuk ordusu sultan Melikşah zamanında (400.000) kişi iken, Birinci Alâeddin Keykubat zamanında (500.000) kişiye yükselmiştir. Türk ordularının önünde hiç bir ulus duramamıştır. Askerlerin eğitimi, itaâtı, disiplini, cesareti ve vatan severliği pek üstündü. Bu sebeple büyük imparatorluklar kurdular. Selçuk ordusunun menzil teşkilâtı pek kuvvetli idi. Önceden muhtelif yerlere yem ve yiyecek depo ederler, asker gelince bunları kullanırlardı.

Selçuk ordusu kışın muazzam bir şekilde yapılmış olan (Alayhan)larında barınırdı.

Anadolu Selçuklularındaki ordu da, az bir farkla Büyük Selçuklulara benzemektedir. Anadolu Selçuk ordusu üç kısımdır.

1 — Kapukulu askerleri

2 — Tımarlı sipahiler

3 — Donanma

Kapukulu erlerine (Müfret) adı verilmişti Bu Kapukulu aserleri kölelerden müteşekkildi. Selçukluların kapukulu askerleri süvari ve yaya olmak üzere dört kısımdı.

A — Halkaîhas

B — Gulâmanı dergâh

C — Mülâzimanı yatak

D — Gulâmanı yatak idi.

Halkaînas kölelerden teşkil edilmiş olup, sultanın muhafız askerleri idi. Gulâmanı dergâh ise, süvari kısmı idi. Mülâzimanı yataklar da sultanın otağına bakan askerlerdi. Gulâmanı yatak ise divan kapıcıları ve ulaklardı. Bu Kapukulu askerleri içinden devlet adamları da yetişmiştir.

Anadolu ordusunu teşkil eden ana kuvvet tamamen Türk gençlerinden olan (Tımarlı Sipahiler) di. Bu askerlik babadan oğla geçerdi. Sipahiler ellişer kişilik müfrezeler halinde kurulurdu. Komutanlarına da (Ellibaşı) denilirdi. Ellibaşı'lar ihtiyarlayıncaya kadar savaşa iştirak ederlerdi. Sipahilerin vilâyet merkezlerindeki komutanlarına (Sübaşı) denilirdi. Bunlar barış zamanında asayişi sağlarlar, savaşta ise komutanlık ederlerdi. Bunların üstünde ise (Emiri sipehsalar) bulunurdu. Sübaşılar bunlara bağlı idiler. Selçuk ordularının genel komutanına da (Beylerbeyi) veya (Melikülümera) denilirdi. Sübaşılar, sipehsalarlara tabi idiler. Savaşda ordulara komuta ederdi. Anadolu muhtelif (serleşkerlik) lere ayrılmış olup, bunların başında beylerbeyleri bulunurdu. Ayrıca askerleri ve komutanları da vardı. Anadolu beyliklerini kuran bunlar olmuştu.

Selçuk ordusunda ayrıca aşiret askerleri de vardı. Bunlar sınır boylarına yerleştirilmişti. Lüzum hasıl olursa (Ecri hâr) denilen ücretli askerler de alınırdı. Ayrıca (Frengüs) ve (İğdiş) askerleri de vardı. İğdişler babası Türk anası ecnebi olan askerlere derlerdi. Bunların başlarına (İğdişbaşı) denilirdi.

Anadolu selçuklarının subayları şunlardı:

1 — Ellibaşı

2 — Sübaşı

3 — Emir sipahsalar

4 — Melikülümare

Selçuk ordusu savaşa çıkacağı zaman, sultanın otağı uğurlu bir günde bir meydana kurulurdu. Ordu dörtlü esasına göre tertip edilirdi.

arasında tasavvuf ehli, Türkmen oymaklarına giderek bu akımı yayıyorlardı. Bunlar ilâhiler, şiirler okuyorlar, hayır ve mutluluk yolunu gösteriyorlardı. Türkmenler bunları ozanlara benzettiklerinden fazlaca saygı gösteriyorlardı. Eski ozanlar yerine bunlara (Ata) veya (Bab) adını vermişlerdi. Bunlardan (Aslan Bab) ile (Korkut Ata) gelmiştir. Nihayet en büyük mutasavvıf (Ahmed Yesevî) olmuştur. Yesevî bir çok manzumeler vücuda getirdi. Yesevî tarikatını kurdu. Yesevilikten (Nakşibendilik) ve (Bektaşîlik) doğmuştur.

Selçuklular Anadolu'ya yerleştikten sonra tasavvuf cereyanı kuvvetlendi. Horasan elinden ve Maveraünnehirden bir çok mutesavvıflar geldiler. Konya, Tokat, Kayseri ve Sivas, tasavvuf cereyanının önemli merkezlerinden oldu. Başta (Mevlâna Celâleddin Rûmî) olduğu halde (Evhadeddin Kirmanî) Muhittin Arabî) (Şeyh Necmettin Daye) (Sadettin Kunevî) gelmişlerdir.

Mevlânanın (Mesnevî) si en değerli eserlerdendir. Mevlâna Anadolu Türklerinin en büyük şâiridir. Oğlu (Sultan Velet) de şâirdir.

Hacı Bektaşı Veli Horasan'dan Anadolu'ya gelince Bektaşilik tarikatını kurdu. Bektaşiler içinde de bir çok şâirler yetişti. En büyük şairlerden biri (Yunus Emre) dir. (Âşık Paşa) Garipname adlı bir eser yazmıştır. Gülşehri, Hoca Mes'ut da edipler arasındadır. Nasreddin Hoca da fıkralariyle meşhurdu. Ayrıca, (Hamzaname), (Battal Gazi) ve (Danişment Gazi), (Ebu Müslimi Horasani) destanları yazılmıştır.

Selçuklularda edebiyat gelişti ve o devre ait bir çok edebî eserler zamanımıza kadar gelmiştir.

SELÇUKLULARDA KÜTÜPHANELER

Türklerin kurdukları sosyal müesseselerden biri de kütüphanelerdir. İlme fazlasiyle değer veren Türkler, bir çok eserler yazmışlardır. İnsanlığa ve bugünkü medeniyete ışık tutan matbaayı, ilk defa Oğuz'ların bir kolu olan (Uygur) Türklerinin icat ettiği, Turfan harabelerinde bulunan belgelerle isbat edilmiştir. Yedinci yüzyıldan itibaren Uygurlar müteharrik harfler dökerek, bir çok kitaplar basmışlardır. Kâğıt olmadan matbaanın iş göremiyeceğine göre, ilk defa kâğıdı da yapanlar Türkler olduğu kendiliğinden çıkmaktadır. Semerkant kâğıt fabrikaları herkesin malûmudur. Araplar sekizinci yüzyılda batı Türkelini istilâ edince, Türklerden kâğıdı öğrenip Endülüs'te kâğıthane açmışlardır. Av-

rupa'lılar Araplardan kâğıt yapmayı öğrenmişlerdir. Uygur devleti yıkılınca, matbaanın basit bir şeklini Çin'liler kullanmışlardır. Avrupa'lılar matbaayı Çin'lilerden görmüşlerdir. Avrupa'da ilk matbaayı 1440 yılında (Harlemli Koster) açtı. Jan Gutenbergde 1455 de kitap basmaya başladı.

Uygur Türklerinin Başkenti olan (Turfan) yöresinde Avrupalı arkeologlar bir çok kazılar yapmışlardır. Türk uygarlığının kesin varlığını gösteren bir çok eserler ve matbaaya ait harfler bulmuşlardır. Turfan'da kazı yapan bir Alman bilgini aynen şunları yazıyor :

«Bu yağmursuz ve kumlu kıt'ada asırlarca örtülü kalmış büyük binalar, heykeller, duvar resimleri, canfes ve kâğıt üzerine yapılmış resimler, kitaplar zengin bir edebiyatın eski belgeleridir. Bunlar yüksek bir medeniyetin kesin şahitleridir. İngiltere, Fransa ve Almanya'da böyle şeyler yokken güzel ve büyük bir medeniyet sahibi olan Türkler, atalariyle hakkıyle iftihar edebilirler. Harfleri güzel, yazılışı mükemmel olan bu kitapların yazılışında türlü türlü renkler kullanmışlardır. Kitaplar kâğıt ve deri üzerine yazılıdır. Bunlar Türklerin güzel sanat duygularına birer şahittir.»

Oğuzlar Müslüman olduktan sonra Selçuklu Devletini kurdukları zaman kütüphaneler açtılar, bilhhassa Sultan Tuğrul'un Veziri (Amidülmülk) ilim adamlarını çok sever, onların eserlerini toplar, saray kütüphanesinde saklardı. Alpaslan ve Melikşah zamanında vezir Nizamü-ül-mülk yaptırdığı medreselerin yanında kütüphaneler de açmıştır. O kadar çok eser topladı ki, kütüphanelere sığmadı. Sultan Sancar'ın zamanında Merv şehri'nde on genel kütüphane vardı. Bu kütüphanelerde dünya'da eşi olmayan pek çok eserler vardı. Kütüphanenin ikisi ulu camiin içindeydi. Birisi (Aziziye Kütüphanesi) İkincisi de (Kemâliye Kütüphanesi) idi. Aziziye Kütüphanesinde 12.000 cilt vardı. Diğer kütüphaneler de şunlardır : Amidiye, Hatuniye, Mecidülmülk, Zümeyriye kütüphaneleridir. Zumeyriye Kütüphanesinde 2.000 cilt eser vardı. Her birisi iki yüz altın değerinde idi. Kitap alıp vermek pek kolaylaştırılmıştı. Sultan Sancar'ın kütüphanesi de pek zengindi. Bu kütüphane yandı. Rey ile Hemedan arasında bulunan (Sâve) Kütüphanesinde eşi az bulunan eserler vardı. Bu Kütüphane Moğollar tarafından yakıldı. Alamut Kalesinde Hasan Sabbah'ın çok büyük bir kütüphanesi vardı. Bunu da Moğollar mahvettiler. Selçuk Kütüphanelerindeki eserler arasında fizik ve mihanike ait eserler de vardı. Edebiyat, tarih, felsefe, dinî eserler

pek çoktu. Merağa Kütüphanesine 400.000 yazma eser toplanmıştı. O devrin büyük âlim ve filozofları bu kütüphanelerde yetişmişlerdi.

Anadolu Selçukluları da yaptırdıkları cami ve medreselerin yanında ve içinde kütüphaneler açmışlardır. Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirlerde kütüphaneler kurulmuştur. Fakat bu kütüphaneler isyanlar ve Moğol istilâsiyle mahvolmuştur. Pek az eser zamanımıza kadar gelmiştir. Selçukluların yerine kurulan Osmanlı Devleti zamanında memeleketin her tarafında, bilhassa İstanbulda yüzlerce kütüphane açılmıştır.

Medeniyet tarihinde Selçukluların açtıkları genel kütüphaneler ilmin gelişmesine yardım etmiştir.

SELÇUKLULAR'DA MUSİKİ

Oğuzlar musikiyi çok severlerdi. İlk sazları (Kopuz) du, Ozanlar her zaman kopuz çalarlardı. Kısrak sütünden yapılmış kımız denilen içkilerini de içerlerdi. Bugün kopuz (saz) haline gelmiştir. Türkmenler kopuz yerine saz çalmaktadırlar. Türklerin en eski sazlarından biri de (Tanbur) dur. Bu saz ilâhî nağmeler çıkaran bir üstün musikî âletidir. Bundan başka bir de (Ney) çalarlardı. Ney'in de nağmeleri o derece tesirlidir. Sümerler de (Balak) denilen bir harbi çalarlardı. Sonradan bu âlet (Santur) haline getirilerek çalınmıştır. Yaylı saz olarak ta (Kabak) ve (Rebab) çalmışlardır. (Kanun) denilen sazı da Türk Filozofu Farabî icat etmiştir. Davul da Türklerin millî çalgılarındandır. Davul şamanlık devrinin bir (Güneş) kursudur. (Mazhar) denilen büyük tef, daire de kutsî idi. Şaman'lar Davul ve tef çalarak ilâhlar dâvet ederler ve raks ederlerdi. Çalpara ve Halile denilen büyük zilleri de çalarlardı. Kudüm de Selçuklu devrinin bir çalgısı idi. Ayrıca, kemikten bir de boruları vardı. Bunu harplerde çalarlardı. Bu bir (nefir) idi.

Saz Türkün ruhunun gıdası idi. Sazı eğlencelerinde, ibadetlerinde, savaşlarında ve yola çıktıkları zaman beraberlerinde götürürler ve çalarlardı.

Türk musikisine yeniden can veren Türk filozofu (Farabî) olmuştur. Yazmış olduğu (Büyük musiki kitabı) adlı eserile Türk musikisinin temelini kurdu. Bu eserini meydana getirmek için kendinden önce yazılmış bütün musiki eserlerini inceledi. Gördüğü eksiklikleri tamamlamaya çalıştı. Musikinin esas kaidelerini kurdu.

Ferabî yıldızlara göre besteler yapmıştı. Bir mecliste çaldığı kanunla önce dinliyenleri güldürürdü, sonra ağlattı ve en sonra da uyutmuştu. Ferabî'nin öğrencisi filozof (İbni Sina) da musiki teorisiyle meşgul olmuştur. Büyük bir Türk musiki üstadı da (Rumiye'li Sayfüddin) dir. Musikiye ait (Şerefiye) ve (Kitabül-Edvar) adlı iki eser yazmıştır.

Türk elinde musiki o derece ilerlemişti ki, Çin İmparatoru Türklerden bir musiki heyeti istedi. Çin Sarayına Buhara'dan iki yüz kişilik bir kadın müzisyenle giderek, konserler verdi.

Selçuklular bestelere (Gök) güftelere (İr) veya (Döle) derlerdi. Gökler 366 kadardır. Her gün Selçuk Hâkanlarının huzurunda bu gökler çalınırdı. Ayrıca, (Bisun gök) denilen (Dokuz gök) vardı ki, bunlar her gün çalınırdı. Dokuz gökün adları şunlardı. Uluğ gök, Aslan çep, Porp, Kulâde, Kotatbu, Börstargay, Censay, Hansay, Şendak, idi.

Selçuklu Sultanları bir yerden gelirken, halk onu türkülerle karşılarlardı. Sultan Alâeddin Keykubat Konya'ya girdiği gün halk onu şarkılar söyleyerek karşıladı.

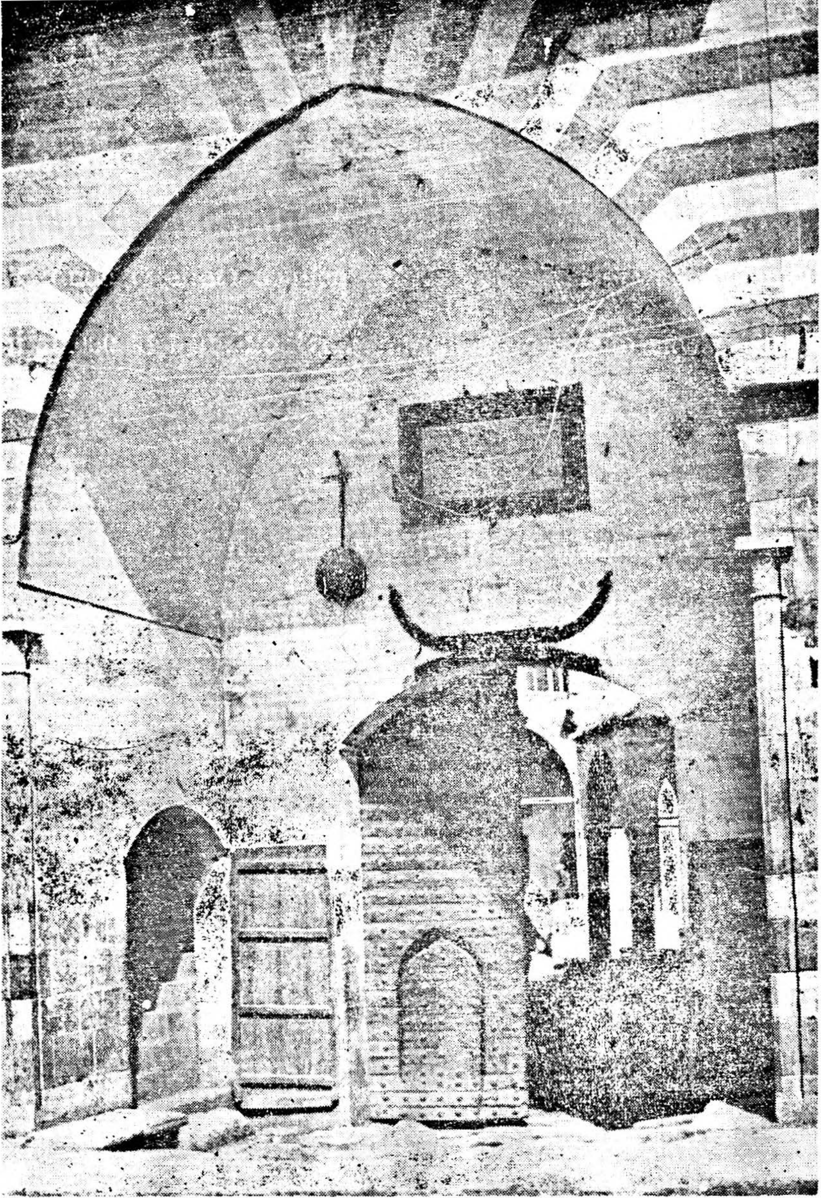
Selçuklu Sultanlarının verdikleri ziyafetlerde hanende ve sazendeler çalarlar ve güzel sesleriyle şarkılar okurlardı. İzzeddin Keykâvus'un düğününde erden ve kadınlardan toplu sazcılar, güzel havalar söylemişlerdi. Osmanlı Sarayının da saz heyetleri vardı. Türk musikisi, üstadlar elinde ileri gitmişti.

Selçuklularda askerî mızıka da vardı. Beş vakitte askerî mızıka çalardı. Bu mehter takımı idi. Savaşlara da giderdi. Davul, Zurna, Halile, Boru ile harp havaları çalardı. Ayrıca, aslan derisinden yapılmış (Kösler) de vardı. Halk musikisi ise zengin melodilerle dolu idi. Tarikatlar da eski Türk musikisini ilâhiler halinde devam ettirmişlerdi. Selçuklular musikiye çok önem vermişlerdi.

SELÇUKLULAR'DA KERVANSARAYLAR

Türkler Orta Asya ve Anadolu'da bir çok Kervansaraylar yapmışlardır. Kervansaray, bugünkü manada (otel) lerdir. Kervansarayların otellerden farkı, parasız oluşudur. Avrupa'lılar otelleri kazanç maksadı ile açtıkları halde, Türkler insanî düşünce bakımından dolayı yapmışlardır.

Selçuklular Anadolu'da 96 Kervansaray yapmışlardır.

Zengî Hasan Paşa Kervansarayı Diyarbakır

Kervansaraylar beş kısımdır :

1 — Başhan Kersansarayı

2 — Büyükhan Kervansarayı

3 — Konak Kervansarayı

4 — Alayhan Kervansarayı

5 — Sultan Kervansaraylarıdır.

Bir de Kervan Yolları üzerinde (Kervansaray sarnıçları) yapılmıştır.

1 — Başhan Kervansarayı: Yolcular sabah erkenden yola çıkarlar, güneş batarken Başhanlara varırlardı. Atlı yürüyüşüne göre ayarlanmıştır. Gece burada yatılır. Alabdar denilen hayvan yemi vericisi ile bir de nalbant vardır. Parasızdır.

2 — Büyükhan Kervansarayı: Bu Kervansaraylar, dağlık bölgelere yapılmıştır. Dağların dar geçitlerindeki yüksek bir tepe üzerine bir şato gibi yapılmıştır. Yolcular tipiye, fırtınaya, vahşi hayvan taarruzuna veya eşkiya korkusuna uğradıkları zaman Büyükhanlarda barınırlardı. Burası da bedava idi. Üç gün yatılabilirdi.

3 — Konak Kervansarayı: Bu Kervansaray da, yolcuların dinlenme ve sulama konakları idi. Kervansaraylar arasında yapılırdı.

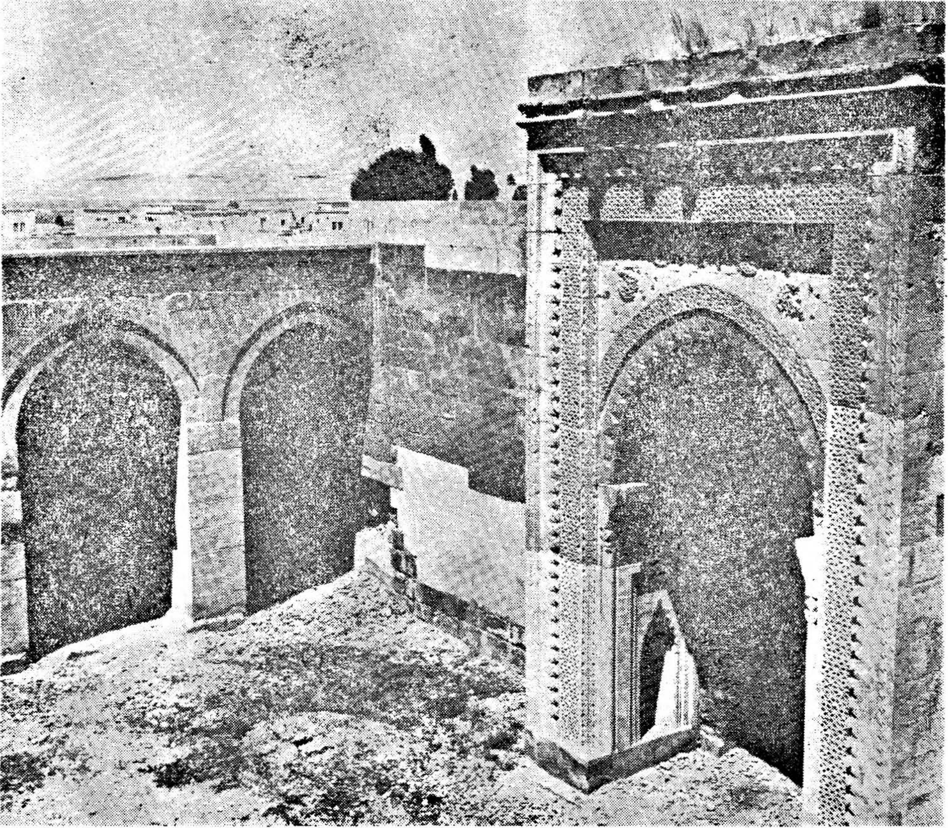
4 — Alayhan Kervansarayı: Bunlar gayet büyük olup, kale biçiminde yapılmıştır. Büyük bir kapısı olup, büyük bir avlusu vardır. Duvarları kaleye benzeyip, mazgalları mevcuttur. Hayvanlar için ahırlar, askerler için de yukarı katta odalar bulunmaktadır.

5 — Sultan Kervansarayları : Bunlara Sultan Hanı denilir. Hükümdarlar tarafından yaptırılmış olup, mimarî tarzı pek güzeldir. Bunları Selçuk Sultanları yaptırmışlardır. Onbeş gün yatılabilir. İçinde Mescidi, çarşısı, hamamı, şifahanesi vardır. 20 günde varılır.

Kervansaraylar arasında, bilhassa kurak bölgelerde (Kervansaray sarnıçları) yapılmıştır. Bunların yüzlercesi halâ Ege Bölgesinde kullanılır bir halde bulunmaktadır. Muğla'da pek çok vardır. Ayrıca, Akdeniz kıyılarında gemiciler için su sarnıçları yapılmıştır. Kaş'da vardır.

Selçuklular her ellli fersah mesafede bir kervansaray yapmayı âdet edinmişlerdi. Kervansaraylarda kervanlarla mal götüren tüccarlar, posta tatarları, yolcular yatmakta idi. Her kervansaray bir menzil teşkil etmekte idi. Kervansaraylar Orta Asya'dan itibaren, Horasan eli ve Anadolu'ya kadar uzanmakta idi. Kervansarayları Türkler Altıncı yüzyıldan itibaren yapmışlardı. Buna mukabil ilk otel 1750 tarihinde İngiltere'de açılmıştır. Amerika'da ise 1800 tarihinde ilk otel yapılmıştır. Bunlar kâr için açıldığı halde, Kervansaray'lar parasız birer hayır müesseseleri idi.

Kervansaraylar şehir dışında yapılan kârgir binalar olup, devlete aittir. Gelirini Tımar beyleri ve vakıflarla sağlardı. Yolcular ancak, üç gün yatabilirlerdi. Kervansaray'ın büyük bir kapısı vardır. Bina iki kat olup, birinci katta sıra ile ahırlar sıralanmış, üst

Karatay Kervansarayı - Kayseri

katta da sıra ile yolculara mahsus odalar bulunmaktadır. Kervansaray'ın geniş bir avlusu olup, ortasında bir şadırvan vardır. Odaların içinde birer sedir ve bir ot yatak, ocakta yakılmak için bir kaç odun, bir de kandil vardı. Büyük Kervansaraylarda kıymetli para ve mücevherleri saklamak üzere demir kasalar bulunmakta idi. Kervansaraylarda bir kunduracı, bir de terzi vardı. Bazı kervansaraylarda ise mehter takımı bulunmakta idi. Hayvanlara da yem verilirdi. Bütün bunlar bedava idi. Yolculardan din, mezhep farkı gözetilmezdi. Bir de aşevi vardı. Bazı Kervansaraylarda ilim adamları için bir kütüphane, cahiller için satranç takımı bulundurulurdu. Kervansaraylara (Dar-ul-Ziyafe) denilirdi. Kervansarayın, kapısı güneş batınca kapatılır ne içerden dışarı ve ne de dışarıdan içeri kimse giremezdi. Herkes emniyet içinde yatardı. Sabahleyin kapı açılır. Kervansaray ağası yolculara,

—Bir şeyiniz eksik mi? diye sorar, yolcular da:

— Her şeyimiz tamam, Allah razı olsun!..

diyerek yollarına devam ederlerdi. Devlet Kervanlarının başına (Kervansalar) adile bir idareci (Rahdar) veya (Tutguvul) adında bir kumandan konurdu. Ayrıca muhafızlar da vardı. Anadolu'da en büyük Kervansarayları Selçuklular yapmışlardır. Bunlar Anadolu'nun büyük şehirleri civarında halen bulunmaktadır.

Selçuklulara ait en büyük kervansaray Konya ile Aksaray arasındaki (Sultanhan) dır. Bu kervansaray 1229 tarihinde Selçuk Sultanı (Birinci Alâettin Keykubat) zamanında yapılmıştır. 1278 tarihinde Selçuk Sultanlarından (Gıyaseddin Keyhusrev) tamir ettirmiştir. Bugün harap bir halde, muhteşem bir eser halindedir. Bu kervansarayın büyük bir avlusu ve etrafında yolcuların yatmasına ve eşyalarının muhafazasına ait bir çok odalar vardır. Bina kesme taşlardan yapılmış kârgirdir. Türk mimarîsinin bir şaheseridir. Kervansarayın avlusuna büyük bir kapıdan girilir. Bu avuldan da Kervansarayın örtülü kısmına yine gayet süslü bir kapıdan geçilmektedir. Bu kapının her iki tarafında küçük odacıklar vardır. Kapının girilecek kısmı basık kemer olup, kemer taşları birbirine geçmiştir. Bu kemerin üstünde Türk üslûbunda bir kemer vardır. Bu kemer ile kapı arasındaki kısım istilaktit şeklindedir. Kervansarayın esas kısmı kârgir ayaklar üzerinde yapılmış sivri kemerlerden ve bunu örten kubbelerden müteşekkildir. İçeriye hava ve sıcak girmesi için bu kubbenin üstünde pencereler

vardır. Kervansarayın önünde yine etrafı bir çok odalar, anbarlar ve ahırlarla çevrilmiş bir avlu vardır. Bu avlunun ortasında küçük bir cami bulunmaktadır.

Anadolu'da ikinci büyük kervansaray da (Alayhan) adiyle anılan kervansaraydır. Bu kervansaray ise 1250 tarihinde yapılmıştır. Bir de (İsaklı Kervansarayı) vardır. Milet harabelerinin tam karşısında bir (Selçuk Kervansarayı) bulunmaktadır. Bakımsızdır. Bursa ile Balıkesir arasında Apolyont gölü kıyısında gayet güzel bir kervansaray bulunmaktadır. Bu kervansaray göle bakmakta olup, kapısı çok güzeldir. Kuşadasında ise büyük bir alayhanı olan kervansaray vardır. Buna Öküz Mehmet Paşa kervansarayı diyorlar. Konya'ya giderken (Horozlu Han) denilen kervansaray pek güzel bir nümunedir. Nevşehir yolu üzerinde Alayhanı, Kayseri İncesu'da Sultan Hanı, Antalya civarında Zengibar Kalesi ve Kervansarayı, Deniz Kervansarayı, Ahlat'da, Silvan'da Allahüekber dağında birer kervansaray vardır. Celâleddin Karatay, Elbistan caddesi üzerinde (Zemendu) vilâyetinde gayet büyük bir kervansaray yaptırmıştır. Hattâ bu kervansarayı görmek üzere yola çıktığı halde geri dönmüştür. Kendisine sorulduğu zaman, gurur duyarım korkusundan dolayı geri döndüm demişti. Bu kervansarayın yer yüzünde bir eşi yoktur. Bu yapıya pek çok para sarf edilmişti. Bir Selçuk kervansarayı da Konya-Aksaray yolu üzerindeki (Zazadin Hanı) dır. Kara ve ak mermerden yapılmış kapısı ise bir şaheserdi. Birinci Alâeddin adında 1236 da yapılmıştır. Bir kervansaray da Sivas'da (Jale Kervansarayı) dır. Ankara Kalesi önünde de bir kervansaray vardır. Müze olarak kullanılmaktadır.

Osmanlılar kervansaray yerine (Han) lar yapmışlardır. Hanlar az para mukabilinde yatılan bir nev'i otellerdir. Birinci katta hayvanlar, üstteki odalarda da yolcular yatmaktadır. İstanbulda Valde Hanı, Vezir Hanı, Ankara'da Taşhan, Suluhan gibi, Anadolu'nun her yerinde yüzlerce han yapılmıştı. Şimdi bunların yerini oteller ve moteller tutmaktadır. Osmanlı Kervansaraylarınının en büyüğü Edirne'deki Rüstem Paşa kervansarayıdır.

Anadolu'nun her köyünde (Köy Odaları) vardır. Yolcular burada parasız yatarlar, yemek yerler, bu insanî yardım hiç bir millette yoktur.

Selçuk medeniyetinin bu sosyal müesseseleri takdire şayan ve insanlığa bir örnektir.

SELÇUKLULARDA İMARETHANELER

Selçuklular da ataları gibi yoksullara yardım etmeği insanî bir borç bilmişlerdir. Eski Türkler gibi Selçuklularda (Şölen) ve (Toy) vardı. Bu millî ziyafetlerde açları doyurmak, çıplakları giydirmek, borçluların borçlarını ödemek, dargınları barıştırmak, gibi yüksek ruhluluk mevcuttu. Orhun yazıtlarında Gök Türk Hakanı diyor ki :

«Zengin bir ulusa gönderilmedim, Türk Ulusu azdı. Çoğalttım, açtı doyurdum, çıplaktı giydirdim. Kuşattım,» yine (Dede Korkut) kitabında :

«Derse han ulu toy eyledi, hacet diledi, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kestirdi. İç Oğuz, Dış Oğuz Beylerini üstüne yığnak etti, aç görse doyurdu, çıplak görse, donattı, borçluyu, borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı. Gök gibi kımız sağdı.» diyor. Bu da bize Türk hakanlarının yüksek ruhlu olduklarını anlatmaktadır. Selçuk Sultanlarının halka karşı ödevleri vardı. Sultanlar, hergün halka yemek verirlerdi. Hakan nerede bulunursa yemek orada verilirdi. Melikşah Semerkant taraflarına gittiği zaman bu töreye saygı göstermemişti. Halk bundan üzüntü duyarak demişlerdi ki;

— Sultan geldi gitti, sofrasında bir lokma yemek nasip olmadı.

Sultanın töreden uzaklaştığını ihtar etmişlerdi. Hakanlar (Şölen) denilen bir ziyafet verirlerdi. Halka verilen bu millî ziyafet yedi gün, yedi gece devam ederdi. Kırk otağ kurulur. Halk doyurulurdu. Şölenlerin küçüklerine (Toy) denilirdi. Bir de (Yağma şöleni) verilirdi. Bu Oğuz oymaklarında görülmektedir. Bey, halka şölen verir, onları yedirip içirdikten sonra, hatununun koltuğuna girerek çadırından çıkardı. Ziyafete gelenler, beyin ve hanın bütün mallarını yağma ederlerdi. Fakat, sonra daha iyisini verirlerdi. Türk Hakanlarının otağında her gün bir bayrak dalgalanırdı. Bu bayrağın mânası, sofrasının herkese açık bulunmasına işaretti. Türk ruhu bu derece cömert, fakirlere karşı merhametli idi.

Selçuklular bir cami yaptırdıkları zaman bir kütüphane, şadırvan, bir de imarethane yaptırırlardı . Osmanlılar da buna çok önem vermişlerdi. İmarethane, fakirlere yemek pişirip yediren aşevleri idi. İmarethaneler kargir binalardı. Yemek pişirilen mutbak kısmı, anbarlar, fodla denilen bir nevi pide yapan furunlar olduğu gibi, yemek yenilecek salonları da bulunurdu. Fakirlere öğle ve akşam sıcak bir çorba, bazı günlerde de et, pilâv ve hoşaf

verilirdi. Yemek yuvarlak bir sofra etrafında yenilirdi. Çorba tahta kaşıklarla içilirdi. Bu kaşıkların saplarında yemekle ilgili şiirler yazılı idi. Sofra herkese açıktı. Kim arzu ederse çorbaya kaşık atardı. Yemek parasızdı. İmarethanelerin kapısında «Sizi Allah için doyuruyoruz. Sizden ne mükâfat ve ne de teşekkür istiyoruz.» yazılı idi. İmarethanelerin gelirleri vakıflardan sağlanırdı.

Sultanlar imarethaneleri teftiş ederlerdi. Yemekleri ve zahireleri incelerlerdi. Ayrıca, Paşa konakları, ağaların sofraları da açıktı. Bunlarla beraber tekkeler de muayyen günlerde fakirlere yemek verirlerdi.

Selçuklular Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum ve İznik'de imarethaneler açmışlardı. Osmanlılarda ilk imareti İznik'de Orhan Gazi yapmıştır. Orhan Gazi fakirlere elile çorba dağıtmıştı. Osmanlılar Anadoluda ve Rumelinde, İstanbul'da pek çok İmarethane açmışlardır. İstanbul'da 17 imarethane vardı. En büyükleri; Beyazıt, Fatih, Süleymaniye ve Hamidiye imarethaneleri idi.

Selçuklular ve Osmanlılar olsun, insanî bir duygu ile açları ve yoksulları doyurmak sureti ile medeni müesseseler kurmuşlardır. Manevî medeniyet bakımından önemlidir. Bu sosyal tesis hiç bir medeni milletin tarihinde yazılı değildir.

SELÇUKLULARDA VAKIF

Selçuklularda gelişmiş bir müessese de vakıftır. İnsanî bir düşünceden doğmuş olan bu hayır müessesesine lâyık olduğu yer verilmiştir. Yüksek hasletlere sahip olan Türk Ulusu, mâlik olduğu servetlerini seve, seve kamu hizmetine vermeği insanlık borcu bilmiştir. Türkler kadar geniş vakıflara malik bir ulus yoktur.

Selçuklu ve Osmanlılar büyük vakıflar kurmuşlardır. Sultanlar, valde sultanlar, vezirler ve zenginler bir çok vakıflar meydana getirmişlerdir.

Vakıf, lûgat anlamına bir şeyi daimi olarak durdurmak, malını ferdi mülkiyetten çıkarıp, gelirini bir takım şartlara bağlayarak kamunun hayrına tahsis ederek saklamaktır. Vakıf eden kimseye (Vâkıf), vakfedilen mala (Mevkuf) denilirdi. Vakfın çoğunluğu na (Evkaf) denilir. Vakıflara bakanlara (Mütevelli) denilmektedir. Türk komutanlarından Nişabur hâkimi (Emîr Nasır bin sebüktekin) 1029 tarihinde açtığı (Nasıriye medresesini) yaptırıp, bu ilim müessesesine pek zengin emlâk vakfetmiştir. Bundan sonra Alpas-

lan ve Melikşaha vezirlik eden Nizam-ül-Mülk, 1065 tarihinde yaptırmış olduğu (Nizamiye medrese)sine bir çok vakıflar kurdu. Bu suretle Selçuklularda vakıf usulü meydana getirilmiştir. Uygur Türklerinde de vakıf vardı. Anadolu Selçukluları da yaptırmış oldukları şifahanelere, imarethanelere, darülhadislere ve medreselere vakıflar tahsis etmişlerdir.

Konya'daki (Karatay) medresesinin de Vakıfları vardı. Zenginler de bir çok vakıflar kurmuşlardı.

Selçuklular Evkafın idaresini (Kazasker) olan sadr ülemasına vermişlerdi.

Selçuklularla başlayan vakıflar, Osmanlı Devleti kurulunca da devam etti. İlk defa büyük bir vakfı (Orhan Gazi) kurmuştur. Veziri (Sinan Paşa) yı Evkaf Nazırı tâyin etti. Bundan sonra Padişahlar, valde sultanlar ve bir çok insanlar vakıflar kurdular. Fatih Mehmet İstanbul'u fethedince bir çok hayrat meydana getirdi. Bedesten, çeşme, imarethane ve medrese kurdu. Bu evkafın nazırlığına 1404 de vezir (Mahmut Paşa) yı tayin etti. 1775 tarihinde de (Sultan Birinci Abdulhamit), evkafı hümâyunu kurdu. En büyük vakıflar Mekke ve Medine içinde yapıldı. En büyük vakıflar Fatih, İkinci Beyazıt, Hamidiye, Lâleli ve Mahmudiye idi. Bu vakıflar sayesinde medreselerde, binlerce öğrenci parasız okumuş, binlerce aç imarethanelerde doyurulmuştur.

İyi ruhlu insanlar tarafından çeşitli vakıflar kurulmuştur. Meselâ (Tükürük vakfı), sokaklardaki tükürüklere kül dökülürdü. Birisi de (Hizmetçi vakfı) idi. Hizmetçiler, bir tabak ve bardak kırarlarsa, bu vakıftan kırılanı alırlar, azarlanmaktan kurtulurlardı. Bir vakıf da (Ankebut vakfı) dır. Camilerin örümceklerini temizlemek vakfıdır. Ayrıca, (Leylek hastanesi) kurulup, vakfa bağlayanlar da vardı.

Selçuklularda başlayan vakıf çok gelişmişti. Bu insanî düşünce, manevî bir medeniyet eseri idi.

SELÇUKLULARDA DİN HAYATI

Onuncu Yüzyılda Oğuzlar İslâmiyeti kabul ettiler. Bu zaman (Türkmen) adıyla anıldılar. Müslümanlıktan önceki dinleri (şamanizm) idi. Şamanlığın (Tanrı)sı nur halinde bütün kâinatı kaplayan (Güzellik) idi. Nuru ve güzelliği temsil eden (Güneş) idi. (Ay) ve (Zühre yıldızı) da kutlu idi. Bütün yaratıklara hayat, ışık, bereket ve nur veren güneşti. Bu sebeble de güneşi (gök tanrı) olarak

tanımışlardı. Tanrıya (İlâhi aşk) ile bağlanmışlardı. Güneş sistemi dinler, şamanizimden doğmuştur. Din adamlarına (Şaman) denilirdi. Tanrının gizli sırlarını bilen bilginlere de (Kam) adı verilirdi. Bunlar tef ve davul çalarak, ilâhiler okuyup ruhları dâvet ederlerdi.

Şamanizmde kâinat yukarı ve aşağı olmak üzere iki bölümdü. Yukarı taraf onyedi tabaka (Nur âlemi) idi. Aşağı tabaka ise dokuz kat olup (Karanlık âlemi) idi. İnsan oğlu bu iki bölüm arasında yaşamakta idi. Gök tanrı bütün mevcut olanları, kendi güzellik nurunda yaratmıştı. Ölenlerin ruhları nur âlemindeki Cennete gidecektir. Aşağıdaki karanlık âlemde ise, kötü ruhlar, cinler ve şeytanlar yaşardı. Burası cehennem idi. Ozanlar kopuz çalarak, nur âleminin ilâhi aşkını terennüm ederdi. Bu ilâhi aşktan (Tasavvuf) denilen (ilâhi aşk) felsefesi doğmuştur.

Oğuzlar Müslümanlığı kabul ettikten sonra Selçuklu imparatorluğunu kurdular. Selçuklular (Sünnilik) i müdafaa ettiler. Selçukluların ilk yıllarında İslâm âlemi (Şiî) ve (Batınî) akınları içinde idi. Alevilik almış yürümüştü. Sünniliğin müdafii olan Abbasi halifeleri zayıf düşmüşlerdi. Selçuklular sünniliği müdafaa ettiler. Tuğrul bey ve Alpaslan sünni idiler. Bilhassa Nizam-ül-Mülk medreseler açarak sünniliği kuvvetlendirdi. Bununla beraber Selçuk ülkesinde (Hasan Sabbah) batiniliği yaymaya çalıştı. Fakat Selçuklular bu mezheplerle şiddetle mücadele ettiler.

Selçuklu sultanları sünniliği, yani (hanefi) mezhebini müdafaa ederlerken, Türkmenler, şamanizimden tamamen vazgeçmediler. Onlar kamların etkisi altında eski inanış ve âdetlerini bırakmadılar. Ozanlar yine Oğuznameden parçalar okudular. Allahın birliğine, onun Peygamberi Hazreti Muhammed'e inandılar. Kuran-ı Kerim'i kutlu kitap saydılar. Fakat bazı inanışları kabul etmediler. Kadının ayrı yaşaması, sazlı ve içkili şölenin yasak edilmesini törelerine uygun bulmadılar. Bu hal devam ederken, birdenbire tasavvuf cereyanı başladı. Türkmenlerin arasına (baba) ve (ata) lakablı tasavvuf ehli girdi. Bunlar şamanlara benziyordu. Babalar islâmiyeti onların anlayacağı şekilde yaydılar. Şamanlığı, islâmiyetle bağdaştırdılar. Bundan bir takım Türk Tarikatları doğdu. Türkmenler arasında tasavvufu ilk yayan (Aslanbaba) ve ozanlar piri olan (Korkut ata) ve (Çoban ata) olmuştur. Fakat en büyük mutasavvuf (Ahmet Yesevî) gelmiştir. Düşünceleri kısa bir zamanda Türkmenler arasında yayıldı.

(Yesevilikden, Mevlecilik, Bektaşilik, Nakşilik, Babaîlik ve Ahilik), tarikatları doğmuştur. Hacı Bektaşi Veli, Ahi Ev-

ren, Mevlâna Celâleddin Rumî gibi büyük şahsiyetler yetişti. Mevlâna Selçuk devrinin en büyük ilâhi aşk şairi oldu. Bu adamlarla beraber, medreselerden yetişen islâm üleması da sünniliği yaşatmışlardır. Selçuklular islâmiyetin müdafaasını üzerlerine almışlar, Haçlı ordularıyla çarpışmışlardır. İslâmiyet, Türklükle bağdaşmıştır. Türkün kılıcı sayesinde İslâmiyet payidar olmuştur.

Selçuklu devrinde islâmiyet bir medeniyet yaratmıştır. İlim hayatı gelişmiş, güzel sanatların dalları da değerli eserler meydana getirmiştir. Bilhassa mimaride şaheserler yapılmıştır. İslâm medeniyeti içinde bir (Selçuk Türk) sanatı ve ilim hayatı doğmuştur.

SELÇUK MİMARİ SANATI

Selçuklular yurtlarının her yönünde camiler, okullar, medreseler, kervansaraylar, imaretler, darüşşifalar, su yolları, saraylar, köprüler, çeşmeler yaptırmışlardır. Bunların hepsi Anadolunun birer tapu senetleridir. Anadoluda medeni eserler meydana getirdiler. Selçuk sanatı adıyla kendilerine mahsus bir sanat yarattılar. Selçuklular Anadoluya yerleşince Hitit, Grek, Roma, İran ve Bağdat'da Arap sanatlarıyla karşılaştılar. Fakat bunların birini taklit etmediler. Eserlerine Türklük damgasını vurdular. Bir Selçuk mimarî sanatı doğdu. Selçuk eserleri, ne Yunan ne Roma ve Arap ve ne de Acem sanatına benzer. Çadır şeklindeki kubbeleri, kapılarındaki güzel süsler, bina içlerindeki çiniler kendilerine has güzellikler taşımaktadır. Anadolu mimarisi Osmanlı Türkleri mimarisine esas teşkil etmiştir.

Selçuk sanatı daima Türk kalmış, güzellik duygusu ile işlenmiştir. Selçuk sanatının Endülüs, oradan da Avrupa'ya kadar etkisi olmuştur. Bilhassa Haçlı seferleri Avrupa sanatları üzerine etki yapmıştır.

Selçuklu mimari sanatı Orta Asyadaki çadır şeklinden ilham almıştır. Selçukluların Anadoluda yaptıkları bir çok binalar hâlâ durmaktadır. Bunların içinde harap olanlarla yıkılanlar da vardır.

Merv şehrinde Sultan Sancarın çok muhteşem bir türbesi vardır. Reyde Tuğrul Beyin türbesi, Tus'da İmam Rıza ve Gazali'nin türbeleri çok değerlidir. İsfihanda Melikşah Camii, Mehmet Paşanın sarayı da çok güzeldir.

Konya Suru :

1221 yılında Selçuklu Sultanı Birinci Alâeddin Keykûbat, Konya şehrinin etrafına bir sur yaptırmıştı. Bu surun altı metre geniş-

liğinde sekiz metre kalınlığında 108 tane kulesi vardı. Kulelerden her biri beyzi şeklinde bir yassı taş üzerine kabartma olarak hak edilmiş yazıtlar bulunmakta idi. Bu yazıtların üzerinde bir dünya kürresi resmi ile güneşi temsil eden kanatlı bir melek kabartması vardı. Surun en büyük kapısında iki aslan ile iki melek kabartması bulunmakta idi. Sultan Alâeddin surlar tamam olunca orayı gezdi. Kendi adını kapı ve kulelere altın harflerle yazdırdı. Diğer kulelere de beylerin adlarını yazdırdı. Selçuklular böyle taş kabartmalar yapmışlardı. Ayrıca, şahin ile bir de iki başlı kartal yaptırmışlardı. Bunlar birer arma idiler. Selçuklular bir kabartmada iskemleye oturmuş bir sultan yapmışlardı. Bileği üzerinde de bir şahin vardı. Ne yazıkki Konya surları yıktırılmıştır.

İkinci Kılıçaslan Sarayı :

Konya'da eski bir eser de Kılıçaslan sarayıdır. Bu sarayı 1156 - 1192 yıllarında hükümdarlık eden İkinci Kılıçaslan Alâeddin tepesi eteğinde, yaptırmıştır. Bu saray büyük olup, bir çok odaları vardı; etrafında bir kaç tane köşk ve daireler bulunmakta idi. Bakımsızlık yüzünden harabe haline gelmiş, halk bu binanın taşlarını alıp, evlerine kullanmışlardır. Yalnız bir köşk kalmıştı. Bu binanın üst katı da 1907 yılında çökmüştür. Şimdi bir temel kalmış, bunu muhafaza için bir beton örtü yaptırılmıştır. Bu köşk tuğla mozayıklarla süslü tonoslar üzerine inşa edilmişti. Bir de yazıtı olup, balkonu vardı. Etrafı çinilerle süslü idi. Bu köşk tamamen çini ile örtülü idi.

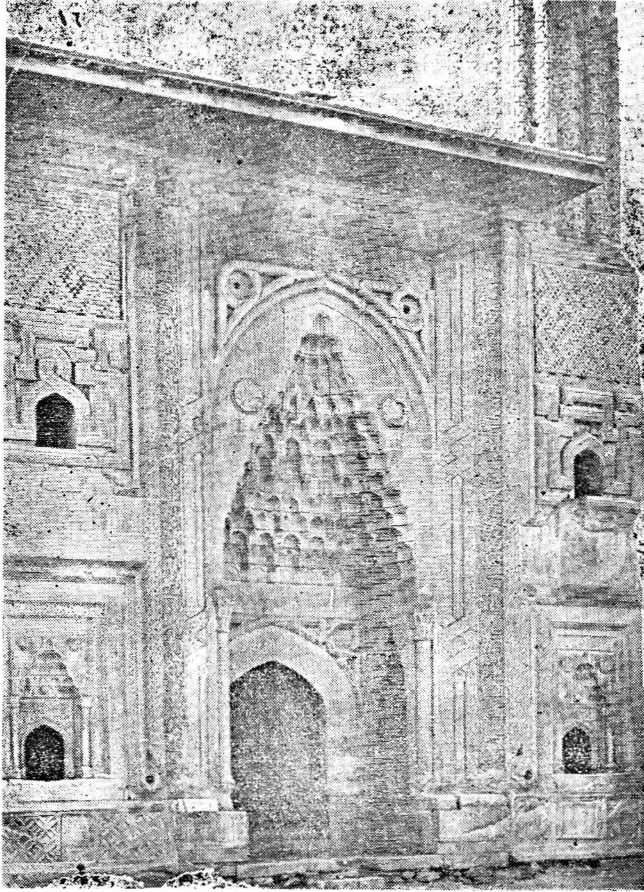
Alâeddin Camiî :

Konya'nın Alâeddin tepesinde bulunan (Alaiyye) veya sultan Alâeddin camiini Sultan Birinci Keykâvus yaptırmaya başlamış fakat tamamlatamamıştı. Bu camiî 1220 yılında Sultan Birinci Alâeddin tamamlamış, bu sebeple onun adıyla anılmıştır. Cami dikdörtgen şeklindedir. Düz bir çatısı olup, içinde elli tane sütünu ve piramit şeklinde bir kubbesi vardır. Ağaçtan yapılmış gayet güzel bir minberi ile mihrabı bulunmaktadır. Bir de sekiz köşeli türbe vardır.

Bu camiîn mimarı (Mehmet - İbni - Kavlanüd - Dımaşki) idi. Camiîn üst kısmında kemerli pencereler vardır. Kapısının kemeri sivri kemerdir. Bu kapı örülüdür. Bu camiîn güzel bir parçası kitabesinin etrafındaki sekiz köşeli yıldızdır. Camiîn içi geniş sütunlarla doludur. Burada bulunan bir bölümde bir çok Selçuk sultanlarının sandukaları vardır. Sıra ile sandukalar, üzerlerinde burma kavukları bulunmaktadır.

Karatay Medresesi :

Karatay medresesi Selçuk eserlerinin en güzellerinden biridir. Bu binayı ikinci Keykâvusun vezirlerinden (Celâleddin Karatay) 1251 yılında yaptırmıştır. Çinileri pek güzeldir. Kapısı bir kare süs içine alınmış, yukarsında sarkıtlar, onun üzerinde Selçuk tarzında burma süslü bir kemer bulunmaktadır. Kemerin altında iki başlıklı burma sütun vardır. Kapının yanları mermerle süslüdür. Eşsiz bir güzelliğe maliktir. Kapı kemerinin üstünde büyük çivi başları şeklindeki iç kabartma, bir mücevher kadar nazik oyulmuştur. Medresenin salonu geniştir. Karşısında bir seki vardır. İçi çinilerle süslüdür. Kubbenin süsleri koyu mavi zemin üstüne açık mavi çinilerle kaplıdır. Kûfi yazı ile H. Muhammed ve dört halifenin adları yazılıdır. Medresenin dışında Karatayın türbesi vardır.

Sahip Ata Camii
Konya

Sahip Ata Camiî :

Anadolu Selçuklu Sultanlarından İkinci İzzettin Keykâvusun Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali 1258 yılında bu camiî yaptırmıştır. Bu camiîn de kapısı pek güzeldir. Kapı iki kısım olup, birinci kapı sarkıtlarla süslü ve ihtişamlıdır. Bu kapının sağ ve solunda iki süslü pencere vardır. Yan tarafında iki de sebil bulunmaktadır. Bu binayı yapan mimar (Kulik bin Abdullah) ın adı yazılıdır. Kapının üstünde de kitabesi vardır. İkinci kapı mermer kemerlidir. Buradan camie girilmektedir. Camiîn çinilerle süslü bir mihrabı ve iki minaresi vardır. Fakat bir tanesi yıkılmıştır. Bu camiîn yanında Sahip Atanın türbesi bulunmaktadır.

İnce Minareli :

Konya Selçuklu sanat anıtlarından bir şaheser de İnce Minareli adıla anılan (Darül - Hadis) dir. Bu binayı da 1258 tarihinde Sahip Ata yaptırmıştır. Mimarı (Kulik bin Abdullâh) dır. Bu binada Hazreti Muhammedin hadisleri okutulurdu. Bir de kubbeli küçük mescidi vardır. Bu binanın kapı süsleri ile minaresi şahaserdir. Sırça tuğla ile işlenmiş minaresi iki şerefeli olup, pek ince ve uzundur. Bu minareye 1901 yılında Yıldırım düşdüğünden birinci şerefeden ötesi yıkılmıştır. Bu minare dilimli veya oluklu olup, minkâri tuğla mozayıki ile kaplıdır. İnce minarelinin kapısı olağan üstü bir sanat eseridir. Taşlar bir dantelâ gibi işlenmiştir. Gayet güzel süslü bir yazı nevi ile Kuranı Kerim'in bir âyeti şerit gibi kemer pervazı olarak yapılmıştır. Bu şekil birbirine geçme büyük bir madalyon halindedir. Kapının görünüşü pek ihtişamlıdır. Yanlarında da dal ve çiçek şekilleri vardır. Ayrıca işlenmiş sütunlarda bu güzelliği zenginleştirmektedir. Korneşden sarkan dallar ve çiçekler bir kapı perdesini andırmaktadır. Bu cami Selçuk üslubunun eşsiz bir eseridir. Türkün güzellik zevkinin bir canlı anıtıdır. Bina bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kemerleri çini kaplıdır. Daire şeklinde (Elmülkül - İlâh) cümlesi yazılıdır.

Sırçalı Medrese :

Konya'da bulunan önemli bir Selçuk eseri de Sırçalı Medresedir. Bu medrese İkinci Keyhusrev zamanında 1243 tarihinde (Bedrettin Muslih) tarafından yapılmıştır. Bu binanın mimarı Tuslu (Mehmet bin Osman) dır. Bu medresenin duvarları çinilerle kaplı olduğu için Sırçalı Medrese diye anılmıştır. Bunlar «Tuğla mozayıki ile kaplıdır. Bu tuğlaları Sümer Türkleri icatetmişlerdi. Halı ve kilimlerin motiflerini duvarlara işlemişlerdir. Bu binanın çinileri, çinicilik sanatının en güzel numunesini teşkil etmektedir. Par-

lak Sırçalı ve renkli tuğlalarla meydana getirilmiş geometrik şekiller pek güzeldir. Fatih Mehmet'in İstanbul'da yaptırmış olduğu (Çinili Köşk) Sırçalı Medrese üslubunda yapılmıştır. Medresenin kapısı da pek süslüdür. Kapının yanında iki tane mihrap şeklinde hücre vardır.

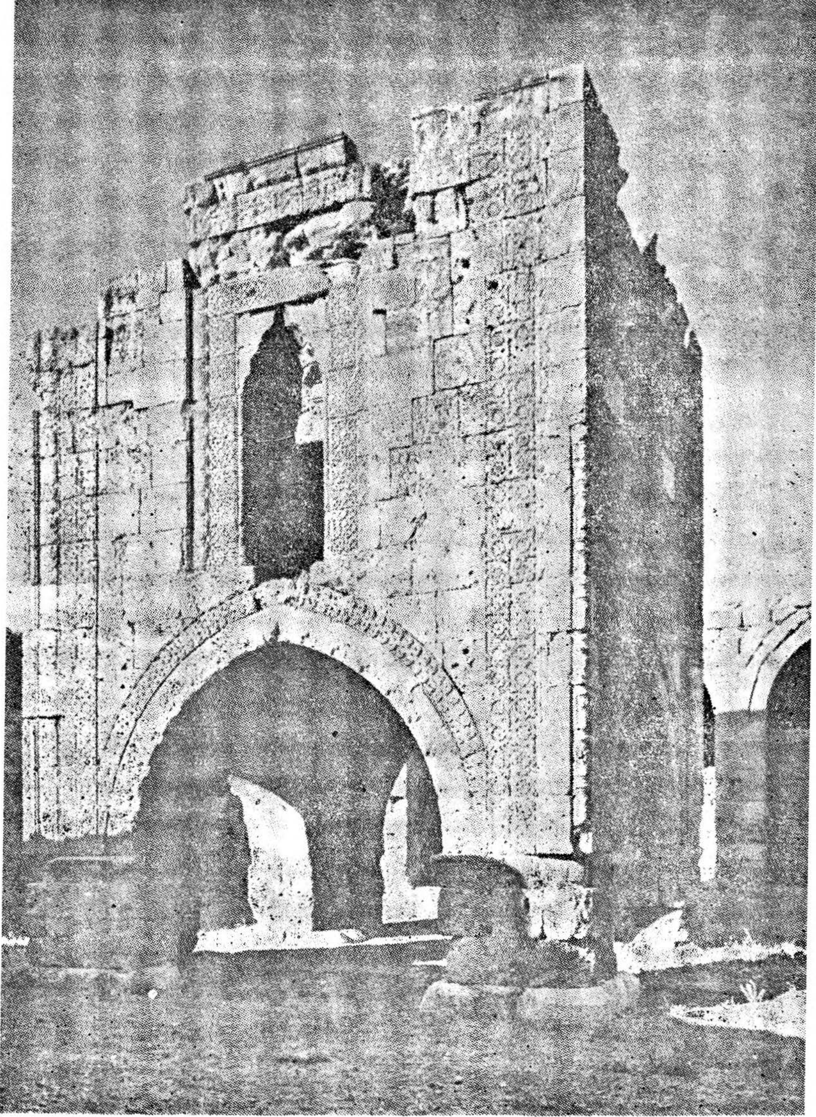
İki de sütun vardır. Bunun üzerinde sekiz köşeli bir yıldız bulunmaktadır. Kapıdan avluya girilir; karşıdaki dershanenin sivri kemerli kapısı gayet güzel sırlı tuğlalarla süslüdür.

Darülhüffaz :

Bu güzel bina da Karaman Oğullarından Alâeddin beyin oğlu Mehmet Bey zamanının büyüklerinden (Hasbey Oğlu Mehmet Çelebi) tarafından 1412 tarihinde Darülhüffaz, yani hafızların Kuranı Kerim öğrenme yeri olarak yaptırılmıştır. Bu güzel bina Konya'nın Alemşah mahallesindedir. Binanın duvarları tuğladan yapılmış, önü dantela gibi mermerle kaplanmıştır. Kendine has bir kubbesi vardır. Bu binada hem namaz kılınır, hem de Kuran öğrenilirdi.

Mevlâna Türbesi :

Konya'nın Selçuklulardan kalan bir armağanı da Mevlâna Celâleddin Rumi'nin türbeleri ve dergahlarıdır. Bugün Mevlânanın dergahları ve türbeleri bulunan arazi sultanlara ait idi. Mevlânanın bir sözü üzerine Birinci Alâeddin Mevlâna'ya armağan etmiştir. Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled ölünce bu bahçeye gömüldü. Sonra da Mevlâna babasının yanına gömülmüştür. Mevlânanın oğlu sultan Veled bu türbenin yanına mevlevî dergâhını yaptırmıştır. Kapının üstünde : «Ey talip, öğüdümü canla başla kabul et. Doğruların eşiğine baş koy.» yazılıdır. İçerde bir gümüş kapı vardır. Buradan türbenin içine girilir. Mevlânanın ailesine ait bir çok sandukalar bulunmaktadır. Ayrıca, (Horasan Erenleri)nin sandukaları sıralanmıştır. Bundan sonra (Kubbe-i Hadra) yani yeşil kubbe gelir. Bu onaltı dilimli gayet güzel bir Selçuk kubbesi olup, çinileri (Gök) renginde, gök bayrağın rengindedir. Bu kubbenin altında Mevlâna ile babasının mezarları bulunmaktadır. Burası pek ilâhi bir manzara arzetmektedir. Bu türbenin kubbesi dört fil ayağı sütuna oturtulmuştur. Köşeli sarkıtlı Selçuk üslûbundadır. Her taraf altın yaldızlı renkli çinilerle süslüdür. Mevlânanın türbesini yaptıran sultan (İkinci Gıyasettin Keyhusrev)in kızı (Gürcü Hatun) ve Emir (Alâeddin Kayser) dir. Mimarı da (Tebrizli Bedreddin) dir. İç süslerini de (Selim oğlu Abdulvahit) yapmıştır. Türbe Selçuk sanatının eşi olmayan bir özelliğini taşımaktadır.

Sutanhanı harabeleri

Altın yaldızlı çiniler pırıl pırıl yanmaktadır. Türbede Selçuk devrine ait kandiller, halılar, yazma kitaplar gibi, tarihî eserlerle doludur. Mevlâna Türbesi bir Selçuk sanatı müzesi olarak halka açıktır. Yanında bir de Semahane vardır.

Sultan Hanı :

Değerli bir Selçuk eseri de Konya ile Aksaray arasındaki Sultan hanıdır. Bu Kervansarayı 1229 da Birinci Alâeddin zamanında yapılmıştır. Büyük bir bina olup, içinde odalar, anbarlar, ahırlar, bir de mescidi vardır. Bu Kervansaray yüksek bir sanat eseridir.

Akhan :

Konya'da bulunan Akhan Kervansarayı 1250 de yapılmıştır. Selçuk tarzında güzel bir eserdir.

Isak'lı Kervansarayı :

Selçuk Kervansaraylarının çok güzel bir eseridir. Selçuk mimarisi bakımından dikkate değer bir özelliği vardır.

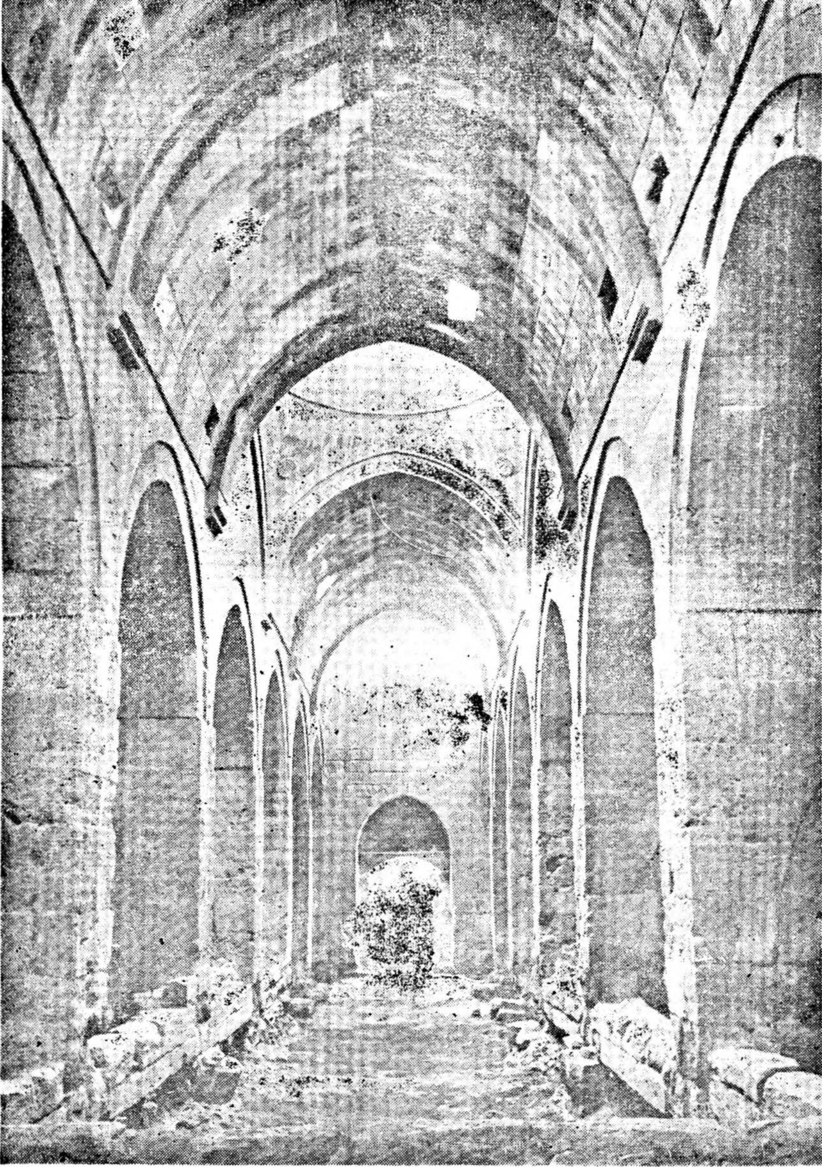
Konya'daki eserlerden başka, Selçuklulara ait eserler Sivas, Kayseri, Erzurum, Ahlat, Tokat, Ankara, Antalya, Niğde, Akşehir'de bulunmaktadır.

Gök Medrese :

Sivas'da bulunan Selçuk eserlerinin en güzellerindendir. Gök Medrese 1271 yılında vezir Sahip Ata Konya'lı bir mimara yaptırmıştır. Bu cami'in iki minaresi vardır. Bütün Selçuk mimari eserlerinde olduğu gibi, Gök Medresenin dış kapısı süsleri bakımından eşsizdir. Bu kapı yirmi beş metre olup, iki tarafında iki minare yükselmektedir. Bina ince ve nazik olup arabesk süsleri eşsizdir. Bir kare içinde sekiz köşeli bir yıldız vardır. Bu yıldızın altında çiçek demeti şeklinde bir süs bulunmaktadır. Kapıdaki sütunların başlıkları kenger otu şeklindedir. Çok güzel bir camidir.

Şifaiye :

Sivas'ta bulunan Şifaiye adlı bir hastane 1217 yılında yapılmıştır. Bu ata yadirgârı hastane harap olmuş, yalnız büyük kapısı, bir de altı kemerli bir saçağı, duvarla çevrili avlusu kalmıştır. Sultan Keykâvus'un türbesi de burada'dır. Çinileri güzeldir.

Sultanhan içinde bir dehliz

Çifte Minareli :

Sivas'ta Şifaiyenin tam karşısına yapılmış olan Darü-l-hadis adlı bir medrese vardır. Bu bina 1271 yılında yapılmıştır. Halk tarafından çifte minareli diye anılmaktadır. Kapısı çok güzeldir. Garip bir tarzda yapılmış pencereleri vardır. İki minaresi bulunmaktadır. Kapı sarkıntıları bir hücrenin iç tarafına konulmuştur. Ayrıca dallı budaklı şekiller ve çiçekler bir dantela gibi işlenmiştir. Binanın önüne gerilmiş süslü bir halıya benzemektedir.

Buriciye Medresesi :

Sivas'ta bulunan Buriciye medresesi 1271 de yapılmıştır. Bu medresenin kapısı pek süslüdür. İçi sarkıntılıdır. Binanın yüzü madalyon ve çiçek şeklinde süslerle doldurulmuştur.

Divrik Camii :

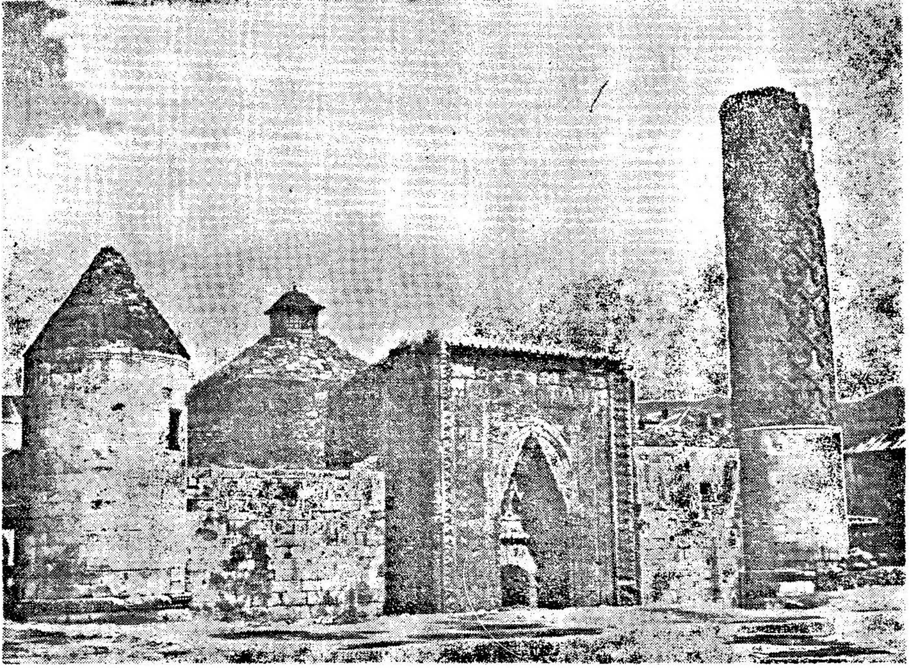
Divrik'te bulunan bu cami de süslerinin çokluğu ile bir önem kazanmıştır. Bu cami 1229 tarihinde Birinci Alâeddin zamanında yapılmıştır. Yapı sanatı bakımından pek değerlidir. Bu Caminin kapısı çok güzeldir. Üzerindeki motifler halı süslerine benzemektedir.

Çifte Minareler :

Erzurum şehrinde de değerli Selçuk eserleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi tebriz kapısı denilen semtte, Melikşah mahallesine giden yol üzerindeki (Çifte minareler) adıyla anılan (Hatuniye Medresesi) dir. Bu medrese (Bulgan Hatun) adlı bir kadın adına 1311 tarihinde yapılmıştır. Bu medresenin kapısı çok güzeldir. İki tarafındaki mozayikler, minarelerin çinileri, şaheserdir. Selçuk mimarlarının meydana getirdiği bu eser zamanında Erzurum'u İlhanlılar işgal etmişlerdir.

Tepsi Minare :

Erzurum'da bir Selçuk eseri de (Tepsi minare) dir. Minarenin tepesi olmadığından bu ad verilmiştir. Minarenin etrafında kûfi yazılı bir kitabe vardır. Bu minarenin üstüne bir saat kulesi yapılmıştır.

Yekutiye Medresesi
Erzurum

Yakutiye Medresesi :

Selçuk devrinden kalma bir eser de (Yakutiye Medresesi) dir. Şehrin Erzincan kapısı semtindedir. Bu medresenin kapısı ve minaresi iç ve dış gürünüşü bakımından Selçuk sanatının eşsiz bir eseridir. Bu medrese İlhanlılardan (Olcaytu Sultan) zamanında Selçuk mimarları tarafından yapılmıştır.

Melikşah Kümbeti :

Erzurum'da (Üç kümbetler) vardır. Bunların en büyüğü (Melikşah Kümbeti) dir. Bu bir türbedir. Melikşah Saltuk emirlerindendir. Kümbette şahin ve kartal resimleri vardır. Ayrıca, iki kümbet daha vardır. Niğde'de Selçuk mimarisinin şaheserleri bulunmaktadır. Başta 1312 yılında Dördüncü Kılıçaslan'ın Kızı Hudanvend Hatun için yapılmış türbedir. Bir eşi daha yoktur. Sungur Bey camii de 1338 de yapılmış muhteşem bir eserdir. 1223 de ise Alâeddin Camii yapılmıştır. Hele 1401 de yapılan Akmedrese bir şaheserdir. Karamanoğlu Alâeddin Ali yaptırmıştır.

Erzurum'da bir de Gümüşlü Kümbet, Ahmediye Medresesi ve Erzurum Kalesi bulunmaktadır. Bu Selçuk eserleri, Anadolu'da Türklerin eski bir uygarlığa sahip olduklarına canlı belgelerdir.

Bu eserlerden başka Tokat'da da Selçuk sarayları harabeleri, gök medresesi, tekke ve türbeleri birer değer taşımaktadır. Karaman'da Hatuniye medresesi, Akşehir'de Mahmut Hayrani Türbesi, Taş medrese, Kayseri'de döner kümbet, Aksaray'da İbrahim Bey medresesi, Yenişehir'de Rum Camii, Kayseri'de Sahın medresesi, Tokat'da Timuroğlu türbesi, Ahi Muhittin tekkesi, Amasya'da İldurmuş Hatun tımarhanesi, Ankara'da Akköprü Selçuk devrinin mimarî sanat âbideleridir. Anadolu'da bu eserler 12 nci yüz yıldan itibaren yapılmaya başlanılmıştır. Camiler, Saraylar, medreseler, Kervansaraylar, köprüler, şifahaneler, çeşmeler, türbeler Orta ve Doğu Anadolu'yu doldurmaktadır. Antalya'daki Yivli minare Selçuk eserlerinin bir şaheseridir. Yine bu şehirdeki (Zincir Kıran Kümbeti) çok güzeldir. Ahlat'da Selçuk sanatına ait mimarî eserler pek zengindir. Hele Selçuk kasabasındaki (İsa Bey Camii) büyük bir eser olup, pencereleri eşsiz güzelliktedir. Mimarı Şam'lı Ali'dir. 1375 de yapılmıştır. Milet'teki Aydınoğlu İlyas Bey Camii de güzeldir. Milâs'taki (Firuzağa Camii) ise çeşitli pencereleri bakımından eşi olmayan bir sanat eseridir. Osmanlı mimarisine örnek olmuştur. Aksaraydaki Ulu Camii 1431 de Karamanoğlu İbrahim Bey yaptırmıştır. Kızıl veya Eğri minare de Aksaraydadır. Ağzı Kara Kervansarayı da güzeldir. Ankara'da hisar içinde (Alâeddin Camii) vardır. Ankara'da daha ziyade Ahilere ait eserler bulunmaktadır. Bunlardan Ahilere ait en büyük eser (Ahi Şerafettin Camii) dir. Halk bu camie (Aslanhane) demektedir. Bahçesinde Ahi Şerafettin'in türbesi vardır. Sandukası şaheserdir. Cami'in tavanı mihrabı ve içindeki sıra ile dizilmiş sütunları dikkate değer. Bir de 1286 da yapılmış olan (Yeşil Ahi Camii) çinileriyle meşhurdur. Bundan başka (Ahi Elvan Camii) de Selçuk devri eseridir.

Ayrıca, (Ahi Yakup), (Ahi Tuğra), (Yeşil Cami), (Hacı İvaz), (Saraç Sinan), (Ahi Şuca) camileri de Selçuk eserleridir. İsparta'da Atabey türbesi, Eğindeki Selçuk eserleri de değerlidir.

Anadolu'nun Selçuklular zamanına ait mimarî eserlerinin meşhur olanları bunlardır.

Selçuklularda diğer sanatlar :

Selçuklular tahta oymacılıkta ileri gitmişlerdi. Selçuklu binalarındaki kapılar, pencere kenetleri, tavanlar, dolapların

hepsi tahta oymalıdır. Bunlar meşe ve Abonozdan sedefsiz yapılmıştır. Fil dişi oyma sanatı Selçuklularda ilerlemişti. Pirinç ve bakır işleri de güzeldir. Şamdanlar, kandiller, tepsiler, leğen ve ibrikler üzerindeki süsleri itibariyle çok güzeldir.

Selçuklu Sultanlarının saraylarında bir çok ressamlar vardı. Bunların (Nakkaşhane) ve (Nigârhane) denilen resim atölyeleri mevcuttu. Selçuklular tezhizpli ve minyatürlü kitaplar yapmışlardır. Mevleviliğe ait, cihanda eşi olmayan tezhipli eserler yazmışlardır. Güzel yazı sanatı da ileri idi. Selçuklularda bilhassa çinicilik çok ileri gitmiş bir sanattı. Bunlar binaların yüzünü (kâşi) denilen çini ve sırçalı levhalarla kaplarlardı. Bu sanat onlara Horasandan gelmişti. En çok kullandıkları renkler firuze, koyu mavi, lâcivert, beyaz ve manganez kırmızısı idi. Ayrıca, çanak, çömlek, kâse, tabak ve surahi de yaparlardı. Selçuklularda halıcılık çok ileri idi. Dünyanın en güzel halıllarını yapmışlardır. Sivas ve Konya'da, Selçuk sultanları tarafından yaptırılan kıymetli kumaşlar, Avrupa Kırallarına armağan edilirdi. Çuha ve ipekli kumaşlar da dokurlardı.

Selçuklular İran, Horasan ve Anadolu'da kendilerine has Selçuk Türk sanatını meydana getirmişlerdir. Eserleri hiç bir ulusun sanatına benzememektedir. Bu ata yadigârı Anadolu'da yaşamaktadır. Muhafazası bizlere bir borçtur.

SELÇUKLU'LARDA EKONOMİ

Selçuklular atalarının geleneğine uygun olarak istihsâl bakımından ekonomileri üç bölüme ayrılmıştı.

1 — Sürü sahibi Türkler

2 — Çiftçi Türkler

3 — Sanatçı Türkler

1 — Sürü sahibi Türkler : Türkmen Oğuzlarının çoğunluğu küçük ve kocabaş hayvanlara sahiptiler. Buna (mal) derler. Orta Asya'da yabanî yaşayan koyun, keçi, sığır ve atı ilk defa ehlileştiren Türkler'di. Bu sebeple büyük sürülere sahiptiler. Türklerin sürüleri dağlardan bir sel gibi akardı. Türkler kadar koyun sürüsüne malik hiç bir kavim yoktu. Koyun ve ineklerden süt, tereyağı, kaymak, peynir, yoğurt yaparlardı. Kısrak sütünden de kımız yapıp içki olarak içerlerdi. Hayvanlarının derisinden saraçlık doğmuştu. Yün ve yapağısından dokumacılık meydana gelmişti.

Türkmen Oğuzlar göçerevli idiler. Göçebe ile göçerevlilik arasında büyük farklar vardır.

Göçebelik ilkel bir hayat yaşamaktır. Bir şeyh ve ağanın emrinde göçebe olarak aşiret halinde bulunmaktır. Göçerevli tam teşkilâtlı yürüyen bir site hayatıdır. İçinde muhtelif sınıflar bulunmaktadır. Oğuzlar müslüman olmadan önce, tarihî bir zaruret sonucunda göçerevli olmaya mecbur kalmışlardı. Çinli'ler ve Moğollar onları şehirlerde yaşatmıyorlardı. Bu sebeple varlıklarını korumak için gezici kalmışlardı. Nereye konup bir medeniyet kursalar, Çinli'ler ve dağlı kavimlerin yağmasına uğruyorlardı. Şehir medeniyetinden ziyade göçerevli medeniyeti hayatı sürmüşlerdi. Medeniyetlerini kimseden almamışlar, hepsi kendi icatlarıdır. Bilgilerini diğer uluslara öğretmişlerdir. Çinli'ler her şeylerini Türklerden almışlardır. Türkler yaratıcı idi.

Bilge Han kayın babasına bir şehir kuracağını söylemişti. Kayın babası;

— Şayet şehirlerde oturursak, Çinli'ler tarafından şehirlerimiz kuşatılır ve istikbalimizi kaybederiz. Göçebe olursak büyük ve yıkıcı ordular üzerimize gelirse, uzaklara çekilip düşmanı mahvedebiliriz demişti. Selçukname yazan İbnî Bibi adlı Tarihçi :

— Sakın şehirde oturmayınız. Geziciliği muhafaza ediniz. Çünkü beylik ve şan ve şeref göçebeliktedir. Demişti. Düşman zengin sürülere sahip Türklere hücum ederek çapulculuk ediyordu. Mallarını muhafaza için (yörük) kalmışlardı. Fakat Oğuzlar müslüman olunca yurt tutup Selçuklu devletini kurdular. Fakat sürü sahipleri (Yörük Türkmen) olarak yaşadılar. Zamanımıza kadar yörükler gelmiştir.

Sürü, Türk'ün ekonomik hayatında büyük rol oynamıştır. Uzun ömürlü bir ulus olmasının sırrı sürü sahibi oluşundan ileri gelmektedir. Hayvandan elde edilen servet verimli ve sonsuz kazanç kaynağıdır. Oğuzlar Selçuklu devletini kruduktan sonra da sürüler beslediler. Aşiretlerin bir çoğu yörük olarak yaşadılar.

2 — Çiftçi Türkler : Oğuzlar göçerevli yaşadıkları zamanlar kışlak ve yaylak tutarlardı. Kışlakta çadır kurulan yere (yurt) derlerdi. Selçuklular şehir, kasaba ve köy kurduktan sonra yurtlarına (vatan) demişlerdi. Onu kutsî saymışlardır. Köylere yerleşip çiftçilikle uğraşmışlardır.

Köy ve şehir kendi kendisine meydana gelen iki önemli teşkilâttır. Köy ve şehri vücuda getiren ne kanun, ne de hükümetin iradesidir. O tabiî bir teşkilâttır. Köyün en eski tipi (Oba) dır. Oba, beraber konup göçen çadırların toplumudur. Oba'ya (avul) da denilir. Köy bir oba'nın çadırlarını bırakarak evlerde oturmasiyle doğmuştur. Köy kelimesi, közden gelmektedir. Köylerde geceleri ışıklar yandığından köy denilmiştir. Şehire de (balık) derlerdi. Balık, balkımak, parlamak, ışıldamaktan gelmektedir. Şehir parlayan demektir. Aynı zamanda şehirlere (kend) (şar) da deşimlerdi. Köyler üç şekilde teşekkül etmiştir. (Semiyyevî köy), (Feodal köy), (demokrat köy) dür. Türk köyü Demokrat olarak kurulmuştur. Türk köyleri cami'ini, okulunu, çayır ve ormanını, harman yerlerini kendi kendilerine idare eden küçük bir (komün) idi. Selçuklular zamanında her köyün (vakıf parası) (Avarız akçeleri) adiyle özel bir sandığı, özel bir bütçesi vardı. Aynı zamanda, imece usulü vardı. Anadolu fetholununca sürü sahibi aşiretler (Türkmen aşiretleri) adıyla yörük kaldılar. Fakat bir kısım Türkler çadırda oturmayı terk edip dik dörtgen şeklinde damsız kerpiçten evler yapıp, yurt tutarak köyler kurdular. Bugün Anadolu'daki 43 bin köyün çoğunluğu Selçuk köyleridir. Bu köylerin adları Oğuzların yirmi dört boyunun adlarıdır.

Köylere yerleşen köylüler çiftçilikle uğraştılar. Eski çiftçilere (tarancı) derlerdi. Türkler Tanrı dağından elde ettikleri buğdayla ilk defa sapan kültürünü insanlığa armağan etmişlerdir. Yer yüzünde ilk defa ekmek yapıp yiyen Türklerdir. Göçlerle buğdayı dört bucağa götürmüşlerdir. Buğday, arpa, darı, pirinç, mısır yetiştirmişlerdi. Türkün en önemli gıdası unlu maddelerdi. Başta ekmek, sonra bulgur, tarhana, süt'ten yoğurt ve beyaz peynir'di. Yoğurt ile beyaz peyniri icat eden Türklerdi. Köy ekonomisinde çiftçiler önemli bir mevki işgal etmektedir. Nüfusun % 75 ini köylüler teşkil etmiştir. Aynı zamanda, üzüm, elma, armut, dut, ayva gibi meyvalarda yetiştirmişlerdi.

3 — Sanayici Türkler :

Türk obası, üstü kapalı büyük arabalarda gezici evlerden ibaretti. Oba bir yere kondumu, gezici evler aralarında sokaklar vücuda getirecek surette dizilirdi. Satıcı arabalardan bir çarşı meydana getirilirdi. Kurdukları yerde seyyar bir şehir kurulurdu. Bu şehrin çarşısındaki bir sokak ta imalâtçılara ayrılırdı. Türkün seyyar şehri, İlkbaharda kurulurdu. İlkbahar yeşil çimenleriyle, taze otlariyle, mavi, pembe, mor, sarı, beyaz, eflâtunî çiçek-

leri nerede açarsa, Türkün obası da oraya giderdi. Türk güzellik, tazelik nerede ise onu takip ederdi. Yazın yaylalarda, kışın kışlakta yaşardı. Bu geziciliğine rağmen Türk sanatçı idi. Yer yüzünde ilk defa maden ocağından maden cevheri çıkarıp işleyen Türktü. Altıncı yüzyıla ait elinde madenci feneri tutan bir işçi heykeli bulunmuştur. Bu heykel Moskova müzelerinin birindedir. Eski Türkler demircilik, silâhcılık, okçuluk ve kuyumculukta pek ileri gitmişlerdi. Madenlerden mızrak, harbe, kalkan, pala yaparlardı. Türklerde demircilik kutlu bir sanattı. Dokuz atası, demirci olan bir adam şaman olabilirdi. Türkleri Ergenekon'dan çıkaran bir demirci idi. Türkler her yıl (Demir ayini) yaparlardı. Bir demir parçası kızıl bir hale getirilir, sonra altın bir örs üzerine konulurdu. Boybeyi altın bir çekiçle demiri döğerdi. Türk yurduna girecek bir yabancı, sınır boyuna konulmuş olan bir demir parçasını atlamak suretiyle memlekete girebilirdi. Demircilerin kutlu hayvanı (börtecene) denilen (boz kurt) du. Bir mızrağın tepesine altından bir kurt başı koyarlardı. İlk defa kılıcı icat eden Oğuzlardı. (Horasan'ın çeliği) dünyanın her yerinde makbuldu. Türkler demir ve bakır sanayiinde çok ileri gitmişlerdi. Selçuklular Horasan ve Anadolu'da şehirler kurunca demircilik ile bilhassa bakır işçiliğinde değerli eşyalar yaptılar. Selçuk bakır işlerinden, kazan, leğen, ibrik, tencere, tabak, sini, şamdan, kapı tokmakları, kilitler, tunç parmaklıklar çok güzel sanat eserleridir. Türk elinde ve Anadolu'da büyük imalâthaneler kurmuşlardı. Bağdat ve Suriye pazarlarında Türk Malı satılırdı. Türkler de kuyumculukta o nisbette ileri gitmişti. Gümüşten süs eşyaları yaptıkları gibi, mücevherleri de işlerlerdi.

Altın, Türk'ün tasarruf madeni idi. Türk kadınlarının üzerindeki altınlar hiç bir ulusta görülmemiştir.

Türklerin, ikinci bir sanatı da saraçlıktır. Besledikleri hayvanların derilerini terbiye ederek, saraciye işlerinde kullanmışlardır. Türklerin yapmış oldukları kırmızı sahtiyandan, çizme yaparlardı. Türk eğerleri dünyaca meşhurdur. Deriden çizmeler, kırbaçlar, sandıklar, koşum takımları gibi, bir çok eşyalar yaparlardı. Debağlık Türklerde ileri bir sanattı. Selçuklular zamanında debağlık ve saraçlık gelişmişti. Selçuklular hayvanlardan çıkan posteki, kürk, boynuz, ayak kemiği, ve kuş tüylerinden de faydalanmıştı. Devenin ayak kemiğinden kımız içmek için kadeh yaparlardı. Kemikten yapılmış kaşıklar pek güzel olurdu.

Türklerin üçnücü büyük sanatlarından birisi de dokuma sanayii'dir. Çadırı icat eden (Türkhan) dır. Türkhan'ın oğlu (Tavunk) da tuzu bulmuş, yemeklerde kullanmıştır.

Türkler büyük koyun sürülerine sahip olduklarından hayvanlarının yün ve yapağılarından faydalanarak, örücülük ve dokumacılık yapmışlardır. İnsanlık tarihinin ilk dokuma tezgâhlarını kuran Türkler'dir. İlk dokuma tezgâhını bir Türk kadını Orta Avrupaya getirmiş, buradan da Filânder'e ve Büyük Britanya adasına geçmiştir.

Selçuklular, ataları gibi, kumaş imalinde büyük bir ustalık göstermişlerdir. Selçuk kumaşlarından bir numunesi (liyon) ticaret odasının müzesindedir. Bu kumaş ipek ve sırma ile süslenmiştir. Ortasında arma şeklinde bir nakış vardır. Selçuklular çok güzel kumaş dokumakta idiler. Yünlü, pamuklu, ipek ve kadife kumaşlar dokumuşlardır. Havlu ve mendili icat eden Türkler'dir. Ütü de kullanırlardı. Kumaşlara basma şeklinde çiçek reismlerini de ilk defa Türkler bulmuşlardı. Basmacılık yalnız Türklere mahsus bir sanattı.

Selçuklular pek nefis kumaşlar dokumuşlardır. Bu kumaşlardan birisini Sultan Alâeddin Osman Gazi'ye göndermişti. Bu kumaşa (dibaî rumî) adı verilmişti. Selçuklular çatma, camii kadifeî pelengi adlı kumaşlar da dokumuşlardı. Ayrıca tonuzlu ak alemli bezler ve kızıl eflâdî gibi kumaşlar da vardı. Bu kumaşlardan Sultanlara elbise ve hilât yapılırdı. Bunların üzerindeki resimler en yüksek ressamların tabloları derecesinde değer taşımaktadır. Dokumacılık sanatı Osmanlı devrinde pek ileri gitmiştir.

Selçuklularda halıcılık ise en yüksek derecede idi. Türkmen kızlarının dokudukları halılara hiç bir ulus erişememiştir. Türkmen kızları dağ çiçeklerinden renkler ve motifler seçmişlerdi. Bunların ince ruhlarına erişmenin imkânı yoktur. Türkmenler halı dokurlarken ak saçlı bir ihtiyar maniler söyler, kızlar buna göre desenleri işlerlerdi. Buhara, İran ve Anadolu'da halı dokuyan yalnız Türkmen kızlarıdır. Selçuk halılarının şaheser numuneleri Mevlâna Müzesindedir. Türk kilimleri ise desen itibariyle birer şaheserdir. Çorap, yağlık, peşkir, çevre, uçgurluklardaki motifler görülmeğe değer sanat eserleridir. Hele iğne işi nakışlar eşsiz güzelliktedir. Selçuklularda dokumacılık pek ileri idi. Batı Türkeli ise sanayide ileri gitmiş, Semerkant'ta kâğıt fabrikaları, kumaş, imalâthaneleri, bakır, hasır, ve cam işleri pek kuvvetli idi. Selçuklularda iş teşkilâtı kurulmuştu.

SELÇUKLU'LARDA İŞ TEŞKİLÂTI

Selçuklularda iş teşkilâtı çok kuvvetli idi. İnsanlık tarihinde örnek olacak bir derecede idi. Yapıcı ve satıcı esnaf ve işçilerin teşkilâtına (Ahilik) denilmekte idi. Ahiliğin Onuncu yüzyıldan itibaren kuvvetlendiğini görmekteyiz. Ahilik, meslekî bir tarikat halinde faaliyete başlamıştır. Ahilik Türk işçi ve esnafını içine alarak gelişmiştir. Ahi kelimesinin aslı (Akı) dır. anlamı (yiğit) demektir. Sonradan ahi denilmiştir. Ahilerin büyüklerine (Ahibaba) dergâhlarına (Ahi zaviyesi) derlerdi. Yasalarına da (Fütüvvetna me) denilirdi.

Ahiliğe giren geçenlere çeşitli sanatlar öğretilirdi. Ahi zaviyeleri birer teknik okul idiler. Çocuklar burada (çıraklık), (kalfalık), (ustalık) derecelerini geçirirlerdi. Gençlerin üç çeşit öğretmenleri vardı. Kültür, sanat ve askerî hocalar ders verirlerdi. Gençler (yiğit alayları) teşkil ederdi. Ahi yiğit alayları bütün savaşlara iştirâk ederlerdi. Bunlar şehirleri ve mallarını muhafaza ederlerdi. Ahilerin (Ahibaba), (Ahikethüdası), (Ahiyiğit başısı), (üstadlar) ve (ustalar) adlı büyükleri vardı. Ahilerin piri (Ahi Evran Veli) idi. Ahi Evranın Ahi gençlerine öğütleri şu altı esastı :

1 — Elini açık tut

2 — Sofranı açık tut

3 — Kapını açık tut

4 — Dilini bağlı tut

5 — Gözünü bağlı tut

6 — Belini bağlı tut

Üçü cömetliğe, diğer üç de ahlâka aittir. Ahi olan işçi gençlerin dört yol göstericisi vardı.

1 — Ustalar

2 — Yol atası

3 — Sağ yoldaşı

4 — Sol yol kardeşi

Öğretmenler ve ustalar Ahi gençlerini çok iyi yetiştirirlerdi. Hepsinin okuma yazması vardı. Askerî talimleri de kuvvetli idi. Bunlar demirci, saraç, dokumacı, tabağ, kunduracı, terzi ve diğer sanatları öğrenirlerdi. Usta olunca da dükkân açabilirlerdi. Fa-

kat kazançlarını Ahi babasına teslim ederler, giyim ve geçimlerini babalar sağlardı. Hepsi birbirine eşit idi. Malları güzel ve ucuz olurdu. Ahilik Horasan elinden Anadolu şehirlerine yayılmıştı. Ankara Ahilerin en önemli şehirlerinden birisi idi. Ankara'da bir devlet kurmuşlardı. Kayseri, Sivas, Konya, Antalya ve Denizli'de büyük dergâhları vardı. Hepsi neşeli ve bilhassa misafir severlerdi. Şehirlerine gelen yolculara dergâhlarında ziyafetler verirlerdi. Ahi Evren Veli'nin türbesi Kırşehir de'dir.

Selçuklu devrinde Türk işçi teşkilâtı Ahilik idi. Bu sanatçılar mallarını her tarafa gönderirlerdi. Her yerde Türk malı satılırdı.

SELÇUKLU'LARDA TİCARET

Türkler sürü sahibi çiftçi ve sanayici olmakla beraber ticaret te yapmışlardır. Bilhassa Uygurlar, Orta Asya'nın en tanınmış tüccarları idi. Bunlar Turfanda ticaret odaları kurmuşlar. Ticarete ait tüzükleri bulunmuştur. Türkler Pekin'den Bizans'a doğru daimi ticaret kervanları kurmuşlardır. Kervana (Arkış) derlerdi. Orta Asya'yı yarıp geçen yola (Han yolları) derlerdi. Avrupa'lılarda bu yola (İpek yolu) adını vermişlerdi.

Bu yol ikiye ayrılmıştı. Birincisi (Pelu-Kuzey yolu) ikincisi (Nanlu-Güney yolu) idi. Pelu yolu Başbalıktaki Tarım ırmağını takip etmekte idi. Nanlu yolu da İli ırmağı vâdisinden geçmekte idi. İşte Türkler bu yollar üzerinde ticaret yaparlardı. Ticareti severler ve kutsî tanırlardı. Hunlar sürülerinin ve avlarının ürünlerini Çinli'lere satarlardı.

Göktürk Hakanlarından Muhan Han zamanında Çin ile batı arasında ticaret ileri gitmişti. Çin'in ipekli kumaşlarını Suğutlulara satarlardı. Göktürk'lerden sonra Uygurlar Asya'nın en ünlü tüccarları oldular. Bu ticareti uzun müddet ellerinde tuttular. Hazer ve Bulgar Türkleri de Avrupa Rusya'sındaki (Karyağan yolu) ile, Baltık Denizine doğru ticaret yapmışlardı.

Türkler Müslüman olunca, Oğuzlar Uygurların elinden ticareti aldılar. Oğuzlar eski ticaret yolunu takip etmeyip, Horasan'dan Çin'e giden çöl ve dağlık yolu tercih ettiler. Bu yolu kırk günde alıyorlardı. Kervanları yol üzerinde oba kurmuş oğuzlar koruyorlardı. Türklerin ihraç malları çeşitli hayvan derileri av hayvan kürkleri idi. Kaplan, ayı, tilki ve sincap derileri sevk ederlerdi. Bilhassa yeşim taşından yaptıkları eşyaları satarlardı. Ticaret yüzünden Türklerle Çinliler ve Moğollar savaşmışlardı. Oğuzların ana yurdu olan (Tanrı Dağı) nın Kuzey ve Güneyi ticaret kervanlarının

takip ettiği yerdi. Kuzey yolu Seyhun Nehri ile Kuzey'inde bulunan (Taraz) şehrinde son bulurdu. Bu şehir en büyük ticaret merkezi idi. Güney yolu da Hotan'dan Kaşgara gitmekte idi. Bu yol da Tanrı Dağı'nın Güneyinden geçerek (Özkend) şehrinde son bulurdu. Bu yollar Horasan'a oradan da İran ve Bizans'a giderdi. Hind'e giden ticaretin merkezi de (Belh) şehri idi.

Batı Türk eli sekizinci yüzyılda ticaretin gelişmesi yüzünden zenginleşmişti. Maveraün-nehirde geniş araziye sahip (Dihkanlar) meydana gelmişti. Bunlar zengin bir sınıf teşkil etmişlerdi. Bunlarla beraber Çin ticaretinden dolayı zengin bir de tüccar sınıfı doğmuştu. Bu tüccarlar mallarını muhafaza etmek için kalelerde otururlardı. Birkend şehri pek önemli bir ticaret merkezi olmuştu. Bu devrin zenginliğine bir misâl şudur. Horasan valisi (Abdullah Bin Tahir) 827 tarihinde Abbasi Halifelerine şu vergiyi vermekte idi. 44.846.000 dirhem akçe, 13 cins at, 2.000 koyun, 2.000 Oğuz genci, 1187 parça kumaş ve 1.300 parça demirdi. Türkler bundan anlaşıldığına göre zengin olmuşlardı. Maveraünnehirden dış piyasalara sabun, halı, hasır, bakır fenerler, kumaş, havlu, eğer takımı, bakır eşya, şişe ve cam eşya, kılıç, kalkın, yay ve bilhassa kâğıt sevk olunmakta idi. Zerefşan ovasındaki şehirlerde yapılan ipekli ve yünlü kumaşlar, Ferganede yapılan demir ve çelik işleri silâhlar her tarafta aranılırdı. Semerkant'liler ise paçavradan kâğıt yapmayı icat etmişlerdi.

Horasan'dan çıkan Harzemli kervanları Arabistan'a mal sevk ederlerdi. Başlarında yüksek kalpaklariyle Harzemli tüccarları tanımayan yoktu. Büyük şehirlerde kervansaraylar yapılmıştı. Onuncu yüzyılda tüccarlardan vergi, Ceyhun Nehri geçilince alınırdı. Bir deve yükünden iki ve bir beygir yükünden bir dirhem akçe alınırdı. Eğer tüccarların elinde işlenmiş gümüş varsa, Buhara'ya gönderilir. Burada bulunan bir dairede muayene edilirdi.

Türkler Horasan'da büyük Selçuklu İmparatorluğunu kurunca, Han yollarını takip eden ticaret kervanları aynı şekilde ticaretlerine devam ettiler. Daha ziyade de himaye gördüler. Selçuk tüccarları zamanla kendi imalâtlarını da Bağdat'a, Suriye ve Mısır'a gönderdiler .Bir yandan savaşırlarken, diğer taraftan da ticaretlerine devam ettiler. Bilhassa Anadolu fetholununca Türk ticareti daha ziyade gelişmişti. Devlet zenginleşti. Anadoluda Kara ve Deniz Ticareti yapılıyordu. Kara ticareti Horasan'dan gelerek, Doğu Anadolu'dan Erzurum ve Erzincan yolu ile Sivas ve Kayseri'ye, oradan Ankara'ya buradan da Konya'ya gidiyordu. Ayrıca, Marmara ve Akdenizde Alaiyye-Alanya'ya kadar uzanıyordu. Ayrıca,

Antakya'dan Suriye, oradan da Mısr'a gidiyordu. Bir yol da Bağdat'a, oradan da Basra'ya uzanıyordu. Deniz ticaret merkezi Sinop ile Alanya ve Antakya idi. Bu yolu açan Alâeddin Keykubat idi. Zamanında Alanya büyük bir ticaret merkezi olmuştu. Venedik ve Ceneviz tüccarları buradan mal alıp Akdeniz memleketlerine sevkediyorlardı. Kayseri ve Sivas yüksek bir ticaret şehri olmuştu. Yüzlerce Türk ve Ecnebî tüccarlarla dolup taşıyordu.

Türk malları ve ürünleri Avrupa, Suriye ve Mısır'a yollanıyordu. Hint'den gelen mallar da Türk topraklarından geçiyordu. Türk tüccarlarını devlet korumakta idi. Türk tüccarlarını Antalya'lı ve Alanya'lı Hıristiyanlar soydukları için Alâeddin Keykûbat, bu tarafa sefer açarak Antalya ve Alanya'yı fethetmişti. Zarar gören tüccarların malları devlet hazinesinden ödenirdi.

Selçuklular zamanında ticaret devlet himayesinde idi. Ticaret yolları üzerinde devlet kervansaraylar yaptırmıştı. Selçuklular tüccar mallarını sigorta ediyordu. Türk tüccarları zarara uğrarlarsa, devlet bu zarar ve ziyanı derhal ödüyordu. Venedikli'ler bu sigortayı Selçuklulardan öğrenerek Avrupa tüccarlarına tatbik etmişlerdir. Devletin tüccarları bu şekilde korumasından, memleket zengin bir hale gelmişti. Bir çok sosyal yardım müesseseleri kurulmuştur. Devlet geliri yüksek bir dereceye çıkmıştı. Melikşah zamanında servet en üstün bir dereceye yükselmişti. Melikşah av eğlenceleri için çok para sarfederdi. Bir gün vurduğu avlar sayıldı. On bin olduğu anlaşıldı. Melikşah her hayvan için bir dinar sadaka verirdi. Selçuklu imparatorluğu ticaret ve harp ganimetleriyle cihanda eşi olmayan bir servete sahip olmuştu. Selçuk imparatorluğunun sınırları içinde İran, Afganistan, Kuzey Hindistan, Türkeli, Güney Kafkasya, Dağistan, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak, Anadolu bulunyordu. Selçukluların yüz ölçümü (15) milyon kilometre kare tutuyor, nüfusu da (150) milyondu.

Selçuklular cihan tarihinde medeniyet, kültür ve ekonomi bakımından yüksek bir dereceye yükselmişlerdi. Bu Türk medeniyetini Osmanlı Türkleri devam ettirip daha da yükseltmişlerdir. Bu medeniyeti kuran Selçuklular tarihin malı olmuşlardır. Onlarla ne kadar iftihar etsek yerindedir.

S O N